TOPLUMSAL
Tarih
275
KASIM
2016

Türkiye'nin Efemera Arşivleri ve Koleksiyonları
Bahar Gürsel

Osmanlı İmparatorluğu ve İtalyan Kent Devletleri

Güner Doğan'ın hazırladığı dosya, Osmanlı İmparatorluğu'nun İtalyan kent devletleri ile kurduğu ilişkileri farklı boyutlarıyla ele alıyor. Makaleler Mikail Acıpınar, Zahit Atçıl, Serdar Çavuşdere, Güner Doğan ve Selim Parlaz'ın kaleminden...
sayfa 34

Modernite ve Türkiye'de İşçi Sınıfının Doğuşu
Zafer Toprak

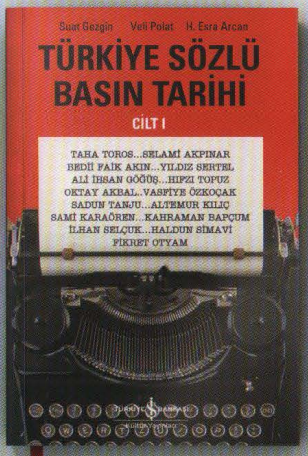
II. Dünya Savaşı'nda Fransa'daki "Gayri Muntazam" Türk Yahudileri
İzzet Bahar

Şairlerin Tanıklıkları Üzerine Notlar: 971/1563 Yılında İstanbul'da Yaşanan Sel Baskını
Muhsin Macit

TOPLUMSAL TARİH | AYLIK TARİH DERGİSİ | TEMEL ANKET TARAFINDAN YAYIMLANIR | Fiyatı: 12 TL (KDV Dahil) | ISSN: 1300-7025

TÜRKİYE SÖZLÜ BASIN TARİHİ DİZİSİ TAMAMLANDI

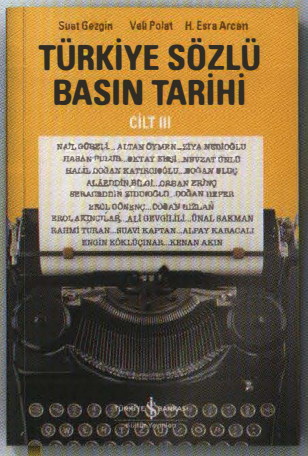
1910-1944 tarihleri arasında doğan 54 gazeteciyle yapılmış görüşmelere dayanan ve İstanbul Üniversitesi İletişim Fakültesi Gazetecilik Bölümü tarafından hazırlanan Türkiye Sözlü Basın Tarihi Dizisi III. Cilt ile birlikte tamamlandı.

Türkiye Sözlü Basın Tarihi - I
Suat Gezgin, Veli Polat, H. Esra Arcan
552 s, 24 TL

Türkiye Sözlü Basın Tarihi - II
Suat Gezgin, Veli Polat, H. Esra Arcan
628 s, 26 TL

Türkiye Sözlü Basın Tarihi - III
Suat Gezgin, Veli Polat, H. Esra Arcan
808 s, 30 TL

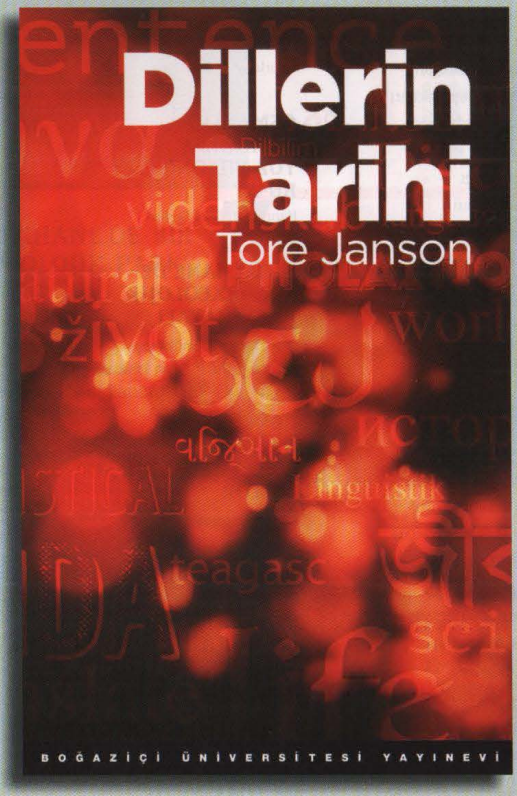
Taksim kitabevimiz açıldı.
Lamartin Caddesi No: 5 / 1
Taksim - İstanbul
Tel: (0212) 238 08 37

Kitabevlerimiz: İstanbul - Kadıköy, Tel: (0216) 348 97 84 Eminönü - Müze, Tel: (0212) 511 13 37 Caddebostan, Tel: (0216) 386 65 62 Beş kıtaş, Tel: (0212) 258 77 43 Bakırköy, Tel: (0212) 571 20 32 Nişantaşı, Tel: (0212) 234 80 71 • **Ankara** - Yenişehir, Tel: (0312) 430 33 66 Tunalı Hilmi, Tel: (0312) 324 10 73 **İzmir** - Karşıyaka, Tel: (0232) 364 71 42 • **Diyarbakır** - Otis, Tel: (0412) 228 42 16 • **Eskişehir** - Tepebaşı, Tel: (0222) 220 49 13 • **Konya** - Selçuklu, Tel: (0332) 351 16 07 • **Manisa**, Tel: (0236) 231 69 24 **Mersin**, Tel: (0324) 238 18 14 • **Samsun** - Çiftlik, Tel: (0362) 233 38 30 • **Trabzon** Merkez, Tel: (0462) 326 98 39

Kurucusu olduğumuz İş Bankası Kültür Yayınları yeni kitaplarla büyümeye devam ediyor.

TÜRKİYE İŞ BANKASI
Türkiye'nin Bankası

BOĞAZİÇİ ÜNİVERSİTESİ YAYINEVİ

Dilleri tarihsel koşullar belirler, ama tarihsel olaylar da insanların konuştuğu dillerin yarattığı koşullara bağlıdır. Dolayısıyla tarih dillerden etkilenir, dillerse tarihin parçasıdır. Tore Janson, hem tarihsel dönemeçlere hem de coğrafi farklara atıfta bulunarak dillerin tarihteki rolünü ortaya koyuyor.

Dillerin Tarihi dilbilim ile tarih disiplinleri arasında köprü kuran bir eser. Dünyanın kimi büyük dil bölgelerinin yanı sıra, dillerin tarihle ilişkisini gösteren ve daha az bilinen pek çok örnek de sunuyor.

Tarih, antropoloji, siyaset bilimi, dilbilim ve yabancı dil öğrencilerinin ve bu konulara ilgili genel okurun faydalanabileceği *Dillerin Tarihi*, diller ile toplumlar arasındaki ilişkilere dair bir perspektif sunarken, şimdiki zaman ile geleceği değerlendirme konusunda da önemli ipuçları veriyor.

İLETİŞİM | BOĞAZİÇİ ÜNİVERSİTESİ YAYINEVİ
bupress@boun.edu.tr
Telefon/Faks: 0212 257 87 27
www.bupress.org

SİPARİŞ | www.pandora.com.tr Telefon/Faks: 0212 230 09 62-63
www.bupress.org
www.idefix.com
www.prefix.com.tr
www.emekkitap.com

MERHABA,

Bu sayıda dosyamız Osmanlı İmparatorluğu ile İtalyan kent devletleri arasındaki ilişkilere odaklanıyor. Yazarlarımız Güner Doğan, Serdar Çavuşdere, Zahit Atçıl, Mikail Acıpınar ve Selim Parlaz, farklı kent devletleriyle kurulmuş ilişkileri arşiv ve kütüphanelerdeki çalışmalarından elde ettikleri birinci el kaynaklar üzerinden inceliyor. Editörlüğünü Güner Doğan'ın üstlendiği bu dosya, okurları Venedik'in, Sicilya'nın, Floransa'nın, Vatikan'ın geçmiş yüzyıllarında noterlerle, tüccarlarla, dinadamlarıyla, elçilerle tanıştıracak.

Dosya dışı yazılarda İzzet Bahar, dergimizin sayfalarında daha önce de yaptığı gibi, İkinci Dünya Savaşı yıllarında Fransa'da yaşayan, Türkiye kökenli ancak "gayri muntazam vatandaş" sayılan Yahudilerin akıbetinin izini sürüyor. Dönemin Türk hükümetinin bu insanları ölüm kamplarına gönderilmekten kurtardığı inanışını yine belgeler eşliğinde tersine çeviren İzzet Bahar bu kez de ABD'nin Ankara büyükelçisi Laurence A. Steinhardt'ın aracılık ettiği yanlış mesajları gün yüzüne çıkarıyor.

Bahar Gürsel "Türkiye'nin Efemera Arşivleri ve Koleksiyonları" başlıklı makalesinde özellikle genç araştırmacılara ışık tutacak bilgiler veriyor. Türkiye kütüphaneleri ve arşivleri, koleksiyonlarını dijital ortama taşıma konusunda son yıllarda önemli gelişmeler kaydetti. Herhangi bir malzemeye erişmek için bazen şehirden şehire gitmek, kütüphanede sıra beklemek, aradığını bulabilmek için uzunca süre katalog taramak zorunda olan araştırmacılar bugün bilgisayar başında basit arama teknikleriyle çok çeşitli koleksiyonlara erişebiliyor, bunların bir bölümünden yüksek çözünürlüklü dosyaları ücretsiz temin edebiliyor. Dünyanın önemli arşiv ve koleksiyonlarından da aynı yolla faydalanmak mümkün. Gürsel'in yazısı bu konuda bir başlangıç rehberi niteliğinde.

Türkiye'de İşçi Sınıfı, 1908-1946 adlı kitabı yakın zamanda Yurt Yayınları'ndan yayımlanan Zafer Toprak, bu konuyu *Toplumsal Tarih*'e "Modernite ve Türkiye'de İşçi Sınıfının Doğuşu" başlıklı makalesiyle taşıyor. Burak Çetintaş ise Haziran ayında yayımlanan *İstanbul'da Mimar Sinan Eserleri* adlı kitabı eleştirel bir mercekle inceliyor.

Aralık ayında görüşmek üzere...

Nihal Boztekin

04 L'ILLUSTRATION'DAN SEÇMELER
24 ŞUBAT 1923 TBMM VE LOZAN
Hazırlayan: Edhem Eldem

06 **OSMANLI BASININDA YÜZ YIL ÖNCE BU AY**
Hazırlayan: Emel Seyhan

10 **SARAÇHANE'DE BİR ARKEOLOJİK PARK HAYALİ**
Ayşe Ercan, Didem Toksöz, Feyza Daloğlu, H. Sinan Omacan

16 **GENÇLER HAFIZANIN KARAKUTUSUNU AÇIYOR**
Zeynep Adıgüzel

24 ŞAİRLERİN TANIKLIKLARI ÜZERİNE NOTLAR
971/1563 YILINDA İSTANBUL'DA YAŞANAN SEL BASKINI
Muhsin Macit

30 **MODERNİTE VE TÜRKİYE'DE İŞÇİ SINIFININ DOĞUŞU**
Zafer Toprak

36 **OSMANLI-VENEDİK İLİŞKİLERİ VE OSMANLI TÜCCARLARI**
Zahit Atçıl

42 FLORANSALILAR İSTANBUL'DAN NEDEN KOVULDU?
BAŞLANGICINDAN NİHAYETİNE OSMANLI-FLORANSA İLİŞKİLERİNİN SEYRİ
Mikail Acıpanır

48 **OSMANLI-CENEVİZ TİCARETİNDE GALATA'NIN (PERA) YERİ VE ÖNEMİ**
Selim Parlaz

54 **HAÇLILAR ÇAĞINDA PAPALIK VE TÜRKLER**
Serdar Çavuşdere

62 OSMANLI İMPARATORLUĞU-İKİ SİCİLYA KRALLIĞI İLİŞKİLERİNİN BAŞLAMASI VE İSTANBUL'DAN NAPOLİ'YE DİPLOMATİK BİR HEDİYE
SULTANIN FİLİ
Güner Doğan

68 **TÜRKİYE'NİN EFEMERA ARŞİVLERİ VE KOLEKSİYONLARI**
Bahar Gürsel

80 **MİMAR SİNAN'I SAKIN BU KİTAPTAN OKUMAYIN!**
Burak Çetintaş

84 **II. DÜNYA SAVAŞI'NDA FRANSA'DAKİ "GAYRİ MUNTAZAM" TÜRK YAHUDİLERİ VE AMERİKAN BÜYÜKELÇİSİ STEINHARDT'IN İLGİNÇ TUTUMU**
İzzet Bahar

90 **İZLENİMCİ RESSAMLARIN PARİS'İ**
Hazırlayanlar:
Zerrin İren Boynudelik
Emine Önel Kurt

Kapak: Cenovalı Pietro Vesconte'ye ait dünya haritası (yak. 1321).

04 ILLUSTRATION'DAN SEÇMELER: TBMM VE LOZAN

Edhem Eldem, *L'Illustration*'un 24 Şubat 1923 tarihli nüshasından, Ankara'daki Büyük Millet Meclisi ve Lozan barış görüşmelerine ilişkin makaleyi aktarıyor.

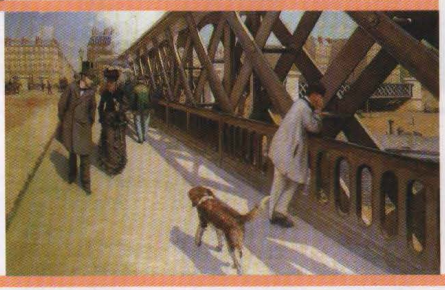
10 SARAÇHANE'DE BİR ARKEOLOJİK PARK HAYALİ

Ayşe Ercan, Didem Teksöz, Feyza Daloğlu ve H. Sinan Omacan, Saraçhane'deki Aziz Polyeuktos Kilisesi kalıntılarını inceliyor ve bölgede kurulabilecek bir arkeolojik park için öneriler sunuyor.

80 MİMAR SİNAN'I SAKIN BU KİTAPTAN OKUMAYIN!

Burak Çetintaş, eleştirel bir bakışla, *İbrahim Hakkı Konyalı'nın Arşivinden İstanbul'da Mimar Sinan Eserleri* başlıklı kitaptaki yoğun maddi hataları açığa çıkarıyor.

90 İZLENİMCİ RESSAMLARIN PARİS'İ

Zerrin İren Boynudelik ve Emine Önel Kurt, "Resimde Mimari Öğeler" serisine, 19. yüzyılın İzlenimci ressamlarının Paris betimlemelerine odaklanan yazıyla devam ediyor.

TOPLUMSAL TARİH
Aylık Tarih Dergisi
Sayı: 275, Kasım 2016

TARİH VAKFI ADINA SAHİBİ
Bülent Bilmez

TARİH VAKFI
Zindankapı Değirmen Sokak No: 10
Eminönü 34134 İstanbul
(0212) 522 02 02
www.tarihvakfi.org.tr

YAYIN KURULU
Mehmet Ö. Alkan, Adil Baktıaya, Murat Belge, Fatmagül Berktay, Bülent Bilmez, Aydan Çelik, Doğan Çetinkaya, Esra Danacıoğlu, Selçuk Dursun, Edhem Eldem, Ahmet Ersoy, Fırat Gülü, Nurşen Gurboğa, Murat Güvenç, Mehmet Hacısalihoğlu, Murat Koraltürk, Elçin Macar, Ayşe Özil, Mustafa H. Sayar, Irvin Cemil Schick, Canay Şahin, Oğuz Tekin, Taner Timur, Meltem Toksöz, Zafer Toprak, Mete Tunçay, Ömer Turan, Nuran Yıldırım

S. YAZIİŞLERİ MÜDÜRÜ VE YAYIN YÖNETMENİ
Nihal Boztekin

YAYIN YÖNETMENİ YARDIMCISI
Selim Sezer

DERGİ VE KAPAK TASARIMI
Rauf Kösemen

KAPAK, SAYFA TASARIM/ UYGULAMA
Hilal Rakıcı

İLETİŞİM
(0212) 513 52 35 (Dahili 11)
(0212) 513 54 00 (Faks)
nboztekin@tarihvakfi.org.tr

BASKI
GD Ofset Matbaacılık ve Tic. San. A.Ş.
Atatürk Bulvarı Deposite İş Merkezi A5 Blok 4. Kat No: 407
İkitelli OSB - Başakşehir - İstanbul
Tel : 0212 671 91 00

BASKI TARİHİ
Ekim 2016

DAĞITIM
Dünya Süper Dağıtım
(0216) 681 18 00

YAYIN TÜRÜ
Yerel Süreli Yayın

ANKARA TEMSİLCİLİĞİ
(0312) 424 05 10
(0312) 424 00 50

ABONELİK
Tarih Vakfı
(0212) 522 02 02 (35)
(0212) 513 54 00 (fax)

YAYINCI SERTİFİKA NUMARASI
12102

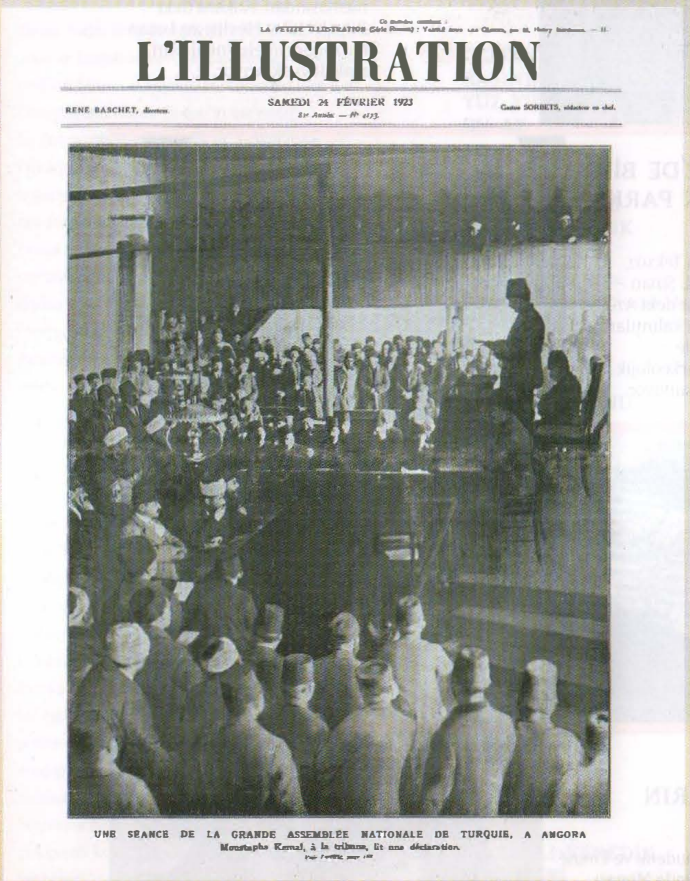
MATBAA SERTİFİKA NUMARASI
32211

BİR YILLIK ABONE BEDELİ
Yurtiçi 130,00 TL.
ABD 170 $
Avrupa ülkeleri 150 €
Kıbrıs 260 TL.

© Toplumsal Tarih Yazı İşleri'nden ve ilgili yazardan izin alınmaksızın alıntı yapılamaz. İzin çerçevesinde yapılacak alıntılarda Toplumsal Tarih'in ilgili sayısını ve yazar ismini belirtmek zorunludur.

24 ŞUBAT 1923

TBMM VE LOZAN

LA PETITE ILLUSTRATION (Série Russe) : Variété sans Gêne, par M. Henry Bordeaux. — II.

L'ILLUSTRATION

RENÉ BASCHET, directeur. SAMEDI 24 FÉVRIER 1923 Gaston SORBETS, rédacteur en chef.

52e Année. — N° 4173.

UNE SEANCE DE LA GRANDE ASSEMBLÉE NATIONALE DE TURQUIE, A ANGORA
Moustapha Kemal, à la tribune, lit une déclaration.

Ankara'da Türkiye Büyük Millet Meclisi'nin bir oturumu. Kürsüden Mustafa Kemal bir bildiri okuyor.

L'Illustration dergisinin 24 Şubat 1923 tarihli ve 4173 sayılı nüshasının kapağında Ankara'da Büyük Millet Meclisi'nin bir oturumundan bir sahne yer almaktaydı. Fotoğrafta kalabalık bir ortamın ortasında kürsüde ayakta duran Mustafa Kemal Paşa elinde tuttuğu kâğıtlardan bir metin okumaktadır. Etrafında kimisi oturmuş, çoğu ayakta milletvekilleri, arka plandaki balkonda ise oturmuş izleyiciler görülmektedir. Odanın ortasında bir sobanın bacası, tavandan sallanan bir gaz lambası seçilmektedir. Milletvekillerini teker teker seçmek mümkün değilse de, serpuşlarını birkaç kategori altında toplamak mümkündür: fesler, kalpaklar, sarıklar.

Makalede iddia edildiği gibi bu fotoğrafın Meclis'in bir oturumu esnasında çekilmiş ilk görüntü olup olmadığı konusunda kesin bir şey söylemek zordur, fakat her halükârda görüntünün ilginç olduğunu ve Meclis'in ilk zamanlarındaki halini iyi yansıttığını söylemek mümkündür. Metinde yer alan bilgilerle bir araya getirildiğinde, Birinci Meclis binası adıyla bilinen ve bugün Kurtuluş Savaşı Müzesi olarak hizmet veren yapı hakkında fikir sahibi olmaktayız. 1915 yılında İttihat ve Terakki Cemiyeti faaliyetleri için Salim Bey adındaki Evkaf mimarı tarafından inşasına başlanan bu bina, bir türlü bitirilmemiş ama gene de 23 Nisan 1920'de açılan Meclis'in kullanımına ayrılmıştı. Onun yerini, mimar Vedat [Tek] Bey'in tasarladığı ve 18 Ekim 1924'te açılan bina almıştı.

Ne var ki *Illustration*'da bu yazının çıkmasının nedeni Ankara'daki Meclis'in niteliği ve işleyişi konusundaki meraktan çok, bir müddettir devam etmekte olan ve birdenbire sekteye uğramış olan Lozan Barış Konferansı müzakereleriydi. Bu sürece 28 Ekim 1922'de İtilaf devletlerinin Ankara hükümetini Lozan'daki barış konferansına davet etmesiyle girilmiş, 20 Kasım 1922 günü başlayan müzakerelerin anlaşma sağlanamaması üzerine 4 Şubat 1923'te kesilmesiyle tekrar savaş ihtimali belirmişti. Makalede söz konusu olan gerginlik tam da bu dönemde yaşanan bu belirsizlikle ilgiliydi. Gerçi bu kriz de karşılıklı tavizlerin verilmesiyle aşılabilmiş ve müzakereler 23 Nisan 1923 günü tekrar başlamış, nihai antlaşma 24 Temmuz'da imzalanmıştı. Ardından da antlaşma taraf olan devletlerin meclislerince onaylanmış ve yürürlüğe girmişti.

Bu konuda daha fazla ayrıntıya girmektense, bundan bir müddet önce yayımladığımız bir yazıya küçük bir ekleme yapmayı tercih edeceğiz. Mayıs 2016 tarihli 269. sayımızda "Mustafa Kemal Paşa" başlığı altında, derginin 27 Temmuz 1920 tarihli sayısında yer alan ve genellikle Anadolu Ajansı'nın kurulmasıyla ilişkilendirilen bir fotoğrafı incelemişik. Mustafa Kemal Paşa ile İsmet Bey'i masa başında çalışırken gösteren bu fotoğrafın en ilginç özelliği, duvarda asılı ve ayetlerle süslü bir sancağın varlığıydı. Sancakta yer alan ayetlerin hangileri olduğu ve nasıl yorumlanabileceği konusunda bilgi verdikten sonra, bu görüntünün millî mücadelenin bu erken döneminde İslamî kimlik ve etkinin ne kadar önemli olduğunu gösterdiğini vurgulamıştık. Geçen sayıda Mustafa Kemal Paşa'nın "karatahta" fotoğrafıyla uğraşırken

1934 yılına ait lise tarih kitabında bu fotoğrafın tekrar kullanıldığını tespit etmiştik; fakat bu defa fotoğraf çok farklı bir şekil almıştı. Kadraj çok daraltılmış ve sadece hareketin ikı öncüsünü içerecek bir şekle sokulmuştu. Daha da önemlisi, Mustafa Kemal'in arkasındaki ayetli sancak olduğu gibi silinmiş, yerine kapkara bir fon getirilmişti. Bu durum, olaylardan on beş yıl kadar sonra artık kendini laik olarak tanımlayan Cumhuriyet'in bu tür bir sansür uygulayarak söz konusu fotoğrafın İslamî boyutunu yok etmeye çalıştığını göstermesi açısından ilginçtir. Daha dikkatli bir çalışmayla konuyu işlediğimizde bu fotoğrafı gündeme getirmemiz gerekirdi. Belgeyi gecikmeli olarak ancak bu sayıda sunabildiğimiz için özür borçluyuz.

ANKARA'DA BÜYÜK MİLLET MECLİSİ

Tam da Avrupa hükümetlerinin Türkiye ile barış imzalanacağına inandıkları Lozan Konferansı'nın başarısızlığının nedenlerinin arasında, zaten İsmet Paşa tarafından da ifade edilen ve Müttefikler tarafından değiştirilmiş olan antlaşmanın delegasyonların imza teatisinden sonra bile Ankara Büyük Millet Meclisi tarafından onaylanması korkusu bulunmaktadır. Gerçekten de bu meclis Türk politikasının asıl hâkimidir ve Fransız Devrimi dönemi haricinde tarihte çok nadiren görülmüş bir özelliğe sahip olarak yürütme yetkisini de elinde tutan bir yasama meclisidir. Diktatöre benzer görüntüsüne rağmen Mustafa Kemal bile gerçekte ancak Büyük Millet Meclisi'nin sorgulanamayan kararlarının aracıdır. Meclisin bünyesinde Avrupa devletlerine karşı tavizsiz tavırları bu son aylarda daha da artmış olan köktenci üyeler de bulunmaktadır. Lozan'dan ayrıldıktan sonra İstanbul'a gitmiş olan İsmet Paşa, orada 17 Şubat günü müttefik devletlerin yüksek komiserleriyle görüşmüş, sonra da Ankara'ya doğru yoluna devam etmiştir. İzmir'deki İktisat Kongresi'ne başkanlık etmek üzere İzmir'e gitmiş olan Mustafa Kemal ise başkentine dönmüştür. İlk aşamada komiserler kurulu Lozan Konferansı konusunda bir rapor hazırlayacak, ardından da Meclis bunu inceleyecektir. Görüşmelerin devamı veya kesilmesi konusundaki nihai kararı son kertede o verecektir.

Ankara'da birkaç hafta geçirmiş olan İstanbul muhabirlerimizden biri bugün gayet ilginç bir şekilde gündemle önem kazanan bir fotoğraf yolladı. Fotoğraf, Mustafa Kemal'in kürsüde bulunduğu bir anda Büyük Millet Meclisi'nin bir oturumunu göstermektedir. Bildiğimiz kadarıyla oturumlarda çekilmiş ilk fotoğraftır. Muhabirimiz bu görüntüye ek olarak şu bilgileri de aktarmaktadır:

"Yasama, yürütme ve yargı olmak üzere bütün erkleri elinde tutan Meclis 342 üyeden oluşmaktadır. Aralarında 47 ulema, 46 subay, 14 hekim, 14 hukukçu, 5 şeyh, 4 gazeteci, 3 denizci, 1 mühendis, 1 eczacı, 1 veteriner, 1 işçi, 206 taşra eşrafı, memur vs. bulunmaktadır.

Meclis sadece bir zemin katından oluşan ve kulüp olarak inşa edilmişken milletvekillerini kabul etmek için hazır bulunan bir binada yer almaktadır. Oturumların yer aldığı salon yaklaşık sekiz metre en ve yirmi beş metre uzunluğunda ve ancak iki yüz milletvekiline yetebilecek bir dikdörtgen şeklindedir. Allahtan üyelerin birçoğu daima izinde veya görevde bulunuyor. Halk ile seçilmiş dinleyicilere ayrılmış olan tribün toplam elli kadar kişiye yetebiliyor. Meclis'in komisyonlarına ayrılmış birkaç salon, ilk başkan Mustafa Kemal Paşa'ya tahsis edilmiş küçücük bir oda, başkan yardımcıları için biraz daha büyük bir oda, kâtipler ve arşiv için birkaç oda, işte o kadar. Gerçi milliyetçi hareket ile Türk ordusunun yeniden düzenlenmesi bu mütevazı mekândan idare edildiği gibi, yakın bir gelecekte barışla veya savaşla sonuçlanacak olan nihai karar da buradan çıkacaktır.

"Büyük Millet Meclisi Reisi Mustafa Kemal Paşa ve Erkânıharbiye Reisi Miralay İsmet Bey".

Tarih IV. Türkiye Cümhuriyeti (İstanbul: Devlet Matbaası, 1934), resim ekleri, s. 22, resim 28

"Ankara'da milliyetçi Türkiye'nin diktatörü Mustafa Kemal Paşa".

L'Illustration 4038 (27 Temmuz 1928)

Ekmek Fiyatı

1 KASIM 1916

SABAH

Şehremaneti'nden:

Dersaadet'in ekmek ihtiyacı bir müddetten beri hükümetçe tedarik ve fırıncılara tevzi olunan dakik ile temin edilmekte ve beher çuvalı hükümete birkaç kat fazla fiyat ile mâl olduğu halde ekmeğin kıyyesi altmış paradan sattırılarak günde üç bin lira kadar bir meblağ kanun-ı mahsusuna tevfikan hükümetçe ianeten tazmin olunmakta idi.

Hayli vakitten beri ianeten verilegelen mebaliğ-i mezküre mühim bir yekûna baliğ olduğu ve Anadolu'nun birçok yerlerinde ekmek fiyatı İstanbul'a nisbetle daha yüksek bulunduğu cihetiyle hükümetin bu sırada yüksek fiyatla tedarik eylediği zahairden dolayı tesviyesine mecbur olduğu fark-ı fiyatın tezayüdüne mahal kalmamak üzere ekmeğin beher kıyyesinin yarınki perşembe gününden itibaren iki kuruşa fürühtu takarrür etmiş olduğu ilan olunur.

Kandilli İnas Mektebi

2 KASIM 1916

TANİN

Kandilli'de yeni tesis edilen ve istihbaratımıza nazaran bu günlerde küşadı mukarrer bulunan inas mekteb-i sultanisi için Maarif Nezareti Berlin'de en maruf inas mekteb-i sultanisi olan Elizabeth Mektebi başmuallimlerinden Matmazel Grewe'yi müdire intihab ve tayin etmiştir. Matmazel Grewe cumartesi günkü Balkan treniyle İstanbul'a muvasalatla yeni memuriyetine başlayacaktır.

Wilson'un Beyanatı

3 KASIM 1916

TANİN

New York'tan iş'ar olunduğuna nazaran Amerika Reis-i Cumhuru Wilson Cincinnati'de irad eylediği nutukta şu beyanatta bulunmuştur:

Küre-i arzdaki akvam ittihad etmeli ve demelidir ki bundan sonra efkâr-ı cihanın tasdik ve kabul eylemediği bir sebep ve vesile ile sulh-i cihan ihlal edildiği zaman kimse bitaraf kalamaz.

Amerika hiç olmazsa bir hükümette hukuk-i esasiye-i beşeriyenin temsil eylemesini iltizam edecektir. Binaenaleyh Amerika aile-i akvamın azasından olmak sıfatıyla bu hukukun küre-i arz üzerinde temini için bütün kuva-yı maddiye ve maneviyesini sarfa amade bulunmalıdır.

Wilson Cincinnati'de bulunduğu zaman birçok defa "Biz sulh isteriz" sedaları ile karşılanmıştır.

Türkiye'nin Sene-i Devriyesi

4 KASIM 1916

TANİN

Türkiye ilan-ı harbinin sene-i devriyesi münasebetiyle neşredilen bir baş makalede deniyor ki:

Türkiye ile düvel-i merkeziye arasındaki ittifak meydan-ı harpte müşterek dökülen hün ile fevkalade kesb-i rasanet eylemiştir. Bu memleketler tarafından takip edilen gaye-i müştereke ittifak-ı mevcudu na-kabil-i tefrik bir hâle getirmektedir. Çar Nikola Türkiye'ye ilan-ı harp ederken neşreylediği beyannamede Türkiye harbe iştirak etmekle kendisinin harabisini ta'cil ve tesri eylediğini beyan eylemişti. Türkiye şeci ordusuna istinaden "Hasta Adam" efsanesini muzafferane bir surette tahrip ve izale eylemiştir. Türkiye Çanakkale Boğazı'nda, İran'da, El Cezire'de ibraz eylediği hilaf-ı memul ve şayan-ı takdir bir measir-i kahramani ile canlı olduğunu isbat eylemiştir. Harb-i hazırda Rusya iki hedef takip ediyor. Bu hedeflerden biri Karpatlar üzerinde bayrağını rekzetmek ve diğeri Ayasofya üzerine Rus salibini dikmek ve birinci Çar Petro'nun vasiyetini yerine getirmektir. Hükümet-i Osmaniye'nin serkârındaki rical Rusya'nın amal ve niyatını keşfederek Moskof'un pençelerini kırmak için düvel-i merkeziye ile ittifak etmekte bir an tereddüt eylememiştir. Binaenaleyh Türkiye rical-i devletinin tedabir-i hakimanelerine istinaden muzafferiyet ve azimet ve ihtişam bahşedecek olan istikbale kemal-i itminân ve emniyet ile nazar etmeye muktedir bulunuyor.

Somme Muharebatının Neticeleri

5 KASIM 1916

TANİN

Berlin— Büyük karargâh-ı umumiden sabah gazetelerine yazılıyor:

Somme'da İngilizler ile Fransızların şimdiye kadar sarf ettikleri mesai na-kabil-i tezelzül olan Alman cephesinde 300 kilometre murabba bir girinti hasıl olmaktan ibaret kalmıştır ki cephenin heyet-i umumiyesi itibarıyla bu girinti yok gibidir. Bu arazide haiz-i ehemmiyet kura ve kasabat olmadığı gibi sevkü'l-ceyş cihetinden mühim hiçbir istinad noktası dahi yoktur. Fransızların zayiatı 180.000 ve İngilizlerin zayiatı dahi 400.000 kişi ve mecmu zayiat 600.000 kişi tahmin edilmektedir. Demek oluyor ki her kilometre murabba arazi 2.000 kişiye mal olmuştur. İstirdad olunan bu Fransız toprağı dahi altı üstüne gelmiş harabezardan başka bir şey değildir.

Kral Kostantin'e Nobel Mükâfatı

5 KASIM 1916

TANİN

Atina'dan alınan malumata göre bu sene Nobel Sulh Mükâfatı'nın bitaraflıkta sebat etmek hususunda azim ve metanetiyle temayüz eden Yunan Kralı Kostantin'e verilmesi mutasavverdir.

Esirlerin Ziraatta İstihdamları

5 KASIM 1916

İKDAM

Çiftlik sahiplerine muavenet-i asakeriye: İstanbul, Bursa, Edirne vilayetleri ile İzmit ve Çatalca livaları dahilinde vasi araziye malik olup da amele bulunamamasından dolayı arazisini sürdüremeyen eshab-ı araziye ve bilhassa çiftlik sahiplerine bir muavenet-i mahsusa olmak üzere kendilerine ihtiyaçları nispetinde esir efrat ita edilmesi Baş

Kumandan Vekili Paşa Hazretleri'nin emr-i devletleri iktizasındandır. Bu suretle verilecek üseranın iaşe ve iskânları çiftlik sahiplerine aittir. [...]

Çelenk Vaz'ı

5 KASIM 1916

İKDAM

Alman tayyareci zabitanından olup bir çok fedakârlıklarda bulunan ve ahiren sukut eden İllmann'ın mezarına Osmanlı tayyarecileri tarafından tuğra-yı gara-yı Osmani ile muvaşşah bir çelenk konulacaktır.

Viyana Müzesi'nde

6 KASIM 1916

TANİN

Viyana'ya azimet eden Cenap Şahabettin Bey, edilen müsaade üzerine Viyana Müzesi'nde mevcut olan şark eserlerinden, burada bulunmayanları istinsah ettirerek şehrimize getireceklir. Mezkûr müzedeki şark eserlerinin ekserisi, Osmanlı tarihini yazan Von Hammer tarafından mehaz olarak gösterilen kadim teliflerdir.

Kadınları Çalıştırma Cemiyet-i İslamiyesi Müdüriyet-i Umumiyesi'nden

7 KASIM 1916

İKDAM

1- Yapağı taramak, eğirmek ve çorap örmek bilen İslam hanımlarının kendilerine iş verilmek üzere cemiyetin Çapa'daki şubesine müracaat etmeleri,

2- Bikes ve bivaye fakir kız çocuklarının aileler nezdine beslemeliğe verilmek için doğrudan doğruya Divan Yolu'nda Müdafaa-i Milliye Merkez-i Umumisi binası dâhilinde cemiyetin idare-i umumiyesine müracaat olunması ilan olunur.

Lehistan İstiklali

8 KASIM 1916

İKDAM

Varşova'da istiklal nümayişleri

Varşova'da pazar günü yapılan nümayişler geç vakte kadar devam eylemiştir. Sokaklarda vatanperverane manzumeler taganni edilerek birçok alaylar tertip olunduğu gibi hıncahınç dolu olan tiyatrolarda pek parlak tezahürat vuku bulmuştur. Opera tiyatrosu elbise-i resmiyeyi labis temaşageran ile dolmuştu. Opera başlayınca hazırun tiyatro sanatkârları ile birlikte "Ey Lehistan" marşını taganni eylemiştir.

Bu marş Rus idaresi zamanında son derecede memnu idi. Gazinoların hepsinde Leh marşı ve milli musiki parçaları terennüm edilmiştir. Akşamüzeri geç vakit binlerce ahali şapkalarını çıkarmış oldukları halde meşalelerle belediye dairesi önüne gelmişler ve burada da milli marşı terennüm eylemişlerdir.

Pazar günü Varşova'da olduğu gibi Lehistan'ın Avusturya işgalindeki kısmının merkez-i idaresi Lublin şehrinde dahi Lehistan Krallığı ilan edilmiştir. Vali-i umumi beyannameyi Leh lisanında kıraat eylemiş ve Lehistan Krallığı'nın saadet-i atisi için "Hurra" diyerek hatm-i kelam eylemiştir. Aynı zamanda sarayın balkonuna Leh bayrağı müşeyyede edilmiş ve kıtaat tarafından resm-i selam ifa edilmiştir.

Sarayın önünde duran bando dahi "Lehistan Henüz Kaybolmamıştır" manzume-i milliyesini terennüm eylemiştir. İki tayyare havaya yükselip ahaliye yüzlerce Leh bayraklarını atmıştır. Merkez Muavenet Komisyonu reis-i sanisi ahali namına vali-i umumiye cevap vermiştir. Mumaileyh ahalinin beyanname muhteviyatına tamamıyla muvafakat eylediğini tebliğ ile demiştir ki: Tarihin netayic-i mantikiyyesinden olarak tekrar uyanan esasat-ı ırkıyye ve milliyyesine kavi surette istinad eden, mevcudiyetini basiret ve hakkaniyetlerine medyun bulunan düvel-i müttefikeye vifak-ı minnetdarane ile merbut bulunan Leh Hükümeti bugün, şerefine hurra nidalarını ref' etmekte olduğumuz hükümdar-ı muazzamın namını hatırasında ilelebet nakşedecektir. Bu merasimin hitamında büyük kilisede bir ayin-i ruhani icra edilmiştir. Vali de aff-ı umumi ilan eylemiştir.

Finlanda Ahalisinin Firarı

8 KASIM 1916

TANİN

Rusların 19'dan 25 yaşına kadar olan Finlandalıları Şark cephesinde siper hizmetlerinde istihdam edeceklerini söyleyerek celbe başlamış olmalarından dolayı Finlandalı erkekler İsveç limanlarına doğru firara başlamışlardır. Finlandalılar, bu suretle kendilerine mecburi hizmet-i askeriye tahmil edileceğinden korkmaktadırlar. Firariler Stokholm'de münteşir gazetelere Finlandiya'nın son zamanlarda büyük bir murakabe altına alındığını ve her yüz metrelik mesafede bir nöbetçiye tesadüf olunduğunu söylemişlerdir.

Payitaht İçin Ormanlık

8 KASIM 1916

TANİN

Ziraat Nezareti'nce Kağıthane sırtlarında bir ormanlık tesisi tasavvur edilmektedir. Bunun için orman müşaviri Mösyö Fayt, Orman Müdür-i umumisi Tevfik Beyler ormanlık vücuda getirilecek mahallerde tetkikat icra etmişlerdir. Haber aldığımıza göre bu ormanlıklar Kağıthane sırtlarından Belgrat ormanlarına kadar imtidad edecektir. Bu sene ameliyat-ı garsiye ancak iki yüz dönümlük bir sahada icra ve seneden seneye ameliyata devam edilecektir. Bu hususla iştigal etmek üzere Avrupa'dan bir teşcir mütehassısı celbedilecektir. Teşcir için lazım olan tohumları ihzar etmek üzere "Hendek" Orman Ameliyat Mektebi'nde bir tohumhane tesis edilmiştir. Vilayet ormanlarından buraya lazım olan mevad gönderilmektedir. İcap eden mahallere de bilahare meccanen tohum gönderilecektir. Aynı maksat için, bir de fidanlık tesis olunmuştur. Burada bilhassa fenni usuller dairesinde kat' edilen ağaçlar yerine yeniden

dikilmesi lazım gelen fidanlar ihzar edilecektir.
Buranın da, tahdid ve tefrik ameliyatı ile iştigal etmek üzere ikisi Avrupalı, ikisi yerli orman mühendislerinden mürekkep bir heyet teşkil edilmiştir.

Seyyar Bakteriyoloji Laboratuarı

8 KASIM 1916
İKDAM

Müttefikimiz Alman İmparatoru canibinden Anadolu kıtaat-ı askeriyesine mahsus olmak üzere ihda buyrulan seyyar bakteriyoloji laboratuarının teşhir ve teftişi merasimi dün sabah saat on raddelerinde icra kılınmıştır.
Fenn-i tıbbın en son ihtira eylediği bilumum alat ve edevatla mücehhez olan bu seyyar bakteriyoloji laboratuarı her biri müteferrik surette cer ve nakl edilebilecek ve fakat icabında, sa'bü'l-mürûr olmayan yollarda, demiryolu katarı gibi yekdiğerine raptı mümkün olacak müstakil altı arabadan müteşekkildir. [...]

Harb-i Umumi ve Amerika

9 KASIM 1916
SABAH

Günde bir milyon dolar kazanç

Harb-i Umumi yüzünden en ziyade müstefid olan memleketin Amerika olduğu defaatle yazılmıştır. Bu kere Neue Freie Presse gazetesi dahi bu babda yazmış olduğu bir fıkrada Harb-i Umumi'nin bidayetinden beri Amerika'nın günde bir milyon dolar kazandığını beyan ediyor.
Filvaki elyevm Amerika'nın hemen bütün demirhaneleri ile mühimmat fabrikaları gece gündüz çalışmakta ve netice itibariyle Amerika'ya cesim servetler temin eylemektedir. Ancak bu servetler zaten gayet zengin olan müessesat-ı sanayi şirketlerine gidiyor. Ahali ise bilhassa bu sene Amerika'da mahsulâtın bereketsiz olması yüzünden fena surette muzdarip bulunuyor. Amerika'da mahsulatın bereketsizliğinden dolayı buğday fiyatı çok yükselmiştir. Bu sebeple bir taraftan sanayi-i harbiye şirketleri büyük kârlar temin ettikleri halde diğer taraftan ahali yiyecek hususunda şiddetli bir zaruret içinde çırpınıp durmaktadır.

Hayat-ı Sanayimizde Büyük Bir Hatve

11 KASIM 1916
TANİN

Mühim bir fabrikanın resm-i küşadı

Dün memleketimizin hayat-ı sanayisi için mühim bir gündü. İzmit havalisinde bir müddetten beri inşasıyla iştigal edilen fabrikanın resm-i küşadı dün icra edildi. Dün işe başlayan fabrika vüsat ve mükemmeliyeti itibariyle memleketimiz için büyük bir ehemmiyeti haiz olduğu gibi milli bir teşebbüsün mahsulü olması cihetiyle de şayan-ı iftihar bir hatve-i teceddüd teşkil eder. Hiç şüphesiz bu teşebbüs yalnız bırakılmayacak, sair emsali birbirini takip edecek ve bu sayede memlekete yeni bir hayat girecektir.
En mübrem ihtiyaçlarımıza ait masnuatı celb etmek mecburiyeti eskiden beri erbab-ı hamiyetimizin yüreğini sızlatan bir şeydi. Harp zamanında ordu levazımına ait eşyanın celbindeki müşkülat, memleket dâhilindeki imalat-ı sanayiyi tevsi arzu ve ihtiyacını bi't-tabi bir kat daha takviye etti. Teşebbüs ve hamiyet sahibi bir iki zat bu mübrem ihtiyacı hissederek ortaya atıldılar. Harbiye Nezareti kuvvetli bir surette muavenet gösterdi. Alman müttefiklerimiz de şayan-ı teşekkür bir derecede yardımda bulundular. Bu sayede harp zamanı mühim bir fabrika sahibi olduk. [...]
Aldığımız tafsilata göre yeni fabrikanın tahrik makineleri 400 beygir kuvvetindedir. Bundan başka şehir suyunu tasfiye edip içilecek bir hale getirmek için ayrı makineler vardır. Bu makineler Anadolu'ya ilk defa olarak giriyor. Fabrikadaki tertibat ancak kendi ihtiyacına kifayet edecek derecede ise de civar kışlalarla hastaneler de bundan müstefid olabileceklerdir. Şimdiki halde fabrikada dört yüz amele çalışıyor. İleride fabrika tevsi edilecek ve kereste işlerinden başka her türlü ev eşyası, ziraat makineleri, değirmen alatı, tulumbalar vesair ufak tefek makineler yapmak mümkün olacaktır. Bu takdirde 1.200 kadar amele istihdam olunabilecektir. Ameli surette sanat öğrenmeleri için fabrikaya darüleytamlara mensup elli kadar çocuk verilmiştir. [...]

Tetkikat-ı İklimiye İdaresi

17 KASIM 1916
SABAH

Coğrafya-yı tabiiyenin bir kısm-ı mühimi olan ilm-i ahval-i iklimin memleketimizde muntazaman tetkikine Maarif Nezaret-i Celilesi'nin himmetleriyle başlanmış addedebiliriz. İstanbul Darülfünunu Coğrafya Müderrisi Doktor Obest Bey, Tetkikat-ı İklimiye İdaresi Müdürlüğü'ne tayin buyrulduğu gibi müfettiş ve muavin sıfatıyla Almanya'dan iki mütehassıs daha celp olunuyor. Almanya'daki Türk muhibleri bu teşebbüs-i azimin vücut bulmasına lazım gelen masarif-i tesisiyenin kısm-ı mühimini iane etmişlerdir. Şimdiye kadar tediye edilen ianatın miktarı yüz bin markı bulmuş ve seksen bin mark daha verileceği Doktor Obest Bey'e vaat edilmiştir. Bu ianat ile Rumeli ve Anadolu'da birkaç yüz rasadat-ı iklimiyye merkezi tesis edilerek alat-ı lazımesi tedarik edilecek ve bu suretle Memalik-i Osmaniye mevaki-i muhtelifesinin hararet, rutubet, tazyik-i hava, yağmur, rüzgâr vesairenin miktarına dair malumat-ı lazıme alınmakla memleketimizin ilm-i ahval-i iklimi anlaşılarak coğrafya-yı tabiiyemizin bir kısm-ı mühimi hakkında büyük bir noksan-ı ilmi bertaraf edilmiş olacak ve memleketin ziraat, ormancılık ve hayvanat-ı ehliye yetiştirilmesi ile umur-i nafıasına büyük bir hizmet ifa edilecektir.

Flemenk'te Kadınların Hakk-ı İntihabı

19 KASIM 1916
SABAH

Berlin– Lahey'den iş'ar olunuyor: Flemenk Meclis-i Mebusanı Kanun-ı Esasiye'nin tadili müzakeratında kadınların Flemenk Mecalis-i Umumiyesi'ne intihab edilebilmesi hakkındaki maddeyi kabul eylemiştir. Halbuki evvelki gün kadınların bilfiil hakk-ı intihab sahibi olmaları reddedilmişti.

Avusturya İmparatorunun Vefatı

23 KASIM 1916
TANİN

Müttefikimiz Avusturya-Macaristan'ın asırdide ve tecrübekâr hükümdar-ı muazzam ve muhteremi Birinci Fransuva Jozef hazretlerinin vefatı haber-i müessifini bize dünkü telgraflar isal etmiş ve bütün Osmanlı milletini müteessir eden bu elim haber her tarafta sadık ve samimi müttefikimize karşı perverde olunan hissiyat-ı muhadenet ve meveddet tezahüratına sebebiyet vermiş, bütün Osmanlılar bütün yürekleriyle Avusturya-Macar kardeşlerimizin matemine iştirak eylemiştir.

Kadın İşçi Aranıyor

23 KASIM 1916
SABAH

İmalat-ı Harbıye-i Müdüriyet-ı Umumiyesi'nden. İmalat-ı Harbiye Tophane fabrikalarınca beş kuruş yevmiye ile kadın işçi kayıt ve kabul edileceğinden talip olanların doğruca mezkûr fabrikalar müdüriyetine müracaat eylemeleri ilan olunur.

Bebek Fukara Mutfağının Resm-i Küşadı

26 KASIM 1916
İKDAM

Bebek Kadınlar Cemiyeti-i Hayriyesi tarafından vücuda getirilen fukara mutfağının resm-i küşadı evvelki cuma sabahı cemiyet-i mezkûre azası ile memurin-i mahalliye ve Müdafaa-i Milliye heyeti tarafından icra edildi.

Mabeyn-i Hümayun erkân-ı sabıkasından Cevat Bey'in haremi hanımefendi kısa bir nutuk irad ettikten sonra imam efendi tarafından dua edilmiş ve bu hayırlı teşebbüsün ehemmiyeti Müdafaa-i Milliye azasından biri tarafından izah buyrulmuştur.

Fukara mutfağı, tesise iştirak buyuran hanımların ianesiyle vücuda gelmiş ve ianenin nısfı mahallî Alman muteberan aileleri tarafından ita edilmiştir. Bu mutfaktan haftada üç yüzü mütecaviz fukaraya yemek tevzi edilecektir. [...]

Fukara mutfağı Cevat Bey'in haremi hanımefendi (reise) ilk cuma gününe muktezi bilcümle erzakı bizzat ita buyurarak hamiyet-i fevkaladelerini ibraz buyurmuşlardır.

Biz de memleketimizde taraf taraf asarı görülmekte olan fikr-i hayr cümlesinden olan şu tesisi alkışlarız.

Amerika Kongresi'nde İlk Kadın Mebuse

27 KASIM 1916
İKDAM

Miss Jeannette Rankin'in Amerika'da kadın olmak üzere ilk defa olarak Kongre azalığına intihap edildiği New York'tan bildirilmektedir. Binaenaleyh Miss Rankın Washington'da Kongre'nin içtima ettiği muhteşem Kapitol Sarayı'nda ilk kadın mebuse olmak üzere ahz-ı mevki edecektir. Bu vakanın bütün Amerika'da pek büyük bir tesir icra edeceğinde şüphe yoktur.

Miss Rankin'in Kongre azalığına intihabı üzerine Amerika'da nisvanın dahi intihabat-ı umumiyeye teşrik edilmesini temin yolunda çalışan kadınlar komitesinin dahi faaliyeti bir kat daha tezyid edeceğine şüphe edilemez. Kadınların dahi intihabat-ı umumiyeye iştirakini temin için en müessir ve en büyük propagandaların Amerika'da icra edilmekte olduğu malumdur.

Amerika kadınları, icabında askerlik vazifesine dahi katlanmayı göze aldırarak kadınlarla erkekler arasında tesavi-i hukuk teminine çalışıyorlar. Hatta birçok zaman evvel bir Amerikalı kadın riyaset-i cumhur intihabında namzetliğini vaz' etmiş idi. Amerika'nın birçok devair-i resmiyesinde memure sıfatıyla kadınlar çalışmaktadır. Resmi memuriyetlerde bulunan kadınlar hakkında erkek olan amirleri tarafından şikâyet edildiği işitilmemiştir.

İntihabat-ı nisvan taraftarı olan kadınlar, bu kere yeniden cumhuriyet riyasetine intihab edilen Wilson'un zevcesinin muavenetini temine teşebbüs etmişlerdir. Wilson teehhül ettiği zamana kadar kadınlar ile erkekler arasında tesavi-i hukuk temini davasına hiç rağbet göstermemiş olduğu halde zevcesi, onun fikrini bu noktada bir dereceye kadar tebdile muvaffak olmuştur. Amerika Reisicumhuru Wilson'un zevcesi Kadınlar Cemiyeti'nin davasına elinden geldiği kadar müzaheret ediyor. [...] Amerika'nın başlıca memleketlerinde bugün kadınların intihabat-ı umumiyeye teşrik ettirilmeleri meselesi hayat-ı siyasiye üzerinde başlıca bir tesir icra etmektedir. [...]

Amerikalılar tabiaten kadınlara riayet etmeyi pek severler. Bu sebepten dolayı Miss Rankin'in Kapitol Sarayı'nda erkek olan rüfekasının müzaheretlerine mazhar olacağı şüphesizdir.

Finten

27 KASIM 1916
İKDAM

Serhatta dın için, vatan için dövüşen asker kardeşlerimize hediye-i şitaiye almak için Şehzade Abdülmecid Efendi Hazretleri'nin himayelerinde Burhanettin Bey heyet-i temsiliyesi tarafından perşembe günü hanımlara ve akşamı umuma Tepebaşı Tiyatrosu'nda üstad-ı dahi Abdülhak Hamid Beyefendi'nin şaheseri Finten Celal Nuri Bey'in yedı perde tashini üzerine vaz'-ı sahne olunacaktır. Pek az kalan biletler tiyatro gişesinde bulunuyor.

SARAÇHANE'DE BİR ARKEOLOJİK PARK HAYALİ

Gözden Kaçanlar yazı dizimiz için bir giriş yazmamız istendiğinde " Kentin ... çitlerle gizlenmiş görünmeyen kalıntılarını hatırlatmayı hedefliyoruz" demiştik. Aslında bu cümle yazılırken aklımıza gelen ilk yerlerden biri Saraçhane'deki Aziz Polyeuktos Kilisesi kalıntılarıydı. Kent içinde arkeolojik kazısı yapılmış, arkeoloji literatürüne katkı sağlamış bir alandı burası, ama sonuçta etrafı çitle çevrilmiş, günlük yaşamdan soyutlanmıştı. Bu nedenle, sadece bilenler ya da bilgi tabelalarını okumaya niyetlenenler için bir şeyler ifade eden Saraçhane'deki Aziz Polyeuktos Kilisesi kalıntılarını bu sayıda gündeme getirip kentin tam merkezinde İstanbul Büyükşehir Belediyesi'nin yanı başında tel örgülerin ardında "gözden kaçan" bu alandan neler öğrendiğimizi ve bu alanı nasıl yeniden kent yaşamına kazandırabileceğimizi tartışalım istedik. Bu çerçevede Gözden Kaçanlar'a yazan Columbia Üniversitesi Sanat Tarihi ve Arkeoloji Bölümü doktora öğrencisi arkeolog Ayşe Ercan ve mimarlar Didem Teksöz, Feyza Daloğlu, H. Sinan Omacan'a teşekkür ederiz.

istanbul@arkeologlardernegist.org

SARAÇHANE'DEKİ AZİZ POLYEUKTOS KİLİSESİ KALINTILARI

AYŞE ERCAN

Konstantinopolis, bir diğer adıyla Byzantium, imparatorluk başkenti olarak kuşkusuz politik rekabetin mimari anıtlar vasıtasıyla en hararetli yaşandığı kentlerden biriydi. Tahta çıkan her yeni imparator ve hatta yeni yönetimle güç kazanan her ileri gelen saray eşrafı, politik manifestolarının olmazsa olmazı olarak İstanbul'a yeni bir mimari yapı ya

Saraçhane'deki Aziz Polyeuktos Kilisesi kalıntıları genel görünüm.

Fotoğraf: Ayşe Ercan, Ağustos 2016

da anıt kazandırmıştır. Böylece Geç Antikçağ'dan 15. yüzyıla dek, Bizans İstanbul'unda yüzlerce dini yapı ve en az bir o kadar da anıtsal sütun, heykel, çeşme gibi kamusal anıt inşa edilmiştir.

İstanbul'da günümüze ulaşabilmiş ve kimliğinden kuşku edilmeyen çok az sayıda Bizans yapısından biri de, Saraçhane'de İstanbul Büyükşehir Belediyesi binası karşısında, Haşim İşcan Geçidi bitişiğinde yer alan "Arkeolojik Park"taki Erken Bizans dönemi kilise kalıntısıdır.

1950'li yılların sonuna doğru, Başbakan Adnan Menderes döneminde, Valens/Bozdoğan Sukemeri altından geçirilmesi planlanan yeni bulvar güzergâhının inşaat kazıları sırasında, söz konusu hat üzerinde birtakım Bizans yapı kalıntılarına rastlanır.

Tarihçi Ihor Ševčenko, 1960 yılında bu bölgeyi ziyaret ettiğinde mermer bir mimari blok üzerinde gördüğü bir yazıtın, *Palatin Antolojisi*'nden bilinen, 6. yüzyılda İstanbul'da yaşamış bir aristokrat olan Anicia Juliana'ya adanan şiirin bir bölümü olduğunu iddia eder. Bu bağlamda da Saraçhane'deki kilise kalıntısının Anicia Juliana'nın bu bölgede yaptırdığı ve kaynaklardan bilinen Aziz Polyeuktos Kilisesi kalıntıları olduğunu söyler.

Ševčenko'nun bu iddiası üzerine, İstanbul Arkeoloji Müzeleri'nden Nezih Fıratlı ve Oxford Üniversitesi'nden R. Martin Harrison'ın başkanlığında, Amerika'daki Dumbarton Oaks Enstitüsü'nün maddi desteğiyle Saraçhane'de 1964-1969 yılları arasında birkaç sezona yayılan bir arkeolojik kazı başlatılır. Günümüzde hâlâ bilimsel kapsamının yanı sıra sonrasında gerçekleştirilen yayınlar itibariyle Saraçhane kazıları, Türkiye'de gerçekleştirilmiş önemli Bizans dönemi kazılarından biri olarak değerlendirilebilir. Harrison ve Fıratlı tüm bu araştırmaları Ševčenko'nun iddiasını, yani Saraçhane'deki kalıntıların Anicia Juliana'nın yaptırdığı, Anadolulu bir aziz olan Aziz Polyeuktos'a adanmış bir kilise yapısı olduğunu doğrular.

Anicia Juliana'yı tasvir ettiği düşünülen büst.

Metropolitan Müzesi, New York

ANICIA JULIANA: 6. YÜZYIL İSTANBUL'UNDA ARİSTOKRAT BİR KADIN BANİ

Anicia Juliana, MS 472 yılında Batı Roma İmparatorluğu'na dek yükselmiş olan Flavius Anicius Olybrius ve imparator ailesinden Placidia'nın kızıdır. MS 480 yılında Doğu konsülü Fiavius Areobindus Dagalaifus ile evlenir. Areobindus 512 yılında, İstanbul'da mevcut imparatoru devirmek amacıyla patlak veren bir halk ayaklanmasında isyan eden halkın yeni imparator adayı olarak gösterilse de, başarısız olan ayaklanma nedeniyle bu konuma asla ulaşamaz.

Anicia Juliana, İmparator II. Theodosius'un mirasçılarından biri olarak kendini sanat banileğine adar ve birçok kilise inşa ettirir. Söz konusu kiliselerden biri de adeta Bizans imparatorluk sarayı ve Ayasofya ilişkisinde olduğu gibi, aile sarayının bitişiğindeki Mese Caddesi üzerindeki Aziz Polyeuktos Kilisesi'dir.

İustinianos'un Ayasofya'sından önce yapımı tamamlanmış olan bu görkemli kilise, 6. yüzyıl İstanbul'unun en özgün ve ihtişamlı yapılarından biridir. Tours'lu Gregorius, Anicia Juliana'nın mimari manifestosunun İmparator İustinos'ta yarattığı olası çekinceleri sembolik bir şekilde özetleyen anekdotla günümüze aktarmıştır. Gregorius'a gore, İmparator kilise inşaatını takiben Juliana'dan kamu hazinesine katkıda bulunmasını ister. Bu çağrı üzerine Juliana varlığındaki tüm altını erittirip, sarayının uzantısı olan Aziz Polyeuktos Kilisesi'nin üst yapısını altın varaklarla kaplattırır. Ardından İmparator'u sarayına davet eder. Davet sonrasında davetlilere kilisesini gezdiren Juliana, kilisenin üst yapısını işaret ederek, tüm kişisel hazinesinin bu kilisede yattığını belirtir.

AZİZ POLYEUKTOS KİLİSESİ'NİN KISA TARİHİ

Bizans kaynaklarına göre, kilisenin inşaatı MS 512-527'de başlamış ve

Aziz Polyeuktos Kilisesi mimari dekorasyon detayı. İstanbul Arkeoloji Müzeleri Bahçesi.

Fotoğraf: Ayşe Ercan.

Aziz Polyeuktos Kilisesi kalıntıları hakkında mevcut bilgilendirme elemanı.

Fotoğraf: Ayşe Ercan, Ağustos 2016.

beş yıl gibi kısa bir süre içinde de tamamlanmıştır. 10. yüzyıl kaynaklarından olan *Patria Konstantinopoleus* adlı anonim eser, aktardığı bilgilere ihtiyatla yaklaşılması gerekse de, kilisenin mimari dekorasyonu için Roma'dan dahi taş ustaları ve heykeltıraşlar getirildiğini özellikle vurgular.

Birbirini tekrar eden taş ve tuğla sıralarından oluşan, tipik 6. yüzyıl duvar örgüsüyle inşa edilmiş olan kilise, tonozlarla taşınan anıtsal bir platform üzerinde yükselir. Günümüze büyük ölçüde korunmuş olarak gelen bu platformun boyutları yaklaşık 52x84 metre civarındadır. Kilise planı üç temel birimi barındırır: kilisenin ana yapısı (naos), giriş imkânı veren avlu-atrium ve yapının batısında yer alan apsisli bir ikinci yapı. 6. yüzyıl Bizans kilise mimarisinde sıkça rastlanmayan bu apsisli birimin bir azizin kemiklerini barındıran bir şapel ya da martyrium (şehitlik) tipinde bir yapı ya da vaftizhane olabileceği, kazıyı gerçekleştiren arkeologlarca düşünülmüştür.

Günümüze sadece alt yapısı korunmuş olan ana mekânın planı, kazıları gerçekleştiren Harrison'a göre, olasılıkla bazilikal tiptedir. Ancak kazıda bulunan mimari parçalardan yola çıkarak, altı adet eksedra (yarı daire planlı ve yarım kubbeyle örtülü mekân birimi) ile desteklenen bir kubbeyle örtülü merkezi bir birimin de bazilikal kilise planında bulunduğu, son zamanlarda kabul görmese de, düşünülmüştür. Kilisenin yenilikçi mimarisinin yanı sıra, Doğu etkisini yansıtan heykeltıraşı programıyla 6. yüzyıl İstanbul'unda bir eşinin daha bulunmaması da özellikle dikkat çekicidir. Kilesinin templonunun (apsisi sınırlayan birim) günümüze ulaşmış sütunları, Sultanahmet'teki Azize Euphemia Kilisesi'ndeki gibi ametist, renkli cam, agat ve inci kakmalarla süslüdür.

Arkeolojik kazılarda parçalar halinde tespit edilmiş olan Mısır porfiri, lasos, Lakonya, Thessalya, Numidya, Frigya ve Bithyna bölgelerine ait çok renkli mermer levhalar, Anicia Juliana'nın kilisesini sembolik olarak Akdeniz dünyasını yansıtan bir mikrokosmos gibi düşünüp tasarladığını anlatır.

6. YÜZYILDAN GÜNÜMÜZE KİLİSENİN HAYATI

Anicia Juliana'nın yaptırmış olduğu kilisenin 6. yüzyıl sonrasında geçirmiş olabileceği değişimler günümüzde hâlâ tüm detaylarıyla anlaşılmış değildir. İstanbul Arkeoloji Müzeleri'ndeki Aziz Polyeuktos Kilisesi koleksiyonunda yer alan İsa, Meryem ve Havari kabartmalarının yüzlerinin sistematik bir şekilde kırılmış olması, kilisenin ikonoklazma taraftarlarınca 7. veya 8. yüzyıllarda tahrip edilmiş olabileceği ihtimalini akla getirir. Bu dönemde mimari strüktürü büyük ölçüde korunan kilisenin alt yapılarının doldurulmaya başlandığı düşünülür. Bu teori sonraki yüzyıllardaki olası kilise kullanımı süresince de alt yapıların gözden çıkarılmış olabileceği anlamına gelir. 1010 yılında gerçekleşen şiddetli bir depremde ciddi hasar gördüğü düşünülen kilise, bu tarihten sonra yavaş yavaş tarih sahnesinden silinmeye başlar.

İstanbul'un 1204-1261 tarihlerindeki Latin işgali sırasında, mimariye bağlı heykeltıraşı parçalarının hemen yakındaki Pantokrator Kilisesi/Zeyrek Camii'nden Venedik'teki San Marco Kilisesi'ne dek taşınmış olması, yapının söz konusu yıllarda yıkıntı halinde olduğu ihtimalini güçlendirir. Yine bu yıllarda kentin diğer yapılarına devşirme parça sağlayan kilise, kazılardan anlaşıldığı üzere gömü alanı olarak da kullanılmaya başlanmıştır.

Sonraki yıllarda yapı üzerine inşa edilen Mimar Üstad Ayas ve Karagöz mescitleri ve Sadrazam Çandarlı İbrahim Paşa Hamamı gibi yapılarla kilise tamamen örtülmüştür, alt yapıları da depo ya da sarnıç olarak değerlendirilmiştir.

1950'lerde hayata geçirilen bulvar projesi vesilesiyle de olsa, yüzyıllardır unutulmuş olan Saraçhane'deki Aziz Polyeuktos Kilisesi kalıntıları yüzyıllar sonra tekrar İstanbul mimari mirasına dahil olmaya aday olmuş, ancak bu eşsiz fırsat günümüze dek değerlendirilememiştir.

SARAÇHANE ARKEOLOJİ PARKI İÇİN BİR YAKLAŞIM ÖNERİSİ

Kent dokusu içerisinde arkeolojik alan-Forl Imperiali, Roma.

Atölye Mimarlık arşivi.

DİDEM TEKSÖZ
FEYZA DALOĞLU
H. SİNAN OMACAN

KENT İÇİNDE ARKEOLOJİK ALANLAR VE ARKEOLOJİ PARKLARI

Arkeoloji parkları, kazılar sonucu ortaya çıkartılan arkeolojik bulguların, bilimsel ve akademik çalışmaların konusu olmanın yanında genel ziyaretçiyi de bilgilendirecek şekilde sergilendiği açık alanlardır. Özellikle kent içerisindeki arkeolojik alanlar söz konusu olduğunda, ziyaretçiler arkeoloji parklarında kentin tarihi katmanları ve mekânsal gelişimi hakkında yerinde bilgi sahibi olma fırsatı elde eder. Yerinde ziyaretin bir diğer katkısı da kentin ya da bölgenin geçmişi hakkında kitabi bilgilerin yanı sıra, mekânsal deneyim edinme şansının ve hatta bazen de arkeolojik çalışmanın kendisine tanık olup bu çalışmayı yerinde inceleme fırsatının bulunmasıdır.

Özellikle İstanbul gibi çokkatmanlı ve binyıllara yayılan bir geçmişi olan kentlerde, kentin tarihi katmanlarının arkeolojik bulgular sayesinde yerinde deneyimlenebilmesi, kentin kimliği ve kentlilerin tarih bilinci için de bulunmaz fırsatlardır. Bu alanlar aynı zamanda kentin turistik ziyaret mekânları içerisinde yer alarak turizm potansiyeline de bir katkı sağlama imkânına sahiptir.

İstanbul ile kıyaslanabilecek tarihi derinliğe sahip ender kentlerden biri olan Roma, kent içerisindeki arkeolojik katmanların açığa çıkarılarak sergilenmesi konusunda pek çok örnek barındırır. 18. ve 19. yıllarda inşa edilmiş kent dokusunun içerisinde ve özellikle de merkez bölgesinde, antik Roma kentine ait Pantheon gibi yapıların yanı sıra arkeolojik bulgular da açık alanlarda kazılarak gün ışığına çıkarılmakta ve sergilenmektedir. Roma kent içindeki arkeolojik alanlar ve arkeoloji parkları, İstanbul tarihi kent merkezi için önerilebilecek projeler için örnek teşkil edebilecek niteliktedir.

İSTANBUL VE ARKEOLOJİ PARKI

İstanbul'da belirli bir bölgenin arkeoloji parkı olarak ayrılması, ilk olarak şehir plancısı Prost'un İstanbul Nazım Planı'nı hazırladığı 1930'lu yıllarda gündeme gelmiştir. Sultanahmet'te Topkapı Sarayı'nın bulunduğu alan ve eski Bizans Büyük Sarayı'nın kalıntılarının bulunduğu alan, Prost tarafından imar planında "Arkeoloji Parkı" olarak işaretlenmiştir. Büyük Sultanahmet yangınından sonra Bizans Büyük Sarayı üzerindeki pek çok yapının yıkılmış olmasını da bir fırsat olarak değerlendiren Prost, bu saraylar bölgesinin eski kentin

Kent dokusu içerisinde arkeolojik alan-Torre Argentina, Roma.

Atölye Mimarlık arşivi.

Sultanahmet Arkeoloji Parkı, hava fotoğrafı üzerine çizilmiş sınırlar, 1947, H. Prost İstanbul Planlaması (1936-1951).

İstanbul Araştırmaları Enstitüsü Sergi Kataloğu, s.301, (343AA47/3(doc. HP.DES.32-2.1) Academie d'architecture / Archives d'architecture du XXe siecle)

merkezinde bir arkeoloji parkı olarak düzenlenmesini önermiştir. Arkeoloji parkı olarak işaretlenmiş alana komşu olan Ayasofya, Sultanahmet Camii ve Hipodrom'un bulunduğu alan da kentin tarihi çekirdeği olarak düşünülmüştür. Böylelikle kentin çekirdeğindeki tarihi yapıların yanı sıra, kazılarak ortaya çıkarılacak arkeolojik bulgular da sergilenerek gezilebilecek ve kent mekânına katılabilecektir. Sultanahmet'te bugün kısmen kazılmış saray kalıntıları dışında, Hipodrom etrafındaki Lausos ve Antiokhos saraylarının kalıntıları da yerüstünde görünebilir durumdadır ve korunarak kent içerisinde sergilemeye hazırlanmayı beklemektedir. Prost, İstanbul'da çalışmalarının sürdüğü 1950'li yıllara kadar bu arkeoloji parkının gerçekleştirilmesi için uğraş verdi ise de bunu tam anlamıyla başaramamıştır. İstanbul'da Sultanahmet'teki arkeolojik bulguların yanı sıra Beyazıt Meydanı etrafındaki Tauri Forumu kalıntıları, kara surları kenarındaki yapı kalıntıları ve suriçine yayılmış pek çok arkeolojik yapı kalıntısı da belirli ölçülerde sergilenerek kent mekânına katılabilme potansiyelini barındırmaktadır; Saraçhane de bu alanlardan biridir.

SARAÇHANE ARKEOLOJİ PARKI VE AZİZ POLYEUKTOS KALINTILARI

Saraçhane Arkeoloji Parkı kentin merkezi bir noktasında, ziyaretçilerin kentin geçmişi hakkında derin bilgi edinebilecekleri, aynı zamanda çevrede uzun tarih dönemlerini kapsayan pek çok katmanı bir arada deneyimleme imkânı bulabilecekleri alanlardan biridir. Tarihi Yarımada Koruma Amaçlı İmar Planı'nda "Arkeoloji Parkı" olarak işaretlenmiş olan bölüm yaklaşık 14.500 m²'lik bir alandır. İki farklı kottan oluşan alanın üst kotunda tekil buluntuların dağınık bir şekilde serpiştirilmiş olduğu 7.500 m²'lik bir park alanı yer almakta, alt kotunda ise Aziz Polyeuktos Kilisesi'nin kalıntılarının bulunduğu 7.000 m²'lik alan bulunmaktadır. Yapının doğu bölümü kısmen Haşim İşcan altgeçidi inşaatı içerisinde kalmış olup, tahrip edilmiş durumdadır.

YAKLAŞIM STRATEJİSİ

Saraçhane Arkeoloji Parkı ancak yakın çevresinde bulunan tarihi eserler, arkeolojik buluntular, kent imgeleri ve yeşil alanlarla beraber bir bütün olarak ele alındığında, toplumsal ve de turistik potansiyelleri tam anlamıyla değerlendirilebilir. Alan, Zeyrek ve Süleymaniye dünya miras alanlarına hemen komşu bir konumda bulunmakla birlikte İstanbul'daki dünya miras alanları içinde yer almamaktadır. Buna rağmen, hatta belki de tam da bu sebeple bu alan için uzun vadeli bir plan yapılması düşünülmelidir. Saraçhane Arkeoloji Parkı, etkileşim alanında kalan İstanbul Büyükşehir Belediyesi binasının, çevredeki parkların ve açık alan sisteminin ve Valens Sukemeri'nin de içerisinde bulunduğu daha geniş kapsamlı bir açık alan düzenlemesi olarak ele alınabilir.

Alana yaklaşım stratejisi adına atılabilecek ilk adım, kısa ve uzun vadede ne gibi sorunlarla karşılaşabileceğinin belirlenmesi, alanın gelecek nesillere sağlıklı bir şekilde aktarılabilmesi için alınması gereken önlemlerin detaylı bir şekilde ortaya çıkarılması olabilir. Kent yaşamına entegrasyonundan, korunması için gerekli toplum bilincinin oluşturulmasına kadar yöntemler belirlenmeli ve bunların sürdürülebilir olması için bir işletme modeli oluşturulmalıdır. Bölge, yakın çevresi ve etkileşim

Saraçhane Arkeoloji Parkı ve Aziz Polyeuktos Kilisesi kalıntıları 2015.

Atölye Mimarlık arşivi.

Saraçhane Arkeoloji Parkı yakın çevre ve etkileşim alanları.

Atölye Mimarlık arşivi.

alanları belirlenerek bir bütünlük içinde ele alınmalı ve hem stratejik hem de fiziki müdahaleler bu çerçeve içinde değerlendirilmelidir.

İki kota yayılmış Saraçhane Arkeoloji Parkı'nın alt kotu Aziz Polyeuktos Kilisesi'nin arkeolojik kazısının ve korumasının yapılacağı alan (arkeolojik kot), üst kotu (park kotu) ise arkeolojik kotu da sararak yakın çevreyle ilişkilerin kurulacağı alan olarak ele alınabilir. Park kotu, tüm çevre bağlam ilişkilerinin ve güvenlik sorunlarının çözüleceği alan olabilir. Bu alanın gerek duyulan yöntemlerle taranması ve ihtiyaç programı dahilinde arkeolojik incelemeye tabi tutulması düşünülebilir. Park kotunun aynı zamanda ziyaretçilerin alanla ilgili genel bilgiyi edinebilecekleri ve ivedi ihtiyaçlarını karşılayabilecekleri bir ziyaretçi merkezini de içermesi uygun olacaktır. Alanda halihazırda bulunan tekil buluntulara ait sergilenme ve korunma sorunları da yine park kotunda ele alınmalıdır.

Arkeolojik kot olarak adlandırılan alanın bakımı ve korunması için konservasyon projesi üretilmeli, ayrıca ziyaretçilerin kalıntıları en iyi algılayacakları şekilde ve alana zarar vermeden gezebilecekleri şekilde ziyaretçi güzergâhları tasarlanmalıdır.

Arkeoloji Parkı'nın tümü için, araç ve yaya ulaşım rotalarının etkileşim alanları da göz önünde bulundurularak düzenlenmesi, yönlendirme ve bilgilendirme gibi katmanların yere özgü şekilde ele alınarak çözümlenmesi önemli olacaktır. Bölgedeki tüm kent mobilyaları, aydınlatmalar, yer imleri, güvenlik, yaya sirkülasyonu ve alana hizmet eden fonksiyonların tamamlayıcı bir şekilde düşünülmesi, sert ve yumuşak zemin tasarımlarının dil birliği içerisinde olması dikkat edilecek unsurlar arasındadır.

Prost'tan bugüne gerçekleştirilmeyi bekleyen İstanbul tarihi merkezindeki bir arkeoloji parkı fikri, İstanbul'da bulunan en önemli Bizans kültür mirası alanlarından birinin içinde bulunduğu Saraçhane Arkeoloji Parkı ile hayata geçebilirse, İstanbul'un kent kimliğine, kentlilere ve hatta dünya mirasına büyük katkı sağlayan bir proje olacaktır.

Saraçhane Arkeoloji Parkı Bölgeleme / Farklı kotlar.

Atölye Mimarlık arşivi

SON SÖZ

ARKEOLOGLAR DERNEĞİ İSTANBUL ŞUBESİ

İstanbul Büyükşehir Belediyesi binasının gölgesinde Aziz Polyeuktos Kilisesi'nin kalıntıları olabilecek en hüzünlü biçimde varlığını sürdürmektedir. Kazısının yapıldığı 60'lı yıllardan bu yana, gelen geçenin burayı, hemen yanı başında gerçeği olmasına rağmen, umumi tuvalet olarak problemsiz kullanması aslında arkeolojik mirasa gösterilen ilgiyi çok iyi yansıtıyor. Kazısı yapıldığında bu alan için bir arkeolojik park projesi R.E. Griswold tarafından hazırlanmışsa da alanın bir "arkeolojik park"a dönüştürülmesi için gerekli çalışmalar tamamlanmamıştır. Kent merkezinde, ulaşım sorunu olmayan bir yerde konumlanan bu alanın, tüm arkeolojik önemine ve potansiyeline rağmen güvenlik eksikliği, koruma sorunları, çevre düzenlemesinin olmayışı, gündelik yaşamda arkeolojik varlığıyla bir yer bulamıyor olması nedeniyle bugünkü haliyle "arkeolojik park" vasfını taşıdığını söylemek güçtür. İBB yetkilileriyle yaptığımız bir görüşmede burası için bazı girişimler olduğunu duymak memnuniyet vericiydi, ancak bu girişimlerin akıbeti ne yazık ki belirsiz. Gönül ister ki buradan sorumlu ve buraya komşu olan İBB, bu gibi alanlarda kullanıcılar, çevre sakinleri ve uzmanların katılımına, gözetimine açık yollarla çağdaş, evrensel ve bilimsel koruma ilkerine göre karar alıp hareket etsin. Kent içindeki arkeolojik alanlarımız çitlerin ardında unutulmuş ya da bilet gişelerinin gerisinde nesneleşmiş kalıntılarla değil, yaşayan, korunan ve kullanılan, yaşamımızı zenginleştiren kamusal alanlarımız olsun. Umarız Prost zamanından bu yana kentin farklı yerleri için kurulan bu arkeolojik park hayalleri Saraçhane'de ve kentin diğer arkeolojik alanlarında bir gün gerçekleşir.

GENÇLER HAFIZANIN KARAKUTUSUNU AÇIYOR

Karakutu Derneği, Türkiyeli gençlere geçmişle yüzleşme üzerinden sorgulama yeteneklerini geliştirebilecekleri ve toplumsal barışa katkıda bulunabilecekleri bir platform olanağı sunuyor. Derneğin Hafıza Yolculuğu Programı'nın hedeflerinden biri, toplum tarafından ötekileştirilmiş kişi ve grupların yaşadıkları haksızlıkların tanınmasıyla herkesin eşit haklarda yaşadığı bir toplum inşasına katkıda bulunmak. Bir diğer hedef ise gençlerin toplumsal bir özne olarak barışın inşası ve geçmişle yüzleşme süreçlerinde yer almalarını ve önceki nesillerin hatalarından öğrenmelerini sağlamak.

ZEYNEP ADIGÜZEL

Barış, yalnızca çatışma durumunun ve savaş halinin sona ermesi demek değildir. Gerçek anlamda barış, içinde geçmişle hesaplaşmayı ve çatışma halinin yeniden ortaya çıkmasına neden olabilecek tüm koşulların tamamen ortadan kaldırılmasını amaçlayan uzun bir süreçtir. Bu süreçte, geçmiş dönemlerde yaşanan travmalar ve insan hakları ihlalleriyle yüzleşmek, bunların yeniden yaşanmasının önüne geçmek için gereken tüm önlemleri almak gerekir.

Türkiye'de toplumun farklı kesimleri arasında yaşanan –ve bugün de süregelen– çatışmalarda, yakın geçmişimizdeki insan hakları ihlalleri ve bu ihlaller sonucu yaşanan travmatik olayların yeri yadsınamayacak bir gerçek. Kalıcı bir toplumsal barışın inşa edilmesinde geçmişi yeniden ele almak, geçmişe resmi tarihin dayattığından farklı ve eleştirel bir gözle bakmak, tabulaşmış konularla yüzleşmek önemli rol oynamakta.

2014 yılının Ocak ayında kurulan Karakutu Derneği, geçmişle yüzleşmenin barışı sağlamada ve demokratikleşmede vazgeçilmez olduğu inancından hareketle, Türkiyeli gençlere geçmişle yüzleşme üzerinden sorgulama yeteneklerini geliştirebilecekleri ve toplumsal barışa katkıda bulunabilecekleri bir platform olanağı sunuyor.

Karakutu Derneği'nin "Hafıza Yürüyüşleri"ni de içeren Hafıza Yolculuğu Programı'nın iki temel hedefi var. Bunlardan birincisi, toplum tarafından dışlanmış, ötekileştirilmiş, sessizleştirilmiş kişi ve grupların yaşadıkları haksızlıkların tanınması yoluyla herkesin eşit haklarda yaşadığı ve toplumsal uzlaşının egemen olduğu bir toplum inşasına katkıda bulunmak. İkincisi ise gençlerin toplumsal bir özne olarak barışın inşası ve geçmişle yüzleşme süreçlerinde yer almalarını ve önceki nesillerin hatalarından öğrenmelerini sağlamak.

Hafıza Yolculuğu Programı üç aşamadan oluşan bir döngüye sahip:

- Gençlerin Kapasite Gelişimi,
- Araştırma Süreci ve Hafıza Mekânlarının Keşfi
- Hafıza Yürüyüşü.

"Gençlerin Kapasite Gelişimi" adımı, Hafıza Yolculuğu Programı'nın sonraki aşamalarında sorumluluk alacak gençlerin bu süreçte ihtiyaç duyacakları bilgi ve becerileri edinmelerini ve geliştirmelerini, kavramsal altyapılarını güçlendirmelerini hedefleyen bir eğitim süreci. Bu aşamada gençlerin araştırma sürecinde kullanacakları yazılı ve görsel kaynakların, arşivlerin, süreli ve süresiz yayınların taranması, sözlü tarih yöntemleri, mülakat tekniklerinin geliştirilmesi gibi konularda eğitim veriliyor. Eğitime katılan gençler, uygulanan simülasyonlarla ilgili kaynakları bulmak ve yöntemleri kullanmak konusunda bilgi ve deneyim elde ediyor.

"Araştırma Süreci ve Hafıza Mekânlarının Keşfi", Hafıza Yolculuğu Programı'nda kritik öneme sahip olan bir adım. Bu adımda yapılması gereken ilk iş, araştırma mekânının seçimi. Programın temel hedefi Türkiye tarihinde sessizleştirilmiş grupların hikâyelerinin gençler tarafından duyulması olduğundan, araştırmaya konu olacak ve Hafıza Yürüyüşü yapılacak mekânın bir insan hakkı ihlalini veya bu ihlale karşı yürütülen mücadeleyi konu almış olması gerekiyor. Mekân belirlemede bir zaman kısıtlaması da mevcut. Hak ihlalleri araştırmaları Osmanlı'nın son dönemi ve Cumhuriyet dönemiyle sınırlı tutuluyor. Temayla ilişkilendirilen mekânın fiziksel olarak anlatıma ve anlatıcının güvenle beklemesine olanak

sağlayacak özelliklerde olması, aynı yürüyüşe dahil edilecek mekânların birbirine yakın mesafede olması da mekân seçiminde dikkat edilen diğer unsurlar.

Araştırma sürecinin ikinci aşamasında araştırmacının temasıyla ve mekânıyla ilgili kaynakları okuması ve olayın yaşandığı dönemle ilgili arka plan bilgisine sahip olması, uzman ve tanıklarla görüşmeler yapması gerekiyor. Bu süreçte mentörler, kaynak seçimi ve kaynaklara nasıl ulaşılabileceği konusunda araştırmacılara destek oluyor. Araştırmacılar bu sürecin sonunda topladıkları bilgi ve verileri düzenleyerek "Mekân Kimlik Kartları"nı ve katılımcıları hafıza mekânına ulaştıracak şifreleri oluşturuyor. Bu şifreler, Hafıza Yürüyüşü'ne katılacakların mekânlara merak ve keşfetme heyecanıyla gitmesini sağlayan, mekâna ilişkin ipuçları veren metinler ve görsellerden oluşuyor.

Programın son aşamasında yer alan Hafıza Yürüyüşü resmi tarih söylemine girmeyen anlatıları ortaya koymayı ve katılımcıların egemen tarih anlatısına karşı eleştirel bir düşünce geliştirmesini hedefliyor. Bu aşamanın içeriği büyük ölçüde Hafıza Yolculuğu Programı'nda yer alan gençlerin araştırmalarına dayanıyor. İnteraktif ve yaratıcı eğitim metotlarının kullanıldığı Hafıza Yürüyüşleri bir günlük bir sürede gerçekleşiyor. Katılımcılar iç mekânda atölye çalışmalarına katılırken dış mekânda da kendilerine verilen şifreleri çözüp ellerindeki haritayı kullanarak hafıza mekânlarını keşfediyor. Bu mekânları keşfettiklerinde merkezle bağlantı kurup anlatıcılarla buluşuyor ve onlardan mekânın sessizleştirilmiş öyküsünü dinliyorlar. Böylece programa katılanlar egemen olan tarafından ötekileştirilmiş, sessizleştirilmiş olanların hikâyelerini öğrenip onlara temas etme olanağı buluyor. Bu, katılımcıların aynı zamanda egemen anlatının zihinlerde yarattığı "düşman" tıplemesinin aslında gerçek olmadığı fikriyle de tanışmalarını sağlıyor.

Hafıza Yürüyüşleri, birden fazla tema etrafında birden fazla mekâna yapılabildiği gibi tek bir tema etrafında bu temayla bağlantılı farklı mekânlara yönelik de olabiliyor. Karakutu Derneği tarafından bugüne dek yapılmış olan Hafıza Yürüyüşlerinde ele alınan bazı tema ve temalarla ilişkili mekânlar ise şunlar:

- Agios Georgios: 6-7 Eylül ve 1964 Sürgünü
- Aras Yayıncılık: Zabel Yesayan
- Demirciyan Apartmanı: 1915 ve Emval-i Metruke
- Eski Taksim İlkyardım Hastanesi: Kürtaj Hakkı
- Hemdat İsrael Sinagogu: Varlık Vergisi
- Galatasaray Meydanı: Cumartesi Anneleri ve Zorla Kaybetmeler
- Ülker Sokak: Transların Yerinden Edilmesi
- SALT Galata: Elza Niyego

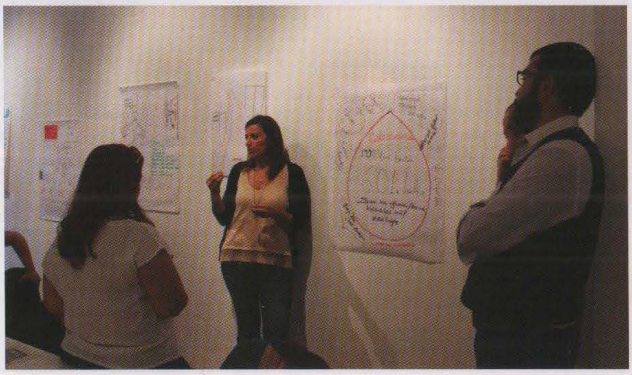
Derneğin ayrıca Aralık 2015'te "Toplumsal Cinsiyet Temelli Şiddet" konulu tematik bir Hafıza Yürüyüşü gerçekleştirdiğini de eklemek gerek.

Hafıza Yolculuğu Programı, lise ve üniversitelerde ilgili bir dersin içeriğine rahatlıkla entegre edilebilecek bir nitelik taşıyor. Konusu programın hedefiyle örtüşen bir ders içinde, dersin ana hedeflerini gözeterek ve eğitim dönemi takvimine uygun olacak şekilde Hafıza Yolculuğu Programı'nı düzenleyip uygulamak ve nihayetinde Hafıza Yürüyüşlerini gerçekleştirmek, böylece öğrencilere derslik dışında da bir öğrenme deneyimi yaşatmak mümkün.

Hafıza Yürüyüşlerini deneyimlemek isteyenler Karakutu Derneği'nin sosyal medya hesaplarındaki etkinlik duyurularını takip ederek bireysel olarak başvurup katılımcı olabiliyor. Dernek ayrıca talep halinde okullar, öğretmenler, akademisyenler, öğrenci kulüpleri, dernekler, çeşitli kurum ve topluluklar için de gruplar halinde Hafıza Yürüyüşleri düzenliyor.

Toplumların kolektif belleğinin korunmasında mekân oldukça önemli bir yer tutuyor. Hafıza Yürüyüşleri ile inkâr edilen, unutturulmaya çalışılan, sessizleştirilen hafızanın bir mekânda canlandırılması, toplumsal hafızanın bu mekân üzerinden diri kalmasını sağlıyor.

Karakutu Derneği, Hafıza Yolculuğu programıyla Türkiye tarihinde önemli yer tutan toplumsal adaletsizlik ve ayrımcılıkla mücadele konularında kamuoyunu bilinçlendirme adına bir sivil toplum kuruluşu olarak üzerine düşen görevi yerine getiriyor.

ULUSLARARASI KADIN MÜZELERİ KONFERANSI DÜZENLENDİ

Salt Galata, 20-22 Ekim tarihleri arasında, "Kadın Müzesi: Toplumsal Bellek ve Kapsayıcı Mekân" başlıklı bir uluslararası kadın müzeleri konferansına ev sahipliği yaptı. İstanbul Kadın Müzesi ve İstanbul Bilgi Üniversitesi Edebiyat Fakültesi tarafından ortaklaşa düzenlenen konferans, kadın müzelerini İstanbul'da buluşturdu.

"Kadın Müzesi: Toplumsal Bellek ve Kapsayıcı Mekân" konferansının ana destekçiliğini Açık Toplum Vakfı üstlendi. Global Fund for Women, İstanbul Kadın Kültür Vakfı, İsveç Krallığı İstanbul Başkonsolosluğu, Berlin Rosa Luxemburg Vakfı, İstanbul'da bulunan Avusturya Kültür Ofisi, Heinrich Böll Vakfı, İtalyan Kültür Merkezi ve Fransız Kültür Merkezi de destekçiler arasında yer aldı.

Açılış konuşmalarını Uluslararası Müzeler Konseyi (ICOM) Başkanı Suay Aksoy ile Genel Müdür Anne Catherine Robert-Hauglustaine'in yaptığı etkinlikte Frankfurt Goethe Üniversitesi'nden Helma Lutz, Yeditepe Üniversitesi'nden Hande Birkalan Gedik, Sanatçı CANAN, Avukat Yasemin Öz, Danimarka Kadın Müzesi Müdürü Merete Ipsen, Hacettepe Üniversitesi'nden Aksu Bora, Marmara Üniversitesi'nden Ahu Antmen, Avusturya Kadın Müzesi Müdürü Stefania Pitscheider Soraperra, Küratör Bettina Bab, İtalya Kadın Müzesi Müdürü Sigrid Prader, Oda Projesi'nden Özge Açıkkol, İstanbul Üniversitesi'nden Fatmagül Berktay, Kadın Haber Ajansı'ndan Dilan Karamanoğlu, Küratör Deniz Koç, İsveç Kadın Tarihi Müzesi Müdürü Maria Perstedt, Global Fund for Women Projeler Sorumlusu Catherine M. King, Laos-Yeni Zelanda Kız Müzesi Müdürü Ashley E. Remer, Uluslararası Kadın Müzeleri Birliği Koordinatörü Astrid Schönweger, Küratör Merve Elveren, İstanbul Bienali Yöneticisi Bige Örer, Tokyo Kadın Savaş ve Barış Müzesi Genel Sekreteri Mina Watanabe, Küratör Meral Akkent, Küratör Gaby Franger, Sabancı Üniversitesi'nden Ayşe Betül Çelik, Boğaziçi Üniversitesi'nden Feyza Akınerdem, Kuzey Kıbrıs milletvekili Doğuş Derya ve Yazar Karın Karakaşlı da tebliğ sundu. Konferans kapsamında ayrıca "Kadın Müzeleri: Teoriler ve Kavramlar", "Kadın Müzeleri Hakkında Bilmek İstediğiniz Ama Sormaya Cesaret Edemediğiniz Her Şey!" ve "Kadın Müzeleri: Küresel İletişimin Gelecekteki Formları" başlıklı üç atölye düzenlendi.

Sunumunda, dünya nüfusunun yarısını kadınların oluşturmasına rağmen hâkim eril uygulamalar nedeniyle kadınların kendilerini azınlık gibi gördüğünü söyleyen Merete Ipsen, kadınların da homojen bir topluluk olarak görülmemesi gerektiğini

belirterek toplumsal cinsiyete odaklanma ihtiyacına işaret etti ve kendi müzelerinde kadın tarihinden ziyade toplumsal cinsiyete yöneldiklerini belirtti. Maria Perstedt ise "tarihin erkekler için erkekler tarafından, tercihen de beyaz, Hıristiyan ve üst kademelerde bulunan erkekler tarafından yazıldığını" söyleyerek, bir alternatif tarihe katkı sunmayı amaçlayan müzelerinde, koleksiyonu yapılmamış ve görünmez kılınmış objeleri bir araya getirerek politik bir mekân oluşturmayı amaçladıklarını anlattı

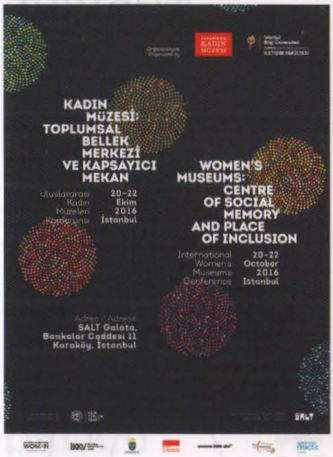
Kurdukları müzeyle kız çocuklarının hakları için eyleme geçmelerinin ve kendi hikâyelerini paylaşmalarına olanak yarattıklarını söyleyen Yeni Zelanda Kız Müzesi Müdürü Ashley E. Remer, bir süre önce internet üzerinden sanal sergilere de başladıklarını, bu girişimlerin büyük ilgi gördüğünü ve binlerce ziyaretçinin olduğunu ifade etti. Mina Watanabe ise, müzelerinin başta Il. Dünya Savaşı esnasında işlenen cinsel suçlar olmak üzere, kadınların savaş dönemlerindeki cinsel istismarına odaklandığını belirterek, "Muhafazakârlardan tepki alacak olsak bile bu yaşananların unutulmaması en büyük sorumluluğumuz" şeklinde konuştu.

Konferansın son gününde düzenlenen "Kadın Müzeleri: Küresel İletişimin Gelecekteki Formları" başlıklı atölyede, geleceğe yönelik öneriler ve eylem planları öne çıktı. Dayanışma, katılım, görünürlük ve kaynak yaratma olmak üzere dört konu üzerinden daha somut örneklerle eylem planı oluşturulması önerisinde bulunan moderatör Nazan Haydari, uluslararası bağları güçlendirmek gerektiğini ve bu alanda çalışırken imgelerin nasıl kullanılacağı üzerine düşünülmesine ihtiyaç duyulduğunu söyledi.

Konferans, tüm katılımcılara açık olarak düzenlenen forumun ardından, Folia Chorale korosunun dinletisiyle son buldu.

20-22 Ekim tarihlerinde düzenlenen kadın müzeleri konferansı, otuz yılı aşkın süredir bu alanda yürütülen çalışmaların geldiği noktanın görülmesi ve deneyimlerin buluşturulması açısından önemli bir misyonu yerine getirmiş oldu

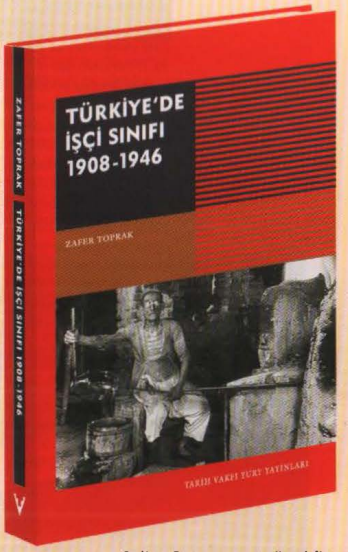
Kadın tarihini görünmez yapan ve kadını müzede obje olarak sunan geleneksel müzecilik anlayışına karşı alternatifler üreten kadınların, müzelerde kadınları görünür kılma çalışmaları 1980'lerde başlamıştı. Dünyada "kadın müzesi" tanımı ilk kez Bonn'da 1981 yılında açılan Frauenmuseum tarafından kullanılmıştı. 2016 yılı itibariyle etnolojik, arkeolojik, tarihsel, siyasal içerikli veya sanat ve kadın konusunda çalışan tüm kıtalara yayılmış 70'den fazla kadın müzesi bulunuyor.

TÜRKİYE'DE İŞÇİ SINIFI 1908-1946

Türkiye'de sosyal ve beşeri bilimler, 1960'lı ve 70'li yıllarda Aydınlanmacı bir "modernite" paradigması ışığında gelişmişti. Bu evrede "sosyal"in ayrı bir ağırlığı vardı ve "sınıf" kavramı Türkiye ve dünya çözümlemelerinde yoğun bir biçimde kullanılıyordu. Batı'da kapitalizm altın çağını yaşamış, refah devletini belirli bir noktaya taşımıştı. Her türlü sınıf çelişkisine rağmen, emekçi kesim bu refahtan görece payına düşeni almıştı. Ancak, 70'li yılların ilk yarısında Bretton Woods'un çöküşü, petrol krizi ve stagflasyon sonucu "refah devleti" tökezledi. "Sosyal devlet"in yükü giderek altından kalkılamayacak bir düzeye ulaşmış, sürdürülebilirliğini yitirmişti. Hayek'in, Friedman'ın, neo-liberal anlayışın yıldızı bu tarihlerde parladı. Reagan, Thatcher bu tarihlerde iktidar oldular. Dünya ekonomik düzeninde bu denli köklü dönüşümlerin yaşandığı bir evrede sosyal ve beşeri bilimlerin bundan etkilenmemesi olanaksızdı. Böylece "modernite"den "post-modernite"ye geçildi. Tüm dünyada olduğu gibi Türkiye'de de bunun etkileri görüldü. 24 Ocak ve 12 Eylül ertesi "post-modernite" ile birlikte "sosyal"den "kültürel"e kayılıyordu. Artık bilim çevrelerinde "sınıf" kavramı dışlanıyor, yerini "kültür kodları," etnik ve dinsel ayrışmalar alıyordu. Bu sürecin olumsuz etkileri özellikle çalışanların üzerinde görüldü. Etnik ve dinsel çatışmalar su yüzene çıkarılırken örgütlü sendikal yaşam büyük darbe yedi. Türkiye'de İşçi Sınıfı 1908-1946, emeğiyle geçinen bir "sınıf"ın doğuş öyküsünü gündeme getirerek Aydınlanma'ya olan inancımızı bir kez daha vurgulamış oluyoruz.

Zafer Toprak

Online Satış: www.tarihvakfi.com

Vakıf Merkezi
Sarıdemir Mah. Ragıp Gümüşpala Cad. No: 10
34134 Eminönü/İstanbul
Tel: (0212) 522 02 02 - Faks: (0212) 513 54 00
www.tarihvakfi.org.tr - tarihvakfi@tarihvakfi.org.tr

Ankara İrtibat Bürosu
Selanik Caddesi Tankut İş Merkezi
No 82/30 06420 Kızılay Ankara
T (0312) 424 05 10 / 424 00 50

TARİH VAKFI

TÜRKİYE-ERMENİSTAN SEYAHAT FONU 8. DÖNEM SONUÇLARI AÇIKLANDI

Hrant Dink Vakfı'nın Ermenistan-Türkiye Normalleşme Süreci Destek Programı kapsamında, iki ülke halkları arasındaki temasların arttırılması ve işbirliklerinin teşvik edilmesi amacıyla oluşturduğu Türkiye-Ermenistan Seyahat Fonu'nun 8. dönem yararlanıcıları belli oldu. Vakıf, 9. dönem için 24 Kasım tarihine kadar başvuruları bekliyor.

8. dönem Seyahat Fonu için Hrant Dink Vakfı'na Türkiye ve Ermenistan'dan toplam 84 başvuru iletildi. Yapılan değerlendirmeler neticesinde Türkiye'den 29, Ermenistan'dan 11 kişinin, seyahat amaçları ve programları doğrultusunda komşu ülkeye yapacakları ziyaretlerin fon tarafından desteklenebileceği açıklandı. 8. dönem yararlanıcıları ve seyahat amaçları şöyle:

İstanbul'dan Kadir Has Üniversitesi Araştırma Görevlisi Ecem Sarıçayır, "Sınır Alanları ve Mimarlık" konulu tezi için araştırma yapmak amacıyla Yerevan'a yapacağı ziyaret için destek alacak. İstanbul'dan Boğaziçi Üniversitesi Avrupa Çalışmaları Merkezi Öğrenci Forumu (AÇMÖF) üyeleri Ahsen Eravcı, Batuhan Kava, Fatma Murat, Furkan Demirbaş, Hale Kaşka, Melike Bilgin, Nur Cansu Yardımcı, Özge Kaya, Rabia Kutlu ve Selen Duruşkan, Suriyeli Ermeniler ve göç hikâyeleriyle ilgili mülakatlar yapmak amacıyla Yerevan'a yapacakları ziyaret için destek alacak. Abovyan'dan ve Yerevan'dan 4Plus Belgesel Fotoğrafçılık Merkezi üyeleri Anahit Hayrapetyan ve Nazik Armenakyan, Diyarbakır Uluslararası Fotoğraf Günleri'ne katılmak amacıyla Diyarbakır'a yapacakları ziyaret için destek alacak. Uşak'tan Elif Yağmur Turan, Birleşik Dünya Kolejleri Türk Milli Komitesi tarafından aday gösterilerek UWC Dilijan Koleji'nde Bahar 2017 döneminde eğitim almak amacıyla Dilijan'a yapacağı ziyaret için destek alacak.

Yerevan'dan Miqayel Voskanyan&Friends müzik grubu üyeleri Miqayel Voskanyan, Gurgen Ghazaryan, Movses Ghazaryan, Arman Peshtmaljyan ve Davit Melkonyan, Dünyada Bir Köşe adlı festivalde sahne almak amacıyla İstanbul'a yapacakları ziyaret için destek alacak. İstanbul'dan Sabri Umut Bozyıl, sınır köyü Bagaran'da geçen filmle ilgili olarak köylülerle tanışmak ve filmde rol alacak kişilerle ilgili ön çalışma yapmak amacıyla Bagaran Köyü'ne yapacağı ziyaret için destek alacak. İzmir'den Mehmet Akar, sivil toplumun Türkiye-Ermenistan ilişkilerindeki rolü konusundaki teziyle ilgili olarak sivil toplum temsilcileriyle mülakat yapmak amacıyla Yerevan'a yapacağı ziyaret için destek alacak. İstanbul'dan AFS Gönüllüleri Derneği Genel Sekreteri Serdar Güneri, Türkiye ve Ermenistan'dan gençlerin katılacağı değişim programlarını planlamak amacıyla Gümrü Gençlik Girişim Merkezi ile görüşmek üzere Gümrü'ye yapacağı ziyaret için destek alacak. Yerevan'dan Andranik Israyelyan, Türkiye-Ermenistan ilişkilerinin normalleşme sürecinde futbol diplomasinin rolünü konu alan doktora tezi kapsamında akademisyenler, araştırmacılar, bürokratlar ve gazetecilerle görüşmeler yapmak amacıyla İstanbul ve Ankara'ya yapacağı ziyaretler için destek alacak. İstanbul'dan Hayrat Canlandıran ve Araştıran Mimar ve Mühendisler Derneği (HAYCAR) Yönetim Kurulu üyesi Şant Zincir, yeni işbirlikleri geliştirmek amacıyla mimar ve mühendislerle görüşmek üzere Yerevan'a yapacağı ziyaretler için destek alacak.

Yerevan'dan Sputnik Ermenistan Haber Ajansı, Veradardz Vakfı, *Aravot* dergisi ve Ermenistan Radyosu çalışanları Anna Vardanyan, Anahit Davidyants, Gohar Hakobyan ve Lusine Nazaryan, Veradardz Vakfı tarafından Sevan Nişanyan'a madalya vermek üzere düzenlenecek törenle ilgili haber yapmak amacıyla İstanbul'a yapacakları ziyaret için destek alacak.

İstanbul'dan Kalem Ajans çalışanı Gizem Özgüven, Türkiye ve Ermenistan'daki yayıncılar arasında ileriye yönelik olası işbirliği ağlarını kurmak ve geliştirmek üzere yayıncılarla görüşmek amacıyla Yerevan'a yapacağı ziyaret için destek alacak. İstanbul'dan İstanbul Tanpınar Edebiyat Festivali (ITEF) koordinatörü Fatma Yılmaz, Türk edebiyatını tanıtmak, edebiyat kuruluşları ve yayınevleriyle görüşmek amacıyla Yerevan'a yapacağı ziyaret için destek alacak. Antalya'dan Cem Koray Sezer, Esra Kuzucu, Sevda Baysal ve Tanyel Süzer, genç kızların güçlendirilmesi ve gençlik çalışmaları yapan sivil toplum kuruluşlarıyla deneyim paylaşımı yapmak ve işbirliği programlarının geliştirilmesini görüşmek amacıyla Yerevan ve Gümrü'ye yapacakları ziyaret için destek alacak.

İstanbul'dan İstanbul Teknik Üniversitesi Şehir Planlama ve Mimari Bölümü öğrencisi Güneş Ünal, Ermeni mimarisi üzerine devam eden araştırması kapsamında ortak kültürel miras çalışmalarında işbirliği ağları kurmak ve bu alanda çalışanlarla görüşmek amacıyla Yerevan'a yapacağı ziyaret için destek alacak. İstanbul'dan Kars Şehir ve Kültür Araştırmaları Derneği başkanı ve danışmanı İhsan Karayazı ve Gamze İnceli İpek, restoran sahipleri ve şeflerle görüşmek, Türkiye ve Ermenistan'dan şeflerin katılacağı yemek sanatları mirası üzerine açılık atölyeleri düzenlemek amacıyla Gümrü, Yerevan ve Dilijan'a yapacakları ziyaret için destek alacak.

Çanakkale'den Çanakkale Koza Gençlik Derneği üyeleri Aylin Cilasın ve Mustafa Emir Cilasın, ABCD İnovasyon Merkezi'yle devam eden işbirliklerini geliştirmek ve gelecek dönemdeki projeleri görüşmek amacıyla Yerevan'a yapacakları ziyaret için destek alacak. Diyarbakır'dan Stephan Emremyan geleneksel Ermeni halk müziği ve folklorunu araştırmak üzere Yerevan'a yapacağı ziyaret için destek alacak.

9. DÖNEM BAŞVURULARI VE SEYAHAT FONU HAKKINDA

Türkiye-Ermenistan Seyahat Fonu, Avrupa Birliği desteğiyle, Mart 2014-Mayıs 2015 arası dönemde toplam

beş başvuru çağrısı yapmış, bu çağrılar neticesinde 850'den fazla başvuru almış ve 210 kişinin komşu ülkeye seyahatini desteklemişti. Fon daha sonraki dönemlerde yeni işbirliklerini de içine katarak devam etti.

Seyahat Fonu, Türkiye ve Ermenistan vatandaşlarının, Türkiye ve Ermenistan'da ikameti olan bireylerin, Türkiye ve Ermenistan merkezli veya bu iki ülkenin birinde kayıtlı, kâr amacı gütmeyen grup, inisiyatif ve kuruluşların Ermenistan'dan Türkiye'ye ve Türkiye'den Ermenistan'a yapacağı seyahatlere destek sunuyor. Tüzel kişiliği olmayan grup ve inisiyatifler de Türkiye-Ermenistan Seyahat Fonu'ndan yararlanabiliyor. Fon kapsamında temel olarak, sivil toplum, gençlik ve gönüllülük politikaları, insan hakları ve demokrasi, eğitim, çevre, tarih, kalkınma, tıp, hukuk, teknoloji, toplumsal cinsiyet, kültür-sanat, spor, bölgesel işbirliği, Avrupa entegrasyonu gibi tematik alanlarda yapılacak seyahatlere destek veriliyor. Ana seçim kriteri ise "Türkiye-Ermenistan ilişkilerinin normalleşmesine ve kapalı sınırın açılmasına yönelik sivil toplum faaliyetlerini destekleyerek, iki ülke halkı arasındaki temasların artırılması, ekonomi ve iş dünyası arasında bağların güçlendirilmesi, eğitim ve kültür faaliyetlerinin teşvik edilmesi ve her iki toplumda tarafsız bilgiye erişimin kolaylaştırılması" olarak tanımlanıyor.

Hrant Dink Vakfı tarafından 9. Dönem Türkiye-Ermenistan Seyahat Fonu başvuruları için belirlenen son tarih, 24 Kasım 2016. Seçici kurul üyeleri ise Anahit Minassian, Dikran Altun, Feray Salman, Gayane Mkrtchyan, Gülesin Nemutlu ve Nelli Minasyan'dan oluşuyor.

Seyahat Fonu'na http://form.jotformeu.com/hrantdinkfoundation/travelgrant adresi üzerinden form doldurarak başvurmak mümkün. Fon hakkında ayrıntılı bilgiler içeren yönetmelik http://www.armtrbeyondborders.org/seyahat-fonu/yonetmelik/ adresinde çevrimiçi olarak mevcut. Adaylar ayrıca proje koordinatörleri Nazlı Türker (seyahatfonu@hrantdink.org), Anna Yeghoyan ve Armenuhi Nikoghosyan'la (travelgrant@hrantdink.org) iletişime geçebilir.

"ÇEPERDE: İSTANBUL'UN KARA SURLARI" SERGİSİ AÇILDI

Koç Üniversitesi Anadolu Medeniyetleri Merkezi (ANAMED) tarafından hazırlanan Çeperde: İstanbul Kara Surları sergisi 19 Ekim günü açıldı. Küratörlüğünü Figen Kıvılcım Çorakbaş'ın, tasarımını Yeşim Demir Proehl'in yaptığı sergi, 5. yüzyılda inşa edilmiş ve kente karakterini veren en önemli anıtlardan biri olarak kabul edilen İstanbul Kara Surları'nı konu ediyor.

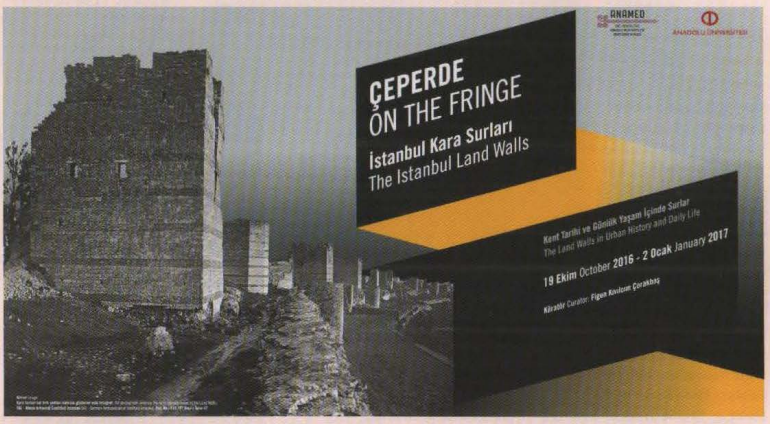
Bizans İmparatoru II. Theodosius döneminde (408-450) inşa edilen ve Theodosius Surları olarak da bilinen, aynı zamanda Birleşmiş Milletler Eğitim, Bilim ve Kültür Örgütü'nün (UNESCO) Dünya Mirası listesinde yer alan kara surlarının ve yakın çevresinin incelendiği sergide, surların kentin su sistemiyle ve yeşil alanlarıyla ilişkisi, surlarla bütünleşmiş ruhani ve dinsel hafıza, surların çevresinde yaşamış insanların hikâyeleri ve surları ziyaret etmiş kentliler ile seyyahların anıları gibi temalara yer veriliyor. Sergi bu yönüyle kentin 1600 yıllık tarihinden kesitler sunuyor ve kentin izlerini taşıyan çokkatmanlı kültürel peyzajı gözler önüne seriyor.

Sergi için özel olarak, İstanbul'un kara surlarının 1/500 ölçekli, 13 metre uzunluğunda bir maketi hazırlandı. Bu tasarım, sergi ziyaretçilerinin İstanbul'u çevreleyen kara surlarının ölçeğini, konumunu ve surların çevresiyle ilişkisini incelemesine olanak veriyor. Öte yandan surlar üzerinde ve çevresinde iz bırakmış olan olaylar ve durumlar, söz konusu maketin ve haritaların üzerinde işaretlenmiş olarak anlatılıyor.

Sergide seyyahların anı defterlerinden anıtlar üzerine hazırlanmış bilimsel raporlara, tarihi fotoğraflardan, edebi eserlerde yer alan surlarla ilgili metinlere pek çok kaynaktan surların anıtsal ve sosyal değeri aktarılıyor. 1453'ten bu yana savaşlara sahne olmamış bir savunma yapısının kent yaşamı içindeki varoluşu incelenirken, anıların, bakış açılarının ve temsillerin çoğulluğunun gösterilmesi hedefleniyor.

Yapımı beş yılda tamamlanan Theodosius Surları, 1453 yılına kadar 29 kez kuşatma altına alınmış, gerek 1453 öncesinde, gerekse de İstanbul'un Osmanlı İmparatorluğu'nun başkenti olduğu dönemler boyunca pek çok kez seyyahlar tarafından ziyaret edilmiş ve sayısız hikâyeye ev sahipliği yapmıştı.

2 Ocak 2017 tarihine kadar devam edecek olan sergiyi salı, çarşamba, perşembe, cuma ve cumartesi günleri 10.00-18.30 arası, pazar günleri ise 12.00-18.30 arası ziyaret etmek mümkün.

HABERLER

TARİH VAKFI'NDA YUNANCA VE OSMANLICA SEMİNERLERİ

Ekim ayı itibariyle Tarih Vakfı'nın İstanbul'daki merkezinde Yunanca, Ankara şubesinde ise Osmanlıca dersleri başladı. Bu dönem Yunanca seminerleri yalnızca orta düzeyde (B1) veriliyor ve salı ve cuma akşamları, 17.30-20.30 saatleri arasında düzenleniyor. Ankara şubesinde düzenlenen Osmanlıca seminerleri ise başlangıç, orta ve ileri olmak üzere üç ayrı seviyede ve haftanın farklı günlerinde gerçekleştiriliyor. Ayrıntılı bilgi ve kayıt için vakfın İstanbul'daki merkezine (212) 522 0202 no'lu telefondan, Ankara şubesine (312) 424 0510 no'lu telefondan ulaşmak mümkün.

TARİH VAKFI ADALET AĞAOĞLU TEZ TEŞVİK BURSU SONUCU AÇIKLANDI

Tarih Vakfı tarafından edebiyat-tarih ilişkisini konu alan çalışmalar yürüten doktora öğrencilerine verilecceği açıklanan "Tarih Vakfı Adalet Ağaoğlu Doktora Tez Teşvik Bursu"nu kazanan aday belirlendi.

Adayların başvurularını tamamlamalarının ardından gerçekleştirilen değerlendirme sürecinin sonucunda, Gündüz Vassaf, Oğuz Demiralp, Erol Köroğlu, Namık Sinan Turan ve Z. Gülçin Özkışıden oluşan jüri, oy çokluğuyla Hazal Halavut'un "Türk Edebiyatı Felaketi: Failin Edebiyatında Soykırım, Yasa ve Tanıklık" isimli tez önerisini bursa layık gördü.

Hazal Halavut'un doktora tezi, "Ermeni soykırımının izlerini Türkçe edebiyatta sürmeyi, Ermenilerin 'Felaket'inin Türklerin edebiyatındaki temsillerini, izlerini, semptomlarını incelemeyi, Türk edebiyatının 'Felaket'le mesafesinin nasıl bir edebi deneyim ortaya çıkardığını" analiz etmeyi hedefliyor. Tezin Refik Halit'in 1915, 1916, 1917 tarihlerinde Çorum, Ankara ve Bilecik'te yazdığı hikâyelerden Vedat Türkali'nin 2014 tarihli *Bitti Bitti Bitmedi* romanına kadar uzanan bir dönemi mercek altına alması öngörülüyor.

KRİSTAL ELMA FESTİVALİ'NDEN TARİH VAKFI'NA BRONZ ÖDÜL

5-7 Ekim 2016 tarihleri arasında Uniq İstanbul'da düzenlenen ve reklamcılık sektörünün temsilcilerini bir araya getiren Kristal Elma Festivali'nde dağıtılan çok sayıda ödülden biri de Tarih Vakfı'nın oldu. Festival kapsamında Açıkhava, Basın, Bölge Yarışması, Dijital, Doğrudan Pazarlama, Entegre Kampanyalar, Film-TV Sinema, Kampanyalar, Medya, Radyo ve Uygulamada Mükemmellik olmak üzere 11 kategoride ödül verilirken, Radyo kategorisinde Tarih Vakfı tanıtım kampanyası için hazırlanan "Dingo'nun Ahırı" adlı radyo spotu, jüri tarafından bronz ödüle layık görüldü.

ELEŞTİREL OKURYAZARLIK ATÖLYESİ BAŞLIYOR

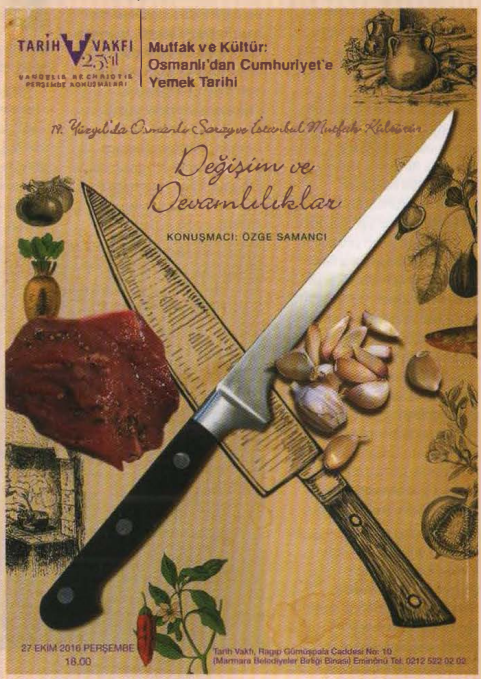
Tarih Vakfı Tarih Eğitimi Atölyeleri kapsamında, Kasım ayı ortasından itibaren "Eleştirel Okuryazarlık Atölyesi" çalışması hayata geçirilecek. Tarih Vakfı'nın öğretmen donanımını güçlendirmek ve çeşitlendirmek amacıyla planladığı bu atölye çalışması, önceliği okuma ve yazmaya vererek bu konuda bir giriş yapmayı hedefliyor. Program boyunca düşünceye dayalı yazıların belirli bir teknik doğrultusunda yazılma ve geliştirilme yolları üzerinde durulacak. Yazma becerisine geliştirilebilir bir süreç olarak yaklaşılacak ve bu sırada, hem kendi yazdıklarımızı geliştirmeye hem de okuduklarımıza eleştirel ve analitik bakmaya yardım edecek teknik ve araçlar gösterilecek. Bu yöndeki eğitimle bağlantılı olarak, konuşma ve dinlemenin de nasıl analitik ve eleştirel biçimlerde geliştirilebileceği ve öğretmenden öğrenciye aktarılabileceği tartışılacak.

Eleştirel Okuryazarlık Atölyesi, öğretim yılı başında, dört haftaya yayılan birer günlük çalışmalar biçiminde planlandı. Atölye yöneticiliğini Boğaziçi Üniversitesi Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü öğretim üyesi Yrd. Doç. Dr. Erol Köroğlu üstleniyor.

VANGELİS KECHRİOTİS PERŞEMBE KONUŞMALARI YENİDEN BAŞLIYOR

2015 yılında kaybettiğimiz Tarih Vakfı Yönetim Kurulu üyesi ve tarihçi Vangelis Kechriotis adına düzenlenen Perşembe Konuşmaları, sonbahar döneminde yeniden başlıyor. Bu yılın teması "Mutfak ve Kültür: Osmanlı'dan Cumhuriyet'e Yemek Tarihi" olarak belirlendi. 27 Ekim akşamı için planlanan ilk etkinlik, Özge Samancı'nın "19. Yüzyılda Osmanlı Saray ve İstanbul Mutfak Kültürü: Değişim ve Devamlılıklar" başlıklı konuşması. Geçtiğimiz yılın teması, "Tarihin Sesi: Müzik Kültürüne Yaklaşımlar" olmuştu.

Vangelis Kechriotis Perşembe Konuşmaları çerçevesinde bu dönem çeşitli yönleriyle Osmanlı ve Cumhuriyet dönemi Türkiye tarihinde yemek konusuna odaklanılacak. Türkiye'de yemek tarihçiliği alanının inşasında rol oynamış isimler kadar, alandaki yeni çalışmalara da yer ayrılacak olan konuşma dizinde mutfağın tarihi kültürel, toplumsal, ekonomik ve çevresel bağlarıyla beraber, malzemelerden tariflere, pişirme tekniklerine, araç gereçlerine, sofranın düzenine, adabına uzanan bir alanda konu edinilecek.

Adım Adım Anadolu®

- *12-13 Kasım*
  Haftasonu Edirne
- *19-20 Kasım*
  Çeşm-i Cihan Amasra
- *26-27 Kasım*
  Haftasonu Eskişehir
- *8-9/10-11/12-13 Aralık*
  Konya Şeb-i Arus Töreni
- *30 Aralık - 1 Ocak*
  Yılbaşında Kars
  Kızakla Çıldır Gölü-Ani

fest TRAVEL

yurtici@festtravel.com
0850 622 33 78

www.festtravel.com
/festtravel

ŞAİRLERİN TANIKLIKLARI ÜZERİNE NOTLAR

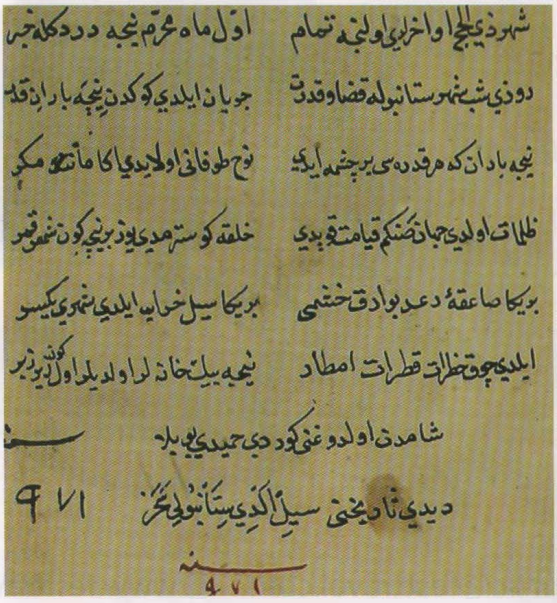
971/1563 YILINDA İSTANBUL'DA YAŞANAN SEL BASKINI

MUHSİN MACİT

971/1563 yılında İstanbul'da yaşanan sel felaketi, sebep olduğu yıkımların ötesinde farklı uzmanlık alanlarına mensup kişilerce yorumlanmaya elverişlidir. Ahmet Paşa Divanı'nın sonunda rastladığım Hamidi'nin tarih manzumesi ve Osmanlı sarayındaki ilgi çekici öyküsüyle tanınan Abdüllatif Eflatun b. Şeyh Derviş Muhammed Şirvani'nin mesnevisi Osmanlı sosyal tarihini ve ekonomisini etkileyen doğal afetlerin sanat ve kültür hayatına da yansıdığını, bu bakımdan sosyal tarih araştırmalarında edebi metinlerin göz ardı edilmemesi gerektiğini teyit etmektedir.

Yazma eserlerde müstensihler, kitap sahipleri veya okurlar tarafından ana metnin dışında kalan sayfalara gündelik hayata dair pratik bilgiler, önemli notlar, dualar veya başka şairlere ait şiirlerin eklenmesi olağandır. Gündelik hayata ve okuma kültürüne dair notlar, dönemin sanat ve kültür hayatına yönelik yorumlar için oldukça elverişlidir.[1]

Hamidi'nin şiiri.

Eklenen şiirler ise divan veya mesnevileriyle günümüze ulaş(a)mayan kimi şairlerin tanınmasına imkân sağlar. Onun için uzmanlık alanımın temel metinleri olan divan ve mesnevilerde rastladığım bu nevi notları, karşılaştığım şiirleri bir kenara kaydederim. Sırf bu merakımı tatmin etmek için karıştırdığım yazmalar olur. Fakat bu defa rastlantıların yönlendirmesiyle değil de Şah İsmail'in Tebriz'deki sarayından Topkapı Sarayı'na getirilen kitaplar arasında iki nüshası kayıtlı bulunan *Ahmed Paşa Divanı*'nın[2] bu yazmalarından birine rastlarım ümidiyle bütün nüshalarını gözden geçirirken, Süleymaniye Kütüphanesi Hacı Mahmut Efendi 3722'de kayıtlı divanın sonunda Hamidi mahlaslı bir şairin yazdığı tarih manzumesiyle karşılaştım.

SEYL ALDI SITANBUL'U SEHER

971/1563 yılında İstanbul'da yaşanan sel baskını üzerine Hamidi aşağıdaki manzumeyi yazmış, "Seyl aldı Sıtanbul'u seher" ibaresiyle tarih düşürmüştür:

Şehr-i zi'l-hicce evâhirleri olınca temâm
Evvel-i mâh-ı Muharrem nicedür dinle haber

Rûz [u] şeb şehr-i Sıtanbul'a kazâ vü kudret
Cereyân eyledi gökden nice bârânı kader

Nice bârân ki her katresi bir çeşme idi
Nûh tûfânı olaydı ona mânend meger

Zulumât oldı cihân san kim kıyâmet kopdı
Halka göstermedi yüz bir nice gün şems ü kamer

Bir yana sâ'ika-i ra'd u bevârık hışmı
Bir yana seyl harâb eyledi şehri yek-ser

Eyledi çok hatarât[ı] katarât-ı emtâr
Nice bin hâneler oldılar o gün zîr ü zeber

Şâmdan olduğını gördi Hamîdî böyle
Didi târihini seyl aldı Sıtanbulı seher

[100+45+559+268+971]

Dönemin padişahı, av esnasında sele yakalanan Sultan Süleyman.

www.commons.wikimedia.org

Bu ibaredeki harflerin ebced hesabına göre sayısal değeri 972'ye tekabül etmektedir. Oysa şiirin altında 971 tarihi yazılıdır ve sel felaketinin bütün tanıkları da bu olayın 971/1563 yılında gerçekleştiği hususunda hemfikirdir. Dolayısıyla şairin "İstanbul" sözcüğünün başındaki elif harfini kaldırarak "Sıtanbul" biçimine dönüştürmesi ebced hesabına göre istediği sayısal değeri elde etmesine yetmemiştir. Sözcüğün bu yazılış biçiminde de ancak "Stanbul" şeklinde ortadaki elifi de kaldırarak 971 rakamını elde etmek mümkündür. Tarih düşürmede istenen rakamı elde etmek için şairlerin bu tür uygulamalara giriştiği bilinmektedir.[3] Fakat sel baskınının gerçekleştiği ay konusunda da Hamidi'nin tanıklığı kuşku uyandırmaktadır. Şöyle ki, Selaniki, olayın 971/1563 yılı Muharrem ayının sonu Safer ayının başında Salı günü [21 Eylül 1563] gerçekleştiğini açıkça belirttiği halde Hamidi, Zilhicce ayının sonu Muharrem ayının başında vuku bulduğunu söyler.

Manzumenin *Ahmed Paşa Divanı*'na sonradan eklendiği, yazısının karakterinden ve imlasındaki tutarsızlıktan bellidir. Hangi meraklı tarafından nüshaya eklendiğini bilmediğimiz bu şiire Hamidi, olayın gerçekleştiği ayı belirttikten sonra Allah'ın ezeli gücü ve kudretiyle İstanbul'a gündüz başlayıp ertesi güne kadar yağmur yağdırdığını söyleyerek başlar:

Öyle bir yağmur yağmıştır ki her damlası sanki bir çeşmedir. Bir tek Nuh tufanı ona benzer. Sanki kıyamet kopmuş, her yer kapkaranlık olmuştur. Günlerce ay ve güneş kimseye yüzünü göstermemiştir. Bir taraftan gürleyen gök kubbenin ve çakan yıldırımların öfkesi, öte yandan sel, şehri baştan başa harap etmiştir. Yağmurun tahribatıyla binlerce ev o gün yerle bir olmuştur. Bu belanın olduğunu Hamidi, akşam/Şam'dan görmüş ve tarih düşürmüştür: "Seyl aldı Sıtanbulı seher."

Hamidi bu kıtasının mahlas beytinde "şâm" kelimesini "seher"le iham-ı tenasüp oluştursun diye kullandıysa, İstanbul'dan uzakta, Şam'da bulunduğu sırada olayı duyup tarih manzumesi yazmış olması ihtimalini gözden ırak tutmamak gerekir. Şairlerin bizzat tanık olmadıkları olaylara, görmedikleri yapılara tarih düşürmeleri divan şiiri geleneği içinde istisnai bir durum değildir. Biyografisine dair oldukça sınırlı bilgiye sahip olduğumuz için şairin sel felaketine tanıklığından tam olarak emin değiliz. Bu manzumenin şairi, büyük ihtimalle

Gülşen-i Şuara'nın "İstanbullu ve silahtar bölüğünden" olduğunu belirttiği Hamidi'dir.[4]

Hamidi'nin divan tertip edip etmediği belli değildir. Günümüze herhangi bir eseri ulaşmamakla birlikte *Pervane Bey Mecmuası*'nda ve *Mecmua-i Letaif*'te Hamidi mahlasıyla kayıtlı on yedi gazel vardır.[5] *Pervane Bey Mecmuası*'ndaki dokuz gazelin başında Hamidi mahlasına ilave edilen "Beg" unvanı Ahdi'nin "silahdar bölüğünden" nitelendirmesiyle uyumludur. Aynı şekilde *Mecmua-i Letaif*'te yer alan Hamidi mahlaslı sekiz gazelin başında ise şairin "silahdar" zümresinden olduğuna dair açık notlar vardır. Dolayısıyla 15. yüzyılın sonu ile 16. yüzyılın başında yaşadığı bilinen şairlerin gazellerine söylenmiş nazireler arasında yer alan bu şiirlerin ve 971/1563 yılında İstanbul'da yaşanan sel felaketine düşürülen tarih manzumesinin aynı Hamidi'ye ait olma ihtimali yüksektir. Hamidi hakkında, tek kabiliyetinin başka şairleri taklit etmek olduğunu söyleyen Ahdi'nin tanıklığına itibar edersek bu olaya daha kabiliyetli şairler de tarih düşürmüş olabilir. Yaptığım taramalarda devrin meşhur şairlerince söylenmiş başka bir tarih manzumesine henüz rastlamadım. Fakat şehnameci unvanıyla tanınan Eflatun'un, *Hikâyet-i Âmeden-i Seyl be-İstanbul* adlı Farsça mesnevisinde aynı olayı daha ayrıntılı biçimde anlattığını fark ettim.

EZ-SEYL CİHÂN HARÂB: DÜNYA SELDEN HARAP OLDU

Meşhur sel felaketinin tanıklarından biri de Farsça şiirlerinde Esiri, Türkçe şiirlerinde Hazani mahlasını kullandığı tezkirelerde kaydedilen, şairliğinden ziyade Şah İsmail'in şehzadelerinden Elkas Mirza (ö. 1548) ile olan yakınlığı ve Osmanlı sarayındaki ilgi çekici öyküsüyle tanınan Abdüllatif Eflatun b. Şeyh Derviş Muhammed Şirvani'dir. Abdüllatif Eflatun (ö. 1569), *Hikâyet-i Âmeden-i Seyl be-İstanbul* adlı Farsça mesnevisinde aynı sel baskınını anlattığı halde, şehnameci unvanıyla tanındığı için 466 beyitten oluşan eseri edebiyat ve tarih araştırmacılarının pek ilgisini çekmemiş, hat ve süsleme sanatındaki şöhretinden ötürü sanat tarihçilerinin metinlerinde yer almıştır.[6] Oysa müellif hattı olan bu nadir eser sadece hattı, tezhibi ve 971/1563 yılında vuku bulan sel baskınına dair içerdiği bilgiler açısından değil, şairin kısa künyesine ketebe kaydında yer verdiği için de mühimdir. Bu eser sayesinde Eflatun'un şuara tezkirelerince eksik bırakılan tam adı ve babasının kim olduğu açıklık kazanmaktadır. Bu notlara *Mecmu'a-i Letaif*'te[7] yer alan üç Türkçe gazeli de ilave edildiğinde şair olarak portresi daha belirginleşmektedir.

Esiri, mesnevisinin tamamında asıl görevi olan şehnameciliğe yakışır tarzda oldukça abartılı ve sanatlı dil kullanır. Padişahtan bahsettiği beyitlerde şaireneliği zirveye çıkar. Öyle ki eski şiirin bu tarafına aşina olmayan biri Kanuni mi sele maruz kaldı, sel mi Kanuni'ye ikilemine düşebilir.

Eflatun'un Esiri mahlasıyla yazdığı *Hikâyet-i Âmeden-i Seyl be-İstanbul*'un metni, ne yazık ki çevirisi yapılmadan, başına kısa bir tanıtım yazısı eklenerek yayımlanmıştır.[8] Eser, geleneksel mesnevi formuna uygun biçimde planlanmış, altı bölüm halinde konu işlenmiştir. Bölümleri belirlemek için Esiri, başlıklar kullanmıştır. İlk başlığın altında Allah'a övgü ve Allah'ın gökyüzünden yağmur yağdırması işlenmiştir. İkinci başlıkta Hz. Nuh zamanında meydana gelen tufan ve Nuh'un gemi yapması anlatılmıştır. Üçüncü başlıkta, Kanuni'nin ava çıktığı sırada yağmur emarelerinin belirmesiyle İskender Çelebi'nin bahçesine sığınması nazmedilmiştir. Dördüncü başlıkta Padişah'ın sel sonrasında Allah'a yakarışı aktarılmış, beşinci başlıkta hayvanların boğularak nasıl telef olduğuna yer verilmiştir. Eserin sonuna doğru başlık için boş bırakılan satırın ardından, Padişah'ın sel sonrasında gerçekleştirilmesini istediği imar faaliyetleri ve selden zarar gören halkın yaralarının sarılması için nelerin yapıldığı anlatılır.

Eserin en önemli bölümünü hiç kuşkusuz Kanuni'nin sel baskınına maruz kalışı ve boğulmaktan kurtuluşunun anlatıldığı beyitler oluşturur: Padişah ava çıktığı gün dinlenmek üzere İskender Çelebi'nin o civarda bulunan bahçesine yönelir. Atından indiği esnada oraya çadır kurulur ve Yakup Ağa, Ferhat Ağa ve bostancıbaşı tarafından büyük bir tazimle karşılanır. Allah'ın hikmetiyle o esnada aniden hava kararır ve şiddetli bir yağmur başlar. Etrafta irili ufaklı seller oluşunca durumdan haberdar edilen Kanuni, durumun korkunçluğunu görür ve sel suları her tarafı kaplamadan derhal bir gemi getirilmesini emreder. Tabii bu esnada dağlardan gelen sel, bir ejderha gibi önüne kattığı bağ, bahçe, at ve katırı yalayıp yutmakta, önüne çıkan ağaçları kökünden söküp sürüklemektedir. O çevrede yaşayan insanların bir kısmı boğularak, bir kısmı da yıldırım çarpmasından ölür. Selin bütün evleri altına aldığı sırada hayatlarını kurtarma telaşına düşen bazı insanlar bir tepeye çıkar. Her taraftan bastıran sel, Sultan'ın sığındığı evdeki kıymetli eşyalar dâhil ne varsa önüne katıp denize sürükler. Bir müddet sonra evin çatısındaki tahtın üzerinde Sultan belirir. Selin etkisiyle o ev bütünüyle suyla dolar ve kapısı darmadağın olur, duvarları yıkılır. Maiyetindeki insanlar ve halk, çıplak bir halde suya atlayarak Kanuni'ye doğru yüzer ve sudan fırsat bulduklarını bir anda atını getirerek binmesini sağlarlar. At Sultan'ı aldıktan sonra rüzgâr gibi gemiye doğru ilerlemeye başlar ve gemiye varıp Sultan'ı boğulmaktan kurtarır.

Mağlova Sukemeri.

Institut Français d'Etudes Anatoliennes (IFEA)

Esiri, mesnevisinin tamamında asıl görevi olan şehnameciliğe yakışır tarzda oldukça abartılı ve sanatlı dil kullanır. Padişahtan bahsettiği beyitlerde şaireliği zirveye çıkar. Öyle ki eski şiirin bu tarafına aşina olmayan biri Kanuni mi sele maruz kaldı, sel mi Kanuni'ye ikilemine düşebilir. Şair mesnevi nazım şekliyle 464 beyit söyleyerek anlattığı konuyu yine geleneğe uygun biçimde duayla tamamlar. Eserin en sonunda bir rubai söyleyerek olaya tarih düşürür:

چون گشت نجوم زاهره روی به روی
شد چون شط بغداد ز باران هر جوی
شد عالمی از کثرت باران ویران
از سیل جهان خراب تارخش گوی

[8+100+59+803=970+1=971]

Parlak yıldızlar karşı karşıya gelince
Her ırmak yağmurdan dolayı
Bağdat'ın Şat(tü'l-Arab)ına benzedi
Yağmurun şiddetinden bir dünya viran oldu
"Ez-seyl cihân harâb" (Selden cihan harap oldu) ifadesi tarih düşürüldü.

Görüldüğü gibi Esiri olaya tamiyeli tarih düşürmüştür, yani olayın tarihini elde etmek için ı (bir) sayısını eklemek suretiyle tamiye kullanmıştır. Bunu da "âlemî" sözcüğünün sonundaki ı (bir) anlamına gelen "î" harfini kullanarak gerçekleştirmiştir.

Esiri, bu eserini yazdığı sırada Osmanlı sarayında şehnameci olarak görevlidir.[9] Onun olay esnasında Padişah'ın yanında bulunan Ferhat Ağa ve Yakup Ağa'nın bulunduğuna ilişkin tespitleri, Nuh tufanını andıran selden kurtulmak için Kanuni'nin önce İskender Çelebi'nin bahçesine sığındığı ve oradan da atına binerek gemiye kadar gittiğine dair anlatımı olayın görgü tanıkları arasında yer aldığına dair izlenim uyandırmaktadır. Son derece sanatlı bir dil ve şairane bir anlatım tarzı benimsemiş olmasına rağmen Selaniki'ye nispetle gerçekçi görünmektedir.

Hamidi'nin tarih düşürdüğü, Eflatun'un tarih düşürmekle yetinmeyip ayrıntılı biçimde anlattığı sel baskınına, Kanuni Süleyman'ın imar faaliyetlerine dair yazdığı *Menâkıb-ı Sultân Süleyman* adlı eserinde Eyyubi de yer vermiştir. Eyyubi, şiddetli yağmur ve rüzgârın etkisiyle İstanbul'un sukemerlerinin harap olduğunu anlatır, fakat nedense Kanuni'yi olayın kahramanı veya görgü tanığı değil, kerâmet ehli bir sultan olarak resmetmeyi tercih etmiştir:[10]

Yıkıldı sedd-i âb-ı pür letâfet
Sıtanbul kavmi çekdiler kasâvet

Göğüs germiş iken ehl-i cihâna
Anı dest-i kader atdı yabana

İşitip kıssayı Sultan Süleyman
Kerâmet sâhibi ol nûr-ı Yezdân

Yıkıldığın haber alınca ol şâh
Derûn-ı dilden itdi derd ile âh

HAVÂDİS-İ RÜZGÂR: SEYL-İ AZÎM

Sai Mustafa Çelebi'nin "seyl-i azîm"[11] sıfatıyla nitelendirdiği doğal afeti, Selaniki Mustafa Efendi "Defter-i havâdis-i rüzgâr ve vâkı'ât-ı devrân..." başlığı altında, geleneğin pek de alışık olmadığı bir tarzda anlatarak eserine giriş yapar. *Târih-i Selâniki* müellifinin naklettiği "havadisi" şöyle özetleyebiliriz:

971/1563 yılı Muharrem ayının sonu Safer ayının başında Salı günü [21 Eylül 1563] İstanbul'a daha önce benzeri görülmemiş yağmur yağar. Afak inler. Yetmiş dört kez yıldırım düşer. Ayastefanos [Yeşilköyl yakınında Halkalı Deresi'nden derya-misal sel kopar. Sel öylesine şiddetlidir ki o sırada ava çıkmış bulunan Sultan Süleyman, İskender Çelebi'nin bahçesine sığınmak zorunda kalır. Orada da sele kapılmaktan emin olamaz. İçoğlanlarından güçlü bir yiğit, Padişah'ı omuzuna alıp musandıraya çıkarmak suretiyle olası bir tehlikeden kurtarır. Padişah sağ salim kurtulsa da selin tahribatı büyüktür. İstanbul'un su ihtiyacını karşılayan kemerler, köşk-

Mimar Sinan'ı Sultan Süleyman'ın türbesinde gösteren bir tasvir (1566).

https://upload.wikimedia.org/wikipedia/commons/3/35/MimarSinan-Detail.jpg

ler, konaklar selden ve fırtınadan zarar görmüştür.

Padişah, Piyale Paşa ve Ali Ağa'nın maiyetindeki görevlileri "sermi'mârân ve mühendisân-ı devran" Sinan'ın emrine vererek kısa sürede sukemerlerinin tamir edilmesi için ferman buyurur. Sermimar ve emrindekiler hemen işe koyulur. İstanbul'un su ihtiyacını karşılayan kemerlerin yapımına, tam işinin ehli bir bürokrat olarak Sofi Ali Bey refakat eder. 972 yılında kemerlerin inşası tamamlanır.[14]

Sukemerlerinin tahrip oluş biçimine ve ardından nasıl tamir edildiğine dair bu anlatıya Selaniki, Sadrazam Ali Paşa'nın memleket ve millet işlerindeki feraseti ve ileri görüşlülüğüne dair "bir garîb hikâyet" ilave eder. Kimden rivayet edildiği belli olmayan hikâye şöyledir: Kanuni, Kâğıthane civarında ava çıktığı esnada Kiriz Nikola adlı meşhur bir zimmî ustayla suyollarıyla ilgili görüş alışverişinde bulunur. Veziriazam bunu duyunca Kiriz Nikola'yı birkaç gün hapseder. Bu olayın kulağına ulaşması üzerine Padişah, Sadrazam'a ne olup bitiğini sorar. Sadrazam da "Ben kulunuzun haberi yokken..." sitemiyle başladığı sözlerini, Nikola'nın suyollarının inşası hususunda verdiği bilgileri tahkik için bu yola başvurduğunu söyleyerek tamamlar. Sonra su getirmek gibi faziletli bir iş olamayacağına vurgu yapmakla birlikte, bunun sebep olabileceği muhtemel problemleri sıralar: İstanbul'un her mahallesinde çeşmeler yapılıp sular sebil olunca yoğun bir göç yaşanacağını, artan nüfus baskısıyla İstanbul'da sorunlar ortaya çıkacağını belirtir. Kanuni zamanında ortaya çıkacak her meşakkat çekilebilirse de daha sonra gelecek sultanlar döneminde problemlerin artacağını ifade ederek sözlerini tamamlar.

Selaniki'nin bu kıssanın ardından çıkardığı "hisse" mühimdir: "Fi'l-hakika otuz yıldan sonra lâzım gelecek muzâyakayı kayırup haber virmişlerdür."[13]

Selaniki'nin otuz yıl sonra ortaya çıkacağını belirttiği "muzâyaka" (sıkıntı, yokluk), Celali ayaklanmalarının sebepleri arasında sıralanan "isyan iklimi"[14] ile ilişkilidir. Yukarıda özetlediğim hikâye, Selaniki'nin Kanuni dönemindeki imar faaliyetleriyle daha da cazip hale gelen İstanbul'a göçün yarattığı sosyal ve ekonomik problemlerin Celali isyanlarını tetiklediğine dair bir kanaate sahip olduğu biçiminde yorumlanmaya elverişlidir. Bu kanaatini geleneğin imkânları içinde dolaylı olarak ifade eden Selaniki, sel felaketiyle ilgili anlatımına üç de kıssa ekleyerek eserinin başına yerleştirmiştir. Nitekim anlatım biçimi ve kurgusu bakımından *Selaniki Tarihi*'nin bu bölümü "padişahın başkente su getirme projesinin 'devlet eliyle' engellenmesi" biçiminde yorumlanmıştır.[15]

Selaniki'nin, Osmanlı Devleti'nin sosyal hayatını etkileyen bir olay olarak resmettiği, neticelerinden ötürü önem atfettiği bu sel baskını gerçekleştiği tarihte mühimme defterlerine yansıyacak kadar "mühim" bir olay olarak algılanmamıştır.[16] Fakat Sai Mustafa Çelebi'nin Mimar Sinan'a dair tezkiresinde bu afetten "seyl-i azîm" diye bahsetmiş olması, Selaniki ve Eflatun'un anlatımlarındaki abartıyı anlayışla karşılamayı telkin etmektedir. Buna rağmen Selaniki'nin eserinden özetlediği belli olan Solakzade dışındaki Osmanlı müverrihleri bu sel felaketine dair bilgi paylaşmamıştır. Solakzade de Selaniki'nin "tetimme-i kıssa" başlığı altında anlattığı hikâyelere eserinde yer vermemiştir.[17] Böyle olduğu halde Ahmet Refik'ın, Mimar Sinan'ı tanıtırken Kanuni'nin İstanbul'a su getirme teşebbüsünü *Tezkiretü'l-Bünyan*'a ve *Selaniki Tarihi*'ne uygun bir biçimde anlattığı halde, başka bir kaynağa atıf yapmadan Selaniki'nin anlatımında Kiriz Nikola'nın yer aldığı hikâyenin kahramanlarından Sadrazam Ali Paşa'nın yerine, o tarihte hayatta olmayan Rüstem Paşa'yı ikame etmesi ilginçtir.[18]

Esiri'nin bir kitap konusu haline getirdiği, Sai Mustafa Çelebi ile Eyyubi'nin değinip geçtiği, Hamidi'nin tarih düşürdüğü ve Selaniki'nin Osmanlı yönetimine yönelik dolaylı eleştirisi için araçsallaştırdığı bu sel felaketi popüler tarih yazımının olduğu kadar İstanbul'un mimarisiyle ilgilenen araştırmacıların da ilgisini çekmiş, kentin mimari yapılarında doğal afetlerin yaptığı tahribatı araştıran Mustafa Cezar eserinde bu sel felaketine de yer vermiştir.[19] Mehmet Demirtaş ise Selaniki'nin anlattığı bu olaya, diğer doğal felaketlerle birlikte İstanbul'un sosyal ve ekonomik hayatındaki etkileri çerçevesinde değinmiştir.[20] İstanbul'un sukemerlerine dair bir yığın araştırma yapan Kâzım Çeçen de sel baskını sonucunda zarar gören yapıların yeniden inşasına dair Selaniki, Sai ve Eyyubi'nin verdiği bilgilere ilave olarak Topkapı Sarayı Müzesi Arşivi E. 12005'te kayıtlı bulunan bir belgeyi de yayımlamıştır.[21] Kâzım Çeçen sel baskınının ayrıntılarından ziyade sel sonrasında onarılan ve yeniden inşa edilen sukemerlerinden bahsetmiştir. Gülru Necipoğlu da Mimar Sinan hakkında yaptığı çalışmada İstanbul'un maruz kaldığı bu sel felaketinden sonra gerçekleştirilen faaliyetler çerçevesinde olaya değinmiştir: "Mimarbaşı o sırada, payitahtın 1563'te selden yıkılan sukemerlerinin inşası ile meşguldü. 1563 ile 1565 yılları arasında inşa ettiği Mağlova Kemeri, yapısal çarpıcılık ve biçimsel zarafeti birleştiren 'iskeletsel estetik' kavramı ile anılsal bir taş heykeltıraşlığı başyapıtıdır."[22]

Farklı nedenlerle de olsa bu sel baskınından söz eden araştırmacıların hiçbiri Esiri'nin tanıklığına başvurmamıştır.

Ahmet Paşa Divanı'nın sonunda rastladığım tarih manzumesi vesilesiyle Hamidi'nin yaşadığı dönem nispeten belirginlik kazanmış, Ahdi tezkiresinde alıntılanan bir beytine ilave olarak şairin on yedi gazeli ve bir tarih kıtası saptanmıştır. Yine başka bir şairin, Abdullatif Eflatun'un künyesi tam olarak belirlenerek portresi daha tanınır hale getirilmiştir. Hamidi'nin tarih manzumesi ve Eflatun'un mesnevisi Osmanlı sosyal tarihini ve ekonomisini etkileyen doğal afetlerin sanat ve kültür hayatına da yansıdığını, bu bakımdan sosyal tarih araştırmalarında edebi metinlerin göz ardı edilmemesi gerektiğini teyit etmektedir. 971/1563 yılında İstanbul'da yaşanan sel felaketi, sebep olduğu yıkımların ötesinde farklı uzmanlık alanlarına mensup kişilerce yorumlanmaya elverişlidir. "Türleri ne olursa olsun, bütün doğal afetler, tarihin aktörü olan birey açısından olağandışı ve beklenmedik olaylar olarak kaza kategorisine dâhildirler; bu kategorinin genel tarih süreci içindeki rolü ise daima tartışma konusu olmuştur."[23] Dolayısıyla Mustafa Efendi'nin, Kanuni Süleyman'ın aynı yıl içinde gerçekleştirdiği kayda değer başka bir olay yokmuş gibi Padişah'ın da maruz kaldığı bir doğal afetin anlatımıyla eserine başlaması ilginçtir. Mustafa Efendi'nin bu tercihini daha ilginç kılan bir başka husus ise yazarın tam bir kıyamet provasını andıran anlatımına "tetimme-i kıssa" başlığıyla eklediği hikâyelerdir. Bu hikâyelerden üçüncüsünü sel felaketinin tasviriyle ilgili sıradan bir ayrıntı gibi okumak yerine, Kanuni'nin imar ve inşa politikalarının uzun vadede İstanbul'un sosyal ve ekonomik hayatı üzerindeki sonuçlarına yönelik Selaniki Mustafa'nın dolaylı eleştirisi olarak yorumlamak mümkündür. Selaniki'nin anlatısını, olayın diğer tanıklarının şiirleriyle, özellikle de Esiri'nin mesnevisiyle birlikte değerlendirmek daha doğru olacaktır.

MUHSİN MACİT
ANADOLU ÜNİVERSİTESİ AÇIKÖĞRETİM FAKÜLTESİ TÜRK DİLİ VE EDEBİYATI BÖLÜMÜ

DİPNOTLAR

1 Tülün Değirmenci, "Bir kitabı kaç kişi okur? Osmanlı'da okurlar ve okuma biçimleri üzerine gözlemler", *Tarih ve Toplum Yeni Yaklaşımlar* 13 (Güz 2011):7-43; Elif Sezer, *The Oral and the Written in Ottoman Literature: The Reader Notes on Story of Firüzşâh*, (İstanbul: Libra Yay. 2015), s. 77-90.

2 Vural Genç, "Heşt Behişt Sarayından Topkapı Sarayı'na: Şah İsmail'in Çaldıran Savaşı'ndan Sonra Alıkonulan Hazine ve Eşyaları", *Toplumsal Tarih* 208 (Nisan 2011): 24-36.

3 Ömür Ceylan, "Neyzen Paşa'nın Vefatına Tarih Yahut Tarih Manzumelerini Okumak Üzerine", *Fikret Türkmen Armağanı*, ed. İbrahim Dilek-Ferah Türker (Ankara: Türk Kültürünü Araştırma Enstitüsü Yay., 2015), s. 241-244.

4 *Ahdî ve Gülşen-i Şu'arâsı*, haz. Süleyman Solmaz (Ankara: AKM Yay., 2005), s. 275. Diğer Hamidi mahlaslı şairler için bkz. http://www.turkedebiyatisimlersozlugu.com

5 Kâmil Ali Gıynaş, *Peruane Bey Mecmuası*, c. 2 (Eskişehir: Eskişehir Valiliği Yay. 2014), s. 353, 390, 428, 437, 469, 870; c. 3, s. 185, 195, 706; İncinur Atik Gürbüz, *Mecmû'a-i Letâif*, c. 1 (Ankara: Gazi Üniversitesi DT. 2011), s. 140, 203, 302, 452, 585; c. 2, s. 679, 750, 994.

6 Serpil Bağçı-Filiz Çağman-Günsel Renda-Zeren Tanındı, *Osmanlı Resim Sanatı* (İstanbul: Kültür ve Turizm Bakanlığı Yay., 2006), s. 111.

7 Gürbüz, *Mecmû'a-i Letâif*, c. 2, s. 984, 1024, 1100. Özellikle son gazelin başında yer alan "Eflâtûn-ı Şirvânî-i Şeh-nâme-gû" ibaresi, bu şiirlerin hangi Hazanî'ye ait olduğunu belirleyici niteliktedir.

8 Rahman Mostaghi Mehr-Nihat Değirmenci, "Kanuni Döneminde Yazılan ve İstanbul'daki Sel Felaketini Anlatan Bir Mesnevi", *Doğu Araştırmaları* 9 (2012/1): 169-180. Eserin müellif hattı nüshası Topkapı Sarayı Müzesi Kütüphanesi'nde Hazine 1570'de bulunmaktadır.

9 Hilal Kazan, "16. asırda telif edilen eserler çerçevesinde tarihçilerin himayesi hakkında bazı notlar", *Kitaplara Vakfedilen Bir Ömre Tuhfe: İsmail E. Erünsal'a Armağan* (İstanbul: Ülke Yay. 2014), s. 405-422.

10 Eyyubi, *Menâkıb-ı Sultân Süleyman*, haz. Mehmet Akkuş (Ankara: Kültür Bakanlığı, 1991), s. 164.

11 Sâî Mustafa Çelebi, *Yapılar Kitabı-Tezkiretü'l-Bünyan ve Tezkiretü'l-Ebniye*, haz. Samih Rıfat-Arzu Karamanı Pekin (İstanbul: K Kitaplığı, 2003), s. 60.

12 Selaniki Mustafa Efendi, *Tarih-i Selaniki*, haz. Mehmet İpşirli, c. 1 (Ankara: TTK Yay., 1999), s. 1-2.

13 Selaniki Mustafa Efendi, *age*, s. 3-4.

14 Sam White, *Osmanlı'da İsyan İklimi*, çev. Nurettin Elhüseynî (İstanbul: Alfa Yayınları, 2013).

15 Emine Sonnur Özcan, "Bir Sosyal Tarih Kılavuzu Olarak Tarih-i Selaniki", *OTAM* 37 (Bahar 2015): 263-288.

16 Orhan Kılıç, "Mühimme Defterlerine Göre 16. Yüzyılın İkinci Yarısında Osmanlı Devleti'nde Doğal Afetler (Fırtınalar, Su Baskınları, Şiddetli Soğuklar ve Yıldırım Düşmesi Olayları)", *Pax Ottomana. Studies in Memoriam Prof. Dr. Nejat Göyünç* (Ankara: Sota&Yeni Türkiye, Haarlem, 2001), s. 793-820.

17 Selaniki'nin anlatımıyla Solakzade'nin aktarımının karşılaştırılması için bkz: Selaniki Mustafa Efendi, *age*, s. 23.

18 Ahmet Refik, *Âlimler ve Sanatkârlar*, haz. Vahit Çabuk (Ankara: Kültür Bakanlığı Yay. 1980), s. 11-12.

19 Mustafa Cezar, *Osmanlı Devrinde İstanbul Yapılarında Tahribat Yapan Yangınlar ve Tabii Afetler* (İstanbul: Güzel Sanatlar Akademisi Türk Sanatı Tarihi Enstitüsü Yay. 1963), s. 60-61.

20 Mehmet Demirtaş, "XVI. Yüzyılda Meydana Gelen Tabii Afetlerin İstanbul'un Sosyal ve Ekonomik Hayatına Etkilerine Dair Bazı Misaller", *Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi* 4/2 (2004): 37-50.

21 Kâzım Çeçen, *İstanbul'un Osmanlı Dönemi Suyolları*, haz. Celal Kolay (İstanbul: İSKİ Yay., 1999), s. 46-52.

22 Gülru Necipoğlu, *Sinan Çağı Osmanlı İmparatorluğunda Mimarî Kültür*, çev. Gül Çağalı Güven (İstanbul: Bilgi Üniversitesi Yay. 2013), s. 409.

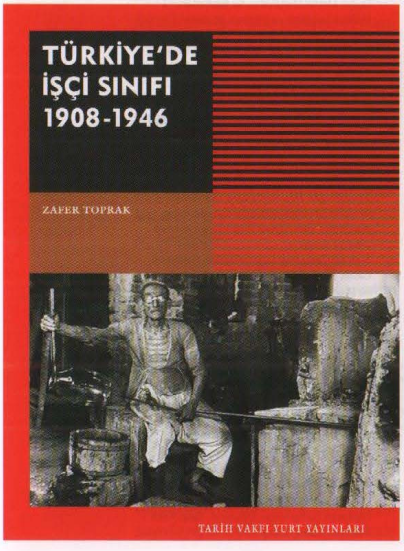
23 GY. Hazai, "Osmanlı Tarihinde Doğal Afetlerin Rolü Hakkında Birkaç Görüş", *Osmanlı İmparatorluğu'nda Doğal Afetler*, ed. Elizabeth Zachariadou (İstanbul: Tarih Vakfı Yurt Yay. 2001), s. 3-4.

MODERNİTE VE TÜRKİYE'DE İŞÇİ SINIFININ DOĞUŞU

ZAFER TOPRAK

Türkiye'de sosyal ve beşeri bilimler 1960'lı ve 70'li yıllarda Aydınlanmacı bir "modernite" paradigması ışığında gelişti. Bu evrede "sosyal"in ayrı bir ağırlığı vardı ve "sınıf" kavramı Türkiye ve dünya çözümlemelerinde yoğun bir biçimde kullanılıyordu. Batı'da kapitalizm altın çağını yaşamış, Fransızların deyişiyle "görkemli otuz yıl" refah devletini belirli bir noktaya taşımıştı. Her türlü sınıf çelişkisine rağmen emekçi kesim de görece bu refahtan payına düşeni almıştı. Ancak "refah devleti" 70'li yılların başında tökezledi.

19. yüzyılın ikinci yarısında giderek güçlenen küreselleşme süreci bir yandan sömürge paylaşım kavgasını kızıştırıyor, öte yandan emek-sermaye çelişkisini yatıştırmaya yönelik arayışlara neden oluyordu. Karl Marx'ın sınıf kavgası öngörüsü sermaye kesimini önemli ölçüde ürkütmüştü. Nitekim başta sosyoloji olmak üzere birçok sosyal ve beşeri bilim sermaye-emek çelişkisine çözüm aramaya yönelik kuramlar üretmeye başlamıştı. Emile Durkheim'ın ve Max Weber'in çabaları son kertede bu doğrultudaydı.

İngiltere'nin başını çektiği Sanayi Devrimi'nin ardından Fransız Devrimi'nin ortaya çıkardığı liberal ve ulusçu düşünce 19. yüzyılda kapitalizmin küreselleşmesini daha bir ivmelemiş, sermaye birikimi sınır tanımaksızın dünyanın dört bir yanında etkisini göstermişti. 20. yüzyılın başlarında sömürge edinim süreçleri belirli bir sınıra dayanmıştı; sınıfsal nitelikte sorunlar kapitalizmin ana sorunsalına dönüşmüştü. Küreselleşme olgusu 1914'le birlikte kesintiye uğrayacak, I. Dünya Savaşı Avrupa'yı katastrof evresi diye nitelenen karanlık bir çağa sokacaktı. II. Dünya Savaşı'nın sonuna değin sürgit devam edecek bu süreçte kimi coğrafyalarda bağımsızlığa yönelik ilk çabalar gündeme gelecekti. Böylece Avusturya-Macaristan veliahdı Arşidük'ün Bosna'da suikasta kurban gitmesinin ardından küreselleşmenin ilk evresi kesintiye uğruyor, 1914'te Dünya Savaşı, 20. yüzyılı başlatıyordu.

1914'ü beklemeye tahammülü olmayan Türkiye, 1908 Jön Türk Devrimi'yle kendi yeni yüzyılını başlattı. Abdülhamid'e karşı başkaldırı 23 Temmuz'da anayasal düzenin, Meşrutiyet'in ilanıyla sonuçlanacak, mutlak monarşi bundan böyle sona erecekti. 1908 Devrimi bir dizi köklü dönüşümü beraberinde getirecekti. Belli başlı temel özgürlükler uygulamaya sokulacak, görece çoğulcu bir siyasal ortam oluşacak, toplumda her türlü fikir hareketi özgür ifade ortamı bulacaktı. Avrupa'daki liberal görüşler geniş bir kesimi etkilerken sosyalizm akımının da Osmanlı topraklarında gündeme gelmesi kaçınılmazdı. 19. yüzyılın ikinci yarısında, Avrupa'da radikal görüşler çalışan kesim arasında taraftar bulmuş, siyasal iktidarların en büyük sorunu gelişen sosyalist anlayışa karşı sosyal politika araçlarıyla önlem almak olmuştu.

Kuşkusuz, tarihin değişik evrelerinin kendilerine özgü emek sorunları ve mücadele yöntemleri görüldü, ama sermayenin hâkim olduğu evreyle birlikte emeğin hak arayışı farklı boyutlar edindi. İşçi-işveren ilişkileri, grev-lokavt türü yaptırım güçleri, sendikalar ve toplu sözleşme anlayışı kapitalizm denen üretim sürecinin ayrılmaz bir parçası oldu. Nitekim Batı'da da çalışma yaşamının çağdaş mücadele yöntemleri 19. yüzyılla bir-

likte kristalleşti. Fikir düzeyinde de emek-sermaye ilişkileri 19. yüzyılla birlikte sosyal ve beşeri bilimlerin ana kaygılarından birini oluşturdu.

II. Meşrutiyet Türkiye'de işçi hareketlerinin ve sendikal tarihin dönüm noktalarından biri olarak bilinegeldi. Türkiye'de emek-sermaye ilişkileri Jön Türk Devrimi'yle yeni bir evreye girdi. Kavala'dan Hayfa'ya, Samsun'dan İzmir'e ülkenin dört bir yanında baş gösteren grev hareketleri günlük yaşamı önemli ölçüde etkiledi. Ancak tatil-i eşgal mevzuatı ve birbiri ardı sıra girilen savaşlar işçi hareketlerine ket vurdu. Mütarekeyle birlikte işçi taleplerinde yeni bir evre açıldı. Bu dönem kabaca 1927'ye kadar devam etti. Takrir-i Sükûn ertesinde her türlü muhalefet zapturapt altına alındı. İşçinin en güçlü silahı olan grev hakkı kırk yılı aşkın bir süre boyunca gündem dışında kaldı. 1960'lara kadar yasa dışı eylemler olarak nitelendi.

Kuşkusuz, Osmanlı topraklarında 1908 öncesi birçok çalışanı bir araya getiren yapılanma ve işçi eylemi gözlendi. II. Mahmud döneminden itibaren Osmanlı topraklarında o günkü ölçeklerle fabrika sayılabilecek girişimler görüldü. 19. yüzyılın ikinci yarısında Babıâli –sınırlı da olsa– sanayileşmeyi özendirici önlemler almıştı. Sanayi odaları kurma girişiminde bulunulmuş, sanayi mektepleri açılmış, Islah-ı Sanayi Komisyonu deneyinin ardından girişimcilere imtiyaz tanınmış, fabrikaların kuruluşları sırasında Avrupa'dan getirtilecek makine, araç ve gereçlerin gümrük rüsumu ödenmeksizin ithaline izin verilmiş, bu fabrikalarda üretilen mallar dahili ve harici gümrüklerden muaf tutulmuştu. Bu arada sanayi alanında bazı düzenlemelere gidilmişti. Babıâli 1862 tarihli nizamnameyle fabrikalarda kullanılacak sabit buhar makinelerine belirli standartlar ve kurallar getirmişti. Bu gelişmeler ışığında tabii ki Osmanlı'da bu işyerlerinde çalışanlar "işçi" kimliğini kazandı. Zamanla, 1860'lı yıllardan itibaren işçi yardımlaşma ve tekaüt cemiyetleri ya da sandıkları, işçilere yönelik hayır ve yardım dernekleri kuruldu. Bunların bir kısmı devlet tarafından gerçekleştirildi. Zaman zaman grev olarak nitelenebilecek işçi eylemleri de görüldü.

Ancak "ilân-ı hürriyet"le birlikte kitlesel nitelik kazanan ve dağınık da olsa o günün ölçeğiyle genel grev niteliği taşıyabilecek bir evre öncekilerinden farklı bir ortamla karşı karşıya olunduğunu kanıtlıyordu. 1908 Devrimi'nin tetiklediği kitle hareketleri Osmanlı'nın geleneksel kabuğunu kırdığının somut kanıtlarıydı. Çalışanların "yabancılaşma" sürecinden giderek arındığı, çalışan kesimin kendi geleceklerini belirleme kaygısıyla eyleme giriştikleri bir dönem doğal olarak bilinçlenme sürecini başlattı. Bir diğer deyişle 1908'le birlikte çalışanların sınıf bilincinin belirginleştiği bir evre yaşandı. Bu süreçte "işçi" sözcüğü de literatüre girdi. O güne kadar reaya, amele, ırgat, müstahdem, bekâr uşağı hatta uğraşına göre esnaf, memur olarak nitelenen bir kesimin Weberyen boyutuyla "statü" kazandığı bir evrede "işçi" sözcüğü icat edilmişti. *Sanayi Mecmuası* bu konuda başı çekti. Tabii terimin geniş kesimce benimsenmesi zaman aldı. 1920'ler radikal işçi örgütlenmesinin adı hâlâ Amele Teali Cemiyeti'ydi.

1946 yılı Türkiye emek tarihi açısından farklı bir dönemin başlangıcını

oluşturdu. Artık çokpartili bir döneme geçiliyordu. Türkiye'de siyasal demokrasiye yönelik ilk adımlar atılıyordu, ancak emek tarihi açısından 1946 önemli bir dönüm noktasıydı. 26 Nisan 1946'da Millî Şef İsmet İnönü CHP'yi olağanüstü kurultaya çağırmış, bu kurultayda Cemiyetler Kanunu'nda değişiklik yapılmasına karar verilmişti. 5 Haziran 1946'da kabul edilen yasayla sınıf esasına dayanan örgütlerin, sendikaların, partilerin kurulmasına olanak tanındı. Böylece işçilerin özgürce örgütlenebilmesi için yasal dayanak doğmuş oluyordu. Haziran, Temmuz, Ağustos aylarında sosyalist siyasal partilerin de desteğiyle işçiler hatırı sayılır ölçekte örgütlendi; sendikalarını kurdular. Bu evrede hükümet de kendi çapında bir çaba göstermiş, bir yandan II. Dünya Savaşı'nın zor koşullarında gittikçe yoksullaşan işçi kesiminin yaşam koşullarını düzeltmek, bu arada Batı'yla olan ilişkileri doğrultusunda Batı demokrasilerine yaklaşmak kaygısıyla Çalışma Vekâleti'ni kurmuştu. İki dünya savaşı arası Milletler Cemiyeti'nin belki de tek başarılı olduğu alan, çalışma yaşamına yönelik girişimleriydi. Uluslararası Çalışma Ofisi Türkiye'de de yankı uyandırmış, Tek Parti döneminde Ofis'in toplantılarına hükümet bilfiil katılmıştı. Daha I. Dünya Savaşı ertesinde, savaşın neden olduğu yıkım ve kıyım, hükümetleri sosyal sorunlara eğilmeye zorlamıştı. Yetimler, savaş gazileri, çözülmüş aileler, işsizlik devlete yeni görevler yüklüyordu. Nitekim savaş öncesi gayrisafi yurtiçi hasıladan yüzde 10 dolaylarında pay alan devlet savaşla birlikte payını yüzde 40, hatta 50 dolayına yükseltmişti. Bu oran bir daha düşmedi, zira devletin "pasif" konumdan "aktif" konuma geçmesi gerekiyordu. Öte yandan savaş yıllarında kapitalist düzen önemli ölçüde yara almıştı. Çarlık Rusya'sında yeni bir "işçi" düzeni kurulmuş, işçi hiç olmazsa söylemde baş tacı edilmişti. Türkiye'de ilk kez Mülkiye Mektebi'nde Milli Mücadele'nin hemen ardından "içtimaî iktisat," bugünkü deyişle sosyal politika dersi okutulmaya başlanmıştı. 1929 Buhranı emeğiyle geçinen kesimin durumunu daha da vahimleştirmiş, gelişmiş ülkelerde yüzde 25-30 arası oranda işsizlik baş göstermiş, ABD'de Roosevelt'le birlikte "New Deal" dönemi sosyal kaygılara öncelik tanımıştı. Türkiye'de de uzun yıllar Meclis'te tartışılan Mesai Kanunu en sonunda 1936'da İş Kanunu olarak yasallaşmıştı. Aynı tarihlerde 1929 Buhranı'na panzehir olacak bir iktisat kuramı, John Maynard Keynes'in Genel Teorisi, kuramsal bağlamda işsizliğe çözüm aramıştı. Bundan böyle en azından 1970'lerin stagflasyonuna kadar ekonomilerde belirleyici olan arzdan çok talep olmuş, devlete liberal iktisadın ötesinde istihdam yaratmaya yönelik yeni görevler yüklenmişti. Türkiye el yordamıyla benzer bir noktaya varmış, devletçiliği bir iktisat politikası olarak benimsemişti.

5 Haziran 1946'da kabul edilen yasayla sınıf esasına dayanan örgütlerin, sendikaların, partilerin kurulmasına olanak tanındı. Böylece işçilerin özgürce örgütlenebilmesi için yasal dayanak doğmuş oluyordu.

صنايع

Sanayi mecmuasının 30 Eylül 1333 (30 Eylül 1917) tarihli nüshası.

II. Dünya Savaşı ertesi Bretton Woods'ta benimsenen ilkelerle güdümlü piyasa ekonomisi hemen tüm Batılı ülkelerde "sosyal devlet" ilkesinin benimsenmesine neden olmuştu. Bu tür bir ekonomik model devletin işçi-işveren ilişkilerine de dahlini gerektiriyordu. Türkiye'de zaten devletçilik adı altında işçi-işveren ilişkilerinde bir tür vesayetçi anlayış hâkimdi. 1936 İş Kanunu bu kaygılarla yürürlüğe sokulmuştu. Ancak II. Dünya Savaşı ertesinde beklenmedik bir gelişme yaşandı. Büyük ölçüde Marksist çizgide olan ve 1946 Sendikacılığı diye tarihe geçecek örgütlenme girişimleri Ankara'da yöneticileri büyük ölçüde tedirgin etmişti. Savaş ertesi, iç ve dış politikada sorunlu bir evreydi. Türkiye'nin savaşa girmeyişi ve faşizme karşı savaşta yükün büyük ölçüde Sovyetler'in sırtına yüklenmesi, Türk-Sovyet ilişkilerini çıkmaza sokmuştu. Savaş sonrası Sovyet talepleri Türkiye'yi köşeye sıkıştırmış, bu arada sola her türlü meyil komünizm tehdidi olarak nitelendirilmişti. Özellikle Türkiye Sosyalist Emekçi ve Köylü Partisi'nin ve Türkiye Sosyalist Partisi'nin İstanbul başta olmak üzere ülkenin birçok kentinde kurdukları sendikalar kısa sürede çok sayıda işçiyi örgütlemişti. Sosyalist partilere ve sendikalara gösterilen ilgi, iktidarı köklü önlemler almaya sevk etti. Savaş sırasında yürürlüğe sokulan sıkıyönetim, sendikaların kuruldukları yıl sonlanmadan sözkonusu siyasal partileri ve sendikaları kapattı. Birkaç ay sonra 1947'de alelacele bir Sendikalar Yasası çıkarıldı ve CHP'nin çatısı altında bir tür vesayet sendikacılığı dönemi başlatıldı. Bu arada artık Türkiye'de bir "işçi sınıfı" doğmuştu.

Türkiye sosyal ve beşeri bilimleri, 1960'lı ve 70'li yıllarda Aydınlanmacı bir "modernite" paradigması ışığında gelişmişti. Bu evrede "sosyal"in ayrı bir ağırlığı vardı ve "sınıf" kavramı

Türkiye ve dünya çözümlemelerinde yoğun bir biçimde kullanılıyordu. Batı'da kapitalizm altın çağını yaşamış, Fransızların deyişiyle "görkemli otuz yıl" refah devletini belirli bir noktaya taşımıştı. Her türlü sınıf çelişkisine rağmen emekçi kesim de görece bu refahtan payına düşeni almıştı. Ancak "refah devleti" 70'li yılların başında tökezledi. Bu tökezlemede birçok faktör rol oynamıştı. 1944'te Bretton Woods'ta dünya ticaretini I. Dünya Savaşı öncesi konumuna getirmek ve serbestçe işleyişini sağlamak amacıyla bir tür "altın standardı"na dönüş sağlanmıştı. Doların altına orantılandırılması ve diğer ülke para birimlerinin dolara göre konumlandırılması işe yaramış ve dünya ticareti savaş sonrası hızlı bir biçimde gelişmişti. Ancak 1960'lı yıllarda ABD'nin Vietnam Savaşı nedeniyle kesenin ağzını açması, Bretton Woods'un da sonu oldu. Nixon bundan böyle doların altınla bağını kesti ve dilediğince dolar bastı. Bu karar dünya para düzenini alt üst etmeye yetmişti. Öte yandan Arap-İsrail Savaşı sonucu Arapların yenilgisi OPEC aracılığıyla dünya petrol fiyatlarını belirleyen Arap ülkelerinin bir tepkisiyle karşılaşmış ve petrol fiyatları 1973-74 arası dört kat yükselmişti. Bu doğal olarak maliyetlere yansıyacak ve enflasyonu körükleyecekti. Ve nihayet "sosyal devlet"in yükü giderek altından kalkılamayacak bir düzeye ulaşmış, sürdürülebilirlikten uzaklaşmıştı. Bu koşullar altında Keynes'in öngöremediği bir yapı ortaya çıkmıştı. Bunun adı stagflasyondu. Kapitalist ülkelerde hem fiyatlar yükseliyor hem de işsizlik giderek ayyuka çıkıyordu. İşte bu ortamda II. Dünya Savaşı'ndan beri görüşleri bir köşeye atılmış olan Friedrich Hayek'e 1974 yılında Nobel İktisat Ödülü verilecekti. İki yıl sonra da onun görüşlerini savunan Şikago ekolünün baş temsilcisi Milton Friedman aynı ödüle layık görülecekti. Yeni bir çağ doğuyordu. Bunun adı neoliberalizmdi ve neoliberalizmin faturası büyük ölçüde çalışan kesimlere çıkarılacaktı.

Dünya ekonomik düzeninde bu denli köklü dönüşümlerin yaşandığı bir evrede sosyal ve beşeri bilimlerin bundan etkilenmemesi olanaksızdı. Böylece "modernite"den "postmodernite"ye geçildi. Tüm dünyada olduğu gibi Türkiye'de de bunun etkileri görüldü. Postmoderniteyle birlikte "sosyal"den "kültürel"e kayılıyordu. Artık "sınıf" kavramı dışlanıyor, yerini "kültür kodları", etnik ve dinsel ayrışmalar alıyordu. Bu, sermayenin de işine gelen bir süreçti. Artık işçi kesiminin örgütsel yapısı gücünü yitiriyor, sınıf bilinci yerini dinsel ve etnik kimliklere bırakıyordu. Ülkenin hemen hemen tüm sosyoloji bölümlerinde kültürel sosyoloji tezleri yazdırılmaya başlanmıştı. Moderniteninin "makro" analizleri bir kenara bırakılmıştı ve "mikro" ile yetiniliyordu. Modernitenin tek boyutlu nesnel gerçeğinin yerini, her araştırmacının kendi gerçeği almıştı. Kuşkusuz, postmodernitenin gündeme getirdiği kimi olgular sosyal bilimlere önemli katkıda bulunmuştu. Sivil toplum kavramı, kişi özgürlükleri, bunlara yapılan vurgu önemliydi. Ancak örgütlenme olgusu, bu arada sendikal örgütlenme geri planda itilmiş, demokrasi salt sandık sonuçlarına odaklanmıştı.

İşte yukarıdaki veriler ışığında *Türkiye'de İşçi Sınıfı 1908-1946* başlıklı kitabımızda dönem olarak bir bilincin oluştuğu 1908-1946 evresini kapsadık ve özellikle "sınıf" kavramını kullanma gereği duyduk. Bu, "aydınlanma"ya olan inancımızın gereğiydi.

1 Mayıs için, Ey İşçi!..

Bugün hür yaşamak hakkı senin'ken
Patronlar o hakkı almış senin elinden.

Say'inle edersen de "tufeyli"leri zengin,
Kalbinde niçin yok ona karşı yine bir kin?

Rahat yaşıyor; işçi onun emrine münkad;
Lakin seni fakir etmede günden güne berbad.

Zenginlere pay verme, yazık tır emeğinden
Azm et de esaret bağı kopsun bileğinden.

Sen boynunu kaldır ki onun boynu bükülsün
Bir parça da evladlarının çehresi gülsün

...

Ey İşçi!..

Mayıs Bir'de, bu birleşme gününde
Bi-şüphe bugün kalmadı bir mani önünde.

Baştanbaşa işte koca dünya hareketsiz;
Yıllarca bu birlikte devam eyleyin siz.

Patron da fakir işçilerin karnını bilsin
Ta'zim ile hürmetle sana başlar eğilsin.

Dün sen çalışırken bu cihan böyle değildi
Bak fabrikalar uykuya dalmış gibi şimdi.

Herkes yaya kaldı, ne tren var, ne tramvay
Sen bunları hep kendin için şan ve şeref say.

Bir gün bırakınca işi halk şaşkına döndü
Ses kalmadı, her velvele bir mum gibi söndü

...

Sayende saadetlere mazhar beşeriyet,
Sen olmasan etmezdi teali medeniyet.

Boynundan esaret bağını parçala, kes, at!
Kuvvettedir hak. Hakkı haksızlara anlat.

Yaşar Nezihe Bükülmez], "1 Mayıs İçin", *Aydınlık Bütün Dünyanın İşçileri Birleşiniz*, sayı 15, Mayıs 1339 [1923], s. 337.

Osmanlı İmparatorluğu ve İtalyan Kent Devletleri

GÜNER DOĞAN

11. yüzyıldan itibaren Anadolu'yu yurt edinen Türklerin, Bizans tebaası olan etnik gruplara ve dinlere bağlı yerli halk dışında karşılaştıkları Avrupalıların başında hiç şüphesiz İtalyanlar gelmekteydi. Bu İtalyanlardan Pisalılar, Floransalılar, Amalfililer, Cenevizliler ve özellikle Venediklilerin önde geldiğini söyleyebiliriz. Osmanlı devletinin kuruluşundan İstanbul'un 1453'te alınmasına kadarki dönemde Ege ve Karadeniz kıyıları ile Anadolu coğrafyası İtalyan kent devletleri için eskiden olduğu gibi yoğun bir ticaret bölgesiydi ve bu ticaretin bir yönünü aralarında özellikle Venedik kent devletinin egemen konumda olduğu batılı tüccarların ticari faaliyetleri oluşturmaktaydı.[1] Ticari faaliyetler taraflar arasında meydana gelen savaşlar haricinde her ülkenin temsilcileri vasıtasıyla çoğu zaman aksamadan devam etti. Bu dosya da uzun yıllar türlü açılardan bağları bulunan İtalyan kent devletleri ile Osmanlı İmparatorluğu arasındaki ilişkilere ışık tutmak için hazırlandı. Elbette uzun yılları kapsayan ve içerisinde türlü meselelerin yer aldığı bir mevzuyu böyle küçük bir dosyada ele almak mümkün değil. Buradaki amacımız, İtalya'nın farklı arşiv ve kütüphanelerinde çalışmış biz akademisyen ve araştırmacıların yeni kaynaklar ve farklı bir bakış açısıyla konuya eğilmelerini sağlamak. Bu maksatla oluşturduğumuz dosyada Osmanlı İmparatorluğu açısından önemli beş kent devletini ele aldık.

Hiç şüphesiz bu kent devletlerinden en önemlisi ve Doğu dünyasıyla çok sıkı ilişkileri olanı, uzun zaman arşiv ve kütüphanelerinde araştırma yapma imkânı yakaladığım, içerisinde bir Türk hanı (*Fondaco dei Turchi*) barındıran, Fatih'in meşhur portesini çizen Gentile Bellini'nin vatanı, Thomas Mann'ın ünlü romanının geçtiği, Ece Ayhan'ın ifadesiyle "dragomanlarıyla denize kayan bir kent" olan *La Serenissima* yani Venedik Cumhuriyeti'dir. Bu kenti "Osmanlı-Venedik İlişkileri ve Osmanlı Tüccarları" makalesiyle Zahit Atçıl ele aldı. Venedik ile Osmanlı arasında ticari ilişkilerin doğasına değinilen makalede, çeşitli sorular ve kişiler etrafında şekillenen örneklerle Müslüman tüccarların durumu anlatılıyor.

Bir diğer kent devleti, hümanizm hareketinin beşiği, *La Divina Commedia* yazarı Dante'nin aşkı Beatrice'ye övgüler dizdiği, Giovanni Boccaccio'nun vatanı ve Petrarca'nın uğrak yeri olan Floransa. Bu kentin Osmanlı ile olan ilişkisini İstanbul'dan kovulan Floransalıları merkeze alarak anlatan, Mikail Acıpınar oldu. Acıpınar, Medicilerin izlediği dış siyasetin sonuçlarının Osmanlı İmparatorluğu karşısında bu İtalyan kent devletinin kaderini nasıl etkilediğini belgeleriyle anlatıyor.

Cenevizliler de Osmanlı ile ilişkilerinde Venedik ve Floransalılar kadar etkin oldu ve Pera'da kurdukları siyasi ve ekonomik bağlantılar sayesinde evvela Bizans, ardından Osmanlı ile ilişkilerini uzun yıllar sıcak tuttular. Selim Parlaz, Cenevizlilerin oluşturduğu ticaret bağlantılarının Osmanlı özelinde Pera'daki durumuna ışık tutuyor, noter kayıtlarından yola çıkarak bu faaliyetlerin değişen doğasına eğiliyor.

İtalya dendiğinde başkent Roma ve onun içindeki Vatikan kent devleti akla gelen ilk mekânlardandır. Papalık makamının Türk dünyasıyla ilişkisi yoğun ve çoğu zaman gergin bir seyir izledi. Bu gerginliğin temelinde şüphesiz din etkisiyle tetiklenen bir egemenlik mücadelesi başrol oynuyordu. "Haçlılar Çağında Papalık ve Türkler" makalesinde Serdar Çavuşdere bu sıkıntılı ilişkilere vurgu yaparak, Batı'ya doğru yönelen Türk tehdidinin Papalık tarafından nasıl bertaraf edilmeye çalışıldığını ayrıntısıyla anlatıyor.

Dosyanın son konusu, Osmanlı İmparatorluğu'nun nispeten geç bir dönemde ilişki kurduğu, Stendhal'in dünyanın en güzel kenti saydığı İki Sicilya Krallığı'nın merkezi Napoli. Taraflardan yazılmakta olan kitabın özeti sayılabilecek makalede, I. Mahmud zamanında İran Şahı'nın elçisi Hacı Han tarafından İstanbul'a getirilen bir filin Napoli Kralı Carlo Sebastiano di Borbone'ye hediye edilmesi anlatılıyor. Hediyeler kültür tarihinin olduğu kadar siyasi tarihin de anlaşılmasının önemli araçlarındandır. Bu maksatla İstanbul, Venedik ve Napoli arşiv ve kütüphanelerinden istifade edilerek yazılan bu makaleyi Osmanlı İmparatorluğu ile İki Sicilya Krallığı ilişkilerinin başlamasının önemli bir aracı olarak düşünmek yerinde olacaktır.

Sonuç olarak farklı açılardan ele aldığımız bu makalelerde okura sadece İtalya'yı anlatmadık, Osmanlı İmparatorluğu özelinde İtalyan kent devletlerinin durumunu arşiv belgeleri ve değerli bilgiler ışığında vermeye gayret ettik. Şüphesiz, okurlar her bir makalede hocam Nedim Gürsel'in ifadesiyle kendi *italia mia*'sını bulacaktır.[2] En azından biz yazarlar bunu tasavvur ederek makalelerimizi kaleme aldık.

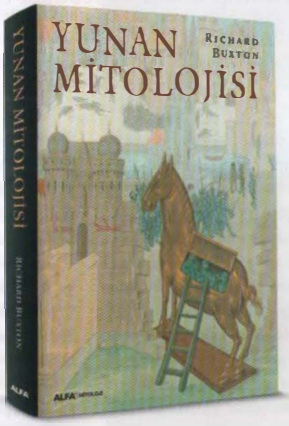
DİPNOTLAR

1 Şerafettin Turan, *Türkiye İtalya İlişkileri: Selçuklular'dan Bizans'ın Son Erişine*, c. I (Ankara: Kültür Bakanlığı Yayınları, 2000), s. 15-39.

2 Nedim Gürsel, *Bana İtalya'yı Anlat* (İstanbul: Doğan Kitap, 2016), s. 200.

ALFA® MİTOLOJİ

YUNAN MİTOLOJİSİ
Richard H. Wilkinson
Çeviren: Ahmet Fethi Yıldırım
21x27 cm / 256 sayfa
Ciltli ve şömizli

ESKİ MISIR'IN BÜTÜN TANRI VE TANRIÇALARI
Richard H. Wilkinson
Çeviren: Ahmet Fethi Yıldırım
21x27 cm / 256 sayfa
Ciltli ve şömizli

OSMANLI-VENEDİK İLİŞKİLERİ VE OSMANLI TÜCCARLARI

ZAHİT ATÇIL

Osmanlı Sadrazamı ve Divan-ı Hümayunu, Osmanlı-Venedik ilişkilerini Müslüman tüccarların menfaatlerini korumayı amaçlayarak şekillendirmekteydi. Devlet erkânı Venedik'e ve diğer Avrupalı devletlere sunulan kapitülasyonların sadece Avrupalı tüccarlara imtiyaz sağlamadığının, aynı zamanda Osmanlı tebaası olan Müslüman tüccarların da Avrupa piyasalarında aynı haklardan yararlanabilmelerini öngördüğünün farkındaydı.

Osmanlı devletinin verdiği kapitülasyonların sadece yabancı tüccarların yararına olduğu fikri artık geçerliliğini yitirmeye başlamıştır.[1] Kapitülasyonların (başka bir deyişle ahidnamelerin), ilk verilişinden sonraki yenilenme sürecinde geçirdiği aşamaları ve zamanla ne tür anlamlar kazandığını göz önünde bulundurmak Osmanlı İmparatorluğu'nun diğer Avrupalı devletlerle olan ilişkilerinin seyrini daha iyi anlamamızı sağlayacaktır. Özellikle Venediklilere verilen ahidnameleri mukayese ettiğimizde Osmanlı-Venedik ilişkilerinin dinamikliğini ve var olan güç dengesinin ahidnamelerin içeriğini de etkilediğini görmekteyiz.[2]

Elimizde bulunan, Venedik Cumhuriyeti'ne verilmiş 15. yüzyıl ahidnamelerinde Venedikli tüccarların serbestçe Osmanlı limanlarına ulaşıp ticaret yapabilecekleri ve Osmanlılar tarafından da dostça muamele göreceklerinin garantisi verilmekteydi. Mesela, 1482 senesinde II. Bayezid'in cülusunu müteakiben verilen ahidnamede bu durum şöyle ifade edilmekteydi:

> ... ve mezkur beğlerin bezirgânları ve adamları fi'l-cümle sefer ehli olan kimesneleri ki Venedik adına olalar benim memâlik-i mahrûseme yaşdan ve kurudan kadırgalarıyla ve gökeleriyle ve gayr uşak gemileri ile İstanbul'a ve Galata'ya ve Trabzon'a ve Kefe'ye ve cemî'i bana müteallik olan yerlere yaşdan ve kurudan olsun boğazın içinden ve taşından geleler ve gideler hiç ahad ayinen *men kâne* anlara bir elem ve zarar yetişdirmeye ve avarızdan emin olalar. Mezkûrlara kendülere ve kendülere müteallik olan horendelerine fi'l-cümle her neleri kt var ise hiç ahad ziyan ve gezend yetişdirmeye ne vakt dilerlerse geleler ve dilerlerse gideler.[3]

Buradan anlaşıldığına göre, her ne kadar İstanbul ve Karadeniz'deki birçok liman Osmanlılar tarafından fethedilmiş olsa da, Venedikli tüccarlar boğazlara serbestçe girebilmekte ve Osmanlı limanlarında istedikleri gibi alışveriş yapabilmekteydi. 16. yüzyılın ilk çeyreğinde Osmanlı İmparatorluğu'nun Doğu Akdeniz'deki fetihlerinden sonra da Venedikliler Suriye ve Mısır limanlarında da eskiden olan faaliyetlerini aynı şekilde sürdürmeye devam etti. Nitekim II. Bayezid döneminde verilen 1503 ahidnamesi ve I. Selim döneminde verilen 1513 ve 1517 ahidnameleri ile Sultan Süleyman döneminin başında verilen 1521 ahidnamesi de aynı (veya çok benzer) ifadeleri barındırmakta, Venedikli tüccarlara başta İstanbul, Galata, Trabzon, Kefe, İskenderiye ve diğer Arabistan limanları olmak üzere bütün Osmanlı limanlarında serbestçe alışveriş yapma hakkı vermekteydi.[4]

Fakat 1540 yılında verilen ahidnamede serbestlik içeren bu ifadeler kaldırıldı ve yerlerine şu ifadeler kullanıldı:

> ... Benim memâlik-i mahrûseme yaşdan ve kurudan kadırgaları ve kökeleri ile ve gayri küçük gemileri ile mahrûse-i İstanbul'a ve Galata ve diyar-ı Arabistan'dan İskenderiye-i Mısır'a ve Gelibolu'dan aşağı olan boğaza ve İnebahtı ve Preveze boğazlarına ve Moton limanına gaflet ile gelüb girmeyüb mukaddema dizdarlarına tenbîh eyleyüb icâzet ile gelüb girüb meğer ki rüzgâr şiddet üzere furtuna olub veyahut anları harami levend kayıkları kovub ol iskeleden gayri konacak biri olmayub zaruret ola, ol vakit gelüb gireler. Eğer mümkün ise tenebbüh eyleyeler ve gitme-

lü olıcak icazetsüz gitmeyeler ve icazetsüz gidüb muhalefet edenlerin haklarından geline.[5]

Ahidnameye eklenen bu maddeyle artık Venedikli tüccarlar Osmanlı limanlarında ancak oranın yetkili idarecisinin izniyle alışveriş yapabilecekti. Aynı madde benzer ifadelerle 1567, 1573, 1575, 1576, 1595, 1604, 1619, 1625 ve 1641 ahidnamelerinde de yer aldı.[6] Dolayısıyla Venedikliler 16. yüzyıl ortalarından itibaren Osmanlı-Venedik ticari ilişkilerinde eski rahatlıklarını hukuken kaybetmişti.

Peki, ahidnameler Venedikli ticaretten faydalanacak imkânlardan mahrum bırakmayı öngörüyorsa da, bu gerçekten olmuş muydu? Yani Venedikli tüccarlar Osmanlı limanlarının önemli bir yer tuttuğu Akdeniz ticaretinde öncekine göre daha az mı yer edinme sürecine girdi? Bu konuda Venedik balyosu Bernardo Navagero'nun aktardıkları, önemli ipuçları sunmaktadır:

> Şu anda İstanbul'da az sayıda [Venediklil tüccar var. Aslında bu az sayıda tüccarın olması da şaşırtıcı, çünkü hepsi az para kazandıklarından şikâyetçi. Ticaretteki bu düşüşün sebepleri, alınan yüklü komisyon ve bahşişler, hava paraları, yanlarında çalışanların sayısının artması, depo kiraları ve altın paranın değer kaybetmesi. [...] Bu masraflar bir zamanlar, mesela İbrahim varken olduğu gibi, saray bol miktarda yün ve ipek kumaşı iyi fiyatlarda nakit olarak satın aldığında belki karşılanabiliyordu. Fakat şimdi, eskiden bir haftada irsal edilen malın artık ancak iki yılda gönderilebilmesine neden olan sıkı harcama politikası tüccarları Yahudilerle pazarlık yapmaya zorluyor. Yahudiler eğer aldıkları malları nakit öderlerse maliyetinin bile altında fiyatlar teklif ediyorlar; takas olarak satın alırlarsa da bu durum mutlaka satan kişinin zararına sonuçlanıyor. [...] Bu Yahudiler ticari seferleri bütünüyle zarara uğratmış durumda. Bütün yünleri alıp kendi fiyatlarında satıyorlar. Ayrıca işlenmiş keçi yünü piyasasını ele geçirmişler, hepsini alıp satıyorlar ve [Venediklil tüccarların eskiden edegeldikleri kârları artık Yahudiler kazanıyor.[7]

1540 Osmanlı-Venedik Ahidnamesi.

ASV, Documenti Turchi, Busta 3, n. 426.

Buradan anlaşıldığına göre 16. yüzyılın ortalarında Venedikli tüccarlar en azından yüzyılın ilk çeyreğine göre ticaretteki etkilerini gözle görülür şekilde kaybetmiş ve onların yerini Yahudi tüccarlar almıştı. Aslında bu dönemde Osmanlı tebaası olan Yahudi tüccarların piyasaya hâkim olması bir rastlantı değil, yönetici elitin yerli girişimcileri ve tüccarları desteklemesi sayesinde gelişen bir durumdu. Mesela, İspanya'da Hıristiyanlığa geçen veya geçmeye zorlanan Yahudiler (*Marranos*) Engizisyon'dan kaçarak görece daha hoşgörülü bir sosyal ve siyasi ortam bulabildikleri Osmanlı topraklarına göç etmeye başlamıştı. Bunlar arasında önemi diğerlerine göre daha fazla olan, Portekizli banker Mendes ailesinin üyesi Doña Gracia (Beatrice Mendes), Sadrazam Rüstem Paşa'nın davetiyle 1550'lerin başında, pek rahat olamadıkları Venedik'ten İstanbul'a getirildi. Bu arada Doña Gracia'nın yeğeni Yusuf Nasi de İstanbul'a geldi. Tümü Yahudiliğe geri döndü ve Osmanlı ekonomik ağlarının finansmanında önemli bir rol oynadılar. Şirketin başına geçen Yusuf Nasi iltizam kontratlarına, yün ve kereste ticaretine yatırım yaptı. Osmanlı'nın da desteğiyle Polonya'ya yapılan

Venedik'te ticaretin merkezi olan Rialto Köprüsü.

balmumu ihracatının en önemli tüccarı olan Nasi, Ege denizinde şarap ticaretinin tekelini eline geçirdi ve böylece uzun zamandır bu sektöre hâkim olan Venedikli tüccarları zarara uğrattı. Birçok Osmanlı elitinin de tasarruflarını yatırmasıyla, Nasi'nin kurduğu ve *dolab* diye isimlendirilen bir banka, Avrupa krallarına borç vermeye başladı.[8]

Peki, Müslümanlar bu kârlı ticaretten ne kadar faydalanıyordu? Tarihyazımında, Müslüman tüccarların uluslararası ticaretle uğraşmadığı veya ilgilenmediği tezi bir süredir terk edilmiş durumdadır.[9] Bunun yerine, Müslümanların da özellikle Akdeniz ticaretinde aktif olduğu ve sermaye birikimi konusunda da istekli oldukları argümanı dillendirilmeye başlandı. Fakat istatistiki çalışmaların hâlâ eksik olması sebebiyle Müslüman tüccarların Akdeniz ticaretinin ne kadarını elinde tuttuğunu bilemiyoruz. Bununla birlikte anlatılardan, Müslüman tüccarların sayısının küçümsenemeyecek kadar çok olduğu anlaşılmaktadır. Hatta bu verilere göre, Osmanlı'dan gelen tüccarların sayısının artması Venedikli yöneticileri Müslüman tüccarlar için özel bir han ayarlamak zorunda bile bırakmış ve sonunda 1621'de *Fondaco dei Turchi* olarak bilinen *Casa del Duca di Ferrara* kiralanıp Müslüman tüccarların hizmetine verilmişti.[10]

Burada şu soru sorulabilir: Osmanlı yöneticileri sayısı artan Müslüman tüccarları ne kadar destekliyordu ve onların haklarını ne seviyede savunuyordu? İstanbul'daki Başbakanlık Osmanlı Arşivi'nde ve Venedik Devlet Arşivi'nde bulunan kayıtların bize gösterdiğine göre, Osmanlı Sadrazamı ve Divan-ı Hümayunu Müslüman tüccarların faaliyetlerini desteklemekte ve Osmanlı-Venedik ilişkilerini onların menfaatlerini korumayı amaçlar biçimde şekillendirmekteydi. Osmanlı devlet erkânı Venedik'e ve diğer Avrupalı devletlere sunulan kapitülasyonların sadece Avrupalı tüccarlara imtiyaz sağlamadığının, Osmanlı tebaası olan Müslüman tüccarların da Avrupa piyasalarında aynı haklardan yararlanabilmelerini öngördüğünün farkındaydı. Burada 16. yüzyılda Müslüman tüccarların Osmanlı devleti tarafından nasıl korunduğuna ilişkin iki örnek vereceğiz.

Venedik'te Müslüman tüccarların kaldığı *Fontego dei Turchi* (Türk Hanı).

BURSALI AĞA BEY'İN VENEDİK MACERASI

1545 yılında Bursa'dan Ağa Bey isimli bir tüccar baharat (ve muhtemelen beraberinde başka mallar) satmak üzere Venedik'e gider ve Cenevizli Innocenzo olarak bilinen Venedikli bir tüccarla, getirdiği malları 4200 duka karşılığında satmak üzere anlaşır. Fakat Venedikli tüccar Ağa Bey'in parasını ödeyemeden ölür; sonra da kardeşi Luca sadece 87 duka öder ve toplamda da 2500 duka ödemeyi teklif eder. Ayrıca Ağa Bey, (her ne kadar aksini iddia etmiş olsa da) gümrük vergilerini ödemediği suçlamasıyla hapsolunur ve 50 duka ceza ödemekle yükümlü tutulur. Bunun üzerine 1546 yılının Haziran ayı sonlarına doğru Sadrazam Rüstem Paşa, meseleyi araştırması ve sorunun giderilmesi için Cafer isimli bir çavuşu Venedik'e gönderir.[11] Cafer yaz sonuna doğru Venedik'e ulaşır, Venediklilerce çok iyi karşılanır.[12] Yaptığı görüşmeler sonucunda, Ağa Bey'in satmak için getirdiği baharat ve kadife kumaşın karşılığı olan paranın hepsini Cenevizli Innocenzo'nun adamından (muhtemelen kardeşi Luca'dan) tahsil eder ve Venedikli yetkililere ödemenin yapıldığına dair 27 Receb 953/23 Eylül 1546 tarihli bir makbuz verir.[13]

Cafer'in Venedik'te bulunduğu sıralarda Rüstem Paşa, Venedik Dükü Francesco Donato'ya gönderdiği mektubunda bu hususta şöyle demektedir:

> ... Her gâh memâlik-i mahrûse-i padişahiden ol caniblere ticaret içün varan tüccar ve re'âyâ Âsitane-i sa'âdete gelüb bey've şirâ hususunda ve derya yüzünde ve kara caniblerinde envâ'-ı zarar u ziyan olduğunu arz idüb bu hususlardan her gâh 'atebe-i 'ulyâda izhar-ı tazallüm ve teşekki olunmakdan hâli değildir. Bu husus içün her gâh pâye-i serirlerinde utanuruz. Devletlü Padişah-ı 'âlempenâh hazretleri Venediklüye bu denlü'inayetidüb'ahdnâme-i şeriflerin virmekden emr-i hümâyûnları bunun üzerinedir ki mahza iki canibin dahi re'âyâsı eyyâm-ı sa'âdetlerinde emn ü emân ve refahiyyet ve itminân üzere olalar. Her gâh sizün memleketlerinizden sa'âdetlü padişahımızın memleketleri re'âyâsına ve tacirlerine bu veçhile te'addiler ola bunun sonu iyi olmaz. Devletlü padişahımız hazretleri Venediklüye'inayet etdikleri ni'metin kadrin bilüb sa'âdetlü Âsitanelerine olan ihlas ve sadakatiniz muktezasınca daima basiret ve intibah üzere olub bu canibden varan tüccara ve re'âyâya 'ahdnâme-i hümâyûna muhalif asla ve kat'a bir ferde zülüm etdirmeğe ruhsat virmeyüb hüsn-i ihtimam üzere olalar ve zülüm ve te'addi idenleri gereği gibi men' ve def' idüb vâki' olan hakların eğlendirmeyüb alvirüb 'ahdnâme-i şeriflerini bir vechile ri'âyet eyleyesiz ki tüccar ve re'âyâ taifesi emn ü emân üzere varub gelüb ticaret idüb bir ferde zarar u ziyan irişmeyüb Âsitâne-i sa'âdete envâ'-ı ihlas ve ihtisasınız istimâ' oluna. Ziyade ne dimek lazımdır.[14]

Rüstem Paşa mektupta ahidnamenin karşılıklılık ilkesini hatırlatıp ticari imtiyazlardan hem Venedikli hem de Osmanlı tüccarlarının yararlanması gerektiğini vurgular. Eğer Osmanlı tüccarları temelsiz suçlamalarla rahatsız edilecekse ahidnamenin iptal edilebileceğini söylemektedir. Anlaşılan, Rüstem Paşa'nın tehditvari hatırlatmaları Venedik'te karşılık bulmuştur: Venedikli yetkililer, biri Sultan'a, diğeri Rüstem Paşa'ya hitaben, Osmanlı tüccarının Venedik şehrine ve Venedik'e bağlı diğer limanlara serbestçe gelebileceklerini ifade eden iki mektup gönderir (16 Eylül 1546).[15]

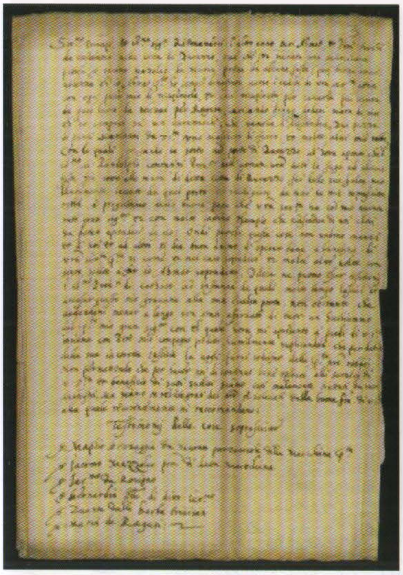

Rüstem Paşa'nın Venedik Dükü'ne yazdığı mektup (1546).

AHMED VE PİRİ'NİN BAŞINA GELENLER

1559 yılında Ahmed ve Piri isimli iki Müslüman tüccarın gemisine Draç (Durazzo) limanına yakın bir yerde Venedik donanma komutanı (*provveditore dell'armata*) Pandolfo Contarini tarafından el konur. İskenderiye limanından yola çıkan bu gemi el konmadan önce üç yüz kile pirinç, iki *paştav* kırmızı çuka (*due pezze di panni scarlatini*) ve başka türden kumaşları Venedik'te satmaya götürmektedir.[16] Bu tüccarlar Sadrazam Rüstem Paşa'ya durumu ilettiklerinde, Paşa ilk önce Venedik'e o zamanlar yapılmakta olan zeytinyağı satışını yasaklar; fakat Venedik'in İstanbul'daki elçisi balyos Marino Cavalli'nin mallara el koyan komutanın elindekileri tüccarlara geri vereceği sözünü verir. Bunun üzerine Rüstem Paşa zeytinyağı satışına yeniden izin verir.[17] Fakat durumu incelemesi için Elbasan sancakbeyi ve Draç kadısını görevlendirir ve onlardan alıkonan malların bir listesini alır. Bu sırada balyosun sunduğu raporda listelenen malların gerçekte olması gerektiğinden daha az olduğunu anlar. Bu durumda Rüstem Paşa balyosun verdiği söze güvenmez ve Venedik Dükü'ne Sultan adına yeni bir mektup yazdırır. Bu mektupta *provveditore*'nin tüccarlara mallarını tam olarak teslim etmelerini gerektiğini şöyle ifade etmektedir:

> Siz dahı esbâbı alınan âdemlerinüz irsâl eyleyesiz ki emr-i şerîfüm mûcebince görilüp ashâb-ı hukûka ba'de's-sübût hakları alıvirile ve memâlik-i mahrûsem serhaddinde vâki' olan begler kullaruma tenbîh ü te'kîd olınup mâdâm ki sizün tarafınuzdan ahdnâme-i şerîfüme mugâyir bir vâz' sâdır olmaya, berü cânibden dahı ahde muhâlif

Ahmet ve Piri'nin Venedik Dükü'ne yazdıkları arzuhal.

ASV, Documenti Turchi, n. 764.

kimesneye iş itdürmeyüp [...] Şöyle ki zâhir ola, mecâl virmeyüp cezâvü sezâsın viresiz ki, bir dahı ahde mugâyir kimesnenün iş itmeğe mecâli olmaya.[18]

Bu mektubun ardından Venedikli yetkililer durumu inceletirler[19] ve Senato balyosa talimat göndererek sadrazamın meseleyi hallolmuş olarak kabul edebileceğini bildirir.[20] Tüccarlar ise, İstanbul'dan aldıkları talimat üzerine,[21] doğrudan Venedik Dükü'ne başvurup mallarını geri alır.[22]

Sonuç olarak, ahidnamelerin (veya kapitülasyonların) Osmanlı devleti ve tebaası için kısa vadede birtakım siyasi faydaları olsa da gerçekte iktisadi açıdan hep Osmanlı devletinin zararına ve karşı tarafın faydasına oldukları varsayımında bulunmak yerine, bu ahidnamelerin şartlarının hangi dönemde taraflara ne sunduğuna bakmak daha faydalı olacaktır. Zira yukarıda verdiğimiz örnekler ve Osmanlı-Venedik ahidnamelerinin zaman içindeki seyrinin gösterdiğine göre, Osmanlı tüccarları da iktisaden bu uluslararası düzenlemelerden faydalanma imkânı bulmuştur. Dahası, merkezi devletin yöneticileri de ahidnamelerin Osmanlı tüccarları için sunduğu imkânların savunucusu olmuş ve bunu ticari ve diplomatik alışverişte hukuki bir mekanizma olarak kullanmışlardır.

Özetlemek gerekirse, Osmanlı-Venedik ilişkileri 16. yüzyılın ortalarında yeni bir şekle bürünmüş, önceden beri verilmekte olan ahidnamelerin içeriğinde değişiklikler olmuştur. Bu durum, Akdeniz ticaretinde Venedikli tüccarların eskiden beri olan üstünlüğünü ve etkinliğini kırmış ve Osmanlı tebaasından olan Yahudi ve Müslüman tüccarların daha etkin olması sonucunu doğurmuştur. Osmanlı yönetici eliti de değişen durumun bilincinde olarak Müslüman tüccarların Akdeniz'de korunması ve desteklenmesi için girişimlerde bulunmuştur.

ZAHİT ATÇIL
İSTANBUL MEDENİYET ÜNİVERSİTESİ
TARİH BÖLÜMÜ

DİPNOTLAR

1 Bu makaleyi okuyup önemli katkılarda bulunan eşim Zehra Açıl'a teşekkür ederim.

2 Genel olarak Osmanlı-Venedik ilişkileri hakkında son zamanlarda yapılan çalışmalardan bazıları şunlardır: Maria Pia Pedani, *Venezia Porta d'Oriente* (Bologna: Il mulino, 2010); Paolo Preto, *Venezia e i Turchi* (Firenze: G.C. Sansoni, 1975); Hans Theunissen, *Ottoman-Venetian Diplomatics: The 'ahd names : the Historical Background and the Development of a Category of Political-commercial Instruments Together with an Annotated Edition of a Corpus of Relevant Documents* (Rijksuniversiteitte Utrecht, 1991); Eric Dursteler, Venetians in Constantinople: Nation, Identity, and Coexistence in the Early Modern Mediterranean (Baltimore: Johns Hopkins University Press, 2006); M. Tayyib Gökbilgin, "Le relazioni Veneto-Turche nell'età d' Solimano il Magnifico," *Il Veltro* XXIII/ 2-4 (1979): 265-288.

3 Archivio di Stato di Venezia [bundan sonra ASV], *Documenti Turchi*, Busta 1, no. 26. Ayrıca bkz. M. Tayyib Gökbilgin, "Venedik Devlet Arşivindeki Türkçe Belgeler Koleksiyonu ve Bizimle İlgili Diğer Belgeler," *Belgeler* V-VIII/9-12 (1968-71), Belge no. 127

4 Bu ahidnamelerin mukayesesi için bkz. Hans Theunissen, *Ottoman-Venetian Diplomatics*; Diana Gilliland Wright and Pierre A. MacKay, "When the Serenissima and the Gran Turco Made Love: The Peace Treaty of 1478" *Studi sVeneziani* LIII (2007); M. Tayyib Gökbilgin, "Venedik Devlet Arşivindeki Türkçe Belgeler Koleksiyonu ve Bizimle İlgili Diğer Belgeler," *Belgeler* V-VIII/9-12 (1968-71), Belge 127, 128, 129, 130.

5 ASV, Documenti Turchi, Busta 3, n. 426; M. Tayyib Gökbilgin, "Venedik Devlet Arşivindeki Vesikalar Külliyatında Kanuni Sultan Süleyman Devri Belgeleri," *Belgeler* I/1-2 (1964), Belge 1; Theunissen, *Ottoman-Venetian Diplomatics*. Bu ahidnamenin ilk versiyonu için bkz. Luigi Bignelli, "Il Trattato Turco-Veneto Del 1540," *Centenario della Nascita di Michele Amari (1806-1889)* (Palermo: Stabilimento Tipografico Virzi, 1910), c. II, s. 332-363.

6 ASV, *Documenti Turchi*, Busta 6, n. 793, 818, 827 ve 828; Busta 7, n. 861; Busta 9, n. 1086; Busta 10, n. 1145; Busta 11, n. 1236; Busta 12, n. 1318. Feridun Ahmed Bey, *Münşe'at-ı Selâtin* (İstanbul: 1274-1275/1858), c. II, s. 482-487. Bu ahidnamelerden bazıları şu çalışmalarda yayımlandı: Theunissen, *Ottoman-Venetian Diplomatics* (Ekler), Ayrıca Mahmut Şakiroğlu, "II. Selim'in Venedik Cumhuriyeti'ne Verdiği 1567 ve 1573 Tarihli Ahidnameler," *Erdem* II/5 (1986): 527-553.

7 Bernardo Navagero, "Relazione dell'Impero Ottomano del Clarissimo Bernardo Navagero, Stato Bailo a CostantinopoliFatta in Pregadinel Mesedi Febbrajo del 1553," *Relazioni degli Ambasciatoriveneti al Senato*, ed. Eugenio Albèri III, (Firenze: Tipografia e Calcografiaall'Insegnadi Clio, 1840), I: 101-102.

8 Cecil Roth, *Doña Gracia of the House of Nasi* (Philadelphia, PA: Jewish Publication Society of America, 1977); Marianna D. Birnbaum, *The Long Journey of Gracia Mendes* (Budapest: Central European University Press, 2003); Cecil Roth, *The House of Nasi: The Duke of Naxos* (Philadelphia, PA: Jewish Publication Society of America, 1948); Norman Rosenblatt, "Joseph Nasi: Court Favorite of Selim II" (Yayımlanmamış doktora tezi University of Pennsylvania, 1957); Halil İnalcık, "Foundations of Ottoman-Jewish Cooperation", *Jews, Turks, Ottomans: A Shared History, Fifteenth through the Twentieth Century*, ed. Avigdor Levy (Syracuse: Syracuse University Press, 2002), 3-14; Mark Alan Epstein, *The Ottoman Jewish Communities and Their Role in the Fifteenth and Sixteenth Centuries* (Freiburg: K. Schwarz, 1980), 89-92; Paul Frédéric Jean Grunebaum-Ballin, *Joseph Naci, Due de Naxos*, c. 13 (Paris: Mouton, 1968); Marla Pia Pedani-Fabris, *In Nome Del Gran Signore: Inviati Ottomani a Venezia Dalla Caduta Di Costantinopoli Alla Guerra Di Candia* (Venezia: Deputazione editrice, 1994), 154-158.

9 Müslüman tüccarların etkinliği fikri özellikle şu makaleden sonra yaygınlık kazanmaya başladı: Cemal Kafadar, "A Death in Venice (1575): Anatolian Muslim Merchants Trading in the Serenissima", *Raiyyet Rüsûmu: Essays Presented to Halil İnalcık. Journal of Turkish Studies* 10 (Cambridge, MA: Harvard University Office of the University Publisher, 1986), s. 191-217 (Türkçesi için bkz. *Kim Varimiş Biz Burada Yoğiken* [İstanbul: Metis, 2009], s. 73-122).

10 Şerafettin Turan, "Venedik'te Türk Ticaret Merkezi (Fondaco de Turchi)," *Belleten* 32/126 (1968): 261-262; Preto, *Venezia e i Turchi*, 131-134.

11 ASV, *Documenti Turchi*, Busta 5, n. 598; Gökbilgin, "Venedik Devlet Arşivindeki Vesikalar Külliyatında Kanuni Sultan Süleyman Devri Belgeleri," Belge no. 7.

12 ASV, Senato, *Deliberazioni Segreti*, Reg. 65, 55v[76v].

13 ASV, *Documenti Turchi*, Busta 5, n. 609.

14 ASV, *Documenti Turchi*, Busta 5, n. 606; Gökbilgin, "Venedik Devlet Arşivindeki Vesikalar Külliyatında Kanuni Sultan Süleyman Devri Belgeleri," n. 33; Turan, "Venedik'te Türk Ticaret Merkezi (Fondaco de Turchi)," Ek. 1, s. 276.

15 Rüstem'e gönderilen mektupta şöyle yazıyor: "la ne ha scritto con bona intentione et la facemo cerca firma volonta della Signoria nostra esser, che li mercadanti et subditi di quel Serenissimo et Felicissimo Imperatore siano non solamente in questa citta ma in tutto il dom inionostro ben trattati, veduti et accarezzati." ASV, Senato, *Deliberazioni Segreti*, Reg. 65, 55v-56r [76v-77r].

16 Başbakanlık Osmanlı Arşivi [bundan sonra BOA], *3 Numaralı Mühimme Defteri*, hk. 831. ASV, *Documenti Turchi*, n. 764.

17 BOA, *3 Numaralı Mühimme Defteri*, hk. 204, 205.

18 BOA, *3 Numaralı Mühimme Defteri*, hk. 206.

19 Senato tarafından görevlendirilen Marino Pisani'nin olay hakkındaki raporu için bkz. ASV, *Documenti Turchi*, n. 765.

20 ASV, *Senato deliberazioni Costantinopoli*, Registro 1, 133v-134r [146v-147r].

21 ASV, *Documenti Turchi*, n. 766; BOA, *3 Numaralı Mühimme Defteri*, hk. 831.

22 ASV, *Documenti Turchi*, n. 764.

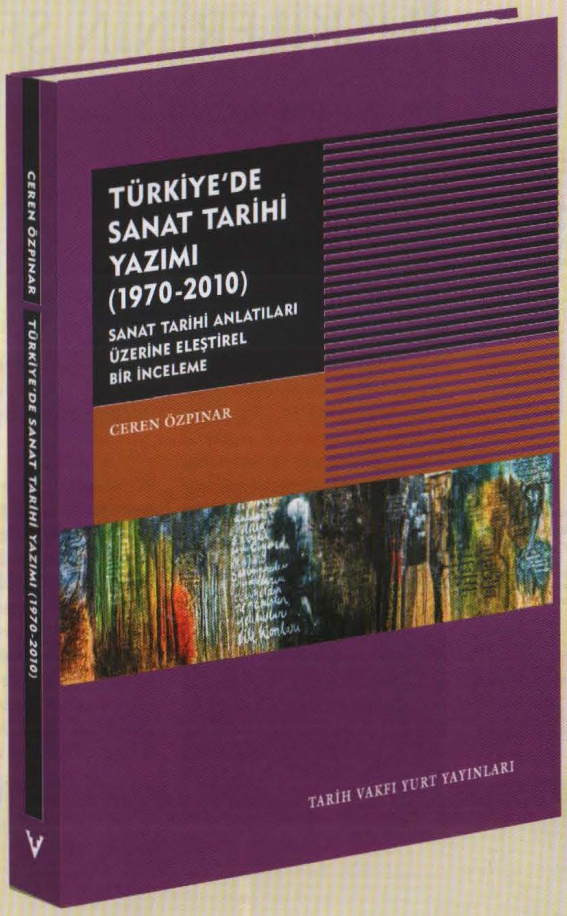
TÜRKİYE'DE SANAT TARİHİ YAZIMI (1970-2010)

SANAT TARİHİ ANLATILARI ÜZERİNE ELEŞTİREL BİR İNCELEME

Türkiye'de sanat tarihi yazımı Cumhuriyet'in modern ulus-devlet anlayışıyla şekillenir. Ulusal kimlik olarak kabul edilen Türklük, sanat tarihini milliyetçilik ideolojisi çerçevesinde kurar. Batılılaşma politikaları nedeniyle de Avrupa-merkezci ve Batıcı bir bakış açısı sanat tarihi yazımında etkili olur. Ancak, 1970'lerden itibaren tüm dünyada olduğu gibi Türkiye'de de sanat tarihi yazımı dönüşmeye başlar.

Ceren Özpınar, Türkiye'de Sanat Tarihi Yazımı'nda hem bu dönüşümü kayıt altına alıyor hem tartışmaya açıyor: Sanat tarihinin sanat yapıtlarını, öznellikleri veya kimlikleri temsil etme biçimi bize ne söyler? Sanatsal geçmişin zamansal olarak farklı dönemlere ayrılması ne ifade ediyor? Sanat tarihinin farklı biçimlerde kurgulanmasının anlamı nedir?

Özpınar, Türkiye'de Sanat Tarihi Yazımı'nda bu sorulara yanıt arıyor. Sanat tarihi ve siyaset bilimi gibi disiplinlerin, feminizm ve postkolonyalizm gibi kuramların ışığında, sanat tarihi metinlerini söylem, zamansallık, tarihsel anlatı modelleri, ulusal ve etnik kimlik, toplumsal cinsiyet, dil ve terminoloji gibi farklı bağlamlarda inceliyor.

Online Satış: www.tarihvakfi.com

Vakıf Merkezi
Sarıdemir Mah. Ragıp Gümüşpala Cad. No: 10
34134 Eminönü/İstanbul
Tel: (0212) 522 02 02 - Faks: (0212) 513 54 00
www.tarihvakfi.org.tr - tarihvakfi@tarihvakfi.org.tr

Ankara İrtibat Bürosu
Selanik Caddesi Tankut İş Merkezi
No 82/30 06420 Kızılay Ankara
T (0312) 424 05 10 / 424 00 50

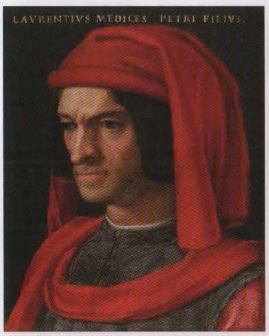
TARİH VAKFI

FLORANSALILAR İSTANBUL'DAN NEDEN KOVULDU?

BAŞLANGICINDAN NİHAYETİNE OSMANLI-FLORANSA İLİŞKİLERİNİN SEYRİ

MİKAİL ACIPINAR

Floransalıların Osmanlı topraklarındaki varlıklarının esasını teşkil eden ticari çıkarlarının sürdürülebilir olması sadece Osmanlı-Floransa ilişkilerinin değil Osmanlı-Venedik münasebetlerinin de seyrine bağlı gibi görünmektedir; çünkü Floransalıların Osmanlı topraklarındaki en büyük ticari rakipleri durumundaki Venediklilerin doğudaki gelişmiş ve köklü ticaret ağları ile diplomatik ve ticari bağlantıları Floransalılar için en büyük tehdidi oluşturuyordu. Bu tehdit Venediklilerin Osmanlılarla barış halinde olduğu dönemlerde daha yoğun hissedilmekteydi.

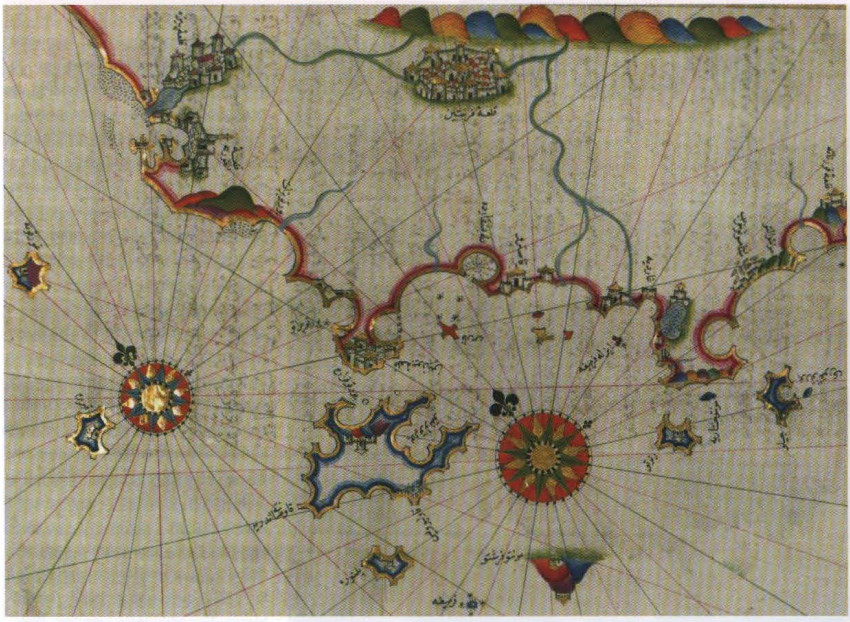
Muhteşem lakaplı Lorenzo de' Medici.

Agnolo Bronzino, Galleria degli Uffizi-Floransa

Rönesans'ın en canlı gelişme sahasına sahip olduğu ve himaye gördüğü Orta İtalya'nın en önemli kültür bölgesi olan Toskana'nın kalbi durumundaki Floransa, karşımıza hem bir şehir devleti, hem de 15. yüzyılın en önemli sanat, ticaret ve kültür merkezlerinden biri olarak çıkar. Medici ailesinin iktidara gelmesiyle birlikte ekonomik ve ticari bakımdan büyük bir gelişme kaydeden ve yüzyılın ikinci yarısında Medicilerin idareye tam manasıyla hâkim olması sonucunda bu özelliğini sağlamlaştıran Floransa, aynı tarihlerde doğunun yeni hâkimleri Osmanlı sultanlarıyla da yakın ilişkiler kurmaya başladı. İstanbul'un fethinden sonraki yıllardan itibaren Osmanlı sarayına giren ve Sultan II. Mehmed'le doğrudan temasa geçme fırsatı yakalayan Floransalı tüccar ve ajan Benedetto Dei'nin geride bıraktığı çok kıymetli bilgiler[1] ile bir kısım arşiv belgeleri, Rönesans dönemi İstanbul-Floransa yakınlaşmasını ve işbirliğini gözler önüne sermektedir.

Rönesans'ın hâmisi olarak görülen "Muhteşem" lakaplı Lorenzo de' Medici ile *imperatori theucrorum* yani "Türklerin imparatoru" II. Mehmed arasında görülen diplomatik, siyasi ve kültürel yakınlaşmayla Osmanlı-Venedik çekişmesi ve yine Fatih'in Avrupa, özelde ise İtalya siyaseti de hemen hemen aynı tarihlere rastlar. 1463 yılında başlayan on altı yıllık Osmanlı-Venedik Savaşı, Osmanlı topraklarındaki ticari pazarlara hızla nüfuz eden ve en büyük rakipleri Venediklilerin yerini almaya başlayan Floransalıları ziyadesiyle memnun ediyordu. İtalya ve Avrupa'daki her türlü gelişmeyi casusları vasıtasıyla düzenli olarak Osmanlı sarayına ileten Floransalılar, kısa süre sonra Galata'da bir baylosluk evi tesis etmeyi ve *nazione fiorentina* dedikleri bir Floransa topluluğu oluşturmayı başardı.[2] İlk ticari imtiyazlarına da aynı yıllarda sahip olan Medici idaresine mensup tüccarların Osmanlı devletinin elinde tuttuğu Doğu pazarlarındaki bu hızlı yükselişi, rakipleri olan Venedik ve diğer İtalyan şehir devletlerini endişelendirmekte, buna mukabil Floransalıların İstanbul'la olan ilişkilerini ise derinleştirmekteydi.

Venediklilere göre, bu yıllarda Fatih'in sarayında başta Benedetto

Surlarla çevrili Floransa şehrini ve kıyı bölgesini gösteren harita.

Piri Reis, *Kitâb-ı Bahriye*, (The Walters Art Museum Nüshası), Baltimore, vr 237a

Dei gibi Floransalılar olmak üzere Cenevizli danışmanlar da bulunuyordu. Hatta Dei'nin savaş halindeki Venediklilere ait gizli yazışmaları İstanbul'a ulaştırdığı, yine Osmanlıların resmi ulağı sıfatıyla Memlük devletine gönderildiği dahi ileri sürülüyordu. Floransalıların Osmanlı başkentindeki etkinliği o kadar artmıştı ki, muhtemel savaş halini sonlandıracak müzakereler için İstanbul'a gönderilen Venedik elçilerinin girişimleri yine onlar tarafından baltalanmıştı. Fakat Osmanlı topraklarındaki ayrıcalıklı durumunu kaybetmek istemeyen Lorenzo de' Medici'nin Floransa içindeki rakipleri de boş durmuyordu. 1478 yılında kendisine karşı Papalığın desteğiyle gerçekleştirilen Pazzi suikastı başarısız olmuş, suikastçı Bernardo Bandini Baroncelli ise İstanbul'daki yakınlarına sığınmıştı. Ancak bu kaçış uzun sürmemiş, duruma bizzat müdahale eden II. Mehmed'in emriyle 1479 yılında İstanbul'da tutuklanan Bandini, Floransalı yetkililere teslim edilmişti. Bandini'nin aynı yılın Aralık ayında Floransa'da idamından sonra Lorenzo de' Medici'nin teşekkürlerini içeren mektubu İstanbul'a ulaşmış, Fatih'e şükranının bir nişanesi olarak da Bertoldo di Giovanni'ye üzerinde Fatih'in kabartma portresinin yer aldığı bir madalyon yapması emredilmişti.[3]

Saltanatının son yıllarında II. Mehmed'in huzuruna çıkan Floransa elçilerinin yaptığı çok gizli görüşmelerin o tarihlerde İtalya'nın fethi için başlatılan hazırlıklarla ilgisinin olup olmadığı tam olarak kestirilemese de, aynı sıralarda Papa IV. Sixtus'un Floransa'ya hâkim olma çabaları nedeniyle İtalya'da ortaya çıkan karışıklık ve 1479 yılında Venediklilerle sürdürülen uzun savaşın sona erdirilmesi, Fatih'in İtalya'yı fethetme politikası için gerekli olan şartları olgunlaştırmışa benziyor. Bu politika her ne kadar uygulamaya konmuşsa da Sultan'ın beklenmedik ölümü Osmanlı-Floransa ilişkilerinde yeni bir dönemin başlangıcını teşkil eder. Osmanlı tahtının yeni sahibi II. Bayezid'in babasının Floransa politikasını devam ettirdiği bilinmekle birlikte, kardeşi Cem Sultan meselesinin Avrupa'ya taşınması yeni sultanın önceliklerini değiştirmişti. Böyle nazik bir durumda İstanbul'la ilişkilerin gerilmesinden imtina eden Medici hükümeti, casusları vasıtasıyla Cem Sultan olayıyla ilgili Osmanlı sarayını bilgilendirmekten geri kalmıyordu.

Bertoldo di Giovanni tarafından yapılan portre madalyon.

Victoria&Albert Museum, A 202-1910.

Fatih Sultan Mehmed.

Cristofano dell'Altissimo. Galleria degli Uffizi-Floransa

Ancak Muhteşem Lorenzo'nun aynı esnada Cem Sultan olayının tarafları arasında yer alan Memlük sultanı Kayıtbay'la görüşmeler yapması Osmanlı yönetiminin Floransa'dan kuşkulanmasına neden oluyor. Floransa yönetimi ise bu müzakerelerin ticari konular dışında bir içerik taşımadığını izah etmek yoluyla II. Bayezid'i teskin etmeye çalışıyordu.[4]

Cem Sultan meselesi Osmanlılar ile Floransa arasındaki işbirliğini artırmış, Osmanlı tarihinin belki de çok az bilinen bir yönü olan casusluk faaliyetlerine ilişkin bazı gelişmeler de bu dönemde yaşanmıştır. İsmail Bey, Barak Reis ve daha Fatih zamanında İstanbul'da görülen Floransalı Paolo da Colle gibi önemli casusların, II. Bayezid adına Şehzade Cem'i bulmak üzere İstanbul'dan başlayıp Floransa üzerinden Fransa'ya kadar süren maceraları, Fatih döneminde zirveye ulaşan Osmanlı-Floransa işbirliğinin bu tarihlerde de devam ettiğini gösterir. Öyle ki söz konusu Osmanlı casuslarının İtalya'ya ayak basmalarından itibaren her türlü ihtiyaçlarının Lorenzo de' Medici tarafından karşılandığına ilişkin kayda değer malumat mevcuttur. Hatta bizzat Paolo da Colle tarafından aynı konuyla ilgili II. Bayezid'e sunulan İtalyanca raporun içeriği, dönemin karanlıkta kalmış birçok boyutu hakkında çok kıymetli ipuçları sunar.[5] Nitekim bu örnek, her ne kadar Medicilere karşı kullanılmış diplomatik bir söylem olsa da, Venediklilerin daha II. Mehmed döneminde Floransalıları "Türklerin casusu" şeklinde itham etmesini destekler niteliktedir.

Osmanlı casuslarının Avrupa'da görüldüğü tarihlerde henüz yeni Osmanlı padişahının cülusunu tebrik etmek için resmi bir elçilik heyeti göndermeyen Mediciler, nihayet 1488 yılında Andrea de' Medici'yi II. Bayezid'in tahta çıkışının kutlanması ve eski imtiyazların yenilenmesi gibi konular başta olmak üzere bir dizi sorunu görüşmek için İstanbul'a gönderdi. Ancak Floransa yönetimi muhtemelen Cem Sultan meselesinin henüz çözülememiş olmasından dolayı umduğu neticeyi elde edememiş olsa da, Lorenzo de' Medici'nin 1491 yılında II. Bayezid'e yazdığı mektuba cevaben gönderilen Grekçe mektup,[6] iki hanedan arasındaki gizli görüşmelerin devam ettiğini gösterir. Aynı mektupta Sultan II. Bayezid'in Lorenzo de' Medici'ye "dostum" şeklinde hitap etmesi, ilişkilerin arka planı hakkında kayda değer çıkarımlar yapmamıza imkân verir.

1494 yılında Fransızların İtalya seferi neticesinde şehirden uzaklaştırılan Medicilerin 1512 yılına kadar sürecek sürgün döneminde Floransa, cumhuriyet rejimiyle idare edildi.[7] Bu bakımdan yüzyılın son on yılında siyasi ve askerî gelişmelerle çalkalanan cumhuriyet yönetimi, uzun süredir uğraş verilen imtiyazların yenilenmesine ancak 1499 yılında muvaffak olabildi. Aynı tarihte meydana gelen ilgi çekici bir başka gelişme, Osmanlıların Venediklilerle gerilen ilişkilerinin hızla bir savaşa (1499-1503) dönüşmüş olmasıydı. Bu durum Floransalıların bir kez daha Venediklilere karşı alternatif bir müttefik olarak ön plana çıktığını gösterse de mevcut durum fazla uzun sürmedi.

Floransalıların Osmanlı topraklarındaki varlıklarının esasını teşkil eden ticari çıkarlarının sürdürülebilir olması sadece Osmanlı-Floransa ilişkilerinin değil Osmanlı-Venedik münasebetlerinin de seyrine bağlı gibi görünmektedir; çünkü Floransalıların Osmanlı topraklarındaki en büyük ticari rakipleri durumundaki Venediklilerin doğudaki gelişmiş ve köklü ticaret ağları ile diplomatik ve ticari bağlantıları Floransalılar için en büyük tehdidi oluşturuyordu ve bu tehdit Venediklilerin Osmanlılarla barış halinde olduğu dönemlerde daha yoğun hissedilmekteydi. Bu bakımdan Venediklilerin 1503 yılından itibaren Osmanlı ülkesinde yeniden etkin olması belli başlı Osmanlı şehirlerindeki Floransa ticaretini doğrudan etkilemiş, 1510'lardan itibaren bu durum fazlasıyla hissedilir olmuştu. Zaten Fransızların İtalya'yı istilasıyla Floransa'daki iktidarını kaybeden Medicilerin 1512 yılında

İspanya'nın askeri desteğiyle tekrar yönetime gelmesi de Floransalıların doğudaki etkinliğine katkı sağlamamıştı. İtalya üzerindeki Fransız-İspanyol çekişmesi ve Floransa yönetiminde kısa aralıklarla yaşanan değişiklikler devleti siyasi bir bunalımın ve karışıklığın içine itmiş, bu durum ancak I. Cosimo de' Medici'nin (1537-1574) iktidarı döneminde durulmaya başlamıştı. Aynı tarihlerde Fransızlara karşı İtalya üzerinde hâkimiyet kurma mücadelesini kazanan İspanyolların Floransa üzerindeki artan etkisi, Osmanlı-Floransa ilişkilerinde ikinci bir kırılma noktası oluşturdu.[8]

Bütün bunlar olurken Floransa baylosluğunun İstanbul'da ikameti konusunda herhangi bir kesinti yaşanmadı. Özellikle Floransa elçisi Antonio Nori'nin 1513 yılında I. Selim tarafından huzura kabul edilmesi ve önceki ayrıcalıkların yenilenmesinin ardından[9] I. Cosimo'nun iktidarının ilk yıllarına kadar sırasıyla Giuliano Lapi, Zanobi de' Medici, Giuliano de' Pitti, Giovanni Lotti, Alessandro Sacchetti ve Luigi Gherardi gibi isimler İstanbul'daki Floransa baylosları oldu. I. Selim döneminde Osmanlı dış siyasetinin ağırlık merkezi devletin doğu ve güneydoğu sınırlarına kaydığı için, Osmanlı-Floransa münasebetlerine ilişkin arşiv belgeleri baylos atamalarına dair bilgi vermekten öteye gitmemektedir. I. Süleyman dönemine gelindiğinde ise Fransız-İspanyol çekişmesi, İtalya'nın büyük kısmında olduğu gibi Floransa'da da devam ediyordu. Nitekim Medicilerin 1527 yılında bir kez daha iktidardan düşmesinden sonra kurulan cumhuriyet rejimi de ancak üç yıl sürmüş, ardından Mediciler tekrar şehrin yönetimini ele geçirmişti. Osmanlıların Floransalılara bahşettiği son ahidname de Medicilerin şehirden sürüldüğü 1527 yılına denk gelmektedir.[10]

1527 yılında Floransa'da idareye yeniden hâkim olan soyluların Osmanlı devletiyle iyi ilişkileri devam ettirme politikalarının bir göstergesi olarak özel elçi sıfatıyla İstanbul'a gönderilen Piero delgi Albizzi'nin beraberinde getirdiği güven mektuplarının dışında bir diğer önemli mesele, Floransa'da yaşanan buğday kıtlığına çare bulmaktı.[11] Kıtlık bir kenara, ilerleyen tarihlerde Osmanlı ordusunun Viyana önlerinde görünmesi, İtalya üzerine kâbus gibi çöken Habsburg baskısının azalacağına inanan Floransalıları heyecanlandırmıştı. Osmanlı devletinin Viyana'daki başarısızlığı hayal kırıklığına neden olsa da Floransalı idareciler onları hâlâ Habsburglara karşı desteklenmesi ve işbirliği yapılması gereken en önemli güç olarak görüyor, bazı ileri gelenler ise ihtiyaç halinde Habsburglara karşı Osmanlılardan yardım istenmesi gerektiğini yüksek sesle dile getiriyordu. Bütün bu gelişmeler ve tartışmalar aslında Floransalıların hâlâ Osmanlılarla işbirliğini öncelikli dış politika konusu olarak gündemlerinde tuttuğunu göstermektedir. Öyle ki Osmanlı ordusunun 1530 yılında yapacağı sefer için büyük bir donanmayı Avlonya'da toplaması üzerine Sinyora, İstanbul'daki temsilcileri Sacchetti'ye büyük bir gizlilikle yürütmek koşuluyla bir kısım talimat da göndermişti.[12]

Duka I. Cosimo de' Medici

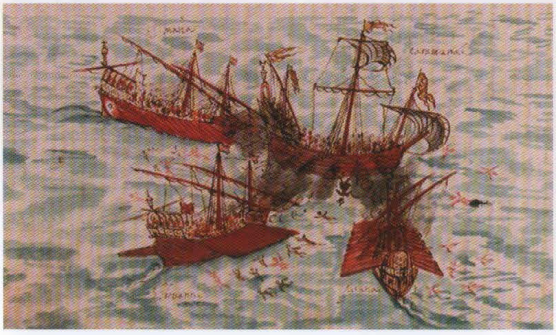
Ludovico Cardi (Cigoli)-Palazzo Medici Riccardi. Erty. 1890 no 3784

Anlaşıldığı kadarıyla Floransa yönetiminin bütün çabaları ve beklentileri boşa çıkmıştı. Medicilerin 1532 yılında yeniden iktidara gelerek Floransa Dukalığı'nı kurması şehrin görece bir sükûnet havasına kavuştuğunu göstermektedir. Bilhassa Dukalık tahtına çıkan I. Cosimo de' Medici, Levant'a yönelik politikalar geliştirmeye hız vermiş, Osmanlı topraklarındaki eski ticaretlerini canlandırmak ve şehre eski itibarını kazandırmak amacıyla daha aktif bir siyaset takip etmeye başlamıştı. Ancak 16. yüzyılın ilk yarısında Akdeniz havzasında ortaya çıkan çıkar birliktelikleri ve değişen devlet politikaları neticesinde, Osmanlılarla Fransızlar arasında yeni ve daha güçlü bir ittifak zuhur etmiş, müttefikler özellikle 1543'ten itibaren içerisinde Toskana sahil kesiminin de bulunduğu İtalya kıyılarını hedef alan donanma seferlerine girişmişti. Bu durum I. Cosimo'nun bir taraftan Osmanlı-Fransız akınlarına karşı ülkesinin sahil kesiminde birtakım önlemler almasına, diğer yandan dönemin sadrazamı Rüstem Paşa ile kurulacak yakın ilişkiler sayesinde yeni bir ahidname elde etmek için girişimlerde bulunmasına yol açtı. Hatta kendisini kazanmak amacıyla baylos Alfonso Berardi aracılığıyla Sadrazam'a çok kıymetli hediyeler gönderilmesi dahi planlanmıştı.[13]

Floransa Dukası'nın Toskana kıyı şeridinde aldığı tedbirler ve denizlerde etkili olmak adına Livorno başta olmak üzere diğer önemli liman kentlerinde donanma faaliyetlerine hız vermesi, aslında Venedik ve Ceneviz gibi devletleri rahatsız etmekteydi. Akdeniz'de bir Floransa donanmasının varlığı gerek ticari gerekse askeri açıdan bu devletlerin Osmanlılarla ilişkilerinin aleyhine birtakım gelişmelere yol açabileceğine dair

Venediklilerin 1503 yılından itibaren Osmanlı ülkesinde yeniden etkin olması belli başlı Osmanlı şehirlerindeki Floransa ticaretini doğrudan etkilemiş. 1510'lardan itibaren bu durum fazlasıyla hissedilir olmuştu.

kaygılara sebebiyet verdiği gibi, I. Cosimo'nun bu politikası, gerekli hallerde donanma ihtiyacını Ceneviz ve Floransa gibi devletlerden karşılayan İspanya'nın da hoşnutsuzluğuna neden olmaktaydı.[14] Nitekim İspanya'nın Floransa üzerindeki etkisi ve gün geçtikte artan hegemonyası Osmanlıların Floransa'ya bakışını da olumsuz yönde etkiliyordu.[15] Tabii ki bu olumsuz havada Osmanlı sultanları nezdinde büyük bir itibara sahip olan Fransızların, İspanya boyunduruğuna giren Floransa'ya karşı giriştiği diplomatik savaşın da etkisi vardı.[16]

Santa Maria, San Giovanni ve Pisana kadırgalarının bir Osmanlı karamürseline saldırısı.

Erasmo Magno, *Imprese delle galere toscane*, 1597-1616, Ricc. 1978, c. 129r.

Yukarıda bahsedildiği üzere Osmanlı donanmasının 1540'lardan itibaren yoğunlaşan İtalya seferleri, 1552'den sonra birbiri ardında düzenlenen farklı akınlarla bunaltıcı bir hal almıştı. Özellikle Turgut Reis'in 1553 yılında Elba Adası ve Pianosa çevresine düzenlediği yağmaların ardından karşılaştığı direniş ve 1555'te Piombino önlerinde karaya çıkan Osmanlı askerleri ile İspanyol ve Alman birlikleriyle desteklenen Floransa güçleri arasında yaşanan çatışma, Osmanlı-Floransa ilişkilerinde bir dönüm noktası oluşturmaktadır.[17] Turgut Reis kumandasındaki Osmanlı birliklerinin Piombino önlerindeki mağlubiyeti Osmanlı idaresinin Medicilere bakış açısını değiştirmiş ancak ilişkilerin tamamen sona ermesine yol açmamıştır. Nitekim son olayların ardından İstanbul'daki Floransa baylosunun 1558 yılında Duka'ya gönderdiği mektup Osmanlı yönetiminin birkaç yıl önce Turgut Reis'e karşı mücadele eden Floransa gemilerinin faaliyetlerinden ve yaşananlardan ne kadar rahatsız olduğunu gözler önüne sermektedir.[18]

Osmanlı Sultanı nezdinde imajı zedelenen I. Cosimo'nun sonraki yıllarda Floransa baylosu vasıtasıyla çeşitli Osmanlı görevlilerini ve Osmanlı yönetimini teskin etmek ve imtiyazları yenilemek için yoğun bir çaba sarf ettiğine şahit olmaktayız. 1550'lerin sonunda baylos Giovanbattista Buondelmonti aracılığıyla çeşitli Osmanlı idarecilerine ulaşmaya çalışan Duka, bir kez daha Rüstem Paşa'nın itimadını kazanmanın yollarını aramaya başlamıştı.[19]

1559 yılında Fransızlara üstünlük kuran İspanya Kralı'nın hâkimiyetine geçen Siena şehrinin I. Cosimo'ya timar olarak verilmesi, dukanın tamamen İspanya etkisine girmesine zemin hazırladığı gibi bunun için yapılan antlaşmayla da Floransa yönetimi, sık sık Osmanlı denizcilerinin akınlarına uğrayan Napoli Krallığı'na karşılıksız gemi ve asker yardımı yapmayı da taahhüt etmiş oluyordu. Bu antlaşmadan bir yıl sonra Cerbe'de meydana gelen ve Floransa Dukalığı'nın da birkaç gemiyle destek verdiği Haçlı donanmasının Osmanlılarca yok edilmesi ve 1562 yılında I. Cosimo'nun Malta Şövalyeleri'ni örnek alarak Toskana kıyı şeridinin deniz güvenliği ile Osmanlılara karşı mücadele etmek amacıyla tesis ettiği askerî-dinî içerikli Santo Stefano Şövalyeleri Tarikatı'nın faaliyetleri, Floransalılar için yakın gelecekte karşılaşacakları hazin sonun aslında başlangıcını oluşturuyordu.[20]

KANUNİ'NİN GAZABI: FLORANSALILARIN İSTANBUL'DAN KOVULMASI

Floransa Dukası'nın denizlerdeki etkinliğini artırmak için uzun yıllar takip ettiği politikasının bir sonucu olarak ortaya çıkan tarikat, faaliyetlerine 1563 yılında başlamış, en büyük sınavını 1565 yılında Malta kuşatması esnasında vermişti. İlk Osmanlı saldırılarına 1550'lerde maruz kalan Malta Adası'nın, adada üslenen şövalyelerin korsanlık faaliyetleri neticesinde zamanla Müslüman esirlerin toplandığı büyük bir esir toplama merkezi haline dönüşmesi ve şövalyelerin Akdeniz'deki Osmanlı ticaret trafiği ve seyahat güzergâhlarına verdiği büyük zarar, adanın ele geçirilmesini zaruri kılmıştı.[21]

Piyale Paşa komutasında yaklaşık 240 gemiden müteşekkil donanma, bahar mevsiminin başlangıcında yola çıkarak Mayıs sonlarına doğru Malta'ya çıkarma yaptı. Karşı taraf ise Osmanlı donanmasına karşı koyabilmek için Malta'nın sadece şövalyeler tarafından savunulmasının mümkün olmayacağını görerek, başta İspanya olmak üzere Floransa, Cenova ve Savoy gibi ülkelerden de gemi ve asker desteği talep etmişti. Floransa hükümeti müttefik donanmaya Santo Stefano Şövalyeleri'ne bağlı tarikat kadırgaları da dâhil olmak üzere toplam 12 gemiyle destek vermişti. Floransa tarafından Malta'ya verilen bu askeri destek aslında daha 1562 yılında Malta surlarının güçlendirilmesi için adaya gönderilen askerî mühendislerle başlamıştı. Malta kuşatması Osmanlılar açısından tam bir başarısızlıkla sonuçlanmış, bu durum müdafilere destek veren Floransa'nın Osmanlı sarayı nezdindeki durumunu daha da zedelemişti. Bozgunun İstanbul'da uyandırdığı infialin ve öfkenin neticeleriyse sonraki yıl daha açık olarak görülmeye başlanacaktı. Osmanlı yönetimi Malta'ya yardıma giden çeşitli İtalyan şehir devletlerine karşı açıkça tavır alarak, Batı'ya seyahat eden Osmanlı tüccarlarının varış güzergâhlarını Dubrovnik ve Venedik'le sınırlandıracaktı.[22]

Osmanlı başkentinde esen olumsuz hava 1566 yılının bahar aylarında bir fırtınaya dönüştü. Bu hayli sert tepkiye ise Floransalılarla birlikte en çok Cenevizliler ve Ankonalılar maruz kalmış gibi görünmektedir. İstanbul'daki Floransalıların Osmanlı ülkesinden kovulmasıyla sonuçlanacak gelişmeleri yine o tarihlerde İstanbul'da bulunan Floransa baylosu Albertaccio degli Alberti ve diğer Floransa görevlilerinin başkentlerine gönderdiği rapor ve mektuplardan rahatlıkla takip edebilmekteyiz. 1559 yılında baylosluk görevine başlayan Alberti'ye ait mektuplar, 1566 yılının Mart ve Nisan aylarında İstanbul'da esen havayı aksettirmektedir. Duka I. Cosimo'nun Malta kuşatmasına verdiği desteğe ilk tepkinin Sokollu Mehmed Paşa'nın Floransa baylosunu huzuruna çağırtarak başkentte bulunan bütün Floransalıların bir an önce İstanbul'u terk etmelerini istemesiyle başladığı anlaşılıyor. Sokollu Mehmed Paşa tarafından ilerleyen yıllarda gerçekleştirilen barış müzakereleri münasebetiyle yazılan bir mektup, Floransalıların İstanbul'dan kovulma sebebini birinci ağızdan açıklamaktadır: Sokollu'nun ifadesine göre, Floransa kadırgalarının Osmanlıların kadim düşmanı İspanya'ya yardım etmeleri ve Malta kuşatmasında yer almaları Sultan Süleyman'ı öfkelendirmiş, bunun neticesinde de, baylosun tüm çabalarına rağmen Osmanlı topraklarındaki Floralısa vatandaşlarının kovulmasına karar verilmişti.[23]

Gerçekten de baylos Albertaccio degli Alberti'nin, Sokollu'nun kendisine ülkeyi terk etme talimatı vermesinden sonra zaman kazanmak adına kuşatmaya katılan gemilerin Floransa'ya ait olmadığını iddia etmesi neticeyi değiştirmediği gibi, Floransa Dukası'na tarikatın faaliyetlerini derhal sonlandırması gerektiği, aksi takdirde bunun Floransa vatandaşları için iyi neticeler doğurmayacağı yönünde telkinlerde bulunması da bir işe yaramamıştı.[24] Mevcut siyasi krizi aşmak için Osmanlı sarayı nezdinde bütün diplomatik yolları kullandığı anlaşılan baylosun girişimleri sonuçsuz kalmış, İstanbul'da bulunan Floransalılar ise bu esnada mallarını kurtarmanın telaşına düşmüştü. Kendilerine ülkeyi terk etmeleri için verilen sürenin dolmasının ardından Nisan ayı sonlarında veya Mayıs ayının ilk günlerinde daha güvenli olarak gördükleri Dubrovnik'e deniz yoluyla gitmek üzere limanda demirli bir Dubrovnik gemisine mallarını yükleyen Floransa vatandaşları, şehirden ayrılmadan önce Kapudan Paşa'nın müdahalesiyle karşılaşmıştı. Söz konusu gemide bulunan bütün Floransa vatandaşları, limanda demirli bir Fransız gemisine zorla bindirilerek Sakız Adası'na gönderilmişti. Bu kargaşa esnasında Floransalı tüccarlara ait çok sayıda mala da el konmuştu.[25]

Böylece yaklaşık yüz yıldır Osmanlı ülkesinde ticaret yapan ve Osmanlı idaresiyle dostane ilişkiler kuran Medicilerin son yıllarda takip ettiği Akdeniz politikası kendilerini Osmanlı pazarlarından mahrum etmiş, ekonomik açıdan da Floransa'nın dış ticaretine önemli bir darbe vurmuş oldu. Buna karşılık ilerleyen yıllarda Osmanlı devletiyle barış tesis etmek üzere girişimlerde bulunarak birkaç kez elçilik heyeti gönderen Medici hükümdarlarının bir türlü istedikleri barışı sağlayamadıkları görülmektedir. Söz konusu barış müzakerelerinin sonuca ulaşmasının önündeki yegâne engel Santo Stefano Tarikatı Şövalyeleri'nin varlığı ve Akdeniz'deki korsanlık faaliyetleriydi. Medici idaresinin, Osmanlı yönetiminin tarikat lağvedilmediği sürece hiçbir şekilde barış yapılmayacağı yönündeki net tavrına karşı takındığı anlaşılmaz tutum da çözüm sürecini daima baltaladı. Öyle ki Mediciler 16. yüzyıl boyunca süregelen üç ayrı müzakere sırasında bu gemilerin Floransa'ya bağlı olmadığı, aksine İspanya Kralı'nın hizmetinde olduğu şeklinde, pek de inandırıcı olmayan argümanlarla kendilerini savundukları görülür. Buna karşılık tarikatın Osmanlı gemileri ve topraklarına düzenledikleri korsan saldırıları yüzyılın son çeyreğinden itibaren artış gösterdi, 17. yüzyılın ilk yarısında ise doruk noktasına ulaştı. Tarikatın her geçen yıl artan saldırıları ise iki ülke arasındaki muhtemel barış ihtimalini yok etmekten başka bir sonuç doğurmadı.[26]

MİKAİL ACIPINAR
İZMİR KÂTİP ÇELEBİ ÜNİVERSİTESİ
TARİH BÖLÜMÜ

DİPNOTLAR

1 Benedetto Dei, *La cronica dall'anno 1400 all'anno 1500*, haz. Roberto Barducci (Firenze: F. Papafava, 1984).
2 İstanbul'daki Floransa kolonisi ve yönetimleri için bkz: M. Berza, "La colonia fiorentina di Costantinopoli nei secoli XV-XVI e suo ordinamento secondo gli statuti", *Revue Historique du Sud-Est Européen*, Vol. XXI (1944), s. 138-154.
3 *Osmanlı İmparatorluğu ve Floransa: Akdeniz'de Diplomasi, Ticaret ve Korsanlık (1453-1599)* (Ankara: TTK, 2016), s. 46-48.
4 *Age*, s. 56-57
5 Franz Babinger, *Späturkelalterliche fränkische Briefschaften aus dem großherrlichen Serai zu Stambul* (Münih: Verlag R. Oldenbourg, 1963), s. 23 vd; Franz Babinger, "Lorenzo de' Medici e la Corte ottomana", *Archivio Storico Italiano*, CXXI, Dispensa III/1963 (Firenze: 1963), s. 305-361.
6 Herbert Hunger, "Eingriechischer Brief Sultan Bajezids II. an Lorenzo de' Medici", *Jahrbuch der Österreichischen Byzantinischen Gesellschaft*, Bd. XI/XII (1962/63), s. 115-120.
7 Mahmut H. Şakiroğlu, "Toskana", *DİA*, C. 41 (2012), s. 268.
8 Acıpınar, *age*, s. 114 vd.
9 Giuseppe Müller, *Documenti sulle Relazioni delle Città Toscane coll'oriente Cristiano e coi Turchi fino all'anno MDXXXI*, Società Multigrafica Editrice (Roma: 1966), s. 267.
10 Feridun Bey, *Mecmûa-i Müneşeâtü's-Selâtin*, C. II, İstanbul 1275, s. 78-80.
11 Müller, *age*, s. 275.
12 Cecil Roth, *The Last Florentine Republic* (New York, Russell and Russell, 1968), s. 344
13 Niccolo Capponi, *The Victory of the West: The Great Christian-Muslim Clash at the Battle of Lepanto* (Cambridge, MA: Da Capo Press, 2007), s. 84-85.
14 Marco Gemignani, "The Navies of the Medici: The Florentine Navy and Navy of the Sacred Military Order of St. Stephen, 1547-1648", *War at Sea in the Middle Ages and the Renaissance*, ed. John B. Hattendorf and Richard W. Unger, (Woodbridge: Boydel Press, 2003), s. 172.
15 ASF, *Mediceo del Principato 486*, c. 5r.
16 Giorgio Spini, "Il Principato dei Medici e il sistema degli stati Europei del Cinquecento", *Firenze e la Toscana dei Medicinell'Europa del '500*, Vol. I, Firenze 1983, s. 181.
17 ASF, *Carte Strozziane, Seconda Serie*, I. 147, cc. 223r-227v ve 212r-213r.
18 ASF, *Mediceo del Principato 477*, c. 379v.
19 ASF, *Mediceo del Principato 477*, cc. 379r-v, 380r.
20 Gino Guarnieri, *I Cavalieri di Santo Stefano nella storia della marina Italiana (1562-1859)* (Pisa: Nistri, 1960), s. 41-42.
21 İdris Bostan, "Malta", *DİA*, C. 27 (2003), s. 540.
22 Acıpınar, *age*, s. 160-164.
23 ASF, *Miscellanea Medicea 28/26*, c. 141-v.
24 ASF, *Mediceo del Principato 518*, c. 456, 578.
25 Acıpınar, *age*, s. 164-167.
26 Tarikatın kuruluşu ve Osmanlı karşıtı faaliyetleri için ayrıca bkz: Mikail Acıpınar, "Anti-ottoman activities of the Order of the Knights of St. Stephen during the second half of the 16th century", *Seapower. Technology and Trade: Studies in Turkish Maritime History*, (eds.) D. Couto-F. Gunergun-M. P. Pedaru (İstanbul: 2014), s. 165-172.

OSMANLI-CENEVİZ TİCARETİNDE GALATA'NIN (PERA) YERİ VE ÖNEMİ

SELİM PARLAZ

Cenevizliler 1261 yılında Galata'ya yerleşerek son derece önemli bir adım attı. Bu dönemde bölge özellikle ekonomik anlamda gelişti ve 14. yüzyılın ortalarında Osmanlılar ile Cenevizliler arasında zamanla artış gösteren diplomatik ve ticari ilişkiler başladı. Osmanlıların 1453 yılında Galata'yı alması ise ikili ilişkilerin seyrini değiştirdi. Galata'nın kaybı, Cenevizlilerin Karadeniz ile Sakız Adası arasındaki irtibatını sekteye uğrattı. Ancak, Osmanlı-Ceneviz ticari ilişkileri tamamen sona ermedi; Ceneviz tüccarları Galata'da varlıklarını devam ettirdi.

Christoforo Buondelmonte'nin 15. yüzyılda İstanbul ve Pera'yı gösteren haritası.

www.christliche-archaeologie.uni-mainz.de/30-11-15-vortrag-prof-dr-a-effenberger/

İlkçağlarda önce Sykai (*Syeae*: incirlik), ardından Ioustinianai, daha sonra da Pera ya da Galata olarak adlandırılan bölgenin bu son iki ismi zaman içinde seyyahlar tarafından, hem Konstantinopolis'in karşısında yer alan Haliç'in kuzey kıyılarını hem de surlarla çevrili olan asıl şehri ifade etmek için kullanıldı. Osmanlı hâkimiyetine kadar şehri adlandırmada Galata ve Pera isimleri genellikle birlikte anıldı ve birbirinin yerine geçti. Osmanlılar tarafından şehrin fethedilmesinden sonra bu iki isim bir süre daha birlikte kullanıldı.[1]

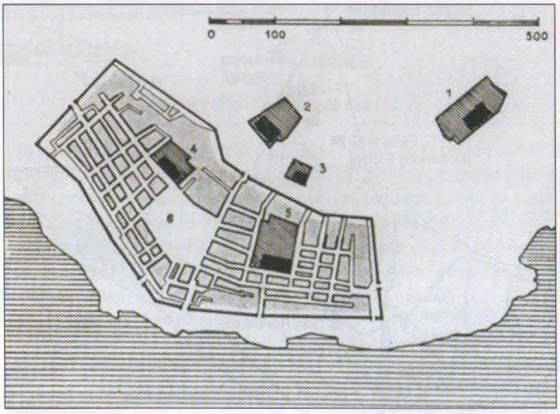
1261'de Cenevizliler son derece önemli bir adım atarak, Galata'yı Bizans'tan aldı ve civara yerleşti. Cenevizliler zamanında bölge özellikle ticari ve ekonomik anlamda hızlı bir gelişim gösterdi; bunun altında yatan unsurlardan biri de Osmanlılarla yapılan ticaret antlaşmasıydı. Sultan Orhan zamanında, 1352 yılında Osmanlılardan ilk ticaret imtiyazını alan devlet olmaları, Anadolu ticaretinde önemli bir konumda olduklarını göstermektedir. Osmanlılar, Anadolu şap madenlerinin işletilmesi tekelini Cenevizlilere vermişti. 8 Haziran 1387'de yenilenen ahidnameye göre

Osmanlı tebaası Galata'yla serbestçe ticaret yapabilecekti; Galata'ya yapılan ihracat için de, Galata'dan yapılan ithalat için de gümrük vergisinden muaf olacaklardı. Buna karşılık satın aldıkları ya da sattıkları malların değerinin yüzde 8'ini vergi olarak verecek, 100 hyperper için 8 karat ödeyeceklerdi. Cenevizliler de Osmanlı topraklarında ticaret için alınan olağan vergileri ödemek zorundaydı.

14. yüzyılda Galata, Ceneviz kolonisi için özellikle Anadolu'dan yiyecek maddeleri ithalinde hayati bir önem taşıyordu. Bunun için 1387 tarihli antlaşmada I. Murad, kendi ülkesinden hububatın (*victualibus*) ihracına izin veriyor ve diğer mallara göre daha az gümrüğe tabi tutulmasına razı oluyordu. Kıtlık yıllarında buğday ihracına yasak konuyor, bolluk olunca izin çıkıyor, mud (*modio*) başına yarım veya bir hyperper ödeniyordu.[2] Kapitülasyon, Cenevizlilere Osmanlı ülkesinde serbestçe dolaşma, istedikleri her çeşit malı gümrük ödeyerek alıp ihraç etme izni veriyor, şahısları ve malları için tam güvence vaat ediyordu. Antlaşmada Osmanlı ülkesinden şap ihracına ilişkin madde özel bir önem taşımaktaydı.

OSMANLILAR DÖNEMİNDE GALATA

Osmanlı devleti İstanbul'u fethettiğinde, şehirde özellikle Galata'ya yerleşmiş, içinde Cenevizlilerin de olduğu çok sayıda yabancı tüccar yaşamaktaydı. Sultan II. Mehmed, Galata'nın Bizans dönemindeki özerk statüsünü ilga etmekle birlikte, ekonomisini geliştirmeye ve İstanbul'un Avrupa'yla olan ticaretinin başlıca limanı haline getirmeye yönelik önlemler almaktan geri durmadı. Sultan, burasının bir ticaret merkezi ve Batılı tüccarlar için bir üs olma özelliği taşımasından dolayı kıyı boyunca uzanan kısımlara Rumları, Ermenileri ve Türkleri yerleştirdi. Bölgenin eski bir Ceneviz kolonisi ve İtalyanların ticari faaliyetleri için bir merkez olmasından dolayı, İtalyanları ve aynı zamanda Yahudileri diğer Batılılara tercih etti. Hatta Sakız Adası'nda şap rezervlerine sahip olan ve Sakızlılardan önemli miktardaki alacağını tahsil edemeyen Francesco Draperio adlı nüfuzlu bir Galata tacirinin çıkarını korumak için 1454 yılında donanmasına Sakız Adası'na müdahale edilmesini dahi emretti.[3] Bütün bu gelişmeler buradaki nüfusu artırdığı gibi, Galata limanı uluslararası ithalat ve ihracat merkezi olarak hizmet vermeye başladı. Yabancı elçiliklerin Galata'ya yakın bölgelerde bulunması da, tüccarların burada yaşamayı tercih etmesinin bir nedeniydi.[4]

1301 yılında Pera'daki bazı sokak isimleri
1. Saint-Benoit
2. Saint-Pierre
3. Saint-Georges
4. Saint-Paul
5. Saint-François
6. Tahmini pazar yeri ve belediye binası.

J. Sauvaget, "Notes sur la Colonie génoise de Péra", Syria, T. 15, Fasc. 3, Paris, 1934, s. 256.

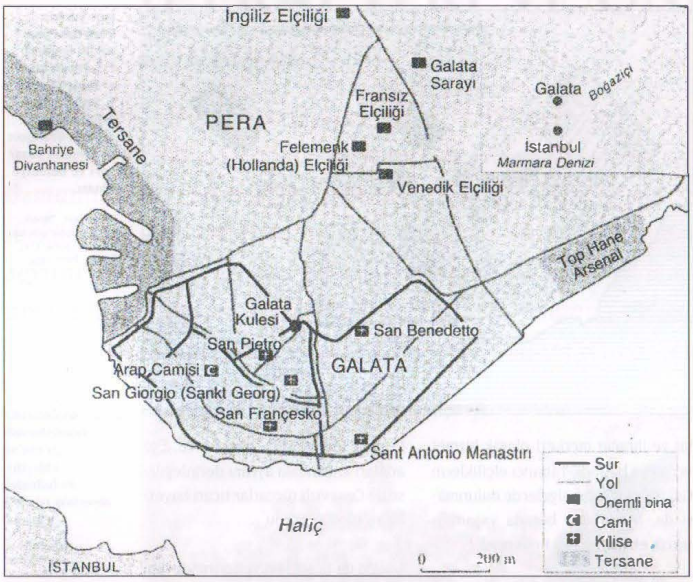
İstanbul'un fethinden sonra Galata'da oturan Rum, Ermeni ve Yahudilerin büyük kısmının yapmış olduğu gibi Galata Cenevizlilerinden birçoğu da Osmanlı tabiyetine geçmişti. Bazıları da fetihten sonra bölgeyi terk ederek Sakız ve Kefe'ye kaçmıştı. Bu nedenle Galata'da ticari işlemler başlangıçta fetihten öncesine göre azalma gösterdiyse de, Sakız ve Kefe'ye kaçan bazı Cenevizli tüccarların, kapitülasyonların sağladığı güvenceler sayesinde ilerleyen zamanlarda geri dönmesiyle ticari canlılık tekrar kendini göstermeye başlamıştı.[5] Galata'daki Ceneviz noterlerine ait, 1408-1490 yıllarını kapsayan belgelerin incelenmesi neticesinde bu yargıyı destekleyici bilgilere ulaşılmıştır. Söz konusu belgelerin bir kısmı İstanbul'un fethinden öncesine, bir kısmı ise fetih sonrasına aittir.

Galata'da görev yapan noterler arasında Lorenzo Calvi, Francesco Canova, kuzenler Antonio Torriglia ve Niccolo Torriglia, Domenico de Alsario, Battista Bonavei gibi isimler ön plana çıkar. Özellikle fetihten sonraki süreçte Galata, Kefe ve Sakız arasında Cenevizlilerin ticari faaliyetlerine devam ediyor olması oldukça önemlidir.[6] Nitekim Galata'nın ve civarının kaybedilmesi, sömürgeci Cenova dünyasıyla İtalyan ve Ege adaları arasındaki ayrımı derinleştirse de Cenevizli tüccarlar ticari hayatlarını sürdürüyordu.

Galata'da ticari faaliyetlerine devam eden Ceneviz tüccarları, kentin düşmesinden sonra oluşacak yeni şartların kendilerini nasıl etkileyeceği konusunda endişe içindeydi. Ticari işleri yürütmek eskisi kadar kolay değildi ve güvenlik anlamında neyle karşılaşacaklarını bilmiyorlardı. Ayrıca, Cenevizlilerin Galata'dan sonra ticari alışverişlerini yürüttükleri bir başka yer olan Kefe'nin de düşme olasılığı vardı. Cenevizlilerin Ege denizindeki başkenti Sakız ile Karadeniz'deki başkentleri Kefe arasında bir ana köprü olarak Galata'nın rolünün sona ermesi, Osmanlıların bölgedeki hâkimiyeti ve Osmanlı kurumlarının sağlamlaştırılması gibi sebeplerden ötürü Galata'daki Ceneviz kolonisinin kaçınılmaz bir şekilde gerilemeye mahkûm olacağını düşünen Ceneviz tüccarları, ticari faaliyetlerini eskiden olduğu kadar serbest yürütemeyeceklerini ve şartların uygunluğu bakımından öncekinden çok farklı bir ortamın

kendilerini beklediğini tahmin ediyorlardı.

Yukarıda bahsedilen şartlara rağmen Ceneviz tüccarları, Osmanlı idaresinde 1453-1490 tarihleri arasına rastlayan Galata Ceneviz noter kayıtlarının ortaya koyduğu üzere, ticari faaliyetlerine eskisi kadar olmasa da

Yeniçağ başlarında Galata ve Pera.

Eric R. Dursteler, *İstanbul'daki Venedikliler*, çev. Tacıser Ulaş Belge: İstanbul, 2012. s.38.

devam ediyor ve serbest yaşamlarını fetihten önceki gibi sürdürüyorlardı. Ancak, siyasi denetim artık tamamen Osmanlıların kontrolündeydi ve Galata devlet ekonomisiyle bütünleştirilmiş bulunuyordu. Galata Cenevizlileri de harac (genellikle cizye karşılığı kullanılan bir terim) hariç tüm vergilerden muaf tutuluyordu. Osmanlı topraklarında birkaç yıl, hatta birkaç ay geçirenler yabancı tüccar değil, devletin kalıcı sakinleri kabul ediliyordu.[7] Osmanlı tebaası Ceneviz cemaati de *Magnifica Comunita di Pera* adını alıyordu.

İstanbul ve Galata'nın Osmanlıların eline geçmesinden sonra bu bölgelerde Cenevizli tüccarların ticaretlerine devam ettiğini gösteren örnekleri çoğaltmak mümkündür. Cenevizli tüccarlar Galata'da çok çeşitli malları müzakere eder ve iyi bir kârla satarlardı. Örneğin, noter Manuele Granello ve Abramodi Torriglia[8] adlı iki Ceneviz vatandaşı (*cives*), Milano'dan siyah renkli yün, yedi ince deri ithal etmişti ve bu malları Antoniodi Valditaro'ya ait bir gemiyle Galata'ya getirterek 269 Sakız dukası karşılığında Cristoforo de Odericodi Taddeo'ya satıyorlardı. Alıcılar emtianın ödemesini 1466 yılının Kasım ayından 1 Mayıs 1467'ye kadar Sakız'da yapacaklarına söz verseler de, kararlaştırılan tarihte bunu gerçekleştiremediler.[9]

15. yüzyılda bazı Cenevizlilere, Karadeniz'den morina (mersin) balığı ve havyar satın alma izni verilmişti. Karadeniz'deki Kefe'nin ve etrafındaki diğer limanların ellerinde olması, Cenevizlilerin Galata'yı kaybetmelerine rağmen bu ticareti sürdürmelerine olanak sağlıyordu. Bazı Cenevizliler daha çok münferit olarak izin almıştı. Bunlardan biri olan Babilano Adorno adlı tüccar her sene morina balığı ve havyar almak üzere Karadeniz'e açılmaktaydı; 1468 yılının Eylül ayında Cenevizli vatandaş Raffaele Machiavello'ya varil başına 17 dukadan olmak üzere toplam 170 Venedik dukası[10] karşılığında 10 varil morina balığı satmıştı. Yine Cenevizli bir tüccar olan Giovanni de Cavo, Aralık 1469'da Copa'dan[11] (Coparium) havyar taşıyan gemisiyle hareket ederek Galata'ya ulaştı.[12] Balık ve havyar İstanbul'un tüketiminin tedarikine yönelik olarak ilk önce İstanbul limanına gelirdi ve sadece ihtiyaç fazlasının ihraç edilmesine izin verilirdi.[13] Devlet tutulan balığın yüzde 10'unu alır, geri kalan kısmını üçlarda tuzlanmış halde depolar ya da gemilere yükleyerek ihraç ederdi.

Galata limanı, Batı gemilerini ve Cenevizli olan ve olmayan denizciler ile tüccarları ağırlayan tarzıyla önemli bir ticaret merkeziydi. İstanbul'a yakın olma özelliğinin yanı sıra, büyük gemilerin bile yanaşabilmesine imkân sağlayan rıhtımı sayesinde Cenevizli tüccarlar için de çok uygun bir yerdi.[14] 1469 yılının Kasım ayında Ceneviz tüccarlarından Antoniodi Valditaro'nun gemisi (*navis*) Galata'ya demirlemiş ve oradan geçmişti (*ad passionatam*). Aynı ay içinde Cenevizli bir vatandaş olan Francesco de Cavalorto, Sakız Adası'na gitmek üzere güzel bir zamanda denize açılmak için "*primo bono tempore pro Chio aut alio loco sibi commodo*" beklerken, Francescodi Montaldo da Girit Adası'na gitmek için Galata'daydı. 1469 yılının Aralık ayında Quiricodi Rapallo, Galata'dan Kefe'ye uygun bir zamanda gitmek için plan yaparken Perino de Vicho uygun bir zamanda ayrılmak üzere Galata'da beklemekteydi. Yine Giuliano Burletodi Chiavari, Sakız Adası'na, Andrea Schiaffinodi Camogli[15] İzmir'e gitmek için, Baldassaredi Savignone, Tommasinodi Ronco ve Lodosio Frigono da uygun bir zamanda Sakız'a gitmek için Galata'daydı. Görüldüğü üzere isimlerini belirttiğimiz bu Cenevizli tüccarlar, amaçları sadece fetihten önce olduğu gibi sonra da ticari faaliyetlerini devam ettirmek isteyen ve bir fırsatını bulduğunda bunun için harekete geçmeyi bekleyen insanlardı.

Noter senetlerinden anlaşıldığı üzere 15. yüzyılın sonlarına doğru Ceneviz tüccarlarının Galata limanına gelişleri devam etmiştir. Nitekim noter Agostino Foglietta'nın düzenlediği

1544 yılında Galata.

J. Sauvaget, "Notes sur la Colonie génoise de Péra", Syria, T. 15, Fasc. 3, Paris, 1934, s. 257.

bir belgeye göre Cenevizli tüccar Ambrogio Giustiniani, rüzgâr ve hava koşullarına göre deniz yolculuğunun yaklaşık olarak bir-iki ay sürdüğü Galata'ya gelebilmek için bir başka tüccar olan Vincenzo Giustiniani'den 300 Sakız dukası borç para almıştı.[16] Ambrogio da bu parayı altı ay içerisinde ödeyeceğine dair Vincenzo'ya garanti vermişti.[17]

Galata'da Ceneviz prosedürleri geçmişte olduğu gibi fetihten sonra da uygulanmaya devam ediyordu. Noter kayıtlarına göre örneğin Ticaret Ofisi'nin (*Ufficiodi Mercanzia*) kararları ya da hakemlik sistemi gibi Ceneviz prosedürleri 1460'lı yıllarda Galata'da hâlâ yürürlükteydi. 1467 yılında Ticaret Ofisi, Sakız'da teslim edilemeyen iki varil palamut[18] ve bir fıçılık havyar hususunda Antonio Albino'yu hakem olarak atadı ve o da bu konuyu çözmeye çalıştı. Nitekim 24 Kasım 1469 tarihinde Galata'dan Sakız'a götürülmek üzere Mauriziodi Porto'nun ağaribarına iki fıçı palamut ve bir küçük fıçı havyar yükleniyor ve bu şekilde ürünler varmak istediği yere ulaştırılıyordu.[19]

Galata'da görev yapan noterler, ticari faaliyetlere şahitlik ettikleri gibi Galata'daki Ceneviz yaşamı için resmi bir yargı rolünü de üstleniyordu. Her zaman için Sakız mahkemesi ve podestası tarafından verilen kararlara başvurmak mümkün ise de noterler de aktif bir rol oynuyordu. Osmanlı yönetimi ise Galata'daki Ceneviz kurumlarına ya da onların Cenova'yla ve Doğu Akdeniz'deki kolonileriyle ilişkilerine herhangi bir şekilde karışmamayı tercih ediyordu. Önemli bir nokta olarak, kendilerini Pera burjuvası olarak tanımlayanların sayılarında kademeli bir düşüş olmasına rağmen Osmanlı devletinin Pera'yı ele geçirmesinden sonra yasal bir tanım artık uygulanabilir değildi. Osmanlı topraklarında sık görülen Ceneviz tüccarları ya yerleşik olarak yaşamlarına devam ediyor ya da geçici bir süre kaldıktan sonra memleketlerine geri dönüyorlardı. Diğer bir deyişle kolektif kimlikleri, Pera'da Ceneviz kurumlarından kaynaklanan temel hukukî karakterleri yavaş yavaş kayboluyordu. Yasal veya idari problemlerin ortaya çıkması durumunda Cenova ile Pera arasında mesafe olduğu için Cenova'ya başvuru yapmak çok zor olurdu ve meseleler Sakız Cenevizlilerinin idarecilerine sevk edilirdi.[20]

Galata'da Ceneviz tüccarlarının kendi aralarında yaşadığı ticari problemler, Osmanlı kadısının yetkisinde çözülüyordu. Nitekim Galata'da oturan bir tüccar olan Spinola, Kefe'deki Stefano de Nigrono'ya 1469 yılında astarlama için 1.000 pamuklu kadife (*boccasini*) teslim etmişti. Ancak Stefano bu işleri bitirmek yerine ondan Galata'da kalacak bir yer istediğinde bu talebi Spinola tarafından geri çevrildi. Spinola, Stefano'nun iflas ettiği ve Kefe'den kaçmak istediği gerekçesiyle dava açarak bu malların tespit edilmesini ve alacaklı olduğunun ortaya konmasını istiyordu. Stefano'ya mallarını geri göndermesini söylese de başarılı olamadı. Bunun üzerine tedbir olarak 9 Kasım 1475'te davasını destekleyen yeminli ifade verecek üç Cenevizliyi kaydetmek için bir noter organize etti. Bu noktada Galata'daki Ceneviz sakinleri arasında yaşanan bir anlaşmazlıkta, Osmanlı kadısı müdahalede bulundu ve dava Spinola'nın lehine neticelendi.[21]

Galata'da iş yapan Ceneviz tüccarları, Kefe'nin fethinden önce bazı mallarını elden çıkarmıştı. Örneğin, 16 Kasım 1475'te Francesco Fieschi, Santa Maria adlı 1.300 kantar taşıma gücündeki ağaribarını Obertodi Rovereto'ya toplam 10.000 Osmanlı akçesi karşılığında satmıştı. Fieschi, Kefe'nin fethinden sonra Osmanlılar tarafından Galata'da Latinlere ve Cenevizlilere karşı gelecekte uygulanması muhtemel hukukî ve ekonomik yaptırımları düşünerek kendine göre akıllıca bir davranış sergilemişti. Yine ikisinin arasında bir bağlantı var gibi görünen başka bir satış 15 Ocak tarihinde gerçekleşmişti. Giacomo Ponsono, aynı adı taşıyan benzer bir gemi olan 800 kantar tonajlı *Santa Maria*'yı 2.700 Osmanlı akçesi karşılığında kardeşleri Bartolomeo ve Giovanni Battista Bederii'ye, 900 akçesi peşin, geri kalanı da altı ay içinde ödenecek şekilde satmıştı.[22]

Galata'da bulunan Ceneviz tüccarlarından bazıları Kefe'nin Osmanlılar tarafından alınmasından sonra bazı sıkıntılarla yüz yüze geldi. Örneğin, Kefe alındıktan sonra Sultan Mehmed bütün Kefe Latinlerini İstanbul'a göndermeden önce, Ceneviz tüccarlarından Niccolodi Torriglia, yeğeni Giovannidi Onzo'ya Temmuz 1475'te 14.000 Kefe akçesi

Cenova'daki Galata Caddesi.

emanet etti. Bu, tamamıyla Osmanlı malı envanterinden kurtulmak için yapılan bir girişimdi. Yeğeni ise Kefe'den Copa'ya gitmek için ayrıldı. Niccolo da İstanbul'a sürgün edildikten sonra bir süre orada hapis hayatı yaşamasının akabinde Galata'da özgür bir adam olarak yeniden ortaya çıktı. 1475 yılının Aralık ayının sonunda İstanbul'da bulunan Niccolo, Ceneviz vatandaşı Goffredo Lercari'yi Sakız'daki ve diğer yerlerdeki işlerini gözetmek, alacaklarını toplamak ve borçlarını düzenlemek üzere yasal temsilcisi olarak atadı.[23]

Şartlar gün geçtikçe daha da fazla aleyhine olacak şekilde ağırlaşan Niccolo, 5 Şubat 1476'da Galata'da noter Domenico de Alsario'ya bir belge düzenlettirdi. Galata'da zor koşullar altında olduğu için artık kendisinden beklenmeyen davranışlara yönelmişti. Niccolo daha sonra yeğenine emanet ettiği 14.000 Kefe akçesini geri almayı denedi. O sırada Copa'da olan yeğenine aralarında Meliaduce Spinola ve Galeoto Musca'nın da olduğu Ceneviz tüccarları aracılığıyla haber gönderdi, ancak girişimleri sonuçsuz kaldı ve hiçbir şey alamadı. Yeğeni Giovannidi Onzo, Meliaduce Spinola'ya Niccolo di Torriglia'nın kayınpederi Lorenzo Spinola'ya borçlu olduğunu ve bunun karşılığında parayı elinde tutmak istediğini söyledi. Aynı zamanda Galeoto Musca'ya parayla ilgili gerçekleri de itiraf etti.[24]

Dava sırasında Giovanni di Onzo farklı şekillerde cevaplar vererek 14.000 Kefe akçesinin ne olduğunu açıklamaya çalıştı. Daha sonra Trabzon'daki Osmanlı kadısına başvuruldu ve orada Niccolo'nun Giovanni'nin kayınpederi Lorenzo Spinola'ya ait olan bir gemiye keyfi olarak el koymanın tazminatı kabul edilen 2.000 Osmanlı akçesini ödemesi emredildi. Mesele Galata'daki iki hakemin yargısına sevk edilse de, dava delil yetersizliğinden düştü (*domini arbitratores possint et debeant coram domino cadi, magistratus Turcorum, testimoniare veritatem sentencie ferende, et hoc secundum morem Turcorum*). Hakemlik prosedürü açıkça, Latin metodunu takip edemez hale gelmişti. Artık her şey Osmanlı hukuk sistemine göre uygulanacaktı.[25]

1479 yılının sonları ile 1480 yılının başları arasında Niccolo di Torriglia, uzun uğraşlar sonucunda İstanbul'dan ayrılarak Sakız'a göç etmeyi başardı. Bunun için Osmanlı devleti tarafından talep edilen ve İstanbul'dan ayrılma (*avaria*) hakkı adıyla zorunlu kılınan özel bir ödemeyi yaptı.

Galata'daki noter Domenico de Alsario'nun kaydettiği belgelerden birine göre Niccolo di Torriglia, Galata'da bir ev inşa ettirdi. 3 Şubat 1485 tarihinde düzenlenen belgede kaydedildiği üzere bunu, Cristoforo di Camogli ile beraber Osmanlı sultanından aldığı izin yoluyla gerçekleştirmişti. Bu tip izinlerle, İstanbul'daki Kefeli Latin nüfusun mensuplarına ev yapmaları için izin veriliyordu.[26]

Niccolo di Torriglia'nın yeğeniyle olan davası bu süreçte devam ediyordu ve nihayet Giovanni Battista Gentile ve ortaklarının hakemliği aracılığıyla Torriglia'nın avukatı Pantaleone Coressi, borçlu Giovanni'den 7.000 Osmanlı akçesi olan borcunun 5.000 akçesini tahsil etti.[27] Ancak Giovanni de bu karardan sonra boş durmayarak Edirne'deki sultandan bir mektup elde etmeyi başardı ve bunu Galata kadısına sundu. Trabzon'dan yalancı tanık olarak Rumlara başvurdu ve arabulucu olarak Niccolo de Amigdola'yı kullanarak Pantaleone Coressi'yi 5000 akçeyi geri ödemeye zorladı. Pantaleone, Galata'daki noter Domenico de Alsario aracılığıyla 13 Aralık 1484'te Torriglia'yı karar hakkında bilgilendirdi. Torriglia, yeğenine karşı itirazda bulunmak için her türlü hakka sahipti.[28]

Galata-Pera'da hazırlanan noter kayıtları 15. yüzyılın sonuna doğru sayı bakımından azalmaya başlar. Buna paralel olarak Galata'daki istikrarlı ve sağlam Ceneviz varlığı yavaş yavaş düşmektedir. Buradaki aileler her zaman en büyük ailelerin üyeleri olmayı sürdürmüş görünmektedir: Adorno, Campofregoso, Cibo, De Franchis, De Nigro, De Nigrono, Doria, Fieschi, Giudice, Giustiniani, Grillo, Lercari, Pallavicino, Pinelli, Salvago, Spinola, Squarciafico, Vivaldi. Sonraki yıllarda bahsedilen meslekler ve zanaatkârlar arasında noterler Domenico de Alsario, Nicola de Mauro, Teramodi Castellazzo; ayakkabı yapımcıları Constantinodi Mitilene ve Luca di Voltaggio; tekstil tüccarı Battista de Ripa; fırıncı Giovannidi Torriglia ve baharat tüccarı Pietro de Eliano'yu buluyoruz.

1470'lerin sonları ve 1480'lerin başlarına ait belgeler nadir olmakla beraber bu dönemde Galata'daki Cenevizlilerin varlığının ve etkinliklerinin devam ettiği anlaşılmaktadır. Özellikle Kefe'den gelen Ceneviz tüccarları, Galata'daki ticari hayatı olumlu yönde etkiliyordu. Ancak ticari alışverişlerinde karşılaştıkları bir sorun olması halinde Osmanlılara, onların kurumlarına ve yönetimlerine yapılan başvurular, önceki döneme göre sıklaşmıştı. Cenevizli tüccarların ticari hayatlarında kullandıkları para da Osmanlı akçesi idi. Ticarette hâkim para konumunda olan akçe, eskiden kullanılan Bizans hyperperi ve Kefe akçesinin yerini almaya başladı.

Noter kayıtlarından anlaşıldığına göre Galata ve Sakız arasında tüccarlar arası para değişimi ve alacak-verecek işlemleri her zaman yapılıyor, hatta bu işlemler iki bölgeyle sınırlı kalmayıp Cenova'ya kadar uzanıyordu. Galata'da Ceneviz vatandaşlarının varlığı ve ticari faaliyetleri güçlü bir şekilde hissediliyordu. Bu vatandaşlar, gümrük gelirlerinin artması ve düzenli mal akışının sağlanmasıyla ticari açıdan vazgeçilmez olduklarını düşünmeye başlamışlardı. Öyle ki, Cenova'da noter Tommaso Duracino tarafından 8 Mayıs 1481 tarihinde düzenlenen bir belgede Galata'da yapılan işlemlerin 13.754 akçelik bir toplama ulaştığı belirtiliyordu.[29]

Noter kayıtlarının verdiği bilgiler göz önüne alındığında, Galata'da yerli Cenevizlilerin ancak Osmanlı tebaası olarak bir noter kontrolünde ticari etkinliklerini sürdürdüğü görülür. Cenova'dan gelen Ceneviz tüccarı ise yabancı sıfatıyla gümrüğe tabiydi. Osmanlı devleti kuruluşundan itibaren gerçekte İtalyanların Levant'taki ticaretine son vermeyi hedeflemiyordu; amaç İtalyanların koloni politikasına, siyasi kontrolüne ve ayrıcalıklarına son vermekti. Üstelik Osmanlı sultanları ahidname (kapitülasyon) garantileri bağışlayarak onların serbestçe ticaret yapmasının önünü açıyordu. Osmanlılar Batı mallarına, özellikle de yünlü kumaşlar, madeni eşya ve bazı lüks maddelerine daima gereksinim duyuyordu ve bunların bir kısmını Ceneviz tüccarları sağlıyordu. Diğer taraftan hazinenin o kadar muhtaç olduğu nakit altın ve gümüş, içinde Cenova kent devletinin de bulunduğu Batı ile ticaretten gümrük geliri olarak sağlanıyordu. İstanbul gümrüğünün hızlı gelişimi ve imkânları, gümrük mültezimlerinin kısa zamanda büyük artırmalar yapmasından anlaşılıyordu.[30] 1532-1540 yılları arasında Osmanlı devletinde yaşayan Luigi Bassano da Galata haricinde pellegra hastalığı, frengi, pannocchia, tenconi vb. hastalıkların görülmediğini açıklarken burada Cenevizlilerin devamlı olarak ticari işlerle ilgilendiğini, liman bulunmayan şehirlerde belirtilen hastalıklara yakalanılmadığını belirterek bölgedeki Ceneviz tüccarlarının varlığına dikkat çekmekteydi.[31]

SELİM PARLAZ
PAMUKKALE ÜNİVERSİTESİ TARİH BÖLÜMÜ

DİPNOTLAR

1 Kerim İlker Bulunur, *Osmanlı Galatası (1453-1600)* (İstanbul: Bilge Kültür Sanat, 2014), s. 21.

2 Bu dönem içerisinde Bizans'ın altın parası olan hyperperin 2 tanesi, 1 Venedik altınına tekabül ediyordu. 1 hyperper de 24 karattı. Bkz. Kate Fleet, *Erken Osmanlı Döneminde Türk-Ceneviz Ticareti*, çev. Özkan Akpınar (İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, 2009), s. 142-146.

3 Eric, R. Dursteler, İstanbul'daki Venedikliler, çev. Taciser Ulaş Belge (İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, 2012), s. 214.

4 Geo Pistarino, "The Genoese in Pera-Turkish Galata", *Mediterranean Historical Review* 1/1 (1986): 64.

5 Halil İnalcık, "Ottoman Galata 1453-1553", *Premiere Rencontre Internationale sur l'Empire Ottoman et la Turquie Moderne*, ed. Edhem Eldem (İstanbul: Institut Français d'Etudes Anatoliennes, 1991), s. 17-31; Michel Balard, *La Romanie Genoise*, c. I (Roma: Ecole française de Rome, 1978), s. 256, 269-354.

6 Gian Giacomo Musso, "Nuovi documenti dell'Archivio di Stato di Genova sui genovesi e il Levante nel secondo Quattrocento", *Rassegna degli archivi di stato* XXVII/2-3 (Roma 1967): 464.

7 Fleet, *age.*, s. 129

8 Torriglia, Liguria bölgesinde Cenova'nın kuzeydoğusunda yer alan bir yerleşim bölgesidir.

9 Pistarino, agm, s. 71.

10 Venedik dukası Osmanlı dış ticaretinde kullanılan standart altın para birimiydi. 15. yüzyılın başlarından itibaren Floransa florinlerinin (*fiorini d'oro*) yerini alması, herhalde Osmanlı ticaretindeki Venedik üstünlüğünün bir yansımasıydı. Filorin veya filori en evvel Floransa'da kesilmiş altın olup üzerinde bir zambak çiçeği resmi vardı. Daha ileride Avrupa'nın diğer memleketlerinde de kesilmiş olan altınlara da filorin denmiştir. Osmanlılar sonradan altın kestikleri halde kendi altınlarına da filori ismini vermiştir. Bundan dolayı, Osmanlı altını taammüm ettikten sonra Osmanlı tarihlerinde görülen filori Osmanlı altını demektir. Diğer altınları Osmanlılar memsup oldukları devletin adıyla, mesela Venedik dukası, Macar altını diye zikretmiştir. Osmanlı para sistemi hakkında daha geniş bilgi için bkz. Halil İnalcık, "Osmanlı Para ve Ekonomi Tarihine Toplu Bir Bakış", *Doğu Batı* 17 (2001/4): 9-35; Halil İnalcık, "Filori", *Osmanlı İdare ve Ekonomi Tarihi* (İstanbul: İSAM, 2011), s. 137-139; Şevket Pamuk, *A Monetary History of the Ottoman Empire* (Cambridge: Cambridge University Press, 2000); Halil Sahillioğlu, *Bir Asırlık Osmanlı Para Tarihi 1640-1740*, yayımlanmamış doçentlik tezi, İstanbul Üniversitesi (İstanbul: 1965).

11 Copa ya da Coppa olarak ifade edilen bu yer, Kefe'nin doğusunda bir kent merkeziydi. Bkz. Erendiz Özbayoğlu, "XV. Yüzyıl Ceneviz-Galata Noter Belgelerinde Osmanlı İzleri", *XIII. Türk Tarih Kongresi*, 4-8 Ekim 1999, III. Cilt I. Kısım (Ankara: TTK Basımevi, 2002), s. 1462.

12 Geo Pistarino, "La caduta di Costantinopoli: Da Pera Genovese a Galata Turca", *La Storia dei Genovesi. Atti del Convegno di Studi sui Ceti Dirigenti nelle Istituzioni della Repubblica di Genova* 5 (1985): 34.

13 Metin Ziya Köse, *Osmanlı Devleti ve Dubrovnik İlişkileri. 1500-1600. Doğu Akdeniz'de Casuslar ve Tacirler* (İstanbul: Giza Yayınları, 2009), s. 105.

14 W. Heyd, *Yakın-Doğu Ticaret Tarihi*, c. I, çev. Enver Ziya Karal (Ankara: TTK Basımevi, 2000), s. 489-490.

15 Camogli, Liguria körfezinde Cenova'ya bağlı turistik bir yerleşim merkezidir.

16 "*Quoniam quidem ducatos triginta tres dictus Ambroxius promisisse et solemniter se obligavit dare et solvere... dicto Vincentio... in loco Pere in quo dictus Ambroxius ad presens proiecturus seu navisaturus est cum sua nave*", Agostino Foglietta, NA 1205, filza 1/326, 22 Settembre 1495.

17 Agostino Foglietta, NA 1205, filza 1/326, 22 Settembre 1495.

18 Palamut, dericilikte derilere sağlamlık vermek, incesine suyun geçmesine mani olacak şekilde sıktılaştırmak ve onları çürümeyecek bir hale koymak, yumuşatmak, yani derileri meşin, kösele haline getirmek için kullanılan bir bitkidir. Palamuttan siyah ve kırmızı boyaların elde edilmesinin yanı sıra mürekkep de imal edilmekteydi. Bkz. Filiz Çolak, "İzmir'in İhracatında Palamutun Yeri ve Önemi", *XIV. CIEPO Sempozyumu Bildirileri* (Ankara, 2004), s. 90.

19 Özbayoğlu, agm, s. 1462.

20 Pistarino, "La caduta di Costantinopoli", s. 71-72.

21 Agm. s. 77-78.

22 Agm, s. 78.

23 Agm. s. 78-79.

24 Agm, s. 79.

25 Agm, s. 79-80.

26 Domenico de Alsario, NA 944, filza 1/145, 3 Febbraio 1485.

27 Belgede 14000 Kefe akçesinin 7000 Osmanlı akçesine eşit olduğu belirtilmektedir. Bu dikkate alındığında 1484 yılında 1 Osmanlı akçesi 2 Kefe akçesine eşit olduğuna göre Osmanlı akçesi iki kat daha fazla değer taşımaktadır. ... *asperorum XIIII Caffe sive asperorum VII Octomani pro valore ipsorum....* Ausilia, Roccatagliata. *Notai Genovesi in Oltremare. Atti rogati a Chio (1453-1454. 1470-1471)*. Collana Storica di Fonti e Studi, 35. Cenova 1982. s. 271.

28 Pistarino, "La caduta di Costantinopoli", s. 80.

29 Tommaso Duracino, NA 911, filza 24, 8 Maggio 1481.

30 Halil İnalcık, *Devlet-i 'Aliyye Osmanlı İmparatorluğu Üzerine Araştırmalar I* (İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, 2009), s. 309-310.

31 Luigi Bassano, *Kanuni Dönemi Osmanlı İmparatorluğu'nda Gündelik Hayat*, çev. Selma Çangi (İstanbul: Yedi Tepe Yayınevi, 2011), s. 88.

HAÇLILAR ÇAĞINDA PAPALIK VE TÜRKLER

SERDAR ÇAVUŞDERE

14. yüzyılın başlarında Ege'de ortaya çıkan siyasi tablo, başını Papalık ile Venedik'in çektiği Hıristiyan Batılı kuvvetler ile Aydınoğulları Beyliği'nin öncülüğündeki Türkler arasında yüzyılın ortalarına kadar sürecek olan büyük bir egemenlik mücadelesinin başlayacağının habercisiydi. Hıristiyan Batı dünyası bu mücadele dönemine iki Haçlı Seferi sığdıracak, Batı Anadolu'daki en güçlü Türk beyliği olan Aydınoğulları'nın merkezi İzmir üzerine 1334 yılında Venedik'in, 1344 yılında ise Papa VI. Clemens'in öncülüğünde olmak üzere iki Haçlı İttifak Donanması saldırısı gerçekleştirilecekti.

KUTSAL TOPRAKLARIN YENİDEN ZAPTI

Memlûk Sultanı El-Eşref Halil komutasındaki orduların 43 günlük bir kuşatmanın ardından 18 Mayıs 1291'de Akka şehrini Haçlıların elinden alması, Doğu Akdeniz'de yaklaşık 200 yıl süren Haçlı varlığının da sonunu getirmişti. Bu kayıp, Doğu-Batı ve Kuzey-Güney ticaretinin kesişme noktası olan Doğu Akdeniz'de politik ve ekonomik çıkarları sekteye uğrayan Hıristiyan Batı dünyası üzerinde şok etkisi yaratmıştı. Müslümanların bu başarısı karşısında Batı'da Kudüs'ü ve kaybedilen diğer yerleri geri almak için yeniden Haçlı Seferleri düzenlenmesi yönünde çağrılar yapılmaya ve bu yönde eserler yazılmaya başlandı. Böylece 14. yüzyılın başlarında Batı'da "*De Recuperatione Terra Sancte*" (Kutsal Toprakların Yeniden Zaptı) adıyla yeni bir literatür doğdu.

Önemli bir bölümü muazzam bir Hıristiyan donanması teşkil edilerek Müslümanlar üzerine saldırıya geçilmesi esasına dayanan bu eserler, dönemin papaları ve Fransa kralları gibi Avrupa'nın dinî ve dünyevî liderlerine sunulan teklif metinleridir. Ancak, teşkil edilmesi düşünülen bu donanmanın hedefi artık yalnız Kutsal Topraklar ve Memlûk Devleti değildi ve peyderpey bütün dikkatler, 200 yılı aşkın bir süredir Anadolu'nun siyasi ve toplumsal yapısını kalıcı bir surette yeniden şekillendiren ve Ege kıyılarına yerleşerek oyunun kurallarını değiştirmiş olan Türklere çevrilecekti.

Türkler 14. yüzyılın başlarından itibaren Avrupa iç siyasetinde gündem teşkil etmeye ve Hıristiyan Batı dünyası açısından bir sorun olarak görülmeye başlamıştı. Türkleri Avrupa iç siyasetinde önemli bir koz olarak kullanmaya başlayan Avignon papalarının bu konudaki yaklaşımını belirleyen ve başrolünde yer aldıkları olayların zeminini hazırlayan temeller ise 13. yüzyılda atılmıştı. Bu nedenle Avignon papalarının öncülüğünde 14. yüzyılın tamamına yayılan "Türk karşıtı ittifak" veya "Haçlı Seferi" teşebbüslerinin arka planını anlayabilmek, 13. yüzyılda gerçekleşen ve bölge siyasetinde kırılma anları veya dönüm noktaları olarak tanımlayabileceğimiz üç önemli gelişmeyle doğrudan ilgili görünmektedir.

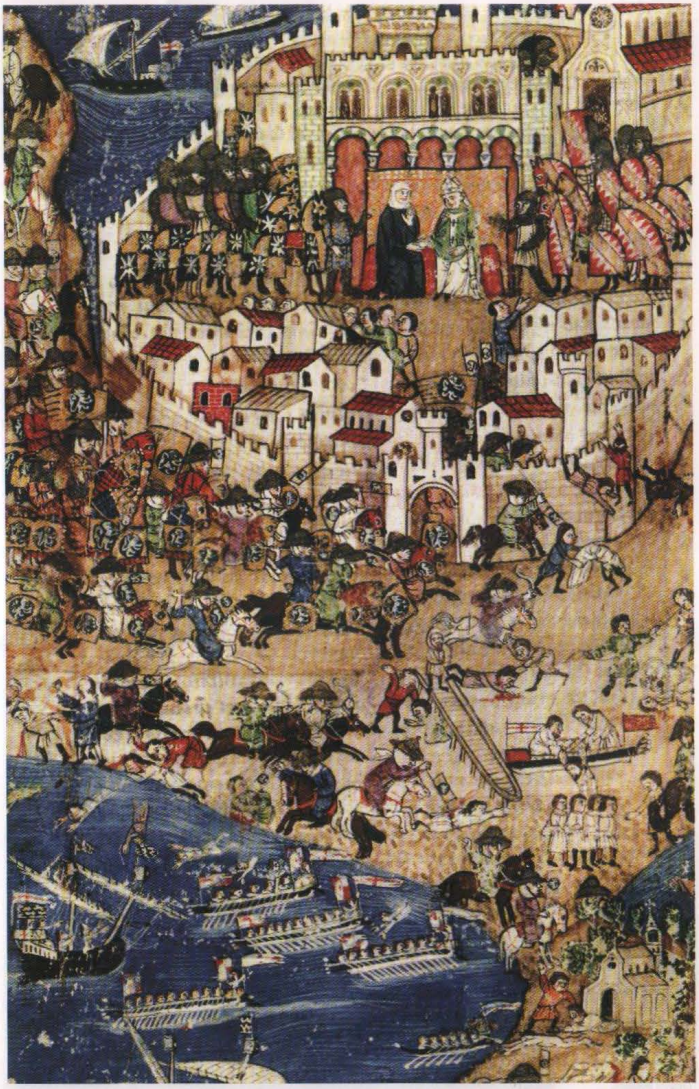
13. YÜZYIL: EGE'DE LATİN ÇAĞI

Bu gelişmelerden ilki, Avrupa'dan yola çıkan Haçlı ordusunun Venedik Doju Enrico Dandolo'nun (1195-1205) yönlendirmesiyle 1204 yılında Bizans İmparatorluğu'nun başkenti Konstantinopolis'i (İstanbul) zapt ettiği ünlü IV. Haçlı Seferi'dir.[1] Konstantinopolis'te Latin İmparatorluğu'nun kurulduğu ve Bizans İmparatorluğu'nun topraklarının paylaşıldığı bu seferin akabinde Venedik'in başını çektiği Latinler, Ege'nin ticari ve stratejik öneme sahip adalarında ve kıyılarında politik erki ele geçirdi.

IV. Haçlı Seferi'nden sonra Konstantinopolis dışında varlığını sürdürmek zorunda kalan üç Rum imparatorluğundan birinin yöneticisi olan İznik Rum İmparatoru VIII. Mikhael Palaiologos'un (1259-1282) Cenovalıların da desteğini alarak 1261 yılında Konstantinopolis'i yeniden ele geçirmesi yüzyılın ikinci dönüm noktası olarak değerlendirilebilir.[2] Bu eylem ve sonrasındaki gelişmeler bazı önemli sonuçları da beraberinde getirdi. Öncelikle İmparator'a verdikleri desteğin ödülünü alan Cenovalılar, Ege'deki Venedik gücüne karşı bir denge unsuru teşkil etmeleri için Ege ve Karadeniz'de imparatorluğa ait topraklarda önemli ayrıcalıklara ve istihkâmlara kavuştu. İkinci olarak, başkentin yeniden

Konstantinopolis'e taşınması ve imparatorluğun Balkanlar'daki gelişmelere öncelik vererek Batı Anadolu'daki savunma hattını ihmal etmesi, doğudan gelen, Moğol baskısı altındaki Türklerin Batı Anadolu'ya doğru ilerleyerek buradaki Bizans şehirlerini ele geçirmesine ve kısa süre içerisinde de siyasi teşekküller kurarak Ege kıyılarına ulaşmalarına neden oldu.[3]

Yüzyılın sonlarına doğru meydana gelen ve bölgedeki dengeleri sarsan üçüncü ve son kırılma ise 1291 yılında Memlûk ordusunun Doğu Akdeniz'deki son Haçlı dayanak noktası olan Akka'yı fethetmesiydi. Bu fetih, Hıristiyan Batı dünyasının dönemin papaları öncülüğünde dikkatini Doğu'daki meselelere çevirmesine, daha önce de ifade edildiği üzere Kutsal Toprakların yeniden zaptı için Haçlı Seferi projeleri geliştirilmesine ve bölgenin Hıristiyan Latin unsurlarının Türklere, Müslümanlara ve hatta şizmatik (ayrılıkçı) olarak görülen Bizans İmparatorluğu'na karşı askerî girişimlerinin desteklenmesine yönelik bir politikanın uygulamaya konmasına yol açtı. Bu politika çerçevesinde 13. yüzyılın sonlarından itibaren çok çeşitli mesleklere ve sınıflara mensup kişiler tarafından yazılan ve önemli bir kısmı dönemin papalarına sunulan Haçlı Seferi plan, proje ve teklif metinleri değerlendirmeye alındı;[4] Papalık makamının Roma'dan Avignon'a taşınmasından sonra Papa V. Clemens (1305-1314) ile birlikte Hospitalier Şövalyeleri Tarikatı'nın 1309 yılında Bizans İmparatorluğu'nun elindeki Rodos Adası'nı zapt etmesi[5] ve Cenovalı Zaccaria ailesinin 1305 yılında yine Bizans İmparatorluğu toprağı olan Sakız Adası'nı işgal etmesi[6] gibi askerî girişimler ve Fransa Kralı IV. Philippe'in (1285-1314) kardeşi Valois Kontu Charles'ın (1270-1325) 1304-1307 yılları arasında Venedik'in de desteğini aldığı, Konstantinopolis'i yeniden zapt ederek Latin İmparatorluğu'nu kurma projesi[7] gibi siyasi girişimler, "Türk tehdidine maruz kalan Hıristiyan toprakların savunulması" bahanesiyle Papalık makamınca onaylandı ve hatta destek gördü.

Memlûk ordusunun Trablusşam Kuşatması (1289).

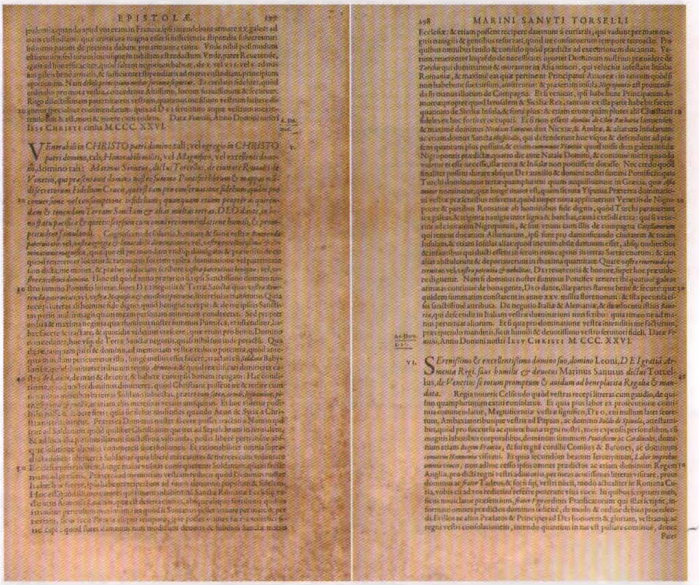
Christopher Tyerman, *God's War*, s. vii.

Bütün bu gelişmelerin neticesinde 14. yüzyılın başlarında Ege'de ortaya çıkan siyasi tablo, başını Papalık ile Venedik'in çektiği Hıristiyan Batılı kuvvetler ile Aydınoğulları Beyliği'nin öncülüğündeki Türkler arasında yüzyılın ortalarına kadar sürecek olan büyük bir egemenlik mücadelesinin başlayacağının habercisiydi. Hıristiyan Batı dünyası, aşağıda ayrıntılarıyla ele alınan bu mücadele dönemine iki Haçlı Seferi sığdıracak, Batı Anadolu'daki en güçlü Türk beyliği olan Aydınoğulları'nın merkezi İzmir üzerine 1334 yılında Venedik'in, 1344 yılında ise Papa VI. Clemens'in (1342-1352) öncülüğünde olmak üzere iki Haçlı İttifak Donanması saldırısı gerçekleştirilecekti.

MARINO SANUDO TORSELLO VE 1334 İZMİR HAÇLI SEFERİ

Venedikli diplomat Marino Sanudo Torsello'nun Papa V. Clemens'e

sunduğu *Liber Secretorum Fidelium Crucis* adlı eserinde kaydettiği üzere, daha 1310'lu yılların başında bölgedeki Latin adalarını ve Mora Prensliği'ni tazyik ve Memlûk Devleti'yle siyasi ve ticari ilişkiler tesis ettiklerinden bahsedilen Türklerin ilk defa Papalık nezdinde Müslümanlara karşı oluşturulacak

Marino Sanudo Torsello'ya ait 1326 tarihli bu tamimde Türk-Katalan ittifakının Ege'de oluşturduğu tehditten ve alınması gereken önlemlerden bahsedilliyor.

Jacques Bongars, *Marini Sanuto dicti Torselli, Epistolae*, içinde: Gesta Dei PerFrancos, vol. II, Hannoviae 1611, III Mektup, s 297-298

olan abluka donanmasının ve Haçlı ordularının açık hedefi haline getirildiği görülüyordu.[8] Diğer taraftan özellikle Aydınoğulları Beyliği'nin, 1311 yılında kenti ele geçirmelerine de yardım ettikleri Atina'daki Katalan Kumpanyası'yla 1310'lu yılların sonlarına doğru kurdukları askerî ittifak neticesinde Girit ve Eğriboz adalarını tehdit etmeleri[9] ve 1327 yılından itibaren Aydınoğlu Gazi Umur Bey'in son derece güçlü kara ordusuna donanma kuvveti de ekleyerek Cenovalı Martino Zaccaria'yı İzmir'den çıkarması,[10] Venedik'i Türklere karşı resmen ittifak oluşturulması için Papa ve Avrupa'nın Hıristiyan krallarını nezdinde girişimlerde bulunmaya yöneltmişti.[11] Böylece Ege'deki siyasi ve ticari çıkarları tehdide maruz kalan Venedik'in, hâlihazırda Batı'da Papa XXII. Ioannes'in (1316-1334) öncülüğünde sürmekte olan Haçlı Seferi girişimlerine müdahale ederek, 1204 yılında olduğu gibi Haçlı Seferi'ni yine kendi menfaatleri doğrultusunda, bu defa Türklerin üzerine yönlendirmeye çalışmasıyla Türk meselesi, Papa XXII. Ioannes'in birinci gündem maddesine dönüşmüştü.

Venedik'in başta Papa ve Fransa Kralı olmak üzere Avrupa'nın önde gelen güçleriyle elçilik teatileri ve resmî yazışmalara başladığı 1332 yılından çok daha önce Türklere karşı Haçlı Donanma İttifakı kurulmasına ve Türklerin Ege'de oluşturduğu tehdidin ortadan kaldırılmasına yönelik propaganda çalışmaları yürüttüğü bilinmektedir. Bu amaçla Marino Sanudo Torsello'nun, dönemin önde gelen piskoposlarına, Papalık elçisine ve liderlerine hitaben yazdığı ve ortaya çıkan Türk tehlikesinin bertaraf edilebilmesi için Papa'nın öncülüğünde en az dört kadırgalık bir donanma kuvvetinin bölgeye gönderilmesinden bahsettiği 1326, 1327, 1329 ve 1330 tarihli mektuplar bu propaganda çalışmalarının en iyi örneklerini teşkil etmektedir.[12]

Venedik'in yürüttüğü yoğun diplomatik çabalar neticesinde önce 6 Eylül 1332 tarihinde Venedik, Bizans İmparatorluğu ve Rodos'taki Hospitalier Şövalyeleri arasında 20 kadırgalık bir donanma oluşturulmasına yönelik bir antlaşma imzalanmış,[13] akabinde ittifakı daha da genişletmek isteyen Venedik, 1332-1333 yılları arasındaki resmî yazışmaların bir sonucu olarak Fransa Kralı VI. Philippe (1328-1350) ve Papa XXII. Ioannes ile birlikte Kıbrıs Kralı IV. Hugues'un (1324-1359) da ittifaka dâhil olmasıyla 40 kadırgalık Haçlı İttifak Donanması'nın vücuda getirilmesini sağlamıştı.[14]

Papa XXII. Ioannes'in 8 Mart 1334 tarihinde Venedik Doju Francesco Dandolo'ya hitaben yazdığı cevabi mektubunda belirtilen şartlar çerçevesinde Türk karşıtı donanma ittifakı resmen Haçlı Donanma İttifakı hüviyetini kazandı ve böylece Venedik'in bir propaganda aracı olan Türk meselesi bir anda Hıristiyan Batı dünyası nezdinde Haçlı Seferi'ne dönüştü. 1334 yılının Mayıs ayında Eğriboz'dan harekete geçen İttifak Donanması, alınan haber üzerine 17 Eylül 1334 tarihinde Karesi Beyliği'nin limanlarından olan Edremit Körfezi'ne doğru ilerleyerek, Karesioğlu Yahşi Han'ın 250 küçük gemiden oluşan donanmasını imha etti;[15] akabinde Girit, Koron, Modon ve Eğriboz Adaları ile Yunanistan'a akınlar düzenleyen, böylece Ege Denizi'nin korkulu rüyası hâline gelen Umur Bey'in İzmir'deki donanma ve tersanesini yok etmek için kıyı boyunca güneye doğru ilerleyerek İzmir Körfezi'ne saldırılarda bulundu, ancak kenti ele geçiremedi ve geri çekilmek zorunda kaldı.[16]

1334 tarihli bu Haçlı Seferi, Hıristiyan Batı dünyası açısından istenen neticeyi vermediği gibi, donanma ve tersanesini muhafaza eden Umur Bey, Bizans İmparatoru III. Andronikos'un Büyük Domestikosu Ioannes Kantakuzenos ile de dostluk kurarak[17] Ege'de ortak düşman statüsündeki Latinlere karşı yeniden harekete geçti ve bölgedeki Latin senyörleri haraca bağladı. Bizanslı tarihçi Nikephoros Gregoras'in ifadesiyle "Denizlerin, Ege adalarının, Eğriboz'un, Peloponnesos'un, Girit'in, Rodos'un ve Bizans'a kadar tüm Tesalya sahillerinin hâkimi"[18] olan Umur Bey, Bizans İmparatoru

III. Andronikos'un 1341 yılında ölmesinden hemen sonra imparatorlukta taht mücadelesine girişen dostu Ioannes Kantakuzenos'un daveti üzerine birçok kez Rumeli, Yunanistan, Trakya ve Makedonya topraklarında faaliyetlerde bulunma fırsatı elde etti ve böylece bir kez daha Hıristiyan Batı dünyasından gelecek olan Haçlı Seferi tehdidine maruz kaldı.

PAPA VI. CLEMENS ÖNCÜLÜĞÜNDE YENİ BİR HAÇLI SEFERİ, 1344

Türklere karşı, özellikle de bölgedeki Latin senyörleri haraca bağlayan ve Girit'ten her yıl Venedik Senatosu'na gönderilen mektup ve raporlara göre Ege'deki Venedik otoritesini iyiden iyiye sarsan Umur Bey'e karşı girişilen Haçlı Seferi'nin hazırlıkları Mayıs 1342'de VI. Clemens adıyla Papa seçilecek olan Pierre Roger önderliğinde 1341 yılında başlamıştı.[19] Papa seçildikten sonra başta Venedik olmak üzere İtalya'nın önde gelen dük, kont ve senyörleriyle de temasa geçen VI. Clemens, neredeyse 1343 yılının tamamını bütün Hıristiyan Batı dünyasını Türklere karşı birlik olmaya çalışmakla geçirdi. Bu çerçevede bir taraftan İngiltere-Fransa arasındaki savaşlara, Venedik-Cenova çekişmesine ve Katalanlar ile Atina Dükü II. Gautier de Brienne arasındaki sürtüşmelere son verilmesini sağlayarak Avrupa'da barışın tesisine çaba sarf eden Papa VI. Clemens, diğer taraftan da Doğu ve Batı Kiliseleri arasındaki ihtilafı gidermeye, Haçlı Seferi için gerekli olan parayı temin etmeye ve at, asker, kadırga gibi temel savaş gereksinimlerini sağlamaya çalışıyordu.[20]

Bütün bu çabaların neticesinde Venedik ve Rodos'un altışar, Papalık ve Kıbrıs Krallığı'nın da dörder olmak üzere, İttifak üyelerinin toplam yirmi kadırgayla donatılması, müttefik donanmasındaki Venedik kadırgalarının amirallığine Pietro Zeno, Papalık gemilerinin amirallığine Martino Zaccaria ve Haçlı Donanma İttifakı'nın başkomutanlığına da İstanbul Patriği Henri de Asti'nin tayin edilmesi ve bu kadırgaların 1343 yılının Kasım ayında Eğriboz'da toplanması kararlaştırıldı.[21] Öngörülen tarihte Eğriboz'da bir araya gelen Haçlı İttifak Donanması'nın kadırgaları, burada son hazırlıklarını yaptıktan sonra 1344 ilkbaharında İzmir'e doğru yelken açtı. Umur Bey'in beklemediği ölçüde hızlı hareket eden Haçlı İttifak Donanması, Ekim 1344'te İzmir önlerinde göründü; Trakya seferinden henüz dönen Umur Bey'in, askerlerini dağıtarak yurtlarına göndermesinden de yararlanarak hiç zaman kaybetmeden saldırıya geçen donanma, 28 Ekim 1344 tarihinde şehrin liman kesimini ele geçirdi.[22] Hıristiyanların İzmir'de elde ettiği bu zaferin haberini bütün Avrupa'ya yayan Papa VI. Clemens ile müttefik kuvvetler arasındaki yazışmalar ve dönemin Bizans kroniklerinin ifadeleri, söz konusu zaferin Hıristiyan dünyası açısından taşıdığı önemi vurgulamaktadır. Hatta dönemin önemli bir Bizans kroniği olan Nikephoros Gregoras, İzmir'in liman kesimini ele geçiren Haçlıların, burayı bir üs olarak kullanıp Türkleri Anadolu kıyılarından tamamen temizlemeyi hedeflediklerini kaydetmektedir.[23]

Haçlıların şehrin liman kesimini işgalinin ardından şehrin yukarı kesimindeki Kadıfekale bölgesine çekilen Umur Bey'in, Anadolu'nun muhtelif Türk beylerinden de yardım temin ettikten sonra kısa sürede yeniden toparlanarak karşı saldırılarda bulunması üzerine daha fazla ilerleyemeyen Haçlılar, şehrin kıyı kesiminde sıkışıp kalmıştı. Umur Bey'in bu saldırıları, Papa VI. Clemens'in 1345 yılı Mart ayı ortalarında haberdar olduğu ve Hıristiyan Batı dünyası için büyük bir felaket olarak nitelendirilen bir Türk zaferiyle neticelendi. Taraflar arasında 17 Ocak 1345 tarihinde İzmir ile Ayasuluğ arasında bir yerde şiddetli bir kara savaşı vuku buldu ve bazı Hıristiyan kaynaklarının kilise baskını,[24] bazılarının da karadaki bu muazzam Türk gücünün bilinmesi durumunda Hıristiyan ahalisi ve askerinin za-

Papa VI. Clemens (1342-1352).

British Library koleksiyonu.

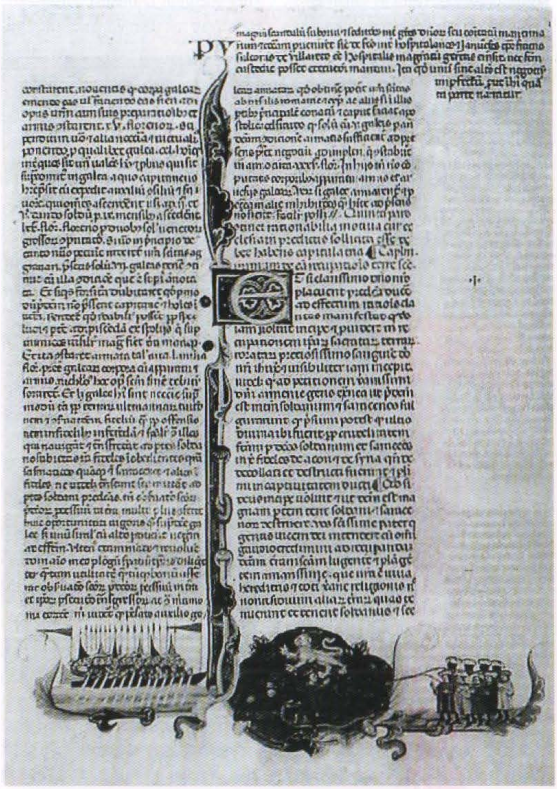
fere olan inancının sarsılabileceği korkusuyla Hıristiyan zaferi[25] olarak nitelendirdiği bu savaşta, Haçlı Donanma İttifakı kadırgalarının yukarıda isimleri zikredilen üç komutanı hayatını kaybetti.[26]

VIENNOIS VELİAHTI II. HUMBERT'İN SEFERİ, 1345-1347

İzmir'de içinde bulundukları zor duruma bir de söz konusu savaşta yaşadıkları kayıplar eklenenince, Haçlıların kentin liman kesimindeki pozisyonlarını dahi kaybetme tehlikesi baş gösterdi. Bunun üzerine Haçlı Donanma İttifakı'nın baş mimarı Papa VI. Clemens, yazdığı mektuplarla bir taraftan Avrupa'nın her yerinden İzmir'e yardımcı kuvvetler gönderilmesini sağlamaya çalışırken diğer taraftan da hayatlarını kaybeden başkomutan ile kaptanların yerine yenilerini getirmek için hummalı bir arayış içerisine girdi. Papa'nın 26 Mayıs 1345'te İzmir'deki Hıristiyan kuvvetlerinin yeni komutanı olarak atadığı Viennois veliahtı II. Humbert, maiyetindeki kuvvetlerle 2 Eylül 1345'te Marsilya'dan hareket edip önce Cenova'ya, ardından karayoluyla Venedik'e geçti.[27] Papa VI. Clemens'in diplomatik girişimleri neticesinde bulunduğu her yerde kendisine kolaylık gösterilen ve destek sağlanan II. Humbert, 1346 yazına doğru Eğriboz'dan İzmir'e intikal etti; burada Türklere karşı küçük çaplı bazı başarılar elde ettikten sonra nihai bir zaferin kazanılmasını mümkün görmeyerek, aynı yılın yaz mevsimi sonlarına doğru önce Rodos'a, ardından 1347 yılının Mayıs ayına doğru Venedik'e, buradan da ülkesine döndü.[28]

UMUR PAŞA'NIN ŞEHADETİ, 1348

Askeri mücadelenin bir sonuç vermediği ve müttefikler arasında yaşanan anlaşmazlıklardan dolayı ittifakın dağılma noktasına geldiği bu dönem, öngörülemeyen gelişmelere, sürpriz diplomatik manevralara ve askeri girişimlere sahne olacaktı. Nitekim ittifaka destek vermeyen Cenovalılar yakın zamanda kaybettikleri Sakız Adası ile Yeni ve Eski Foça'yı yeniden işgal etti.[29] İzmir'in kontrolü konusunda aralarında sürekli sorunlar yaşayan Rodos Şövalyeleri ile Venediklier, müttefikten ziyade birbirlerinin düşmanıymış gibi hareket etmeye başladı.[30] Öte yandan İstanbul'da tahtı ele geçiren Ioannes Kantakuzenos, Papa VI. Clemens'le temasa geçerek, Balkanlar ve Anadolu'daki düşmanlarına karşı kendisine destek verilmesi durumunda Kiliseler Birliği meselesini görüşmeye hazır olduğunu ve Papa'nın bayrağı altında Türklere karşı teşkil edilen Hıristiyan donanmasında yer alacağını ifade etti.[31] Hepsinden önemlisi, Rodos'a intikal eden II. Humbert'in tavsiyesi ve Papa VI. Clemens'in onayıyla ittifakın diğer üyelerinden habersiz bir biçimde Umur Bey'le gizliden gizliye barış görüşmelerine geçildi.[32]

Doğu'ya doğru yelken açan bir Haçlı kadırgası.

Marino Sanudo Torsello, *Liber Secretorum Fidelium Crucis*, Biblioteca Apostolica Vaticana, Vat. lat. 2972, c. 141.

Papalık ile Aydınoğulları arasında –özellikle İzmir'in liman kalesinin boşaltılıp Türklere teslim edilmesi meselesinde– uzayıp giden barış görüşmelerinin bir netice vermemesi üzerine harekete geçen Umur Bey, Mayıs 1348'te Haçlıların ellerinde tuttuğu İzmir'in liman kalesini kuşattı ve başarısızlıkla sonuçlanan bu kuşatma esnasında hayatını kaybetti.[33]

HAÇLI İTTİFAKININ SONU, 1351

Umur Bey'den sonra beyliğin başına geçen kardeşi Hızır Bey ile İttifak'ı temsilen Papalık makamı arasında ateşkes görüşmelerine başlandı ve müzakereler neticesinde 18 Ağustos 1348 tarihinde Papa VI. Clemens'in onayına sunulmak üzere, geçerlilik süresi Hızır Bey'in elçilerinin Papalık nezdinden geri dönüşlerine kadar geçen zaman olarak belirlenen ve Aydınoğulları Beyliği için çok ağır şartları ihtiva eden bir anlaşma taslağı hazırlandı.[34] İttifakın düştüğü durumdan, Papalığın maddi imkânlarının artık elvermemesinden

Cenovalı Pietro Vesconte'ye ait dünya haritası (yak. 1321).

Marino Sanudo Torsello, *Liber Secretorum Fidelium Crucis*. Kudüs 1972

ve Avrupa'daki daha acil sorunlardan dolayı bir an önce barış yapılmasını arzulayan Papa VI. Clemens,[15] taslak metni onaylaması için Avignon'a getiren Türk elçilerine, söz konusu metni Venedik, Rodos Şövalyeleri ve Kıbrıs Krallığı ile de müzakere etmesi gerektiğini, bunun için de onlara Mayıs 1350'ye kadar süre tanıyacağını bildirdi.[16]

Ancak taslak metin, gerek müttefikler arasında yaşanan anlaşmazlıkların birlikte hareket etmeyi güçleştirmesi, gerekse de Venedik'in yakında patlak vereceği anlaşılan Cenova'yla savaş meselesinde kendisine bir avantaj sağlaması için Haçlı İttifak Donanması kadırgalarını bölgede tutmak istemesi nedeniyle müttefiklerce kabul görmedi.[17] Neticede bir taraftan savaşa devam edilmesi yönünde tavır sergileyen Venedik'in diğer taraftan kısa bir süre sonra Cenova'yla savaşı bahane ederek ittifaktaki kadırgalarını geri çekmesi, Hospitalier Şövalyeleri'nin İzmir'in savunmasına yönelik sorumluluk üstlenmeyeceklerini bildirmeleri ve Hızır Bey'in Cenovalılar ve Hospitalier Şövalyeleri ile iyi ilişkiler tesisine yönelik adımlar atması, Papa VI. Clemens'i Rodos'taki Hospitalier Şövalyeleri'nin Sahib-i Âzamı'na yazdığı 8 Eylül 1351 tarihli mektupta, ittifakın başarısız olduğunu ve tamamen dağıldığını ilan etmeye mecbur bıraktı.[18]

OSMANLI'YA KALAN MİRAS

1334 ve 1344 yıllarında Papalık ve Venedik öncülüğünde İzmir üzerine düzenlenen ve amacı Aydınoğulları Beyliği'nin Ege Denizi ve adalarındaki nüfuzunu kırıp Türkleri Anadolu kıyılarından uzaklaştırarak, Batı'ya doğru yönelmiş olan Türk tehdidini büyümeden bertaraf etmek olan bu Haçlı Seferleri, sonraki yüzyıllarda Papalığın Türklere karşı genel tutumu hâline dönüşecekti. Bu çerçevede yüzyılın ikinci yarısından itibaren ve özellikle de 15. yüzyılda Papalık ve Türkler arasındaki ilişkinin mahiyetini bütünüyle, Osmanlı devletinin Balkanlar'daki ilerlemesi belirledi. Nitekim, nasıl ki yüzyılın

ilk yarısında Türklere karşı düzenlenen Haçlı Seferleri'nin resmî gerekçesi, Bizans İmparatorluğu'nun yani Doğu Hıristiyan topraklarının "kâfirlere" karşı savunulması olduysa, Konstantinopolis'in fethine kadarki süreçte Papalığın Türklere karşı Haçlı Seferleri düzenlenmesi yönündeki teşebbüslerinin bahanesi de Balkanlar'da ve Anadolu'da sürekli toprak kaybeden Bizans İmparatorluğu'nun Batı'dan yardım talebinde bulunmuş olmasıydı. Bununla birlikte Papalığın Haçlı Seferleri'nden beklentisi sadece Türkleri durdurmak değil aynı zamanda 1054'ten beri Şizma ile bölünmüş olan Doğu (Bizans/Ortodoks) ve Batı (Roma/Katolik) kiliselerini papaların uhdesinde yeniden birleştirmekti. Yüzyılın geri kalan döneminde Papalığın diplomatik çabaları ve organizatörlüğünde Osmanlılara karşı düzenlenen Haçlı Seferleri'nin itici güçlerinden biri olan Kiliseler Birliği politikasının dinsel alandan sıyrılarak siyasal zeminde kendisine yer bulması da Türk tehdidinin bir ürünüydü. Böylece papalar, Haçlı Seferleri bahanesiyle Hıristiyan krallar ve toplumlar nezdinde giderek kaybolmakta olan kendi güç ve otoritelerini de yeniden tesis etmeyi planlamışlardı.

Osmanlı devletinin ilerlemesi karşısında tamamıyla savunmaya çekilen Hıristiyan Batı Dünyası'nın 14. yüzyılın ikinci yarısından itibaren papaların öncülüğünde gerçekleştirmeye çalıştıkları Haçlı Seferlerinin, bundan böyle çoğunlukla savunma ve saldırıyı savuşturma amacı taşıdığı görülmektedir. Kıbrıs Kralı I. Pierre'in Kilikya Ermeni Kontluğu'na karşı gerçekleştirilen Türk akınlarını savuşturmak ve bölgede Hıristiyan varlığını korumak amacıyla 1361 yılında Antalya'yı işgal etmesi, Savoy kontu VI. Amadeus'un Macar Kralı'nın da desteğiyle 1366 yılında kısa süreliğine de olsa Gelibolu'yu ele geçirmesi, Haçlı ordusunun 1396 yılında Niğbolu'da Osmanlılara karşı uğradığı hezimet, Mareşal Boucicaut'nun 1399 yılında İstanbul'u savunmaya yönelik küçük çaplı girişimi, Osmanlılar karşısında yeniden kurulan Haçlı ordusunun 1444'te Varna'da uğradığı bozgun ve II. Mehmed'in Konstantinopolis'i fethi esnasında şehrin savunmasına gelen Batılı kuvvetlerin çabaları gibi eylemler dönemin papalarının desteğiyle hayata geçirilen teşebbüsler olarak kayda geçmiştir.

DİPNOTLAR

1 David Jacoby, "Les Gens de Mer Dans La Marine de Guerre Venetienne de la Mer Egée aux XIV. et XV. Siècles", *La genti del Mare Mediterraneo*, ed. R. Ragosta (Napoli: Lucio Pironti 1981), s. 217-235; L.B. Robbert, "Venice and the Crusades", *A History of the Crusades*, ed. Kenneth Meyer Setton, c. 5 (1985), s. 379-451; Wilhelm Heyd, *Yakın Doğu Ticaret Tarihi*, çev. Enver Ziya Karal (Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları, 2000), s. 294-342; Donald M. Nicol, *Bizans ve Venedik. Diplomatik ve Kültürel İlişkiler Üzerine* çev. Gül Çağalı Güven (İstanbul: Sabancı Yayınları, 2000), s. 147-150.

2 Michel Balard, "The Genoese in the Aegean (1204-1566)", *Latins and Greeks in the Eastern Mediterranean After 1204*, ed. Benjamin Arbel, Bernard Hamilton, David Jacoby (Londra: Frank Cass, 1989), s. 158-174.

3 Yarı göçebe Türkmen boylarının Batı Anadolu'da siyasi teşekküller kurmaya başlamaları ve bunların politik, ekonomik, sosyal ve kültürel hayatları için bkz. Mehmet Fuat Köprülü, *Osmanlı Devleti'nin Kuruluşu* (Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları, 1999); İsmail Hakkı Uzunçarşılı, *Anadolu Beylikleri*, Ankara 1988; Paul Wittek, *Menteşe Beyliği*, çev. O.Ş. Gokyay (Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları, 1986); Speros Vryonis, *The Decline of Medieval Hellenism in Asia Minor and the Process of Islamization from the Eleventh through the Fifteenth Century*, (Berkeley, CA: University of California, 1971); Halil İnalcık, "The Rise of the Turcoman Maritime Principalities in Anatolia, Byzantium and Crusades", *Byzantine Forschungen* 9 (1985): 179-217.

4 Bu eserler ve içerikleri hakkında derli toplu bilgi için bkz. Friedrich Kunstmann, *Studienuber Marino Sanudo den Aelteren mit einem Anhangeseinerungedruckten Briefe* (Münih, 1855), s. 697-752; John Delaville Le Roulx, *La France en Orient au XIV Siecle: Expéditions du Maréchal Boucicaut*, c. I, (Paris: E. Thorin, 1886), s. 11-103; Arturo Magnocavallo, *Marin Sanudoil Vecchio e il Suo Progetto di Crociata*, Istituto Italiano d'Arti Grafiche (Bergamo 1901), s. 35-81; Aziz S. Atiya, *The Crusade in the Later Middle Ages*, (Londra 1938), s. 47-128; Frank Frankfort, *Marino Sanudo Torsello: A Social Biography*, yayımlanmamış doktora tezi, University of Cincinnati, 1974, s. 133-195; Linda Ann Wheeler, *The Problem of the Saracen Infidel Crusade Proponents and Critics from Bacon to Piloti*, yayımlanmamış doktora tezi, McGill University, 1981, s. 12-91; Norman Housley, *The Avignon Papacy and the Crusade, 1305-1378* (Oxford: Oxford University Press, 1986), s. 82-124; Norman Housley, *The Later Crusades 1274-1580. From Lyons to Alcazar* (Londra: Oxford University Press, 1992), s. 7-49; Sylvia Schein, *Fideles Crucis. ThePapacy, the West, and the Recovery of the Holy Land 1274-1314* (Oxford: Clarendon Press, 1991), s. 91-111; Anthony Leopold, *How the Recover the Holy Land. The Crusade proposals of the late thirteenth and early fourteenth centuries* (Farnham: Ashgate, 2000), s. 8-52.

5 Anthony Luttrell, "The Hospitallers of Rhodes Confront the Turks: 1306-1421", *Christians, Jews and Other Worlds: Patterns of Conflict and Accomodation*, ed. P. F. Gallagher (Lanham: University Press of America, 1988), s. 83-84; Elizabeth A. Zachariadou, *Trade and Crusade. Venetian Creteand the Emirates of Menteshe and Aydın (1300-1415)*,Hellenic Institute of Byzantine and Post-Byzantine Studies (Venedik, 1983), s. 10-11; Elizabeth A. Zachariadou, "Holy War in the Aegean during the Fourteenth Century", *MHR*, v. 4, no. 1, (1989), s. 214.

6 AnonimoRomano, *Cronica. Vita di Cola di Rienzo*, ed. Ettore Mazzali (Rizzoli, 1991), cap. XIII s. 30. Eser ilk defa İtalyan tarihçi Ludovico Antonio Muratori tarafından 1740 yılında *Antiquitates Italicae Medii Aevi* serisinin 3. cildinde yayımlanmıştır: *Historiae Romanae Fragmenta. Ab anno Christi MCCCXVII usque ad MCCCLIV. Neapolitana sive Romana dialecto scripta*, anonim, *Antiquitates Italicae Medii Aevi*, c. III, ed. L. A. Muratori (Milano, 1740), cap. XIII, s. 355.

7 Henri Moranville, "Les projets de Charles de Valois sur l'Empire de Constantinople", *Bibliothèque de l'école des chartes*, 1899, c. 51, s. 63-86.

8 Jacques Bongars, *Gesta Dei Per Francos*, vol. II, Hannovlae 1611, s. 2; Marino Sanudo Torsello, *Liber Secretorum Fidelium Crucis. Super Terrae Sanctae Recuperatione et Conservatione, Gesta Dei Per Francos*, vol. II, ed. Jacques Bongars (Hannoviae, 1611), s. 29.

9 Roberto Cessi-P. Sambin, *Le Deliberazioni del Consiglio dei Rogati (Senato). Serie Mixtorum, Volume I. Libri I-XIV (1293-1331)*, Deputazione di Storia Patria per le Venezia (Venedik, 1960), s. 296 no. 175; David Jacoby, "Catalans, Turcs et Vénitiens en Romanie (1305-1332): un nouveau témoignage de Marino Sanudo Torsello", *Studi Medievali*, s. III, vol. XV/1, (1974), s. 248. Türk-Katalan ittifakının bölgedeki faaliyetleri için bkz: David Jacoby, "Catalans, Turcs et Venitiens", s. 217-261; Elizabeth A. Zachariadou, "The Catalans of Athens and the Beginning of the Turkish Expansion in the Aegean Area", *Studi Medievali*, 3a Serie, XXI (1980), s. 821-838

10 Enveri, *Düsturnâme*, neşr. Mükrimin H. Yınanç (İstanbul: Türk Tarih Encümeni Yayınları, 1928), s. 19-20; Paul Lemerle, *L'Emirat D'Aydın*, s. 50-56. Hıristiyan Batı Dünyası için, Türklerin denize açılmasını önlemek bakımından Cenovalı Zaccaria ailesi en etkin kuvvet sayılıyordu. Bu nedenle böyle bir kuvvetin etkisiz hale getirilmesi, Hıristiyan Batı dünyasında şok etkisi yaratmıştı

11 Roberto Cessi-P. Sambin, *age*, c. I, s. 341-342.

12 Sanudo'nun pek çok piskoposa hitaben yazdığı 1326 tarihli tamim için bkz. Jacques Bongars, *Marini Sanutodicti Torselli, Epistolae. GestaDei Per Francos*, c. II, (Hannoviae, 1611), V. Mektup s. 297; 1327 yılının Şubat-Mart aylarında Capua başpiskoposu Ingramo ve Pozzuoli piskoposu Paolino'ya hitaben yazdığı mektup için bkz. Aldo Cerlini, "Nuove Lettere di Marino Sanudo il Vecchio", *Bibliopolis*, XIX, (1941), II Mektup s. 353-354, 1329 yılı Ocak ayında Capua başpiskoposu Ingramo ve Pozzuoli piskoposu Paolino'ya yazdığı mektup için bkz. Jacques Bongars, *Epistolae*, XX. Mektup s. 313; Şubat 1329'da Papa'nın yeğeni Pierre de la Vie'ye hitaben yazdığı mektup için bkz. Jacques Bongars, *Epistolae*, XXI. Mektup s. 314; 10 Nisan 1330 tarihinde Papalık elçisi Bertrand du Pouget'ye hitaben yazdığı mektup için bkz. Friedrich Kunstmann, *Studien*, II. Mektup s. 778.

13 George Martin Thomas, *Diplomatarium Veneto Levantinum. SiveActa et Diplomata Res Venetas Graecas Atque Levantis Illustrantia, a. 1300-1350*, c. I, Venetiis 1880-1899, s. 226 no. 116; Riccardo Predelli (ed.), *I Libri Commemoriali della Republica di Venezia. Regesti. Tomo 2. Libri 3*, Monimenti Storici R. Deputazione Veneta di

Storia Patria (Venedik, 1878), s. 43 no. 264.

14 George Martin Thomas, *Diplomatarium Veneto-Levantinum*, c. I, s. 244-245no. 126; Riccardo Predelli, *I.Libri Commemoriali*, tomo 2. libri 3-4, s. 54, no. 321, *Cronaca A Latina. Cronaca Veneziana del 1343*, ed. Caterina Negri di Montenegro (Perugia, 2004), s. 151; Andreae Danduli, *Duesi Venetiarum Chronica Brevis. aa. 46-1342 d. C.*, ed. Ester Pastorello. *Rerum Italicarum Scriptores*, c XII, Bölüm I, ed. L.A. Muratori (Bologna, 1938), s. 372; Freddy Thiriet. *La Romanie Vénitienne au Moyen Age. Le développement et l'exploitation du domaine colonial vénitien (XII' – XV siècles)* (Paris: De Boccard, 1975), s. 166 no. 6.

15 Friedrich Kunstmann, *Studien*, VII. Mektup, s. 811-812; Paul Lemerle, *L'Emirat D'Aydın*, s. 96-97. Sanduo, Kıbrıs Kralı IV. Hugues'e yazdığı mektubunda Hıristiyan zaferinden söz etmektedir. Bkz. Charles Ronciere– Leon Dorez, "Lettres inedites et memoires de Marino Sanudo l'ancien ((1334-1337)", *Bibliothèque de l'ecole des chartes*, tome 56, (1895), III. Mektup s. 35.

16 Enveri, *Düstûrname*, s. 35.

17 Franz Dölger, *Regesten der Kaiserurkundendes Oströmischen Reiscbesvon 565-1453. 4. Teil. Regestenvon 1282-1341* (Corpus der Griechischenurkundendes Mittelalterund der NeuerenZeit) (Münih-Berlin 1960), s. 1571no. 2820; John Kantakuzenos, *Ioannis Cantacuzeni Eximperatoris Historiorumlibri IV*, ed. Ludwig Schopen – Barthold Georg Niebuhr, 3 cilt (Bonn: Impensis Ed. Weber, 1828–32), c. I, s. 482-495; John Kantakuzenos, *Geschichte. Übersetzt und Erläutert von Georgios Fatouros und Tilman Krischer*, Zweiter Teil (Buch III), (Stuttgart, 1986), s. 112-113; Enveri, *Düstûrname*, s. 39-40.

18 Elizabeth A. Zachariadou, *Trade and Crusade*, s. 42 n. 163.

19 1341 yılında Pierre Roger ile Kıbrıs Kralı IV. Hugues ve Hospitalier Şövalye Tarikatı'nın Sahib-i Azamı arasındaki mektup ve yazışmalar için bkz. Riccardo Predelli, *I.Libri Commemoriali*, tomo 2. libri 3, s. 99 no. 563; Norman Housley, *The Later Crusades*, s. 59.

20 Papa VI. Clemens'in 8 Ağustos 1343 tarihli mektupları ve Haçlı Seferi çalışmaları için bkz. George Martin Thomas, *Diplomatarium Veneto Levantinum*, c. I. s. 265, no. 137; Riccardo Predelli, *I.Libri Commemoriali*, tomo 2, libri 4, s. 124, no. 53. Kenneth Meyer Setton, *The Papacy and the Levant (1204-1571)*. c. I, (The Thirteenth and Fourteenth Centuries). The American Philosophical Society (Philadelphia, 1976), s. 183-190.

21 Giuseppe Müller, *Documenti Sulle Relazioni Della Citta Toscane Coll'Oriente e Coi Turchi Fino all'anno MDXXXI* (Firenze, 1897), s. 473; Jules Gay, *Le Pape Clement VI et les affaires d'Orient (1342-1352)* (Paris, 1904), s. 38; Paul Lemerle, *L'Emirat D'Aydın*, s. 179-185. Freddy Thiriet, *Délibérations des Assemblées Vénitiennes: Concernant la Romanie. Tome I, 1160-1363* (Paris: Ecole Pratique des Hautes Etudes—Sorbonne, Vleme Section, 1966), s. 202 no. 500; Kenneth Meyer Setton, *The Papacy and the Levant*, s. 186.

22 Anonimo Romano, *Cronica*.cap. XIII s. 31; *Historiae Romanae Fragmenta*, cap. XIII s. 357, Raphayni de Caresinis, *Chronica. AA. 1343-1388*, ed. Ester Pastorello (Bologna, 1923), s. 19; *Corpus Chronicorum Bononiensium*. ed. Albano Sorbelli, *Rerum Italicarum Scriptores*. Cilt XVIII, Bölüm I, ed. L.A. Muratori, Cittadi Castello, (Bologna. 1906). s. 528; *The Morosini Codex*, ed. Michele Pietro Ghezzo, John R. Melville-Jones, Andrea Rizzi, Archivio del LitoraleAdriatico III, vol. I: 10 the Death of AndreaDandolo (1354), Padova 1999. s. 108; Enveri, *Düstûrname*, s. 58.

23 George Martin Thomas, *Diplomatarium Veneto-Levantinum*. c. I, s. 286 no. 150; Riccardo Predelli, *Il.libri Commemoriali*, tomo 2, libri 4, s. 144 no. 149; Kenneth Meyer Setton, *The Papacy and the Levant*, s. 191-192.

24 Anonimo Romano, *Cronica*, cap. XIII s. 32-33.

25 Kıbrıs Kralı IV. Hugues'un (1324-1359) 24 Haziran 1346 tarihinde Napoli Kraliçesi I. Giovanna'ya (1343-1381) gönderdiği sahte bir mektup da bu amaçla üretilmiştir. Bkz. Nicola Jorga, "Une Lettre Apocyrphe sur la bataille de Smyrne (1346)", *Revue de l'Orient Latin*, 3 (1895), s. 29-31

26 Pignol Zucchello, *Lettere di Mercanti a Pignol Zucchello (1336-1350)*, ed. Raimondo Morozzo della Rocca, Comitatoper la Pubblicazione dele Fonti Relative alla Storiadi Venezia, Fontiper la Storiadi Venezia, Sez. IV, Archivi Privati, (Venedik, 1957), s. 31, no. 13: *"Turchi si l'ocsicro adossa per si fatto modo che nostri fur mesi in iachoftitta e fuvi morte el patriarcha e misser Piero Gieno e misser Martino Zaccaria..."* Ayrıca bkz. *Corpus Chronicorum Bononiensium*, s. 532. 534-535; Marco Battagli, *Marchadi Mareo Battagli da Rimini (AA. 1212-1354)*. ed. Aldo Francesco Massera, *Rerum Italicarum Scriptores*, Cilt XVI, Bölüm III, ed. Ludovico Antonio Muratori (Bologna: Cittadi Castello, 1912-1913), s. 51; Giovanni Villani, *Nuova Cronica*, ed. Giuseppe Porta (Parma, 1991), s. 647-648; Enveri. *Düstûrname*, s. 61; *The Morosini Codex*, s. 110; Jules Gay, *Le Pape Clement VI*, s. 56-57. Hıristiyanlar için felaket olarak nitelendirilen Türk zaferinin haberleri, savaştan bir hafta sonra Eğriboz'daki balyos tarafından Venedik'e ulaştırılmıştır. Bkz: E. Demo, *Venezia Senato. Deliberazioni Miste Registro XXII. (1344-1345)* (Venedik, 2007). s. 296-299 no. 607-611. s. 914. Bu zorlu savaş esnasında Umur Bey ve kardeşi Hızır Bey de yaralanmış, Tire Hâkimi İbrahim Bahadır ise, 1344'ten sonra kaynaklarda kendisinden bahsedilmemesinden anlaşıldığına göre şehit düşmüştür. Bkz. Pignol Zucchello, *Lettere*, s. 31-32 no. 13: *"De' Turchi vi fu morti intorno de CCC. bra qua' si fu et signore de la Tira fratello di Morbasciano e Morbasciano eciaiabi d'Altoluogho feriti malamente, e fuvi morto di buona giente asai de la loro"*

27 Claude Faure, "Le dauphin Humbert II a Venise et en Orient (1345-1347)", *Mélanges d'archéologie et d'histoire* T. 27, 1907, s. 511-512; Paul Fournier, "Le dauphin Humbert II", *Comptes-rendus des séances de l'Académie des Inscriptions et Belles-Lettres*, 56e année, N. 8, 1912, s. 594.

28 Kenneth Meyer Setton, *The Papacy and the Levant*, s. 196-210.

29 Cenovalı Amiral Simone Vignoso komutasındaki 29 kadırgalık Cenova donanmasının söz konusu askeri faaliyetleri için bkz. William Miller, "The Genoese in Chios, 1346-1566", *The English Historical Review*, vol. 30, n. 119 (Temmuz 1915), s. 420; Paul Lemerle. *L'Emirat D'Aydın*, s. 196, 200; Kenneth Meyer Setton, *The Papacy and the Levant*. s. 206; Melek Delilbaşı, "Aydınoğlu Hızır Bey'e Ait Bir Ahidnâme Taslağı", *ÇEPO XIV. Sempozyumu* (Çeşme 18-22 Eylül 2000), Ankara 2004. s. 102.

30 İzmir'in liman kalesinin müdafaasından sorumlu Hospitalier Şövalyelerinin 1346 yazında Venedik kadırgalarının limana girişini engellemesine yönelik eylemleri için bkz. Anonimo Romano, *Cronica*, cap. XIII, s. 34; *Historiae Romanae Fragmenta*, cap. XIII s. 371; Pignol Zucchello, *Lettere*, s. 73 no. 36: *"La mastro dello spidale de Rodi vetava chelle navi de Veneziani non veniassino, anche mamava lo federo elie arme alli Turchi."* Ayrıca bkz: Anthony Luttrell. "The Hospitallers of Rhodes", s. 92 n. 43; Elizabeth A. Zachariadou, "MIA ELLHNOGLWSSH SYNQHKH TOY CHDHR AIDHNOGLOY", *Byzantinische Zeitschrift* 55, (1962), s. 265.

31 Kenneth Meyer Setton, *The Papacy and the Levant*. s. 213.

32 İttifak adına Papalık ile Umur Bey arasında yapılan resmi barış görüşmeleri için bkz. Jules Gay, *Le Pape Clement VI*, s. 86; Kenneth Meyer Setton. *age*, s. 214; Norman Housley, *The Avignon Papacy*, s. 257. Venediklilerin gizliden gizliye Umur Bey ile görüşme teşebbüsleri için bkz. Anonimo Romano, *Cronica*, cap. XIII s. 34; *Historiae Romanae Fragmenta*, cap. XIII s. 371. Papa VI. Clemens'e hitaben yazılan ve Umur Bey'e atfedilen, ancak sonradan Cenovalılarca kaleme alındığı ortaya çıkan mektup için bkz: Jules Gay, *Le Pape Clement VI*, s. 172-174. Mektubun, Floransalı banker, diplomat ve kronikçi Giovanni Villani tarafından 16. yüzyılda kaleme alınmış İtalyanca tercümesi için bkz: Giovanni Villani, *Cronica*. Tomo VIII (Firenze, 1823), s. CXIV-CXVIII; Giovanni Villani, *Croniche Storiche di Giovanni, Matteo e Filippo Villani. A Miglior Lezione Ridotte coll'Aiuto*, vol. IV (Milano, 1848), s. 260-262. Mektupları, 1295-1385 yılları arasındaki olayları kaydeden Ser Buldo Branchi'nin *Cronache Malatestiane* adlı kroniğinde de bahsedilmektedir. Bkz: *Cronache Malatestiane. Dei Secoli XIV e XV*, aa. 1295-1385 e 1416-1452. ed. Aldo Francesco Massera, *Rerum Italicarum Scriptores*, c. XV, Bölüm II (Bologna: ed L. A. Muratori, 1922), s. 161.

33 Enveri, *Düstûrname*, s. 70; Dukas, *Bizans Tarihi*, çev. V.L. Mirmiroğlu (İstanbul: İstanbul Enstitüsü Yayınları, 1956), s. 16-17; Mikhael Doukas, *Tarih. Anadolu ve Rumeli 1326-1462*., çev. Bilge Umar (İstanbul: Arkeoloji ve Sanat Tarihi Yayınları, 2008), s. 22-23; Paul Lemerle, *L'Emirat D'Aydın*, s. 227-229. Gregoras ise Umur Bey hayatını kaybettiğinde Kantakuzenos'un, gerçek birdostu yitirmiş olmanın yasını tuttuğunu kaydetmektedir. Bkz. Donald M. Nicol, *The Last Centuries of Byzantium, 1261-1453* (Cambridge: Cambridge University Press, 1993), s. 203.

34 Antlaşmanın Latince orijinal metni için bkz. George Martin Thomas, *Diplomatarium Veneto-Levantinum*, c. I. s. 313-317 no. 168; Elizabeth A. Zachariadou, *age*. s. 205-210; Riccardo Predelli, *I.Libri Commemoriali*, tomo 2. libri 4, s. 162 no. 239.

35 Papa VI. Clemens'in Venedik Doju Andrea Dandolo'ya hitaben yazdığı 5 Ekim 1349 tarihli mektubunda kullandığı "Bilahare yukarıda yazılı olduğu üzere mütarekeleri kabul etmek mi gerektiği yoksa kabul etmeyip savaşmak mı gerektiği hakkında meclis halinde toplanıp uzun uzadıya müzakere eyleriz. Şayet harb etmeye karar verirsek böyle bir harbi idare etmek için gerekecek kaynakların nereden alınacağını da tespit etmek lazım gelecektir; zira sakınılmayan her türlü masrafların yükü altında inanılmayacak derecede bir sıkıntı ve darlık içindeyiz ve tarafımızdan nakden bir yardımda bulunmaya imkân yoktur" şeklindeki ifadeler bu dönemde Papalığın içinde bulunduğu maddi ve manevi zorluklardan ötürü savaşa devam edilmesinin son derece güç olduğunu kamulamaktadır. Bkz. George Martin Thomas, *Diplomatarium Veneto-Levantinum*, c. I, s. 346, no. 172.

36 Kenneth Meyer Setton, *age*, s. 218.

37 Venediklilerin, 1349 yılının Haziran ayında Papa'ya ve kardeşi Kardinal Hughes Roger'a gönderdikleri protesto mektubunda kendilerinin katılmadıkları görüşmelerde varılan geçici anlaşmayı tanımayacaklarını ifade edip bunun sebeplerini izah etmişlerdir. Bkz: Paul Lemerle, *L'Emirat D'Aydın*, s. 232-233; Kenneth Meyer Setton, *The Papacy and the Levant*, s. 219. Hatta İttifak'in üyelerinden Venedik, Hospitalier Şövalyeleri ve Kıbrıs Krallığı 1350 yılında bir araya gelerek Türklere karşı savaşın yeniden başlatıldığını ilan etmişler ve aralarında donanma oluşturma teşebbüsüne girişmişlerdir. Bkz: Paul Lemerle, *L'Emirat D'Aydın*, s. 233; Anthony Luttrell, "Venice and the Knights Hospitallers of Rhodes in the Fourteenth Century", *Papers of the British School at Rome 26* (Londra, 1958), s. 204-205.

38 Quaternus Consiliorum, *Duca di Candia. Quaternus Consiliorum (1340-1350)*. ed. P.R. Vidulich, Fonti per la Storia di Venezia, Archivi Pubblici (Venedik, 1976), s. 169; Freddy Thiriet. "Les Relations entre la Crète et les Emirats Turcs d'Asie Mineure au XIVème Siècle (1348-1360)", *Actes du XII. Congrès International des Etudes Byzantines*, II (1964), s. 217; Freddy Thiriet, *Délibérations*, s. 223-224, no. 581

OSMANLI İMPARATORLUĞU-İKİ SİCİLYA KRALLIĞI İLİŞKİLERİNİN BAŞLAMASI VE İSTANBUL'DAN NAPOLİ'YE DİPLOMATİK BİR HEDİYE
SULTANIN FİLİ

GÜNER DOĞAN

Hediyeler, kaliteleri ve pahaları ülkenin gücünü ve ihtişamını yansıttığı için devletler arası ilişkide son derece önemli bir rol oynardı. İşte bu yüzden olsa gerek Osmanlı devlet yöneticileri kendilerine İran Şahı tarafından hediye edilen fili bu kez Napoli kralına hediye etmeyi uygun görmüştü. Devasa boyutlardaki bu ilgi çekici hediye hiç şüphesiz onların nazarında da ihtişamlı bir hediye olarak kabul görecekti.

EDEBİYATIN ANA MALZEMESİ OLARAK FİL

"Seyyah sadece kendi ilgisini cezbeden şeyleri görür, örneğin Marco Polo Çin kadınlarının küçük ayaklarından hiç bahsetmemiştir."[1] Bertrand Russell'ın Batı medeniyeti hakkındaki fikirlerinin başlangıcı olan bu ilgi çekici ifadeyi, seyyahlar özelinden çıkararak tarihçilerin çalıştığı konular çerçevesinde genelleştirmek mümkündür. Tarihçiler belli bir konunun biricikliğini ele alarak o mevzuyu, deyim yerindeyse, evrenin merkezine oturtur ve söylemlerini genelleştirerek ortaya attıkları teori ya da teorilerini doğrulama yoluna giderler. Elbette bu durum tarihsel mevzuların çok çeşitli ve zaman alıcı olmasından kaynaklanmaktadır. İşte bu çalışma da tarihsel bir konunun, alınan ve verilenin, karşılıklı yükümlülüklerin aritmetik bir eşitlik içinde düşünülmediği, katı kurallı ama ucu açık bir ilişki düzenini anlatan hediyeleşme ilişkisinin belli bir durumunu[2] "ağır" bir nesnenin etrafında anlatmak için kaleme alınmıştır. Bu ağır nesne Sultan I. Mahmud (1730-1754) zamanında İran Şahı tarafından görevlendirilen Hacı Han isimli bir elçinin İstanbul'a getirdiği ve daha sonra yine aynı Sultan tarafından bu sefer Napoli Kralı Carlo Sebastıano di Borbone'ye (1734-1759) hediye edilen bir fili konu edinmektedir.

Biblioteca di Bologna Fondo di Luigi Ferdinando Marsigli, Mss.3358.

Fotoğraf: GünerDoğan.

Karada yaşayan hayvanların en irilerinden ve ağırlarından biri olan fil, tarihsel bir anlatımdan daha ziyade edebiyatın ana malzemelerinden biri olagelmiştir. Gerek dünya edebiyatında gerekse Türk edebiyatında fil karakteri farklı şekillerde ele alınmıştır. Bunlar arasında en dikkati çeken, hiç şüphesiz Nobel Edebiyat Ödüllü yazar Jose Saramago'nun

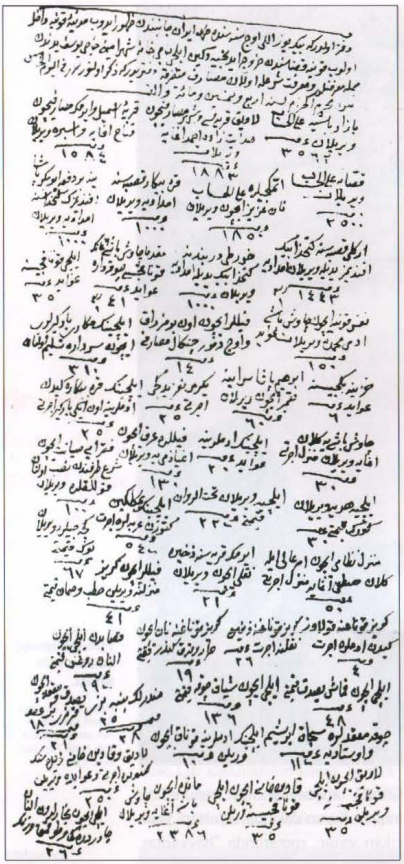
1720 şenliğinde yalancı kale savaşı.

Metin Arıd, *Osmanlı Tasvir Sanatları ı Minyatür*, İstanbul: Yapı Kredi Yayınları, 2014, s.311.

Filin Yolculuğu adlı romanıdır. Saramago bu eserinde "bir politik araç olarak" Süleyman adlı filin "hediye nesnesi olarak" İspanya'dan Viyana'ya yolculuğunu, hayatlarında ilk defa fil gören halkın şaşkınlığını da içine katarak zengin bir üslupla dile getirir.[3] Bu eserden kısmen esinlenilerek yapılan bir diğer çalışma ise, Cihan adlı bir fil terbiyecisinin bakımına verilen Çota adlı beyaz bir filin hikâyesidir. Bu fil "bir hediye nesnesi olarak" Sultan Süleyman'a gönderilmiştir. Yazar Elif Şafak, Jose Saramago'nun yaptığı gibi ayrıntılı bir yolculuğu anlatmamıştır eserinde, ancak Topkapı Sarayı'ndaki filin halk nazarındaki durumunu ayrıntılarıyla resmetmiştir.[4] Fil, Yaşar Kemal'in eserinde politik bir eleştirinin ana malzemesi haline gelmiştir. *Filler Sultanı ile Kırmızı Sakallı Topal Karınca*'da yazar güç ve haklılık arasındaki ilişki ağını anlatır.[5] Benzer bir politik eleştiriyi İtalyan yazar Elio Vittorini'nin eserinde de buluruz. Dilimize *Fil* adıyla çevrilen eserde Vittorini, fille özdeşleştirilen büyükbabanın hayatını, yoksulluğunu, umut ve umutsuzluklarını anlatır. Fil bu eserde hem çok tüketen bir hayvan olarak eleştirilir, hem de heybeti ve soyluluğu sebebiyle övülür.[6] *Filler de Hatırlar* adlı eseriyle Agatha Christie ise fillerin bir diğer özelliğini vurgulamıştır. Sürükleyici cinayet romanlarıyla tanınan Christie, fillerin hafızalarının kuvvetine vurgu yaparken, insanların ise tam aksine bu tarz bir özelliğe sahip olamayışının meydana getirdiği zıtlıkları gösterir.[7] Buna benzer bir zıtlığın Erasmus örneğinde olduğu gibi birtakım deyimlere de konu olduğunu söylemek gerekir. Erasmus, *Deliliğe Övgü* adlı eserinde âlimler hakkındaki eleştirilerini sıralarken onları sivrisineğe benzetip, küçük ve büyük arasındaki zıtlığı vermek adına "sivrisinekten fil türetmeye çalışmanın gereksizliğini" dile getirir.[8] Son olarak bir başka eserde Nedim Gürsel, tarihsel bir olayı konu edinmiştir. Kuran'daki bir ayetten yola çıkan yazar, romanında "hayvanlar âleminin değil Âdemoğullarının da hükümdarıymış gibi etrafına dehşet saçan" Mahmud adlı bir filin Kâbe'yi yıkmaya gelen Habeş ordusunda savaş aracı olarak kullanılmasına değinir.[9]

SAVAŞ ARACI VE ARMAĞAN NESNESİ OLARAK FİL

Filler hiç şüphesiz tarihte önemli birer savaş aracı ve kuvvet, arıflik, akıllılık, zekâ, basiret, sağduyu, enerji, hâkimiyet, hükümranlık gibi kavramlarla ilişkili olan hayvanlardan biriydi.[10] Her ne kadar Osmanlı devleti çıktığı seferlerde kullanmasa da, İran'da, Moğolistan'da[11] türlü zamanlarda önemli bir yıkıcı kuvvet olarak bu savaş aracından istifade edildiğini biliyoruz. Timur, Yıldırım Bayezid ile yaptığı Ankara Savaşı'nda otuzdan fazla fil kullan-

İran Elçisi Hacı Han ve fillerin ihtiyaçlarına dair.

Konya Şeriye Sicilleri, no. 55, s. 330.

mıştı. Yine benzer şekilde bütün Hint hükümdarları pek çok savaş fili beslemekteydi.[12] İbn Battûta, *Seyahatnâme*'sinde bu duruma vurgu yapıp "Bu hayvanların sivri dişleri idamlık suçlar için demirle kaplanmıştır! Her filin tam boynunda bir sürücü oturmaktadır. Elindeki 'taberzin'le ilküçük, baltaması aletlel hayvanı istediği yöne sürer. Bu hayvanların sırtına –kuvvet ve irilikleri-ne göre– yirmi küsur yahut daha az savaşçıyı alacak kapasitede tahta kafes şeklinde sandıklar yerleştirilmiş, dört köşesine bayraklar dikilmiştir" şeklinde canlı bir anlatım yapmış-tır.[13] Bu yıkıcı devasa kuvvetin, tarih boyunca kuvvet ve büyüklüğünden dolayı kahramanların yığıtlığının, güç ve kuvvetinin, hükümdarların ihtişam ve debdebesinin bir sembolü olan fillerin[14] konumuz gereği bir armağan nesnesi olarak kullanılması da onun kendisinden bağımsız bir başka özelliğidir. Pek çok zaman filler değişik iktidarlar tarafından bir güç simgesi şeklinde hediye olarak sunulmuştur.[15] Özellikle İran hükümdarları tarafından Osmanlı padişahlarına farklı zamanlarda sunulan değerli hediyelerin içerisinde fillerin ayrı bir yeri vardı.[16] Bu hediyelerden birini, İran hükümdarı Nadir Şah'ın 1741 yılında İstanbul'a, Hindistan'daki zaferlerinin haberini vermek, daha evvel Osmanlı devletiyle yapılan anlaşmada çözülemeyen (özellikle din ağırlıklı) sorunları görüşmek ve muhtemelen, iki ülke arasındaki uzun zamandır düşüş eğiliminde olan ticari ilişkileri canlandırmak adına[17] görevlendirdiği elçiyle gönderdiğini biliyoruz. Venedik belgeleri İran'dan gelen elçi ve heyetinin toplamda 1600'ün üzerinde kişiden oluştuğunu, yanlarında ise dokuz kadar fil getirdiklerini bildirmektedir.[18] Bu geniş maiyet ve ihtişamlı hediyeler eşliğinde İstanbul'a yola çıkılmış olması elbette Nadir Şah'ın Afganistan, Hindistan ve Türkistan seferlerindeki başarılarının görkemini göstermek adınaydı. Unutmamak gerekir ki, verilen hediyeler, kaliteleri ve pahaları ülkenin gücünü ve ihtişamını yansıttığı için son derece önemli bir role sahipti.[19]

Heyetin bu amaçları ne kadar gerçekleştirdiğini bir tarafa bıraksak da, konumuz gereği, gelen fillerin ihtişamını ifade etmemiz yerinde olur. 25 Aralık 1740'ta Halep'te bulunan bir Venedik temsilcisinin *relazione*'sinde (rapor/lar) ayrıntılı olarak resmettiğine göre, filler değerli ve göz alıcı kumaşlarla donatılmıştı. Aynı zamanda oldukça eğitimliydiler. Halep Paşası'nın dört bin yeniçeriyle karşıladığı elçinin filleri, eğiticilerinin bir Hintçe kelimesiyle Paşa'yı ve yanındakileri selama durmuştu.[20] Elçi ve filler belli bir süre Halep'te kaldıktan sonra "Anadolu'nun sağ kolu ile sevk ve tesyir"[21] edilmeleri için hüküm gönderilmiş, elçiye mihmandarlık yapması için de Derviş Mehmed Ağa[22] görevlendirilmişti. Fakat kalabalık bir heyetle Anadolu'ya giren ve Konya üzerinden yoluna devam eden elçinin yolculuğu, geçtiği güzergâhlara daha evvelden ayrıntılarıyla gönderilen "elçi ve etbaının ve hademesiyle fillerin günlük tayinatlarının geçeceği kazalardan suret-i tedarik ve itası hakkında"ki hükümlerin[23] bölge halkı tarafından uygulanması noktasındaki sıkıntılar sebebiyle hiç o kadar kolay olmamıştı. Örneğin Sultanönü sancağında vaki kazalar ahalisinin "kaht ü galâ' ve ahvalleri perişan olmağla"[24] elçi ve fillerin ihtiyaçları temin edilememişti. Bu sıkıntılı durumun üstesinden gelmek adına bölge yöneticilerine çeşitli hükümler gönderilmişti.[25] Zorlu yolculuk bu şekilde devam etmiş ve nihayetinde heyet 6 Mart 1741 tarihinde Üsküdar'a ulaşmıştı.[26] Üç gün süreyle burada kalan elçi ve filler daha sonra 9 Mart itibariyle Beşiktaş sahiline geçmişti. Fillerin karşı tarafa geçişi ise oldukça sıkıntılı olmuştu. Venedik belgeleri bu durumu ayrıntılarıyla anlatmış ve dokuz filin, etraflarına yapılan korumalıklarla üç Maone (mavna) üzerinde geçirildiğini söylemişlerdi.[27] Beşiktaş tarafına geçirilen filler burada İstanbul'un uzun yıllar boyunca en eski gezinti ve şenlik alanlarından biri olan Çırpıcı Çayırı'na götürülmüştü.[28] Bu çayırda bekletilen devasa hayvanları halk günlerce seyre gitmişti.[29]

Bu şekilde Payitaht'a gelen fillerden kaç tanesinin padişaha hediye edildiği konusunda bir bilgi yoktur, ancak bir belgede geçen, "...bundan akdem Şah-ı İran tarafından hedaye gelen fil ve filbanın nafaka bahaları için İstanbul gümrüğü malından olmak üzere yevmiye 510 akçe tayin olunduğu mukayyed olunmağla..."[30] ifadesini göz önüne alırsak bu sayının bir olduğunu tahmin edebiliriz. İran elçisi diplomatik faaliyetlerini ifa edip fil dahil diplomatik hediyelerini sunduktan sonra[31] bu kez Anadolu'nun sol kolunu takip ederek ülkesine geri dönmüştü.[32] Onun ülkesine dönmesiyle birlikte hediye olarak verilen fil, Padişah'a çeşitli yörelerden armağan olarak gelen, özellikle yaban hayvanlarının barınağı olan, has ahıra tabi deveciler sınıfının içerisinde "fil bakan" adlı fil bakıcılarının emrine verilerek[33]

Arslanhane'ye koyuldu.[34] Daha sonra da kendi coğrafyasının ve ikliminin çok uzağına, İki Sicilya Kralı'na armağan edilmek üzere Napoli'ye yola çıkmak için hazırlanacaktı.

Osmanlı İmparatorluğu ile İki Sicilya Krallığı arasında özellikle ticari anlamdaki ilişkiler, taraflar arasında "Kavalier Don Bozepa de Fevelon Finoketi[35] haşmetlü zir ve hâlâ Sicilya Kıralının murahhas vekili [ile] yırmı bir madde ve bir hâtime..."den[36] oluşan antlaşmanın imzalanmasıyla başlamış ve akabinde ciddi anlamda perçinlenmişti. 7 Nisan 1740 tarihinde imzalanarak yürürlüğe giren ticaret antlaşmasıyla artan ilişkileri daha da kuvvetlendirmek adına Osmanlı hükümeti Napoli'ye Hacı Hüseyin adında bir orta elçi gönderdi.[37] İstanbul'dan altmış kişiyle Napoli'ye ulaşmak için 7 Temmuz 1741 tarihinde Messina limanına hareket eden elçilik heyeti kentte yaklaşık olarak iki ay kaldı.[38]

Hacı Hüseyin Efendi'nin Napoli Kralı'nın davetiyle saraya girişi sırasında, "Biz duhul ettiğimizde cümlesi kıyam etdiler ve orta yere gittiğümüzde kıral dahi kıyam eyledi"[39] cümlelerini referans kabul edersek, kendisinin çok itibar gördüğü sonucunu çıkarabiliriz. Şüphesiz, Napoli Kralı III. Carlos, Osmanlı devletiyle yakın temas halinde olmak istiyordu.[40] Bu istekte üç ana gaye etkili olmuştu: Ticareti geliştirmek, Akdeniz'deki korsan saldırılarına karşı işbirliği yapmak ve devletlerarası diplomatik ilişkileri sağlamlaştırmak.[41] Kral'ın istekleri imzalanan antlaşmalar ve gönderilen elçiler sayesinde karşılık buldu. Osmanlı devletinin ise benzer beklentilerin yanında bir arayış içerisinde olduğunun da farkına varmak gerekir. Uzun süredir farklı güçlerle savaşan Osmanlı, Akdeniz'de ve elbette Adriyatik'te yeni bir işbirliğinin kapılarını aralamak istiyordu. Yıllar boyunca Venedik, Cenova ve Floransa gibi İtalya'nın diğer kent devletleriyle her alanda kurulmuş olan ilişkiler bu dönemde gerilemişti. Venedik dışında diğer kent devletlerinin Osmanlı devletiyle ilişkisi 18. yüzyılın ilk çeyreğinden itibaren yok denecek kadar azdı. Venedik'le olan ilişkiler ise diplomatik anlamda yoğun, ancak ticari ilişkiler bakımından eski dönemlerde yaşanan canlı günleri aratacak durumdaydı. İşte bu minvalden bakıldığında Osmanlı İmparatorluğu için İki Sicilya Krallığı ile kurulacak, başta ekonomik ve sonrasında güvenlik temelli ilişkiler hayati önem taşıyordu.

Elçi Hacı Hüseyin Efendi bu saydığımız ön bilgilerle Napoli'ye gelmiş ve 18 Eylül 1741 tarihinde saraya kabul edilerek hem mektubunu hem de temelde kumaşlardan mürekkep zengin hediyelerini krala sunmuştu.[42] Görevini başarıyla ifa eden Hacı Hüseyin Efendi kendisine verilen güven mektubunu da alarak 18 Ekim 1741 tarihinde İki Sicilya Krallığı'nın İstanbul'daki yeni elçisi Nicola De Majo (1741-1747) ile birlikte kentten ayrıldı.[43]

Hacı Hüseyin Efendi'nin olağanüstü elçilik görevinin sonra ermesinin[44] hemen akabinde Osmanlı hükümeti iki ülke ilişkilerini sağlamlaştırmak adına Napoli'ye bir hediye göndermeyi düşünmüştü. Şunun bir kere daha altını çizmek gerekir ki, hediyeler, kaliteleri ve pahaları ülkenin gücünü ve ihtişamını yansıttığı için diplomatik oyunda son derece önemli bir rol oynardı.[45] İşte bu yüzden olsa gerek Osmanlı devlet yöneticileri kendilerine İran Şahı tarafından hediye edilen fili bu sefer Napoli Kralı'na hediye etmeyi uygun görmüştü. Devasa boyutlardaki bu ilgi çekici hediye hiç şüphesiz onların nazarında da ihtişamlı bir hediye olarak kabul görecekti.

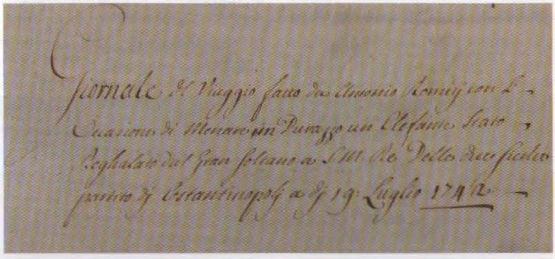

İtalyan ressam Giuseppe Bonito tarafından resmedilen, Osmanlı İmparatorluğu'nun orta elçisi Hacı Hüseyin Efendi'nin portresi.

1741 yılı Napoli gümrük tarife defterinden bir ayrıntı, Ministero Affari Esteri, Busta 189.

Fotoğraf Güner Doğan

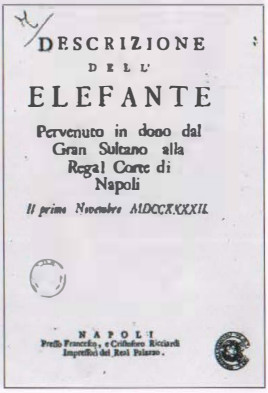

Hediye edilen fili İstanbul'dan Napoli'ye getiren görevlinin raporu. ASNP, Ministero Affari Esteri, n. 192.

Fotoğraf Güner Doğan

"FİLİN YOLCULUĞU"

Sarayın arslanhanesinde yer alan fil, hediye edilmek üzere hazırlanmış ve kısa süre sonra 19 Temmuz 1742 tarihi itibariyle aslen bir Napolili olan ve İzmir'deki İki Sicilya Krallığı konsolosluğunda görev yapan Antonio Romiti[46] ile yola çıkmıştı.[47] Napoli Devlet Arşivi'nde bulunan raporda filin yolculuğu ayrıntılı olarak anlatılmıştır. Öncelikle kara yoluyla Draç'a ve ardından gemiyle Brindisi limanına giden filin seyahati ilginç ayrıntılarla doludur. Yolculuğun daha en başında, İstanbul'dan Silivri'ye gelişte bölge halkı böyle bir hayvanı ilk defa görmüş olmanın şaşkınlığını yaşamış ve korkmalarından dolayı kadınlar, erkekler ve çocuklar ellerinde yanan odunlar ve silahlarla file ve yanındakilere korku dolu anlar yaşatmışlardı. Ancak daha sonra durum bir şekilde normale dönmüş ve heyet yoluna devam etmişti.[48] Edirne'ye gelinmesinden sonra ise yolların bozuk olmasından dolayı türlü sıkıntılar çekilmiş ve çoğu zaman uzun süren duraklamalarla fil ve yanındakiler dinlenme yoluna gitmişti. 17 Ağustos 1742 tarihinde İstif'e gelindiğinde Antonio Romiti yanında bulunan bir yeniçeriyi elindeki bir mektupla Draç'a göndererek ilgili mektubun Napoli'ye ulaştırılmasını sağladı.[49] Bu ön bilginin verilecek olması heyetin Draç limanına gelmeden Napoli'den gönderilecek bir geminin hazırlanması adına önemliydi.

Fil Risalesi, 1741.

Filin yolculuğu devam ederken 19 Ağustos 1742 günü Cupurli'de bekleyen halk daha önce heyete korku salan halktan farklı olarak büyük bir coşkuyla bu hediyeyi izlemeye koyuldu. Raporu kaleme alan kişi duruma öyle hayret etmişti ki, "İstanbul'dan beri fili hiçbir kalabalık bu kadar coşkuyla karşılamamıştı!" notunu düşmüştü.[50] Bu heyecanlı kalabalıktan ayrılan heyet ve fil nihayet 4 Eylül 1742 tarihinde toplamda, İstanbul'dan yola çıkış tarihini göz önüne aldığımızda, kırk yedi günlük bir yolculuktan sonra Draç limanına vardı.[51] Daha evvel gönderilen mektup dolayısıyla heyet geldiğinde limanda Napoli'den gelmiş bir gemi hazır bekliyordu. Fazla vakit kaybedilmeden iki gün sonra fil gemiye zor da olsa yüklenmiş ve "ağır" hediye asıl adresine gönderilmek üzere Brindisi limanına doğru yola çıkmıştı.[52]

1 Kasım 1742 tarihinde Napoli'ye ulaşan fil, halkın meraklı bakışları altında kente giriş yaptı. Bir botanikçi olan İtalyan Francesco Serao'nun bu fili her yönüyle, son derece ayrıntılı olarak kaleme aldığı bir risalesinin bulunduğunu düşünürsek, bölge halkı ve yöneticilerinin ilk defa böyle bir canlıyla karşılaştıkları sonucunu çıkarabiliriz.[53] Bu söylediğimize bir kanıt olarak o tarihte yayın yapan bir gazetenin verdiği bilgileri de referans kabul edebiliriz. Gazete 1 Kasım'da Napoli'ye armağan olarak gelen filin sokaklara akın eden büyük bir kalabalık tarafından karşılandığını ve bu kalabalığın büyülenmiş halde, keyifle fili seyre daldığını yazmıştı.[54] Bu bilgiler daha evvel Osmanlı yetkilileri tarafından amaçlanan hedefe ulaşıldığının bir kanıtıdır. 1756 yılına kadar yaşayan ve Osmanlı devletinin özel bir hediyesi olarak Napoli krallığında muhafaza edilen bu hediye,[55] Osmanlı Sultanı'nın güç ve ihtişamını yansıtmakta ve onun imparatorluk ışığının gözbebeği, iki deniz ve kıtanın imparatoru, Doğu ve Batı tebaasının koruyucusu sıfatlarını bir kere daha, bu kez bir armağan özelinde cisimleşmiş olarak, teyit etmekteydi.

GÜNER DOĞAN
KARATEKİN ÜNİVERSİTESİ TARİH BÖLÜMÜ

DİPNOTLAR

1 Bertrand Russell, *In Praise of Idleness and Other Essays* (Londra ve New York: Routledge, 1994), s. 118.

2 Ahmet İnsel, "Armağan Sorunsalının Açığı Ufuk"; Jacques T. Godbout, *Armağan Dünyası*, çev. Dilek Hattatoğlu (İstanbul: İletişim Yayınları, 2003), s. 11.

3 Jose Saramago, *Fil'in Yolculuğu*, çev. Pınar Savaş (İstanbul: Kırmızı Kedi Yayınları, 2013).

4 Elif Şafak, *Ustam ve Ben*, çev. Omca A. Korugan (İstanbul: Doğan Kitap, 2013).

5 Yaşar Kemal, *Filler Sultanı ile Kırmızı Sakallı Topal Karınca* (İstanbul: Yapı Kredi Yayınları), 2004.

6 Elio Vittorini, *Fil*, çev. Gönül Çapan (İstanbul: Helikopter Yayınları, 2011).

7 Agatha Christie, *Gli Elefanti Hanno Buona Memoria*, çev. Diana Fonticoli (Milano: Arnaldo Mandador iEditore S.p.A., 2013).

8 Erasmus, *Deliliğe Övgü*, çev. Yücel Sivri (İstanbul: İş Bankası Yayınları, 2016).

9 Nedim Gürsel, *Allah'ın Kızları* (İstanbul: Doğan Kitap, 2013).

10 İşte bu özelliklerinden dolayı Napolcon'un 1806 yılında Paris'te fili heykelleştirerek bir sembol olarak kullanmayı planladığını ancak bu fikirden daha sonra vazgeçildiğini ve yerine *Arc de Troimphe'u* (Zafer Takı) inşa ettirdiğini biliyoruz. Bkz: "L'Eléphant de la Bastille", *Le Maçasin Pittoresatue* (1904): 282-284. Ayrıca fillerin tarihte nasıl sembolleştirildikleri hakkında bkz. Yaşar Çoruhlu, "Türk Sanatında Fil Figürlerinin Sembolizmi", *Toplumsal Tarih* 23 (Kasım 1995): 9-17.

11 Jürgen W. Frembgen, "Der Elefant bei den Moghul", *Rosendüft und Silbeglanz: Islamische Kunst und Kultur Der Moghulzeit*, ed. Jürgen W. Frembgen (Münih: Staatliches Museum Für Volkerkunde, 1996), s. 167-181. Suraiya Faroqhi, "Exotic Animals at the Sultans' Court", *Another Mirror For Princes: The Public Image of the Ottoman Sultans and Its Reception* (İstanbul: ISIS Press, 2008), s. 100.

12 Tahsin Yazıcı, "Fil", *TDV İslam Ansiklopedisi*, c. 13 (İstanbul: TDV Yayınları, 1996), s. 67-68.

13 Ebû Abdullah Muhammed İbn Battûta Tanci, İbn Battûta Seyahatnâmesi, c. 2, çev. A. Sait Aykut, (İstanbul: Yapı Kredi Yayınları, 2010), s. 655.

14 Yaşar Çoruhlu, agm. s. 13.

15 Hedda Reinl-Kiel, "Dogs, Elephants, Lions, a Ram and a Rhino on Diplomatic Mission: Animals as Gifts to the Ottoman Court", *Animals and People in the Ottoman Empire*, ed. Suraiya Faroqhi (İstanbul: Eren Yayıncılık, 2010), s. 279.

16 Osmanlı tarihinin çeşitli dönemlerinden buna dair örnekler vermek mümkündür. Bu örneklerden ilki 16. yüzyılın hemen sonlarında İran elçisi Zülfikar Han tarafından getirilen fildir. Bkz. Selânikî Mustafa Efendi, *Tarih-i Selânikî*, c. 2, haz. Mehmet Ipşirli (İstanbul: Edebiyat Fakültesi Basımevi, 1989), s. 638-640. II. Osman (1618-1622) için bir İran elçisi yanında armağan olarak, arslan ve gergedanın yanında bir de fil getirmiştir. Bkz. Metin And, *Osmanlı Tasvir Sanatları 1: Minyatür* (İstanbul: Yapı Kredi Yayınları, 2014), s. 219. Silahdar Mehmed Ağa'dan öğrendiğimiz kadarıyla Sultan II. Mustafa (1695-1703) iktidardayken sarayda Av Kapısı'nı ziyaret etmiş ve muhtemelen kendisine ya da daha evvel diğer padişahlara getirilen filleri seyr ü temaşa etmişti. Bkz. Silâhdar Fındıklılı Mehmed Ağa, *Nusretnâme*, Tahlil ve Metin (1106-1133/1695-1721), haz. Mehmet Topal. yayınlanmamış doktora tezi, Marmara Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü (İstanbul, 2001), s. 4. Son örneği ise 1720 yılında yapılan sünnet töreninin resmedildiği bir minyatürde, gezen kale ve fil örneğinde görmekteyiz. Bkz. Metin And, *age*, s. 322. Elbette bu ve buna benzer örnekleri çoğaltmak mümkündür. Kısacası farklı zamanlarda getirilen hediye filler bize, Osmanlı sarayında bu hayvanların eksik olmadıklarını göstermektedir. Ayrıca bunlarla saray içerisinde İstabl-ı Âmire'nin "Fil bakan" denilen görevlileri ilgilenmekteydi. Bkz. Tahsin Yazıcı, agm, s. 68.

17 Neşe Erim, "1720-1790 Arasında Osmanlı-İran Ticareti", *V. Milletlerarası Türkiye Sosyal ve İktisat Tarihi Kongresi, Tebliğler* (Ankara: TTK Yayınları, 1990), s. 577.

18 ASVe (Archivio di Statodi Venezia), *Dispacci degli Ambasciatori al Senato Costantinopoli*, busta: 194, "Descrizione dell'arrivonellevicinansedi Scuttarìdi Hagi' Kan Ambasciator Persiano, nonmenoche del diluipassaggio ne' sobborghidi Costantinopoli al disopradi jupsituatione, chedallecircostanzepuo' considerarsi, come il suoingresso il tuttosegutoli 6, ed il Marzo 1741"

19 Frederic Hitzel, "Diplomatik Armağanlar: Osmanlı İmparatorluğu ile Batı Avrupa Ülkeleri Arasında Modern Çağda Yapılan Kültürel Değiş-Tokuş", *Harp ve Sulh: Avrupa ve Osmanlılar*, ed. Dejanirah Couto, çev. Şirin Tekeli, (İstanbul: Kitap Yayınevi, 2010), s. 248. Diplomatik armağanlar ayrıı zamanda güç ve otonominin önemli araçlarındandır. Bkz. Gadi Algazi, "Doing Things With Gifts"; Gadi Algazi, Valentin Groebner vd. (ed.) *Negotiating the Gift: Pre-Modern Figurations of Exchange* (Göttingen: Vandenhoeck and Ruprecht, 2003), s. 15.

20 ASVe. *Dispacci delgi Ambasciatori al Senato Costantinopoli*, Busta: 194, Relazione di cio' che e' successo in Aleppo nell' occasione dell'arrivo di Hagi' Kan Ambasciatore di Persia alla Porta Ottomana"

21 BOA, Cevdet Hariciye, No: 93. 2 Receb 1153 [23 Eylül 1740]..

22 Aynı yerde.

23 BOA, Cevdet Hariciye, No. 9267, 29 Receb 1153 [20 Ekim 1740].

24 BOA, Cevdet Hariciye. No: 7284. 29 Zilhicce 1153 [17 Mart 1741].

25 BOA, Cevdet Hariciye, No: 1070, 9 Zilkade 1153 [26 Ocak 1741].

26 ASVe, *Dispacci degli Ambaselatori al Senato Costantinopoli*, Busta: 194,"Descrizione dell'arrivonelle vicinanse di Scuttari..."

27 ASVe, *Dispacci delgi Ambasciatori al Senato Costantinopoli*, Busta: 194, "Descrizione dell'arrivonelle vicinanse di Scuttari..." ve "Mäh-i merkumun yirmi beşinci günü ... filler müceddeden ihtirâ olunan sallar ile ikişer ikişer Beşiktaş tarafına imrâr olunub ..." Bkz. Vak'anüvîs Subhî Mehmed Efendi, *Subhî Tarihi*, Sami ve Şakir Tarihleri ile Birlikte (İnceleme ve Karşılaştırmalı Metin), haz. Mesut Aydıner (İstanbul: Kitabevi Yayınları 2007), s. 674.

28 Çırpıcı Çayırı aynı zamanda Fıldamı olarak da adlandırılmaktadır. Necdet Sakaoğlu'na göre bu adın verilişi, bilinmeyen bir tarihte Afrika'dan getirilen fillerin buraya kapatıldığı rivayetine dayandırılır. Necdet Sakaoğlu, "Çırpıcı Çayırı", *Surları ile Yarı Zeytinburnu*, ed. Burçak Evren (İstanbul: Zeytinburnu Belediyesi, 2007), s. 445-446. Ayrıca bkz. Semavi Eyice, "Fildamı", *Dünden Bugüne İstanbul Ansiklopedisi*, c. 3, ed. Nuri Akbayar, Ekrem Işın vd. (İstanbul: Tarih Vakfı Yayınları, 1994), s. 318 ve Şinasi Akbatu, "Çırpıcı Çayırı". İstanbul Ansiklopedisi, c. 7, ed. Reşat Ekrem Koçu (İstanbul, 1965), s. 3951.

29 Necdet Sakaoğlu, *Bu Mülkün Sultanları* (İstanbul: Oğlak Yayınları, 2012), s. 378.

30 BOA, Cevdet Maliye, No: 16038, 17 Zilkade 1150 [8 Mart 1738].

31 "...irsâl buyurulan hediye-i behiyyeleri mukle-i rağbet ve l'tiyâd ile meşmûl ve tuhaf-ı Hindistan olan ma'lumu'l-aded filler dahi merbûttavile-i kabul olup... İbrahim Türeli, İskender Türe vd.,*3 Numaralı Nâme-i Hümâyûn Defteri: I. Mahmud-Nadir Şah Mektupleşmaları* (İstanbul: Devlet Arşivleri Genel Müdürlüğü, 2014), s. 104.

32 İzzet Sak. "1736-1741 Yılları Arasında İstanbul'a Gelen İran Elçilerinin Bazı Masrafları", *Selçuk Üniversitesi Fen Edebiyat Fakültesi Dergisi* 16 (2006): 144.

33 İsmail Hakkı Uzunçarşılı, *Osmanlı Devletinin Saray Teşkilatı* (Ankara: TTK Yayınları, 1945), s. 495-496; Mehmet Zeki Pakalın, *Osmanlı Tarih Deyimleri ve Terimleri Sözlüğü*, c. 1 (İstanbul: MEB Yayınları, 1993), s. 628.

34 Metin And, *age*, s. 140.

35 Giuseppe Finocchietti di Faulon. Bu elçisinin İstanbul'daki faaliyetleri için bkz. Feliciano Lepore, "Un Capito Inedito di Storia Mediterranea", *Spagna e Impero Ottomano Nel Secolo XVIII*, (Firenze: G. Barbèra Editore), özellikle s. 53-76. Ayrıca elçinin görevine hangi suretle başladığının ilginç ayrıntıları için bkz. Nahit Sırrı. "İstanbul'da Sicilyateyn Elçileri", *Türk Tarih Encümeni Mecmuası* 3 (1930): 69.

36 BOA, Sicilya Ahidname Defteri, 96/1, s. 41.

37 *...devlet-i aliyye-i osmaniyenin orta elçisi el hac Hüseyin efendi...* BOA, Ibnulemin Hariciye, n. 1966

38 Elçi ve maiyeti hakkındayazılan bir *relazione* konu hakkında detaylı bilgiler vermektedir. Bkz. *Relazione della venutadi Hagi Hussein Effendi Inviato Straordinario Della Porta Ottomana. e Della Pubblica Udienza. Che ha Avuto Dal Re Nostro Signore Il Giorno 18 Settembre 1741*, Napoli: MDCC.XLI.

39 ASNP (Archivio di Stato di Napoli), *Ministero Affari Esteri*, Busta: 4174.

40 Onun yönetimindeki krallığın Doğu dünyası ile olan ilişkileri hakkında bkz. Michelangelo Schipa, *Il Regnodi Napoli Al Tempo di Carlo Borbone*, (Salerno: Libreria Antiquaria Editrice, 1972), s. 339-363.

41 Antonio Di Vittorio, *Il Commercio Tra Levante Ottomano e Napoli Nel Secolo XVIII* (Napoli: Giannini Editore, 1979), s. 27-47.

42 BOA, Topkapı Sarayı Arşivi, n. 6058. *Relazione della venuta di Hagi Hussein Effendi...*; Giovanni Coratola. "L'immagine Del Turco Nel Presepe Napoletano Del '700", *La Conoscenza Dell'Asia e Dell'Africa in Italia Nei Secoli XVIII e XIX. Volume I* ed. UgoMarazzi (Napoli, 1984), s. 751.

43 *Relazione della venutadi Hagi Hussein Effendi...*

44 Elçi Hacı Hüseyin Efendi'nin elçilik raporları bugün maalesef kayıpsır. Bu durum muhtemelen onun Napoli dönüşünde yolda rahatsızlanarak vefat etmesinden kaynaklanmaktadır. Aldo Gallotta, "Le Relazioni Tra L'Impero Ottomano e Napoli", *Atti Del Convegno Sul Terra: Presenza Araba e IslamicalnCampania (Napoli-Caserta, 22-25 Novembre 1989)* ed. Agostino Cilardo (Napoli, 1992), s. 328.

45 Frederic Hitzel, agm, s. 244. 248.

46 ASVe, *V. Savi Alla Mercanzia*, Busta:46, (27 Agosto 1742), Gio. BattistaRossi.

47 ASNP, *Ministero Affari Esteri*, Busta: 192, "Giornale Del Viaggio Fatta da Antonio Romiti Con L'Occasionedi Menare Sin Durazzo un Elefante Stato Reghalato Dal Gran Sultano a S.M. Re Delle Due Sicilie Partito di Costantinopoli a dì 19 Luglio1742, s. 2.

48 *Age*, s. 2-3.

49 *Age*, s. 9

50 *Age*, s. 10. "...veramente dalla mia partenza di Costantinopoli non avevo visto l'Elefante così allegro come questo giorno..."

51 *Age*, s. 13. Fili götüren heyetin kullandığı yol, İstanbul ile İtalyan kent devletleri arasında kullanılan ve daha sonra İki Sicilya Krallığı tarafından da kullanılacak olan bir yol hattıydı. Daha detaylı bilgi için bkz. Antonio Di Vittorio, *age*, s. 110-111.

52 *Age*, s. 14.

53 Bu eser hediye olarak filin fiziksel bütün özelliklerini en ince ayrıntılarına kadar anlatmak için kaleme alınmıştır. Bu bakımda ilgili çalışmayı bir rehber olarak görmek yerinde olur. Francesco Serao, *Descrizione Dell'Elefante Pervenuto In Dono Dal Gran Sultano Alla Regal Corte Di Napoli* (Napoli, 1742)

54 ASNP, *Avvisi di Napoli*, Busta: 49, 14 Novembre 1742. Ayrıca bu bilginin kullanıldığı bir çalışma için bkz. Rosita D'Amora, "The Diplomatic Relations Between Naples and the Ottoman Empire in the Mid-Eighteenth Century: Cultural Perceptions", *Oriente Moderno: The Ottoman Capitulations: Textand Context*, ed. Mauritz H. Vanden Boegertand Kate Fleet (Roma: Istituloperl'Oriente, 2003), s. 724.

55 Maurizio Crispino, "Un Elefante a Corte", *Un Elefante a Corte: Alleramenti. Cacceed Esotismi Alla Reggiadi Caserta*, 2015, s. 108.

TÜRKİYE'NİN EFEMERA ARŞİVLERİ VE KOLEKSİYONLARI

BAHAR GÜRSEL

Şayet günlük hayat tarihine (alltagsgeschichte) ilgi duyan ve geçmişte sıradan insanların neler yapmış olduğunu merak eden bir araştırmacıysanız, tüm yollar sizi eninde sonunda "efemera" kavramına ulaştıracaktır. Türkçede genellikle "ıvır zıvır" olarak adlandırılan ve tek bir tanımla anlatılması neredeyse imkânsız olan efemera kelimesinin ilk kullanımı 14. yüzyıla kadar uzanır.

Efemera koleksiyonerliğinin öncüsü sayılan Samuel Pepys (1633-1703).

https://en.wikipedia.org/wiki/Samuel_Pepys

Efemera çoğul bir sözcük ve kökeni eski Yunanca; "bir günden fazla dayanmayan" anlamına geliyor. "Basılı efemera" kavramı elle yazılmış veya basılmış ve üretim amaçları geçicilik olan bütün kâğıt parçalarını tanımlıyor.[1] Bu bağlamda broşürler, el ilanları, posterler, müzik notaları, tapu belgeleri, kartvizitler, fotoğraflar, kartpostallar, okul karneleri, etiketler, biletler, duvar ilanları, davetiyeler, tiyatro programları, sigara ve kibrit kutuları, gazete ve dergiler ve hatta piyango biletleri gibi günlük hayatta karşınıza çıkabilecek ve önemsiz olarak adlandırabileceğiniz her türlü geçici belge efemera olabiliyor. Efemeranın kitaplar kadar değerli olup olmadığı hâlâ tartışılan bir konu ama kitaplarla iç içe oldukları da aşikâr. Bu yüzden, çok değerli bir kitabın iç kapağına kitapçının yüzyıllar önce yapıştırmış olduğu bir adres etiketi ya da satıldıktan sonra sahibinin ilk sayfaya yerleştirdiği *ex libris* veya kitabı okurken içine koyduğu kitap ayracı her ne kadar efemeral dünyaya ait olsa da, bütünleştiği kitapla birlikte üretildiği zaman dilimi kapsamında değerlendirildiğinde mühim bir kalıcılığın içinde değersiz geçiciliğini yitirip bambaşka bir kimliğe bürünebiliyor.

İLK EFEMERA KOLEKSİYONU

Anglofon dünyada hızla okunup günlük hayatın içinde hızla kullanılıp tüketilmek amacıyla satışa sunulmuş olan baladlar ve küçük eğlencelik kitapların (*chapbook*)[2] biriktirilmeye başlandığı ilk tarih 16. yüzyıl olsa da, aslında basılı efemera koleksiyonerliğiyle ilgili her şey Samuel Pepys (1633-1703) ile başlamış. Kraliyet Donanması'nda yüksek bir bürokrat, ilerleyen yaşlarında ise parlamenter olan Pepys, 1 Ocak 1660-31 Mayıs 1669 tarihleri arasında, birkaç asır sonra kimsenin okuyacağını tahmin etmediği bir günlük tutmaya karar vermiş. Bahsi geçen yıllar, Oliver Cromwell'in kurduğu cumhuriyetin yıkıldığı ve Hollanda'da sürgünde olan II. Charles'ın (1630-1685) ülkesine geri dönerek (Pepys kralı Ada'ya getiren gemide bulunanlardan biriymiş) başı kesilip idam edilmiş olan babası Charles Stuart'ın (1600-1649) tacını geri aldığı Restorasyon Dönemi'ni kapsamasının yanı sıra, büyük veba salgını (1665) ve Londra yangını (1666) gibi çok önemli olaylara da tanıklık etmiş bir zaman dilimini içinde barındırıyor. Tüm bu mühim olaylara ek olarak yazarın günlük hayatı ve özel yaşamıyla ilgili her türlü ayrıntıyı büyük bir açık sözlülük ve samimiyetle satırlara döktüğü bu günlük, Britanya tarihçileri için hiç şüphesiz vazgeçilmez bir birinci el kaynak olma özelliğini halen korumakta.

Pepys bugünkü haline pek de benzemeyen geç 17. yüzyıl Londra'sının günlük hayatında güzel ve zevkli olan her türlü uğraş ve sosyal etkinliği bulmayı ve tüm yaşamı boyunca elinde tutmayı başarmış. Siyaset ve denizcilik dışında tiyatroyu da çok seven ve besteler yapan Pepys'in başka bir tutkusu ise kitaplar olmuş. Okuduğu okul olan Cambridge'deki Magdalene Koleji'ne ölümünden sonra asla dışarı çıkarılmaması kaydıyla bağışladığı üç bin ciltlik şahsi kütüphanesi,[3] değerli ve nadir kitaplarla birlikte 1680'li yıllardan itibaren biriktirmeye başladığı ve konularına göre farklı ciltlerde bir araya getirdiği kapsamlı bir *chapbook* koleksiyonu ve çok sayıda balad –İngiliz Broadside (el ilanı şeklinde basılmış) Balad Arşivi kayıtlarına göre, içinde "Türk"

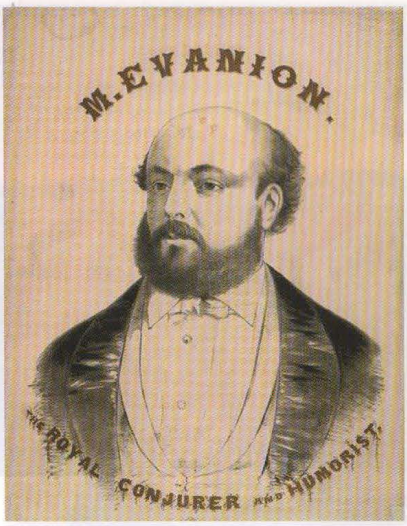
kelimesi geçen ve erken modern dönemde olumsuz Türk imgesinin oluşmasına hatırı sayılır bir katkıda bulunmuş olan 186 baladın 72 tanesi Pepys'in koleksiyonununda bulunmaktadır—,[4] broşür, kartvizit (*trade card*), etiket ve masa oyunlarını (*board games*) içinde barındırıyor. Bu ayrıntı, Pepys'in efemera çalışmaları bağlamında da bir öncü olmasını sağlayan özellik. Tüketilip yok edilmesi kesin olan ama içlerinde 17. yüzyıl Britanya'sıyla ilgili sayısız siyasi, dini, sosyal, ekonomik ve kültürel ayrıntı barındıran basılı efemera onun sayesinde hâlâ bir arşivin içinde en iyi şekilde korunmakta. Aynı zamanda, İngiltere'deki Efemera Cemiyeti'nin (The Ephemera Society) kurucusu Maurice Rickards'ın da bahsettiği üzere, bahsi geçen kişisel arşiv Pepys'in "ilk genel efemerist"[5] veya efemera koleksiyoneri olarak tarihe geçmesinin birincil sebebi olmuştu.

Efemera çalışmalarında Britanya ve Birleşik Devletler'in diğer memleketlerden birkaç adım ileride olduğu su götürmez bir gerçektir ve Anglo-Amerikan dünyada efemera arşivi olarak adlandırılan koleksiyonların asıl/ilk sahipleri Pepys'e benzer bir yol izlemiş ve biriktirdikleri yazılı efemerayı kurumlara bağışlayarak (arşivler kütüphanelere bazen de satın alma yoluyla intikal etmiştir) koleksiyonlarının araştırmacılarla buluşmasını sağlamıştır. Bu açıdan bakıldığında, Kıta Avrupa'sına nazaran Britanya ve Birleşik Devletler'de efemera koleksiyonlarına ulaşmak, kaydadeğer bir kısmı dijital ortama aktarılmış olduğundan, daha kolay ve zahmetsizdir. Örneğin, Oxford Üniversitesi'nin Bodleian Kütüphanesi'nde yer alan ve efemera çalışmaları için çok büyük önem taşıyan John Johnson (1882-1956) Koleksiyonu Basılı Efemera Arşivi'nde bulunan belgelerin önemli bir kısmı çevrimiçi hale getirilmiş ve Birleşik Krallık sınırları içinde herkesin ücretsiz erişimine sunulmuştur. Sihirbaz ve vantrilok Henry Evans'ın (y. 1832-1905) 19. yüzyılda biriktirdiği, Viktorya Dönemi günlük hayatına dair önemli ipuçları sunan ve günümüzde British Library koleksiyonları arasında bulunan Evanion Efemera Arşivi'nde yer alan belgelerin neredeyse yarısı dijital olarak erişime açıktır. Manchester Metropolitan Üniversitesi'nin özel koleksiyonları arasında yine 19. yüzyıl Viktorya Dönemi'ne ait albüm ve küpür albümlerinin/koleksiyon defterlerinin (*scrapbook*) yer aldığı bir efemera bölümü bulunmaktadır. Birleşik Devletler Kongre Kütüphanesi'nin üç yüz yıllık bir dönemi kapsayan efemera arşivinin bir kısmı de diğer bir önemli ulaşılabilir koleksiyondur.[6]

Yukarıda örnek olarak verilen koleksiyonlar ve benzerleri dışında kalan kütüphane ve arşivlerde efemeranın konusal olarak sınıflandırılması çok zordur ve aynı şekilde gruplandırılması için de kesin bir kural bulunmamaktadır. Yine de sosyal efemera (sosyal etkinlikler ve doğum ve ölüm gibi önemli olaylara dair belgeler), ticari efemera (ticari etkinliklerde kullanılan kartvizit benzeri belgeler), eğlence efemerası (poster, tiyatro afişi ve programı gibi etkinlikleri duyuran belgeler), eğitimsel efemera (eğitim faaliyetlerinde kullanılan belgeler) ve askeri, tıbbi, siyasi ve kentsel efemera olarak çok çeşitli gruplar belirlemek mümkündür.[7] Türkiye'de bulunan arşiv ve koleksiyonlarda da tüm bu gruplara ait efemeraya rastlanmaktadır.

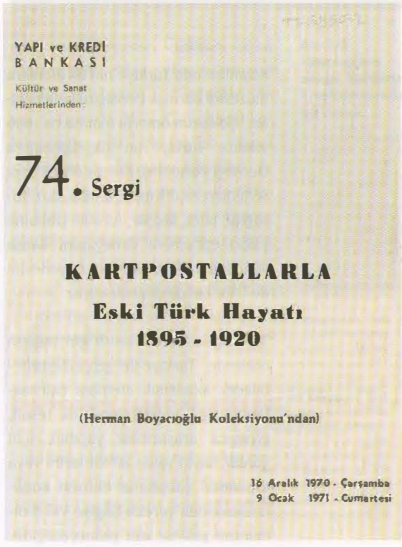
TÜRKİYE'DE EFEMERA ÇALIŞMALARI

Ülkemizde efemera kavramı etkisini 20. yüzyıldan itibaren bireysel seviyede bazı koleksiyonerler/toplayıcılar üzerinde göstermeye başlamış, fakat maalesef kalıcı izler bırakma konusunda yeterli derecede muvaffak olamamıştır. Örneğin, filatelinin yanı sıra kartpostal koleksiyonculuğu konusunda da örgütlenmeyi hedeflemiş olan Türkiye Pul ve Kartpostal Mübadele Kulübü 1925 yılında Samsun'da kurulmuş ama kısa bir zaman içerisinde kapanmıştır.[8] Çelik Gülersoy'un kartpostalları Türk Tarih Kurumu ya da Milli Kütüphane benzeri kurumlardan çok daha fazla merak ve tutkuyla topladığını belirttiği İstanbullu manifaturacı Herman Boyacıoğlu,[9] sahip olduğu binlerce kartpostaldan oluşan arşivini, 16 Aralık 1970-9 Ocak 1971 tarihlerinde Yapı Kredi'nin yetmiş dördüncü sergisi olan Kartpostallarla Eski Türk Hayatı, 1895-1920'de ziyaretçiyle buluşturmuştur.[10] 2006 senesinde, Kuşadası'nda yaşayan koleksiyoncu Hüseyin Keleş, sahip olduğu on bine yakın temalı pula ek olarak sayısı yine on bini bulan ve 1700'lü yıllardan başlayan çeşitli efemeral belgelere sahip olduğunu açıklayarak

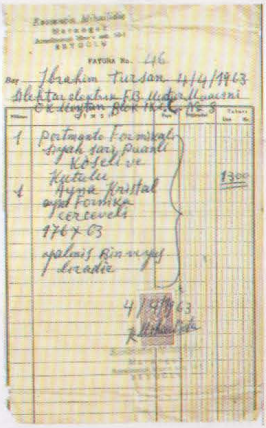

British Library koleksiyonları arasındaki Evanion Efemera Arşivi'nin yaratıcısı Henry Evans (y. 1832-1905).

http://www.themagicdetective.com/2016/01/evanion-royal-conjurer-and-magic.html

Beyoğlu Belleği Arşivi'nden bir İstanbul kartpostalı ve fatura.

Kuşadası'nda Türkiye'nin ilk efemera müzesini kurmak istediğini belirtmiştir." Çok uzun ömürlü olmasa da 1996 yılında Türkiye'nin ilk Ephemera Derneği kurulmuş, hatta dernek aynı senenin 1 Aralık'ında "antika kart, fotoğraf, bilet, broşür, ferman gibi bine yakın ephemera örneği[nin] satışa sunulduğu[]"[12] birinci müzayedesini de İstanbul'da düzenlemiştir.

Tüm bu kişisel ve kısıtlı girişimlerin ötesinde, Türkiye'de gerçekleştirilebilecek akademik efemera çalışmalarıyla ilgili yapılabilecek ilk tespit, efemera araştırması yapmak için günlük hayat ya da kültür tarihi veya toplumsal çalışmalar benzeri konular hakkında gerekli bilgiye vâkıf olmanızın pek de kâfi gelmeyeceğidir. Ülkemizde efemera çalışmaları henüz kurumsallaş(a)mamıştır. İngiltere'de bulunan Reading Üniversitesi'nde Maurice Rickards'ın oluşturduğu arşivi içinde barındıran Efemera Çalışma Merkezi'ne benzer bir üniversite ya da araştırma enstitüsüne bağlı bir efemera araştırma kurumumuz maalesef henüz yoktur. Bu sebeple, efemera çalışmak isteyen bir araştırmacı hem devlete bağlı hem de özel kurumların arşivlerini ayrıntılı bir şekilde taramalı ve ayrıca özel koleksiyonlara ve daha da önemlisi küratörlerin bu kaynaklardan nasıl faydalanarak ne gibi sergiler düzenlediğine mutlaka aşina olmalıdır. İyi bir efemera arşivi istekli, bilinçli ve bilgili bir koleksiyonerin/genel efemeristin seneler boyunca neler toplayıp biriktirdiğiyle doğrudan ilgilidir. Ayrıca hiçbir koleksiyonerin özel arşivinin tamamını araştırmacılara açmak gibi bir zarureti yoktur ve bu tarz koleksiyonlardan sorumlu olan danışmanlara etraflarındaki cam duvarı geçip ulaşma şansınız ise imkânsıza yakın bir ihtimaldir. Bu sebeple, araştırmalarınızda efemera kullanma arzusunda olanların ilk etapta özellikle çevrimiçi arşiv ve kütüphanelere yönelmesi faydalı olacaktır.

ATATÜRK ÜNİVERSİTESİ KÜTÜPHANESİ SEYFETTİN ÖZEGE KİTAPLIĞI

Ünlü bibliyograf M. Seyfettin Özege'nin (1901-1981) kataloğunun hazırlanması ve yayımlanması koşuluyla[13] 1961 yılında Erzurum Atatürk Üniversitesi'ne bağışladığı kişisel arşivi, 2014 yılında üniversite rektörlüğü tarafından dijital ortama taşınmış. Koleksiyon kapsamında sayısı kırk bini bulan eserlerin büyük bir çoğunluğunun ilk raddede nadir matbu kitaplar olabileceği düşünülse de, kısa bir katalog taramasının ardından Özege'nin eski harflerle yazılmış tüm Türkçe eserlerin bibliyografik kaydını tutma arzusunun doğal bir neticesi olarak arşive belirli sayıda efemeranın da dahil edildiği anlaşılıyor. Bilhassa 1928 öncesi döneme ait ve çok iyi korunmuş durumda olan sergi broşürleri, katalogları ve hatıraları oldukça dikkat çekici. Sayıları çok fazla olmasa da ticari broşürler de incelemeye değer. Koleksiyon kapsamında yukarıda bahsi geçen Türkiye Pul ve Kartpostal Mübadele Kulübü'ne ait iki adet belge de bulunmakta. Seyfettin Özege Kitaplığı'ndaki tüm dijital yayınların yüksek çözünürlükteki kopyalarını indirmek için kütüphane sistemine ücretsiz üye olmak yeterli. (http://kutuphane.atauni.edu.tr)

BEYAZIT DEVLET KÜTÜPHANESİ

1884 yılında, İstanbul'da bulunan Beyazıt Külliyesi'nde hizmete açılmış olan Kütüphane-i Umûmî-i Osmanî'nin adı 1961 yılında Beyazıt Devlet Kütüphanesi olarak değiştirilmiş. Kütüphanede içinde bin üç yüzden fazla derginin farklı yıllara ait nüshalarının erişilebilir dijital kopyalarını barındıran Hakkı Tarık Us Koleksiyonu'ndaki eserlerin önemi herkesçe malum. Ayrıca, 1928 sonrası döneme ait ulusal ve yerel gazeteleri içeren bir katalog da mevcut. Bunlara ek olarak koleksiyonda bir de "Kitap Dışı Materyaller Bölümü" bulunmakta. Kapsamında "derleme ya da diğer yollardan kütüphaneye gelen harita, afiş, banknot, nota, posta kartı, pul, plak, ses kaseti, CD ve filmler" olan bu koleksiyona erişmek için Beyazıt Kütüphanesi görevlilerine danışmak gerekiyor. (http://www.beyazitdevletkutup.gov.tr/TR,12643/kitapdisi-materyaller-bolumu.html)

BEYOĞLU BELLEĞİ ARŞİVİ

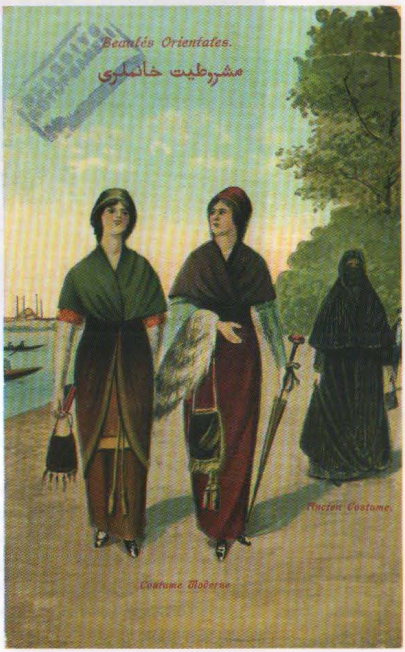
2008 senesinde Beyoğlu Belediyesi'nin desteğiyle başlamış olan Beyoğlu Belleği Projesi halen Turabi Baba Kütüphanesi içinde çalışmalarını sürdürmekte ve kapısı da araştırmacılara açık. Koleksiyonunda yer alan "nadir belgeler" arasında Beyoğlu'yla alakalı davetiye, afiş, broşür, bilet, işyeri kartı ve fatura gibi eğlence efemerası ve ticari efemera önemli bir yer tutuyor ve çevrimiçi bir katalogda bu belgelerle ilgili arama yapılabildiği gibi, bir kısmının dijital kopyalarına da erişilebiliyor (http://bellek.beyoglu.bel.tr/Pages/NadirBelgeArama.aspx). Ayrıca, içinde "efemera" kelimesinin bizzat kullanıldığı ve 2-25 Ağustos 2012 tarihinde Beyoğlu Belediyesi Sanat Galerisi'nde düzenlenmiş olan Beyoğlu Belediyesi 155. Yıl Efemera Sergisi'nin Beyoğlu'nun günlük hayatıyla ilgili tüm basılı efemerası bizzat bu arşivden seçilmiş. Aralarında tramvay biletleri, eczane reçeteleri, kartpostallar ve konser programları bulunan eserlerin dijital kopyaları açıklayıcı metinleriyle birlikte Beyoğlu Belleği web sayfasında sergilenmekte (http://bellek.beyoglu.bel.tr/online_sergiler/detay.aspx?SectionId=2157). Beyoğlu Belleği yayınları arasında yer alan ve danışmanlığını *Arkeoloji ve Sanat* dergisinin editörü arkeolog Nezih Başgelen'in yapmış olduğu *Beyoğlu 150: Fotoğraflarla Beyoğlu'nun 150 Yıllık Öyküsü (1857-2007)* (İstanbul: Beyoğlu Belediyesi, İKSV, 2008) adlı kitap ise Beyoğlu'nun günlük hayat tarihi ve efemerasıyla ilgili araştırma yapmak isteyenler için mutlaka iyi bir ikinci el kaynak olacaktır.

İBB ATATÜRK KİTAPLIĞI

Koleksiyonlarının yaklaşık dört milyon beş yüz bin sayfası dijital ortama aktarılmış ve tüm araştırmacıların hizmetine açılmış olan Atatürk Kitaplığı, elyazmaları dahil binlerce birinci el kaynağı bünyesinde barındıran ve koruyan muazzam bir arşiv. İçinde yalnızca kupürlerin değil, ünlü yazarların yazılarının da yer aldığı gazete koleksiyonu gerçek bir hazine. Katalogları arasında "kartpostal" ve "albüm" başlıklarının olması ise heyecan verici. Sayısı dört yüz doksanı bulan fotoğraf albümü koleksiyonu Osmanlı coğrafyasındaki farklı şehirlerin ayrıntılı ve çok iyi korunmuş fotoğraflarını içeriyor. Özellikle farklı ülkelerin geç 19. ve erken 20. yüzyılda Osmanlı İmparatorluğu ve İstanbul ve bu bağlamda günlük hayat hakkında ne gibi fikirlere ve imgelere sahip olduğunu merak ediyorsanız, Atatürk Kitaplığı'nın kartpostalları size birçok kaynak sunacaktır. Çikolata kutusu kartpostalından Wedgwood porselenlerini andıran kabartma kartlara, tam ortalarında itinayla hazırlanmış Sultan II. Abdülhamid portrelerinin bulunduğu II. Meşrutiyet kartpostallarından Kurtuluş Savaşı kartpostallarına kadar birçok efemeral kaynağa doğrudan ulaşma şansınız var. Sayısı dört yüz elliye yakın olan müzik notalarını batılı ülkelerdeki çağdaşlarıyla karşılaştırabilir, erken Cumhuriyet döneminde ne çeşit broşürlerin basıldığına dair bir araştırma yapabilirsiniz. Uzun lafın kısası, şayet ne aradığınızı çok iyi biliyorsanız, sınıflandırmasında "efemera" kelimesi telaffuz edilmemiş olsa da çok önemli bir sosyal, siyasi, eğlence ve kentsel efemera arşivine sahip olan Atatürk Kitaplığı'nda teferruatlı bir araştırma yapabilirsiniz (http://ataturkkitapligi.ibb.gov.tr/).

MİLLİ KÜTÜPHANE

Efemeranın doğası gereği, Atatürk Kitaplığı'na benzer bir şekilde Milli Kütüphane'de de efemera başlığı altında sınıflandırılmış birinci el kaynak bulunmuyor. Bu sebeple, bu kelimeyle yapacağınız bir katalog taraması sizi yalnızca Ankara'da 2000'li yılların başında yapılmış olan efemera müzayedelerinin kataloglarına, yani ikinci el kaynaklara götürecektir. Elyazması ve nadir kitapların yanı sıra, Milli Kütüphane'nin şüphesiz en zengin kaynaklarının başında gazete ve dergi koleksiyonu geliyor. Kütüphane koleksiyonu kartpostallar açısından da oldukça zengin: 1900-1950 yılları arasındaki döneme ait toplam bin kırk iki kartpostal bulunmakta; fakat hiçbirinin dijital kopyası olmadığından, araştırmalarınız için Ankara'da bulunan kütüphanenin okuyucu salonlarını ziyaret etmeniz gerekecektir. Özellikle İstanbul'u betimleyen bu tarihi kartpostalların arasında Fransa'da basılmış olanları çoğunlukta ama 1860'lı yılların sonunda İstanbul'a gelip bir çerçeveci dükkânı açan Avusturyalı Max Fruchtermann tarafından bastırılmış olanlar da var.[14] Yine de Milli Kütüphane koleksiyonlarında bilhassa 20. yüzyıl sahne ve performans sanatları ve reklamcılıkla ilgili eğlence efemerası araştırması yapmak istiyorsanız, kütüphane web sitesinin sayısı yirmi bini bulan afişleri elektronik ortama taşıdığı "güzel sanatlar" sayfasını ziyaret etmeniz size yardımcı olacaktır (http://www.mkutup.gov.tr/tr/Sayfalar/default.aspx).

Atatürk Kitaplığı'nın zengin kartpostal koleksiyonundan bir örnek.

CER MODERN SANATLAR MERKEZİ

2010 senesinden beri Ankara'da modern sanatla ilgili çeşitli faaliyetler yürüten Cer Modern, etkinliklerinde efemerayı kaynak olarak kullanan

İstanbul Araştırmaları Enstitüsü'nde açılan "Doğunun Merkezine Seyahat" başlıklı sergiden, Pierre de Gigord'a ait bir fotoğraf.

bir modern sanat müzesi ve arşivinin nasıl olması gerektiğinden çok, böyle bir kurumun gelişmeye ve kökleşmeye başladığında neler yapması gerektiğinin emarelerini gösteren iyi bir örnek. Cer Modern'de resimden fotoğrafa modern sanatın çeşitli kollarıyla ilgili sergiler düzenlendiği gibi, yetişkinler ve çocuklar için farklı konular hakkında eğitici atölye çalışmaları da yapılıyor. Merkezin henüz tamamen aktif hale getirilmemiş bir blogu ve kütüphanesi ve genç sanatçılar için düzenlediği, Türkiye'de öncü olarak kabul edilebilecek CERSIP isimli bir sanatçı ikamet programı da bulunmakta. Cer Modern'in bu zamana kadar düzenlemiş olduğu çok sayıdaki serginin özellikle bir tanesinde Türkiye'de var olan efemera koleksiyonlarının izini sürmek ise oldukça kolay. 2014 senesinin etkinliklerinden biri olan Seyyahından Turizme Türkiye Turizm Tarihinden Sayfalar sergisinde, Osmanlı'dan Cumhuriyet'e yaklaşık yüz elli yıllık bir dönemi kapsayan ve Turing, Ankara Milli Kütüphane Başkanlığı, Beyazıt Devlet Kütüphanesi ve Kültür ve Turizm Bakanlığı Birimleri, Ömer M. Koç, Ömer Durmaz, Odeon Tours ve Büyük Pazar Mezatı koleksiyonlarından derlenmiş olan biletlerden kartpostallara, fotoğraflardan broşürlere, afişlere, hatta bavul etiketlerine kadar çok sayıda efemeradan faydalanılmış (http://www.cermodern.org/seyyahindan-turizme-sergisi.html). Serginin küratörlüğünü Türkiye'nin önemli efemeristlerinden Gökhan Akçura yapmış. Hepsi doğrudan basılı efemerayla ilgili olmasa da sekiz ciltlik bir *Ivır Zıvır Tarihi* serisi yayımlamış olan ve efemerayı hayatımızı zenginleştiren en önemli unsurlardan biri olarak tanımlayan Akçura, kendisini koleksiyoncu olarak betimlemese de,[5] Cer Modern'de düzenlemiş olduğu Seyyahından Turizme benzeri sergiler hangi arşiv ve/veya özel koleksiyonlarda ne gibi kaynaklar olduğunun anlaşılması açısından Türkiye'deki efemera çalışmalarında kaydadeğer bir yer tutmakta.

İSTANBUL ARAŞTIRMALARI ENSTİTÜSÜ

Bizans, Osmanlı ve Atatürk ve Cumhuriyet araştırmaları üzerinde odaklanan ve çalışmalarını sergiler, yayınlar ve burslar yoluyla da güçlendiren İstanbul Araştırmaları Enstitüsü (İAE), Suna ve İnan Kıraç Vakfı'nın kurduğu bir araştırma merkezi. Ayrıca, Koç Üniversitesi Suna Kıraç Kütüphanesi ile yaptığı ortaklık ve İstanbul Kalkınma Ajansı'nın desteği neticesinde, bu yazıda bahsi geçen iki farklı kurumun da dahil olduğu Beyoğlu'ndaki dokuz araştırma kütüphanesinin iştirakiyle kurulmuş olan BiblioPera: Beyoğlu Araştırma Merkezleri Platformu'nun gelişimine önemli katkısı olan bir kurum. 2015 senesinde İAE'de, benzer araştırma merkezleri ve arşivlerinin sergilerinde olduğu gibi, efemeranın kaynak olarak kullanıldığı Doğunun Merkezine Seyahat, 1850-1950 isimli bir sergi düzenlenmiş (http://www.iae.org.tr/Sergi/Dogunun-Merkezine-Seyahat-1850-1950-/188). Sergi için Fransız işadamı Pierre de Gigord'un ünlü fotoğraf albümünden derlenen eserler kullanılmış. De Gigord'un 1964 yılından sonra yaptığı İstanbul ve Türkiye ziyaretleri sırasında on iki seneyi aşan bir zaman dilimi boyunca topladığı, yüz altmış beşten fazla fotoğrafçının sayısı altı binden fazla olan eserini içeren ve Osmanlı'nın son ve Cumhuriyet'in ilk yıllarını (1850-1958) kapsayan özel koleksiyonunun önemli bir kısmı, işadamı ve koleksiyoner Jean Paul Getty'nin 20. yüzyılda kurduğu vakfa bağlı olarak hizmet veren Los

Angeles'taki Getty Araştırma Enstitüsü tarafından dijitalleştirilmiş ve çevrimiçi olarak araştırılmaya sunulmuş durumda. IAE ise 2015 yılında gerçekleştirdiği ve eş küratörlüklerini İstanbul'un günlük hayatını çok iyi bilen ve inceleyen Ekrem Işın (kurumun direktörü) ve Catherine Pinguet'in yaptığı sergiyle, de Gigord'un önemi herkesçe malum fotoğraf koleksiyonununa koleksiyonerin arşivinden çeşitli efemerayı ekleme yoluyla seyahat kültürü çalışmalarıyla ilgili yeni bir bakış açısı oluşturmuş.[16] Atatürk ve Cumhuriyet Araştırmaları, Osmanlı Araştırmaları ve Bizans Araştırmaları odaklı üç farklı bölümden oluşan kurumun kütüphanesi efemera çalışmaları için başvurulabilecek ikinci el kaynaklar içerdiği gibi, özellikle broşürler, sigorta haritaları, gazete küpürleri ve müzik notaları hakkında araştırma yapmak isteyenler için nitelikli bir referans merkezi olarak karşımıza çıkıyor (http://www.iae.org.tr/Kutuphane/2).

İSTANBUL MODERN SANAT MÜZESİ

İstanbul Kültür ve Sanat Vakfı kurucusu Nejat Eczacıbaşı'nın 1980'li yıllardan itibaren kurmak istediği ve açıldığı 2004 yılından beri Türkiye'nin en önemli modern sanat müzesi olma özelliğini koruyan İstanbul Modern'in bilhassa Türk sanat tarihi ve fotoğrafçılık konuları hakkında geniş bir arşive sahip olan kütüphanesinin çevrimiçi kataloğunda "efemera" kelimesiyle arama yaptığınızda konuyla ilgili müzayede kataloğu benzeri ikinci el kaynaklara ulaşmanız mümkün. İstanbul Modern özellikle sinemayla ilgili düzenlediği sergilerde efemeraya geniş yer veren bir sanat müzesi. Örneğin, küratörlüğünü İstanbul Modern Sinema Yöneticisi Müge Turan'ın, danışmanlığını Burçak Evren'in yaptığı, 18 Mayıs'ta başlayıp 31 Aralık 2016'ya kadar devam edecek olan Türkiye Sinemasında Ustalar: Lütfi Akad sergisinde senaryo, film karesi ve afiş benzeri yüz parçalık arşiv malzemesi bulunmakta (http://www.istanbulmodern.org/tr/sergiler/guncel-sergiler/turkiye-sinemasinda-ustalar-lutfi-akad_1859.html).

Müze kuruluşunun onuncu yılında Türk sinemasının ilk yüz yılını kutlamak için, Gökhan Akçura ve Müge Turan'ın eş küratörlüğünde 25 Eylül 2014-8 Ocak 2015 tarihleri arasında Yüzyıllık Aşk: Türkiye'de Sinema ve Seyirci İlişkisi adlı bir sergi düzenledikten sonra, tümü eğlence efemerası olan fenerlerden afişlere, sinema dergilerinden davetiyelere farklı arşiv belgelerini kalıcı hale getirmek adına yuzyillikask.istanbulmodern.org adresinde erişime açık bir dijital arşiv hazırlamış. Sergideki eserlerin büyük bir kısmı Gökhan Akçura, Müge Turan, yazar Pınar Çekirge, eserleriyle Türkiye sinema tarihine çok önemli katkılarda bulunmuş olan Agah Özgüç ve her ikisi de yazar ve sinema arşivcisi olan Metin Şamdan ve Vadullah Taş'ın kişisel koleksiyonlarından seçilmiş.[17] Yüzyıllık Aşk sinema tarihini aktarırken ilgili efemeral kaynakları kullanarak bilgi veren ve çok geniş kapsamlı bir eğlence efemerası arşivinden seçilmiş olan eserleri açıklayıcı metinlerle birlikte araştırmacıya sunmuş olan örnek bir web sitesi.

İSTANBUL ŞEHİR ÜNİVERSİTESİ TAHA TOROS ARŞİVİ

Şehir Üniversitesi'nin 2014 yılında İstanbul Kalkınma Ajansı'nın desteğiyle başlattığı ve SALT Araştırma'nın bilgi ve deneyimleriyle katkıda bulunduğu "Kişisel Arşivlerde İstanbul Belleği (KAİB)" Projesi kapsamında, uzun yaşamı boyunca binlerce belge ve çok sayıda kitap biriktirmiş olan ve "arşiv adam" olarak da bilinen[18] tarihçi ve yazar Taha Toros'un (1912-2012) kendisinden sonra bir üniversite ya da vakıf tarafından değerlendirilmesini arzu etmiş olduğu zengin kişisel koleksiyonundan[19] seçilmiş olan ve sayısı yirmi bir bini bulan dijital kopyalar arasında İstanbul ve İstanbul'la ilgili mekân ve şahıslara dair —proje yürütücüleri tarafından efemeral bir arşiv olarak adlandırılmış olmasa da— çok sayıda birinci el efemeral kaynak bulunmakta (http://bellek.sehir.edu.tr/Pages/Proje.aspx). KAİB kataloğunda "efemera" kelimesiyle yapacağınız bir araştırmanın sizi sadece dört adet ikinci el kaynağa ulaştırıyor olması sakın cesaretinizi kırmasın; İstanbul ile alakalı sayısız broşür, afiş, ilan, kartpostal, davetiye ve gazete küpürü benzeri kentsel efemeranın çevrimiçi kopyalarına aynı yerden kolaylıkla ulaşabilirsiniz. Özel izin gerektiren kulanıma kapalı belgeler için ise kurumla iletişime geçmeniz gerekiyor. Arşivin yayımlanmamış kataloğunun dijital kopyası da üniversitenin e-arşivinde erişime açık durumda (http://earsiv.sehir.edu.tr:8080/xmlui/handle/11498/2422).

İstanbul Modern'de düzenlenen "Yüzyıllık Aşk" başlıklı sergiden bir görüntü.

KOÇ ÜNİVERSİTESİ ANADOLU MEDENİYETLERİ ARAŞTIRMA MERKEZİ (ANAMED)

2006 yılından bu yana Türkiye'deki medeniyetlerin tarihini arşiv araştırmaları ve arkeolojik çalışmalarla desteklemeyi hedefleyen ve bu amaçla sergiler, sempozyumlar, yaz programları, projeler düzenleyip uluslararası burslar veren ve yayınlar yapan ve ayrıca BiblioPera merkezlerinden biri olan ANAMED, aynı zamanda ülkemizde efemeranın farklı çeşitlerini –kütüphane kataloğunda yer alan kaynaklar dışında kurumun web sayfalarında "efemera" kelimesi telaffuz edilmemiş olmasına rağmen– etkin ve etkileyici bir şekilde sergilerine taşıyan bir araştırma merkezi. 14 Nisan-8 Haziran 2016 tarihleri arasında Koç Üniversitesi Arkeoloji ve Sanat Tarihi Bölümü araştırma görevlisi Lauren Nicole Davis'in küratörlüğünü üstlendiği Koku ve Şehir, etkisinin efemeral olduğu iddia edilen parfümün ve antik çağlardan 21. yüzyıla kadar Anadolu topraklarında öne çıkmış olan elliden fazla kahve ve nane gibi güzel –bazen de güzel olmayan– kokunun nasıl üretilip tüketildiğini ve kokuların nasıl algılandığı sorusunun yanıtını ziyaretçilere açıklamayı hedeflemiş olan bir sergi. Koku ve Şehir, bilhassa üretim ve tüketim aşamalarının anlatıldığı bölümlerde özel koleksiyonlardan seçilen ve birer günlük hayat objesi olan parfüm ve kolonya şişelerini ve efemeral özelliğe sahip etiketlerini de ziyaretçileriyle buluşturduğu materyallere dahil etmiş (https://anamed.ku.edu.tr/tr/koku-ve-sehir). 2011 senesinde George Washington Üniversitesi öğretim üyesi Holly Dugan, el kitapları, anatomi ve seyahat kitapları gibi birinci el kaynaklardan da faydalanarak geç 16. yüzyıldan Pepys'in yaşadığı yıllara kadar olan dönemi kapsayan zaman dilimi süresince İngiltere ve kolonilerindeki günlük hayatın içindeki belirli sosyal sınıflar için belirgin önemleri olan tütsü, gül suyu, sassafras, biberiye, amber ve yasemin kokularının nasıl üretildiğini, ne tür muhafazaların içine konduğunu ve tüketim maddesi olmalarının yanı sıra ne gibi tıbbi amaçlar için kullanıldıklarını *The Ephemeral History of Perfume: Scent and Sense in Early Modern England* [Parfümün Efemeral Tarihi: Erken Modern Dönem İngiltere'sinde Koku ve Duyu] (Baltimore: The Johns Hopkins UP) adlı kitapta açıklamayı hedeflemişti.[10] Koku ve Şehir, Dugan'ın da eserinde bahsettiği, efemeral olduğu düşünülen farklı kokuların insan beyninde yer etmeyi başaran farklı kültürel ve materyal tanımlarının çok daha geniş bir zaman dilimi içerisinde Anadolu ve İstanbul topraklarında nasıl geliştirildiğini ve anlamlandırıldığını ziyaretçisine bireysel ve duyusal tecrübeler yoluyla etkileyici bir biçimde aktarmış. Ayrıca, olfaksiyonun (koku alma duyusu) kültürel tarihi kapsamında hem basılı hem de basılı olmayan efemeradan yararlanarak neler yapılabileceğini gösteren cazip bir örnek sunmayı da başarmış.

ANAMED'de açılan "I. Dünya Savaşı'nda İttifak Cephesinde Savaş ve Propaganda" başlıklı serginin afiş görseli.

ANAMED'in sergilerinde materyallerinden faydalandığı en önemli kaynaklardan biri şüphesiz Ömer M. Koç Koleksiyonu. Uzun senelerdir bilhassa Osmanlı tarihçilerinin varlığından ve öneminden haberdar olduğu ve çeşitli yayınlar aracılığıyla bazı parçalarının okurla paylaşıldığı bu kişisel koleksiyonun farklı bir özelliği ise Murat Bardakçı'nın 2016 yılı başlarında yayımladığı bir köşe yazısında "Türkiye'de bugüne kadar gereken öneme bir türlü sahip olamayan 'efemera'yı, yani tarihi belge koleksiyonerliğini [Ömer Koç'un] başlattığı, bu alanda ve fotoğraf konusunda ilk ve çok önemli yayınları yine onun yaptırdığı"nı belirtmesiyle dikkatleri çekti.[11] Ülkemizdeki Koç'tan önceki ve çağdaşı koleksiyonerler ve efemera arşivlerine bu pencereden bakılacak olursa, basılı efemera koleksiyonculuğu kavramından çok, konuyla alakalı geniş etkili ve kalıcı farkındalığın Ömer M. Koç Koleksiyonu'ndan seçilen efemeral belgeler ve ilgili yayınlar sayesinde kendisini daha belirgin ve kurumsal bir şekilde gösterdiğini ifade etmek ve böyle bir durumun efemera çalışmaları açısından şüphesiz çok belirleyici bir rol oynadığını belirtmek gerekecektir. Bardakçı'nın değindiği fotoğrafla ilgili yayınların yanı sıra[12] ANAMED'in şimdiye kadar düzenlemiş olduğu efemeral kaynakların kullanıldığı sergilere göz atıldığında, Ömer Koç'un kişisel efemera koleksiyonundan kapsamlı bir biçimde yararlanılmış olan bir organizasyonun 2015 yılında düzenlenen, aynı yıl kataloğu da yayımlanan ve küratörlüğünü Arter Genel Koordinatörü ve Aygaz Kültür-Sanat Danışmanı Bahattin Öztuncay'ın yapmış olduğu I. Dünya Savaşı'nda İttifak Cephesinde Savaş ve Propaganda sergisi olduğu ortaya çıkıyor. Afiş ve kitap kapağı için Alman grafik tasarımcısı Heinrich (Heinz) Keune'nin (1881-1946) doğan bir güneşin önünde siyah püsküllü devasa kızıl bir fesin altından koşarak çıkan elleri silahlı ve kırmızı fesli Osmanlı askerlerini tasvir ettiği 1915 tarihli Orient's Erwachen (Doğu'nun Yükselişi) adlı propaganda illüstrasyonunun seçilmiş olduğu sergide (https://anamed.ku.edu.tr/tr/i-dunya-savasinda-ittifak-cephesinde-savas-ve-propaganda-o), poster ve kartpostal benzeri birçok efemeranın yanı sıra döneme ait savaşla alakalı çeşitli günlük hayat objeleri de kulla-

nılmış. Mustafa Kemal Atatürk'ün ilk bilinen portresinin yer aldığı Avusturyalı ressam Wilhelm Victor Krausz'un (1878-1959) albümü de etkinliğe dahil edilmiş. Bu ve diğer sergilerde ziyaretçiyle buluşmuş olan farklı koleksiyonlara ait efemerayı çalışmalarında birinci el kaynak olarak kullanmak isteyen araştırmacıların ANAMED ile iletişime geçmesi gerekiyor.

VEKAM arşivinden bir kartpostal: "Tiftik keçilerinden elde edilen tiftikleri işleyen insanlar" (1901-1905).

KOÇ ÜNİVERSİTESİ VEHBİ KOÇ ANKARA ARAŞTIRMALARI UYGULAMA VE ARAŞTIRMA MERKEZİ (VEKAM)

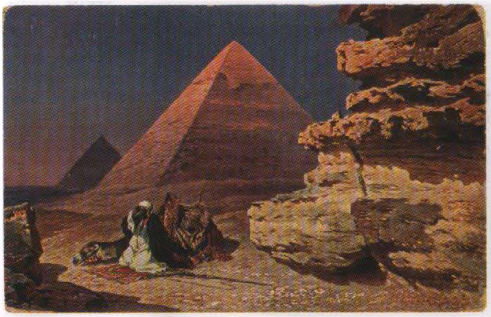
Kurulduğu 1994 senesinden beri Ankara'yla ilgili her türlü belgeyi derleyip şehrin kültürü ve tarihi hakkında çeşitli ulusal ve uluslararası projeler, sempozyumlar, sergiler, eğitimler ve çalıştaylar düzenleyen VEKAM, Ankara'yla ilgili yayımladığı çeşitli kitap ve kaynakçalar dışında şehir hakkında çalışma yapmak isteyen araştırmacılara burs sağlıyor. Ayrıca, yılda iki kez başkent hakkında Türkçe ve İngilizce yazılmış olan araştırma makalelerini ve görüş yazılarını yayımlayan *Ankara Çalışmaları Dergisi*, yayınlarının arasında. Direktörlüğünü Prof. Dr. Filiz Yenişehirlioğlu'nun yaptığı VEKAM, hiç şüphesiz Türkiye'nin en etkileyici dijital kentsel efemera koleksiyonlarından birine sahip. Eğitimsel ve ticari efemera arşivleri de araştırmacılar için birçok yeni başlangıç sağlayabilecek önemli birer kaynak. Kurumun yaklaşık on bin adet kaynağa sahip kütüphanesinde iki ana koleksiyon var: Ankara'nın ticari tarihi ve sahibinin kişisel koleksiyonu olması açısından önem taşıyan Vehbi Koç Koleksiyonu ve 1900-1980 yılları arası dönemle ilgili kartpostalları içeren Ankara Koleksiyonu. Ankara Koleksiyonu'nun içinde Cumhuriyet'in ilk yıllarında okullarda okutulmuş olan ders kitaplarının yanı sıra, VEKAM'ın "Akılçağı Projesi" kapsamında derlenmiş olan Eğitim Birliği yıllarına ait karneler, diplomalar, belgeler ve fotoğraflar da bulunmakta. Koleksiyonda ayrıca Ankara Devlet Konservatuvarı'yla ilgili belgeler var. Çok kapsamlı bir tarama yapılmasına olanak sağlayan çevrimiçi katalog sayesinde VEKAM'ın tüm arşivlerini inceleyebilir (https://vekam.ku.edu.tr/tr/content/arastirma), dijital koleksiyonlar içinde birinci el kaynak olarak kullanmak isteyeceğiniz eserler için kuruma doğrudan bir talep formu gönderebilirsiniz (https://vekam.ku.edu.tr/tr/content/materyal-talep-formu-o). Merkezin Ankara Fotoğraf ve Kartpostal Arşivi ve VEKAM LoCloud Arşivi[23] dijital efemeraya ulaşabileceğiniz koleksiyonların başında geliyor.

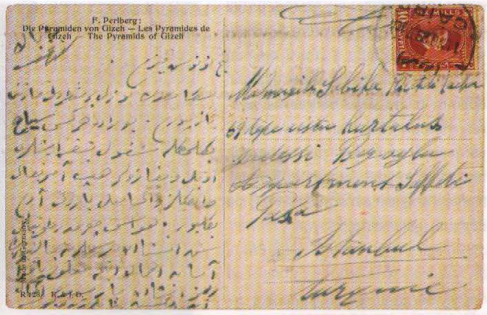
SALT ARAŞTIRMA

Başka bir BiblioPera kütüphanesi olan SALT, Osmanlı Bankası Arşiv ve

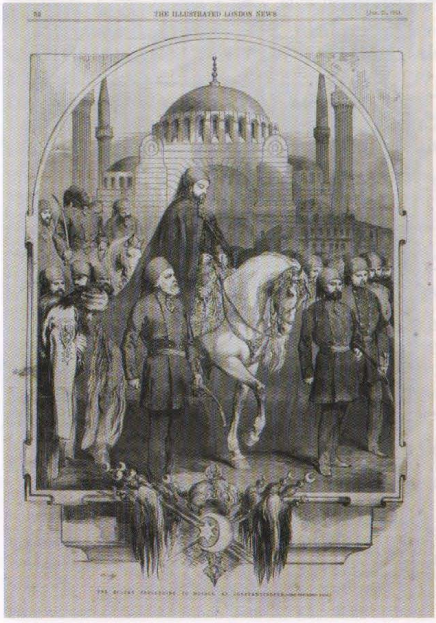
VEKAM arşivinden bir kartpostal: "Hisarönü Mahallesi'nde bir sokak" (1906).

SALT Galata koleksiyonundan, Sabiha Rüştü Bozcalı adına gönderilmiş bir kartpostalın ön ve arka yüzü.

Araştırma Merkezi, Platform Garanti Güncel Sanat Merkezi ve Garanti Galeri'nin 2011 senesinde özerk bir kurum olarak yeniden yapılandırılmasıyla kurulmuş ve koleksiyonunda üç kurumun arşiv ve kütüphanelerini barındırmakta. Çeşitli konuşmalar ve sergiler düzenleyen SALT'ın İstanbul Galata ve Ankara Ulus'ta iki ayrı merkezi bulunuyor. Kullanıcının etkin katılımını hedefleyen ve e-dergi, e-kitap ve dijital arşiv odaklı 2.0 standartlarına göre yapılandırılmış kütüphanesinin koleksiyonlarına ait parçalarının düşük çözünürlükte olan kopyalarına SALT Araştırma'nın web sayfasından ulaşabiliyorsunuz ve yüksek çözünürlükteki görselleri de yayınlarınızda kullanma şansınız var (http://saltonline.org/tr/191). Üç farklı kurumun birleşmesinden meydana gelmiş olan SALT'ın çok geniş bir dijital arşivi bulunmakta. Sanat Arşivi, Osmanlı Bankası Arşivi, Mimarlık ve Tasarım Arşivi, İtalyan Büyükelçiliği Arşivleri, Osmanlı İmparatorluğu'nda Fransızca Basın, Aile Arşivleri ve Sabin Rüştü Bozcalı Arşivi bol miktarda efemera içeren ana koleksiyonlar. Çeşitli arşivlerde bulunan (özellikle Mimarlık ve Tasarım ve Yusuf Taktak Arşivi) kartpostalların sayısı bin üç yüze yakın ve 20. yüzyıl boyunca yayınlanmış olan reklamların sayısı bin beş yüzü geçiyor. Sinema ve Tiyatro Arşivi'nde film el ilanlarına, farklı arşivlerde ise tatil köylerinden şehir tanıtımlarına kadar çeşitli konularla ilgili yüzlerce broşüre ulaşabilirsiniz. Çeşitli dillerde yayınlanmış ve geniş bir zaman dilimini kapsayan film afişleri de kapsamlı bir araştırma olanağı sağlayacak nitelikte. 20. yüzyılın başından günümüze kadar geçen zamanda değişik etkinlikler için basılmış olan davetiyelerin dijital kopyalarının sayısı üç bin civarında. Koleksiyonda yaklaşık elli adet de kartvizit bulunuyor. Arşivde iki adet fes etiketiyle birlikte mütevazı bir bilet koleksiyonu bile var. Uzun lafın kısası, çok hızlı bir katalog taramasının ardından (saltresearch.org) bile SALT —ben-

Sultan Abdülmecid'i camiye giderken tasvir eden ve sonradan renklendirilmiş gravür, *The Illustrated London News*, 21 Ocak 1854. *ILN* gravürünün orijinal ve renklendirilmemiş hali.

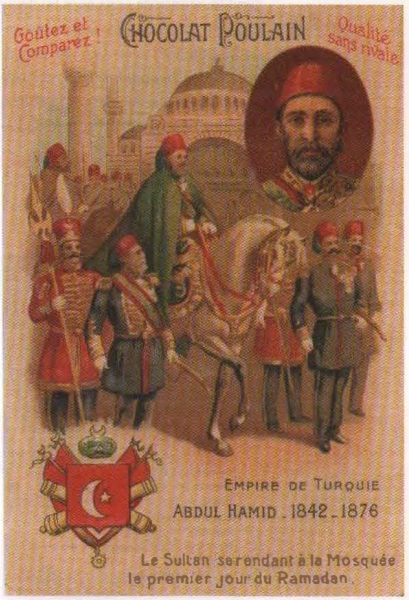
BaharGürsel arşivi.

zeri merkezlerde olduğu gibi arama sayfalarında "efemera" kelimesi pek de öne çıkmamış olmasına rağmen— Türkiye'nin en kapsamlı dijital efemera arşivine sahip kurumlarından biri olduğunu gösteriyor ve özellikle erken 20. yüzyıl efemerası tarihi çalışmak isteyenler için başvurulacak merkezlerin başında geliyor.

EFEMERİST OLUN, KENDİ ARŞİVİNİZİ OLUŞTURUN

Biraz dikkatlice incelediğinde, her ne kadar adlarında "efemera" sözcüğü zikredilmemiş olsa da, Türkiye'de efemera çalışmaya olanak sağlayacak birden fazla donanımlı araştırma merkezi ve arşivin var olduğu apaçık ortada ama aynı zamanda araştırmak istediğiniz konularla ilgili efemerayı toplayarak kendi arşivinizi oluşturma imkânınız da oldukça yüksek. Her şeyden önce, efemera koleksiyonu yapmak istiyorsanız avantajlısınız, çünkü çok fazla sayıda kaynağın bazen çok cüzi meblağlarda satışa sunulduğu bir ülkede yaşıyorsunuz. Efemeristliğin iki boyutu var: Birincisi ileride efemera olarak değerleri olabileceğini düşündüğünüz "ıvır zıvırları" çöpe atmamak, ikincisi ise geçmişten gelen efemeral kaynakları toplamak/koleksiyonunu yapmak. Bu yüzden, değerli olduğunu düşündüğünüz tiyatro veya sinema biletlerini, davetiyeleri, kartvizitleri, kartpostalları, takvimleri, peçeteleri ve hatta evinizdeki küçük eşyaların kullanım kılavuzlarını bile kesinlikle elinizden çıkarmayın. Ayrıca, en çok ne biriktirmek istediğinize karar verdikten sonra büyük şehirlerde sahafların düzenlediği efemera mezatlarına katılın. Sayısı yadsınmayacak kadar çok olan bu mütevazı açık artırmalarda her yaş ve sosyoekonomik gruptan, her türlü efemeraya ilgili kişilerle bir araya gelip 1800'lerden ve 1900'ların başından günümüze ulaşmış olan gazete, dergi, tapu senedi, takvim, kartpostal ve etiket gibi günlük hayat parçalarını koleksiyonunuza katabilir ve bunları birer birinci el kaynak olarak inceleyerek hepsinin kendine has olan öyküsünü anlatabilirsiniz. Belirli dönemlerde önemli antikacılar tarafından düzenlenen efemera müzayedelerinin kataloglarını ve çeşitli koleksiyonları tanıtan ve sayfalarında bu konularla ilgili araştırma yazılarına yer veren yayınları[24] incelemeyi de bir alışkanlık haline getirin. Bu yolla efemera kültürünüzü çok daha fazla geliştirip, özel koleksiyoncuların neler satın aldığı konusunda bir fikir sahibi olabilirsiniz.

Bir de farklı diyarlara yolunuz düşerse oralardaki sahaflarda mutlaka efemera arayın. Örneğin, 1842- 2003 yılları arasında basılmış olan dünyanın ilk resimli haftalık gazetesi *The Illustrated London News*'un 21 Ocak 1854 tarihli nüshasında bulunan ve burada resmini gördüğünüz Sultan Abdülmecid'in tam sayfa tasvirine ben iki yıl önce Londra'da rastladım.[25] Padişahı Kırım Savaşı esnasında, günlük hayat içinde tasvir eden ve altyazısında Abdülmecid'in Ayasofya Camii'ne giderken resmedildiğini belirten illüstrasyon bana farklı hikâyeler anlattı. İlki, 19. yüzyılın ilk yarısında İngiltere'de basılmış olan bir eserin kapağında bulunan bir litografinin kısa zaman içinde ortaya çıkmış olabilecek muhtemel kalıcı etkisiyle ilgiliydi. Britanyalı Oryantalist ressamların en ilgi çekicilerinden biri olarak addedilen ve eserlerindeki gerçekliğin Kahire'de günlük hayatın kalbinde geçirdiği uzun yıllar neticesinde elde ettiği bilgi ve tecrübeye dayandığı kabul edilen[26] John Frederick Lewis (1804-1876), İngiliz ressam Coke Smyth'in (1808-1882) İstanbul'da şahsen ziyaret etmiş olduğu mekânları tasvir ettiği yirmi altı eskizi taş üstüne nakşederek *Illustrations of Constantinople* adlı kitapta 1838 yılında yayımlamış.[27] Lewis'in kitap kapağı için tercih ettiği ve Sultan II. Mahmud'u cuma namazı çıkışı selamlık alayı esnasında betimleyen resim ile *The Illustrated London News*'ta Sultan Abdülmecid'i camiye giderken tasvir eden illüstrasyon arasında birçok açıdan kıyaslamaya değer benzerlikler bulunmakta. Diğer bir küçük ama önemli bir ayrıntı ise, bahsi geçen tasvirin renkli olmasına rağmen kromolitografi[28] olmamasıyla ilgiliydi. Nedenini sahafa sorunca, gazetelerdeki siyah beyaz illüstrasyonların basıldıktan ve okura ulaştıktan sonra kadınlar ve/veya çocuklar tarafından elde boyanarak renklendirilmiş olduğunu öğrendim. Yani yabancı bir ülkenin hükümdarının günlük hayatından bir kesit sunan ve okunduktan sonra atılması veya başka bir amaç için kullanılarak günlük hayat içinde bir şekilde tüketilmesi/dönüştürülmesi/yok edilmesi beklenen bir 19. yüzyıl gazete sayfasının efemeral özelliğini kaybederek üzerinde emek sarf edildiği için okunma vasfını yitirmiş fakat saklanması öngörülen yeni bir günlük hayat objesi haline geldiğini keşfettim. En nihayetinde, Sultan Abdülmecid'i Fransız ve İngiliz donanmaları Karadeniz'e henüz girmişken betimlemiş olan bu gazete sayfası tam yüz altmış yıl sonra basıldığı ülkeden çıkarak tasvir ettiği topraklara ulaştı ve bir çerçevenin içinde, farklı bir günlük hayatın ortasında kendine kalıcı bir yer buldu. Kısa bir süre önce ise yurtdışında internet yoluyla efemera açık artırmaları düzenleyen bir web sitesinde aynı illüstrasyonun daha küçük boyutlarda (10.5 x 7 cm) bir kromolitografi kopyasına rastladım. 19. yüzyılın ortasında bir İngiliz gazetesinde tam sayfa yayımlanmış olan Sultan Abdülmecid tasviri bazı

Bir çikolata firmasının dünya liderleriyle ilgili bir "öğrenci kartı"nda II. Abdülhamid.

http://s3-eu-west-1.amazonaws.com/lookandlearn-preview/M/M222/M222042.jpg

ayrıntıları üzerinde ufak değişiklikler/sadeleştirmeler yapıldıktan sonra, aynı dönemin sonunda meşhur bir Fransız çikolatasının dünya liderleriyle ilgili bir "öğretici kart"ında Sultan II. Abdülhamid resmi olarak, "Sultan, Ramazan'ın ilk gününde camiye giderken" altyazısıyla çocuklarla buluşmuştu.[29] Lewis ile başlayıp şimdilik Fransa'da sona eren bu ilginç rastlantı, bana 19. yüzyıl efemerasında betimlenmiş olan fikir ve stereotiplerin Avrupa'nın farklı ülkelerinde nasıl yaygın bir biçimde kullanılmış olabileceğine dair bir düşünce de kazandırdı. İşte efemeranın büyüsü de bu zaten; ilk bakışta sıradan ve ucuz görünen tek bir sayfa ya da bir kitap ayracı incelediğiniz takdirde size bir dönem zarfında meydana gelmiş olan sosyal, ekonomik ve kültürel gelişim, değişim ve etkileşimleri tasvir eden tefferuatlı ve güzel bir hikâye anlatabiliyor. Uzun lafın kısası, her ne kadar tek günlük olarak tanımlanmış olsa da efemera değerli, efemera çalışmak ise son derece önemlidir, çünkü size —siz de başka insanlara aktarın diye— sizin gibi insanların çok uzun seneler önce ne düşündüğünü, nasıl hareket ettiğini ve neleri sevip nelerden etkilendiğini gelip geçiciliğinin içinde sakladığı kalıcılığıyla bir çırpıda anlatıverir. Efemerayı ve tarihçi ve/veya koleksiyonerin efemerayla olan ilişkisini, şair ve yazar Hayriye Ünal çok yalın ama o derece etkileyici bir şekilde şu cümleyle ne güzel aktarmış: "Efemeristin temel hareket noktası: Tarihin yarısı kütüphane rafiarındaysa diğer yarısı çöp kutusundadır."[30]

BAHAR GÜRSEL
ORTA DOĞU TEKNİK ÜNİVERSİTESİ
TARİH BÖLÜMÜ

DİPNOTLAR

1 Efemeranın ayrıntılı bir tanımı için, Ş. Nihal Somer ve İshak Keskin, "Bir Bilgi Kaynağı Olarak Efemera ve Türleri", *Bilgi Dünyası* 13(2) (2012), s. 441-448.

2 *Chapbook*-Türkçeye tek bir kelime olarak çevrilmesi oldukça zor olan bir sözcük. Erken Modern Dönem Avrupa'sı, özellikle İngiltere'sinde son derece popüler olan bu küçük kitaplar *chapmen* olarak tanımlanan gezgirci esnaf/sportacılar tarafından satıldığı için bu ismi almış. 18. yüzyılda, *duodecimo* olarak isimlendirilen on iki yapraklı kitaplar halinde satılmış. En ucuz kâğıda basılan bu kitaplardaki gravürler çok düşük kaliteli tahta baskı kalıpları yoluyla yapılmış. Bir *chapbook*'un içinde dinden siyasete, trajediden komediye, aşktan kahramanlık hikâyelerine kadar her türlü konuyu bulmak mümkün olmuş. Konuyla ilgili daha fazla bilgi için, Lori Humphrey Newcomb, "What is a Chapbook?," *Literature and Popular Culture in Early Modern England*, ed. Matthew Dimmock & Andrew Hadfield (Surrey: Ashgate, 2009), s. 57-72.

3 Pepys'in şahsi kütüphanesinin kataloğu dört cilt olarak ilk defa 1914 yılında yayımlanmış. *Bibliotheca Pepysiana: A Descriptive Catalogue of the Library of Samuel Pepys* (Cambridge: Cambridge UP).

4 Andrew C. Rouse, *Mr. Pepys and the Turk: Popular Constructs of the "Turk" in England* (Hungary: SPECHEL Egyesület, 2014), 23.

5 "About the Ephemera Society", erişim tarihi: 27 Haziran 2016, http://www.ephemera-society.org.uk/about.html

6 Diğer önemli yabancı arşivlere dair bilgi için, Julie Anne Lambert ve Maurice Rickards, "Ephemera, printed", *Grove Art Online. Oxford Art Online*. Oxford University Press, erişim tarihi: 26 Haziran 2016. http://o-www.oxfordartonline.com.library.metu.edu.tr/subscriber/article/grove/art/T026405.

7 Somer ve Kesin, agm, s. 451.

8 "Tarihçe", Turkiye Filateli Dernekleri Federasyonu, erişim tarihi: 29 Ağustos 2016, http://www.tfdf.org.tr/tarihce.asp.

9 Çelik Gülersoy, "Bir Koleksiyon Hazmesi: Kartpostallar", erişim tarihi: 29 Ağustos 2016, http://earsiv.sehir.edu.tr:8080/xmlui/bitstream/handle/11498/5074/001580195010.pdf?sequence=1.

10 Kendisi de elemeral bir birinci el kaynak olan sergi broşürü: *Kent postalları'la Eski Türk Hayatı 1895-1920 (Herman Boyacıoğlu Koleksiyonu ürünleri)*, erişim tarihi: 29 Ağustos 2016, http://earsiv.sehir.edu.tr:8080/xmlui/bitstream/handle/11498/5103/001595072013.pdf?sequence=1

11 "Kuşadası'nda Tıvır Zıvır Müzesi Açılacak," 30 Haziran 2006, *Aydın Denize Gazetesi*, erişim tarihi: 29 Ağustos 2016, http://www.tayproject.org/haberarsiv2006.html.

12 Burçak Evren, "Seka'dan Kurtulanlar", 29 Kasım 1996, *Milliyet*, erişim tarihi: 30 Ağustos 2016, http://www.milliyet.com.tr/1996/11/29/yasam/seka.html.

13 Zaman içinde Özege yayımlanmasını istemiş olduğu kataloğu kendisi şahsen hazırlamış. *Eski Harflerle Basılmış Türkçe Eserler Kataloğu*. 5 cilt (İstanbul: 1975-1980).

14 Mert Sandalcı biriktirdiği iki binden fazla Fruchtermann kartpostalını üç ciltlik bir kitap halinde yayımlamıştır. *Max Fruchtermann Kartpostalları* (İstanbul: Koçbank, 2002).

15 *Hece* dergisinin "Efemera" özel bölümünde (Ekim 2015) Akçura, Meri Sarıdalcı ve Haluk Oral'ın koleksiyonlarına ve bunların nasıl kitaplaştırıldığına ve Metin And ile birlikte araştırmacıların artan sayıda görsel kullanmaya nasıl başladığına değinilmiş. "Gökhan Akçura'nın kişisel blogu" erişim tarihi: 5 Temmuz 2016, http://gokhanakcura.blogspot.com.tr/2015/10/hece-dergisi-ekim-2015.html. Bu listeye eklenebilecek bir diğer isim, hiç şüphesiz Burçak Evren'dir.

16 Sergının kataloğu da aynı sene yayımlanmış. *Doğu'nun Merkezine Seyahat. 1850-1950 Pierre de Gigord Koleksiyonu'ndan İstanbul'da Gezginlerin 100 Yılı*, IAE Katalogları 15 (İsanbul: İsanbul Araştırmaları Enstitüsü, 2015).

17 Nur Çintay'ın koleksiyonerlerin üçü ve sergi hakkında bir yazısı bulunmakta. "Filmleri Gerçek Sanırdık", 4 Ekim 2014, *Sabah*, erişim tarihi: 17 Temmuz 2016. http://www.sabah.com.tr/yazarlar/cumartesi/cintay/2014/10/04/filmleri-gercek-sanirdik

18 "Taha Toros'un arşivi internette", 28 Ağustos 2015, *Milliyet*, erişim tarihi: 29 Ağustos 2016, http://www.milliyet.com.tr/taha-toros-un-arsivi-internette-gundem-2108818/.

19 "Bir Koca Ömür, Bir Koca Tarih Taha Toros", 2 Mayıs 2012, *Altınşehir Adana Kent Kültürü ve Sanat Dergisi*, erişim tarihi: 29 Ağustos 2016, http://www.altinsehiradana.com/Makale/bir-koca-omur-bir-koca-tarih-taha-toros/393/

20 Kokuların tarihiyle ilgili önemli bir yayın olan, Fransız tarih profesörü Alain Corbain'in yazdığı *The Foul and the Fragrant: Odor and the French Social Imagination*'ın (Mass.-Harvard UP, 1986) yanı sıra, Birmingham Üniversitesi'nde tıp tarihi profesörü olan Jonathan Reinarz, 2014 yılında yayımladığı *Past Scents: Historical Perspectives on Smell* (Urbana, Chicago & Springfield: University of Illinois Press) adlı kitabında da benzer bir konu üzerinde durmuş ve Dugan'ın eserine çok sayıda atıfta bulunmuştur.

21 "Ömer Koç ve 'Patronaj'", 29 Şubat 2016, *Haber Türk*, erişim tarihi: 12 Haziran 2016, http://www.haberturk.com/yazarlar/murat-bardakci/1202384-omer-koc-ve-patronaj. Bardakçı, Türkiye'de düzenlenmeye başlanmış olan efemera mezatlarından dem vurduğu 25 Mayıs 2016 tarihli yazısında ise efemerayı "belge, kartpostal, fotoğraf, bilet, pul, mektup, hisse senedi, vesaire gibi genellikle ıvır zıvır nazarıyla bakılan malzeme" olarak tanımlıyor. "İnsanlık Tarihının Çok Önemli İki Belgesi, Bugün New York'ta Mezatta", *Haber Türk*, erişim tarihi: 24 Temmuz 2016, http://www.haberturk.com/yazarlar/murat-bardakci/1244297-insanlik-tarihinin-cok-onemli-iki-belgesi-bugun-new-yorkta-mezatta.

22 Bahattin Öztuncay tarafından hazırlanan, Aygaz Kitaplığı serisinde yer alan ve Ömer Koç'un fotoğraf koleksiyonundan farklı seçkiler sunan iki ciltlik *Dersaadet'in Fotoğrafçıları* (2003), *Hatıra-i Uhuvvet. Portre Fotoğraflarının Cazibesi: 1846-1950* (2005) ve 2011 yılında Sadberk Hanım Müzesi'nde aynı adla düzenlenmiş olan serginin akabinde yayımlanan *Hanedan ve Kamera. Osmanlı Sarayından Portreler* bu kitaplar arasında yer almaktadır. 2015 yılında ANAMED'de düzenlenmiş olan *Camera Ottomana* sergisinin Zeynep Çelik, Edhem Eldem, Bahattin Öztuncay, Frances Terpak ve Peter Louis Bonfitto tarafından yazılmış olan *Camera Ottomana: Osmanlı İmparatorluğu'nda Fotoğraf ve Modernite, 1840-1914* (İstanbul: Koç Üniversitesi Yayınları, 2015) adlı kitabı ise verilebilecek en yakın tarihli örnektir.

23 LoCloud "Local Content in a Europeana Cloud/Europeana Bulutunda Yerel İçerik" anlamına geliyor ve küçük ve orta ölçekli kütüphane ve arşiv kayıtlarını dijital olarak çevrimiçi erişime açmayı hedefliyor. LoCloud otuz iki ortağı olan bir Avrupa Birliği projesi (https://vekam.ku.edu.tr/tr/content/locloud-projesi).

24 Şerif Antepli tarafından hazırlanan ve üç ayda bir Ant Yayıncılık tarafından yayımlanan *Collection: Geçmişin Değerlerini Geleceğe Taşıyanların Dergisi* bu konuda verilebilecek en iyi örneklerden biridir.

25 *The Illustrated London News*'un aynı yüzyıla ait benzer renklendirilmiş nüshalarına Türkiye'de düzenlenen müzayedelerde de rastlanıyor.

26 "The Languid Lotus-Eater," Mary Roberts, *Intimate Outsiders: The Harem in Ottoman and Orientalist Art and Travel Literature* (Durham & Londra: Duke University Press, 2007), s. 19-37.

27 John F. Lewis, *Lewis's Illustrations of Constantinople made during a Residence in that City in the Years 1835-6. Arranged and drawn on Stone from the Original Sketches of Coke Smyth by John F. Lewis* (Londra: T. McLean, D&P. Colnaghi and John F. Lewis, 1838).

28 Çokrenkli baskı, ilk olarak Almanya'da kullanılmaya başlanmış. 1840 sonrası ulaştığı Birleşik Devletler'de İç Savaş'ın ardından düşük üretim maliyeti ve seri üretime bağlı olarak çok ucuz fiyatlarla satılmaları neticesinde sanat eserleri ve çeşitli illüstrasyonların kromolitografik kopyaları toplumun tüm katmanları tarafından ulaşılabilir hale gelmiştir.

29 Kartın arkasındaki metinde padişahın ne zaman doğduğu, tahta çıktığı ve çocuklarıyla da ilgili bilgi bulunmakta.

30 "Önemsizin Önemi", *Hece* (Ekim 2015): 59-61.

Mutfak kültürünün hafızası...

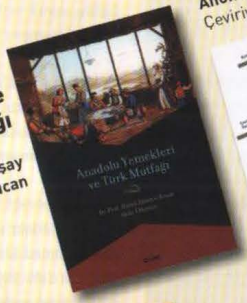
Karagöz Mutfakta

Anonim
Çeviriyazı: Efdal Sevinçli

Anadolu Yemekleri ve Türk Mutfağı

Dr.Phil. H. Zübeyir Koşay
Akile Ülkücan

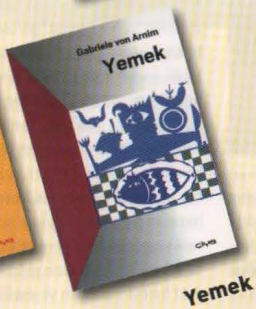
Mutfaktaki Felsefe

Francesca Rigotti
Türkçesi:
Cenk Çokuslu

Mutfaktaki Tarifbaz

Julian Barnes
Türkçesi:
Özcan Kabakçıoğlu

Yemek

Gabriele von Arnim
Türkçesi: Sevinç Altınçekiç

Çok yakında

Ev kadını
Ayşe Fahriye

Melceü't-Tabbâhin
(Aşçıların Sığınağı)
Mehmet Kâmil

Yeni Yemek Kitabı
Hazırlayan: Özge Samancı

12-20 Kasım 2016 tarihleri arasında
35. Uluslararası İstanbul Kitap Fuarı'nda 4. salondayız.
(TÜYAP Fuar ve Kongre Merkezi Büyükçekmece/İstanbul)

çiya YAYINLARI

www.yemekvekultur.com

MİMAR SİNAN'I SAKIN BU KİTAPTAN OKUMAYIN!

BURAK ÇETİNTAŞ

"Bir kitapta bu kadar hata istense yapılamaz!" dedirtecek bir kitap çıktı yakın geçmişte. Üstelik hata yapılan eserler sıradan, bugün mevcut olmayan yahut adı sanı belli olmayan yapılar değil; Mimar Koca Sinan'a ait mabetler, medreseler, hamamlar! Kitapta tanıtılan 107 yapıdan 60'a yakını yanlış teşhis edilmiş... Okurun aklına ister istemez şu soru geliyor: Bu kurumun yayınlarını denetleyen bir yayın kurulu ve editoryal kadro yok mu?

Birkaç ay evvel İstanbul Büyükşehir Belediyesi'ne bağlı Kültür A.Ş.'den mutadı vechile yine İstanbul konulu bir kitap yayımlandı. Kitabın temelini İbrahim Hakkı Konyalı'nın 1940'larda hazırladığı ve senelerden beri kayıp olan Mimar Sinan eserlerinin fotoğraflarından oluşan iki albümdeki resimler oluşturuyor. Önsözde bahsedildiğine göre, Konyalı tarafından kaleme alınan metin kısmı Taksim'deki Atatürk Kitaplığı'nda duruyor. İki albüm ise izleri senelerce kaybolduktan sonra birkaç sene evvel meydana çıkmış ve İstanbul Belediyesi'nin koleksiyonuna katılmış. Buraya kadar her şey pek güzel. Ne var ki Haziran 2016'da okurla buluşan kitap herhalde İbrahim Hakkı Konyalı'nın kemiklerini sızlatmıştır!

Lafı hiç uzatmadan mevzuya girelim. *İbrahim Hakkı Konyalı'nın Kayıp Arşivinden İstanbul'da Mimar Sinan Eserleri* isimli kitap altı bölümden oluşuyor ve toplam 107 Mimar Sinan eseri tanıtılıyor. Ne var ki tanıtılan eserlerden 60'a yakını ne yazık ki yanlış teşhis edilmiş, fotoğraflar birbirine karıştırılmış. İşin hazin yanı, tamamı İstanbul'da, yani adeta pencereden bakıldığında görülebilecek, birkaç adım atıldığında dokunulabilecek kadar yakın olan bu eserlerin neredeyse tamamı birbirine katılmış! Büyük boyda, 456 sayfa, ciltli-kutulu, yani hayli masraf edilerek ve özenle basılmış ve aslında konusunda rehber olması beklenen bir kitabın böyle hazırlandığını görmek çok acı. Kitaptaki yayın sırasına göre adeta bir hata-sevap cetveli haline gelecek aşağıdaki listeyi ilgililerin ve eseri edinmiş okurların dikkatine sunalım:

* 67. sayfada kaydedilenin aksine, Cihangir Camii Fındıklı'da değil, ismini verdiği Cihangir semtindedir.

* 70. sayfada fotoğrafı bulunan eser Sütlüce'deki Mahmud Ağa (Çavuşbaşı) Camii değil, Draman'daki Tercüman Yunus Bey Camii'dir.

* 72-73. sayfalardaki fotoğraf Sütlüce'deki Mahmud Ağa Camii civarındaki Mimar Sinan eseri çeşmeye değil, Edirnekapı haricindeki Emir Buharî Tekkesi'nin avlu kapısı dışında bulunan, 1676 tarihinde inşa edilen, bir başka deyişle Mimar Sinan eseri olmayan diğer bir çeşmeye aittir.

* 74. sayfadaki eser Tophane Ebu'l-Fazl Mehmed Efendi Camii değil, Kasımpaşa'daki Piyale Paşa Camii'nin son cemaat mahalli revak sütunlarıdır.

* 76. sayfada da Ebu'l-Fazl Camii avlusu değil Kasımpaşa'daki Piyale Paşa Camii avlusundaki anıt çınar ağacı görülmektedir.

* 78. ve 81. sayfalardaki eser Draman'daki Tercüman Yunus Bey Camii değil, Haseki Hürrem Sultan Camii'dir.

* 102., 104. ve 105. sayfalardaki fotoğraflar Kazasker Abdurrahman Çelebi Camii'ne değil, aslında bir Mimar Sinan eseri olmayan, Yedikule civarındaki İmrahor İlyas Bey Camii'ne aittir.

* 106. sayfadaki fotoğraf Yedikule'deki Hacı Evhad Camii'ne değil Şehremini'nde, Küçükhamam civarındaki Odabaşı Behruz Ağa Camii'ne aittir.

* 109. sayfadaki fotoğrafta ise yine Yedikule'deki Hacı Evhad Camii'nin

avlu kapısının solundaki çeşme değil, Odabaşı Camii'nin avlu kapısının sağındaki çeşme ile taşmektep ve dükkan kalıntıları görülmektedir.

* 114. sayfadaki eser Haseki Hürrem Sultan Camii değil, Sütlüce'deki Mahmud Ağa Camii'dir.

* 116. sayfadaki hazire fotoğrafı Hürrem Sultan Camii'ne değil Mahmud Ağa Camii'ne aittir.

* 155. sayfadaki fotoğrafta Muhiddin Çelebi Camii'nin karşı sırasındaki çeşme değil, Tophane'deki Boğazkesen Yokuşu üzerindeki Ebu'l-Fazl Camii'nin avlu duvarı üzerindeki hicrî 1145 tarihli Defter Emini yahut Sultan I. Mahmud çeşmesi görülmektedir.

* 156. ve 159. sayfalardaki eser Eyüpsultan'daki Nişancı Camii değil, Fatih'teki Bâlî Paşa Camii'dir.

* 160. sayfadaki eser Mevlanakapı'da olduğu söylenen Odabaşı Behruz Ağa Camii değil, birkaç sene evvel çok kötü bir kopyası Unkapanı'nda Haliç kenarındaki parkın içine inşa edilen Süleyman Subaşı Camii'dir. 163. sayfadaki çeşme de yine Odabaşı Camii civarında değildir.

* 202. sayfadaki fotoğraf Turşucuzâde Hüseyin Çelebi Camii'ne ait değildir.

* 204. ve 205. sayfalardaki çeşme fotoğrafları Silahdar Abdullah Ağa'nın hicri 1207'de yaptırdığı çeşmeye değil, Kasımpaşa'daki Emir Camii avlusu dışında yer alan, 1732 tarihli Kıblelizâde Mehmed Bey Çeşmesi'ne aittir. Eserin kitâbesinde "Sahibü'l-hayrât ve'l-hasenât / Kıblelizâde Mehmed Beyefendi, 1145" ibaresi mahkûktur.

* 212. sayfadaki fotoğraf Fener'deki Abdi Subaşı Mescidi'ne değil, Kocamustafapaşa'daki Arakiyeci (yahut "Takkeci") Ahmed Çelebi Camii'ne aittir.

* 216. sayfadaki eser Çarşamba'daki Beyceğiz Mescidi değil, Davud Ağa Mescidi'dir.

Fatih'in Fener semtinde, aynı isimli sokak üzerinde yer alan ve 1989'da yenilenen, Mimar Sinan eseri Abdi Subaşı Camii'nin 1940'larda Konyalı tarafından çektirilmiş bir fotoğrafı. Minare kaidesinin dibinde oturan zat İbrahim Hakkı Konyalı'dır.

Burak Çetintaş arşivi

* 218-219. sayfalardaki eser Defterdar Şerifezâde'nin Edirnekapı'daki kabri değil, Topkapı'da Ilyaszâde Mahallesi'nde ve Eski Posta Yolu üzerindeki Sâkine Hatun Sebili'dir.

* 220. sayfadaki fotoğraf Samatya sahilindeki Çilingirler Mescidi'ne değil, Hasköy'de Camialtı Tersanesi civarındaki Kuşkonmaz (Handân Ağa) Camii'ne aittir.

* 222. sayfadaki fotoğraf, Çilingirler Mescidi'nin mihrabına değil Handan Ağa Camii'nin çini mihrabına aittir.

* 228. sayfadaki fotoğraf Kocamustafapaşa'daki Duhanizâde Mescidi'ne ait değildir.

* 230. ve 232. sayfalarda resmi görülen eser Fatih'teki Hacegîzâde Mescidi değil, Vefa'daki Mimar Mehmed Ağa Mescidi ismiyle de bilinen Zeyni Mehmed Efendi Mescidi'dir ve Mimar Sinan eseri değildir.

* 233. sayfada Hacegîzâde Mescidi civarı değil, Fatih'te Nişanca Caddesi üzerinde ve Nişanca Aralığı ile Müezzin Bilal Sokak arasında kalan ve bugün mevcut olmayan Mâlûlzâde Darülkurra'sı ve bitişiğindeki kabristan görülmektedir. Darülkurra'nın yerinde (fotoğrafta yenilenmekte olan bahçe duvarının hizası) bugün Nişancı Mehmed Paşa İlkokulu yükselmektedir.

* 236. sayfadaki eser, Fatih Haydar'daki Hacı Hasan Mescidi değildir.

* 244. ve 277. sayfadaki fotoğraflar Topkapı'daki Ilyaszâde Mescidi'ne değil Eyüpsultan Otakçılar civarındaki Davud Ağa Mescidi'ne aittir.

* 251. sayfadaki fotoğraf, Hacı İvaz Camii civarındaki çeşmeye değil, Yedikule civarındaki Uşşaki Dergâhı duvarındaki Karahisarî'nin meşhur istif besmelesinin kitabesine hakkolunduğu çeşmeye aittir.

* 252. sayfadaki eser, Silivrikapı'daki Meşeli Mescid değil, Karagümrük'deki Üçbaş (Nureddin Hamza) Mescidi'dir.

* 260. sayfada Eyüpsultan sırtlarındaki Davud Ağa Mescidi değil, Fatih Arabacı Bayezid Mahallesi'ndeki KaragözTekkesi Mescidi görülmektedir.

* 262-263. sayfalardaki türbe binası Davud Ağa Mescidi'nde değildir.

* 264. sayfadaki fotoğraf Eğrikapı'daki Sarraf (yahut Savak) Mescidi'ne değil, Yedikule'deki Hacı Evhâd Camii'ne aittir.

* 267. sayfadaki kitâbe Sarraf Mescidi'ne değil Yedikule'deki Hacı Evhad Camii'ne aittir, kitâbenin ilk kartuşunun ilk iki kelimesi "Hacı Evhad"dır.

* 270. sayfadaki fotoğraf Süleyman Subaşı Mescidi'ne ait değildir.

* 274. sayfadaki resim Kumkapı'daki Ferhad Paşa Mescidi'ne ait değildir.

* 276. sayfadaki fotoğrafta görülen eser, Karagümrük'teki Üçbaş Mescidi değil, Sulukule'deki Neslişah Sultan Camii'dir.

* 284 sayfadaki fotoğraf Küçükçekmece'deki Abdüsselâm Medresesi'ne değil, Eyüpsultan sırtlarındaki Şeyh Murad Tekkesi civarındaki Nişancı Mustafa Paşa Camii bitişiğindeki mektep ve çeşmeye aittir.

* 288. sayfadaki resimde Üsküdar'daki Eski Valide Medresesi değil, Kadırga'daki Sokollu külliyesine ait medrese ve imâret duvarları görülmektedir. Resmin sağındaki bacaya benzer yapı ise yine bir 16. yüzyıl yapısı olan Helvacıbaşı İskender Ağa Mescidi'nin minare kalıntısıdır.

* 292. sayfadaki yapı, Fatih'teki Hacegizâde Medresesi değil, Atik Valide külliyesi bitişiğindeki Şabani Tekkesi'dir.

* 294. sayfadaki fotoğraf Yedikule'deki Hacı Evhad Mektebi'ne değil, Üsküdar'daki Atık Valide Sıbyan Mektebi'ne aittir.

* 296. sayfadaki bina Şehzadebaşı'ndaki Hafız Mustafa Çelebi Mektebi değil, Sultanahmet Meydanı'nda bulunan ve bugün Türk ve İslam Eserleri Müzesi olarak kullanılan İbrahim Paşa Sarayı'dır.

* 302. sayfadaki fotoğraf Aksaray'daki İbrahim Paşa Medresesi'ne değil, Karagümrük'teki Vasat (yahut "Cedid") Ali Paşa Medresesi'ne aittir.

* 308. sayfadaki fotoğraf Ahırkapı'da olduğu kaydedilen Kapıağası Mahmud Ağa Mektebi'ne değil, Vefa'da Şeyhülislâm Mirza Mustafa Efendi'nin de haziresinde medfun olduğu Arpaemini Mustafa Efendi Mektebi'ne aittir.

* 314. sayfadaki yapı Mihrimah Sultan'ın Üsküdar'da yaptırdığı değil, Edirnekapı'da inşa ettirdiği sıbyan mektebi binasıdır.

* 316. sayfada Edirnekapı'daki Mihrimah Sultan Sıbyan Mektebi'nin değil, Haseki'deki Hürrem Sultan Medresesi'nin fotoğrafı mevcuttur.

* 318. ve 321. sayfalarda Fatih Nişancı'daki Mehmed Bey Medresesi'nin değil, Çapa Yüksekkaldırım mevkiindeki Kazasker Abdurrahman Çelebi Camii'nin harap halinin fotoğrafları basılmıştır.

* 322. sayfada Eyüpsultan'daki Sokollu Medresesi değil, Unkapanı'ndaki Süleyman Subaşı Camii'nin fotoğrafı neşredilmiştir.

* 327. sayfadaki medrese yapısı Süleymaniye Medresesi değil, Şehzâde Medresesi'dir.

Konyalı, Eyüpsultan'da, Beybaba Sokak üzerinde yine bir Mimar Sinan eseri olan Pertev Paşa Türbesi önünde tespitte bulunuyor.

Burak Çetintaş arşivi.

* 329. sayfadaki bina Süleymaniye Medresesi değil, Üsküdar'daki Şemsi Paşa Medresesi'dir.

* 330-331. sayfalardaki yapı Süleymaniye Medresesi değil, Şehzâde Medresesi'dir.

* 344. sayfadaki mezar yapısı Eyüpsultan'daki Ayaspaşa Türbesi değildir. Kaldı ki Ayaspaşa Türbesi kapalı değil dört sütun üzerine oturan bir kubbenin örttüğü açık bir türbedir. Bu türbe Yenibahçe'deki (şimdi Vatan Caddesi üzerinde) III. Murad'ın hanımlarından Şâh Hubân Hatun Türbesi'dir, bugün mamur ve bakımlıdır.

* 346. sayfadaki fotoğraf da Ayaspaşa Türbesi'ne ait değildir, zira bu türbede çini bezemeler mevcut değildir.

* 400. sayfadaki fotoğrafta görülen yapı Vefa'daki Hüsrev Kethüdâ Darülkurrası değil, Üsküdar'daki Mihrimah Sultan Sıbyan Mektebi'dir.

* 404. sayfadaki bina Müftü ("Müfdi" değil!) Sadi Çelebi Darülkurrası değil, Eyüpsultan'daki Sokollu Mehmed Paşa Darülkurrası'dır. Kubbenin ardında gözüken minare ve külahı Eyüpsultan Camii'ne aittir.

* 416. sayfadaki fotoğraf Fındıklı Hamamı'na değil, Beşiktaş'taki Sinanpaşa Hamamı'na aittir.

* 418. sayfadaki fotoğrafta Yedikule'deki Hacı Evhad Hamamı değil, Samatya'daki Hacı Kadın Hamamı görülmektedir.

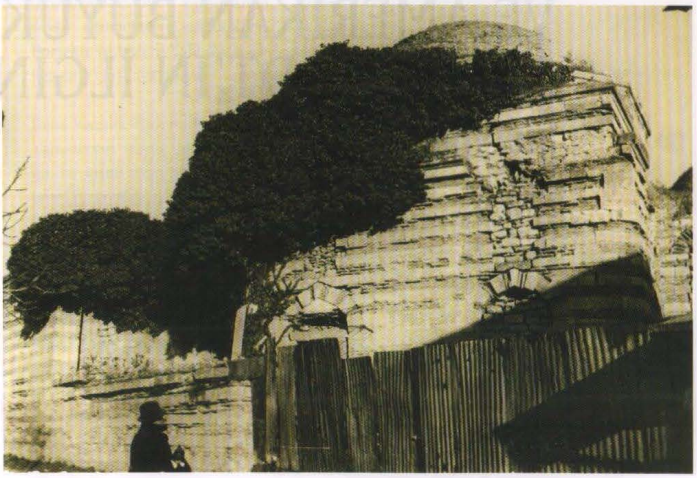
* 422. sayfada Hırkaişerif'deki Lütfü Paşa Hamamı'na değil, Fındıklı'daki Fındıklı (yahut Molla Çelebi) Hamamı'na ait fotoğraf basılmıştır.

Kitaptaki yanlış tespitler bir yana, giriş yazısındaki Konyalı fotoğraflarının nerede çekildikleri dahi teşhis edilememiştir. Konyalı 23. sayfada Haseki Darüşşifası'nın iç avlusundadır, 33. sayfada ise Fenerbahçe burnundaki tarihî hamam kalıntısının hemen önünde durmaktadır. 51. sayfadaki fotoğrafta ise Edirnekapısı'nda Mısırtarlası mevkiindeki mezar taşlarını incelerken görülmektedir.

Yine aynı kitabın 42. sayfasında yayımlanan Konyalı'nın kabrine ait fotoğrafta gözüken ve yine aynı sayfadaki metinde Şair Nedim'e ait olduğu iddia edilen tarihî mezartaşı hususunda ise henüz fikir birliğine varılabilmiş değildir. Nedim'in kabrini bulduğunu iddia eden Konyalı'ya, birkaç ay sonra Tarih Encümeni azasından Efdalüddin Tekiner'in imzasıyla çıkan kısa bir makaleyle cevap verilir. Nedim'in kabrinin yeri meselesi bugün de tartışmalıdır. Ne var ki İstanbul'un tarihini yazmaya ve yayımlamaya talip bir kurumun bünyesinde hazırlanmış bir kitapta bu şüpheli durum bile göz ardı edilmiş.

İşin bir diğer hazin yanı, kitapla ilgili pek çok gazetede ve dergide uzun uzun methiyeler yayımlanması. İnsan ister istemez düşünüyor: Haydi gazeteciler (mesela *Haber Türk*'ten Ece Ulusum'un yazısı, 4 Eylül 2016 Pazar, haftasonu ekinde s. 6-7) ve dergi editörleri (mesela, *Derin Tarih*'ten Halil Solak'ın yazısı, Ekim 2016 tarihli 55. sayı, s. 132-133) bir konuyu araştırıp okumadan çalakalem yazdılar, peki böyle bir kitap piyasaya çıkalı neredeyse üç ay olmuşken, tek bir üniversitenin mimarlık bölümünden, Mimar Sinan uzmanı olduğunu söyleyen hiçbir akademisyenden de ses çıkmaz mı? "Haberimiz yoktu...", "Tenkide değer görmedik" gibi bahaneler herhalde inandırıcı olmayacaktır.

Şimdi akla bir soru geliyor: Tamamen iyi niyetlerle çıkılmış bu yolda böyle bir neticeye nasıl varıldı? Her şeyin ötesinde böyle ciddi eserler yayımlamak iddiasında olan pek çok yayınevi gibi Kültür A.Ş.'nin de bir danışma kurulu, yayınlar hususunda fikir aldığı bir ilim heyeti yok mudur? Bu müesseseden çıkacak kitaplara karar veren yayın kurulu, aldığı karar doğrultusunda hazırlatılan kitapların akıbetini takip etmez mi? Yayınevine gelen yahut kurum bünyesinde hazırlanan çalışmalar hiç mi kontrol edilmez, elden geçirilmez? Bunca fahiş hata "grafikerin kusuru", "mizanpaj sırasında yaşanan karışıklık" yahut "sehven yapılmıştır" ifadeleriyle geçiştirilemeyecek kadar ciddi. Hiçbir şey yapılamadıysa bile, Prof. Dr. Aptullah Kuran'ın 1986'da yayımlanan *Mimar Sinan* isimli envanter niteliğindeki kitabına müracaat edilseydi, Osmanlı coğrafyasının dört bir yanına yayılan Mimar Sinan eserlerinin neredeyse hepsinin fotoğraflarının katalog halinde verildiği bu eser Konyalı'nın çalışmasının yayına hazırlanmasına rehberlik edebilirdi.. Sözün kısası; bu kitapla Mimar Koca Sinan'a yazık, aziz hatırasına ise en hafif tabirle ayıp edilmiştir!

Konyalı 1940'larda kaderine terk edilmiş, Mimar Sinan eseri bir medresenin önünde.
Bu yazıda yayımlanan üç fotoğrafın yanı sıra arşivimde bulunan ve yine İstanbul'daki Mimar Sinan eserlerini belgeleyen diğer 39 Konyalı fotoğrafı da yazık ki kitapta yok. Bu durum Konyalı'nın araştırmasının tamamına ulaşılamadığının da ispatı.

Burak Çetintaşarşivi

II. DÜNYA SAVAŞI'NDA FRANSA'DAKİ "GAYRİ MUNTAZAM" TÜRK YAHUDİLERİ VE AMERİKAN BÜYÜKELÇİSİ STEINHARDT'IN İLGİNÇ TUTUMU

İZZET BAHAR

Fransa'daki gayri muntazam Yahudi vatandaşların akıbetlerine değinen çalışmalar, yapılan teşebbüslerin özellikle Amerikan Büyükelçisi Laurence Steinhardt'ın temasları sayesinde etkili olduğunu ve Türk hükümetinin bu insanları ölüm kamplarına gönderilmekten kurtardığını dile getirir. Döneme ait belgeler ise bu söylemin yanlış olduğunu, zamanın hükümetinin tutumunda değişiklik olmadığını gösteriyor. İlginç olan, bu gerçekdışı kanının oluşmasına sebebiyet verenin büyükelçi Steinhardt'ın bizzat kendisi olmasıdır.

Paris'te Yahudilere yönelik kimlik çevirmesi.

II. Dünya Savaşı yıllarında Almanya'da ve Alman işgali altındaki Batı Avrupa'da yaşayan Türk Yahudilerinin büyük çoğunluğu Fransa'da ikamet etmekteydi.[1] Türkiye'nin savaş boyunca tarafsız ülke konumunda olması nedeniyle diğer tarafsız ülkelerin Yahudileri gibi Türk Yahudileri de Almanların Yahudi karşıtı politikalarından ve uygulamalarından büyük ölçüde korunur haldeydiler. Örneğin, diğer Yahudilerin aksine elbiselerinde görünür bir şekilde Yahudi olduklarını gösteren sarı Davud yıldızı sembolünü taşımak zorunda değillerdi. Dönemin Dışişleri Bakanı Numan Menemencioğlu tarafından yazılan bir rapor, Fransa'daki Türk Yahudilerinin sayısının 3.500'i muntazam 10.000'i gayri muntazam vatandaş konumunda olmak üzere yaklaşık 13.500 olduğunu gösterir.[2] Gayri muntazam olarak tabir edilen vatandaşlar, 1928 Vatandaşlık Kanunu'na göre yurtdışında yaşamakta olup beş yıl boyunca Türk konsolosluklarına bildirim yapma gereğini yerine getirmemiş olan kişilerdi. Alman işgali süresince Fransa'da bulunan Türk diplomatik temsilciliklerinin[3] kendi aralarındaki ve Ankara'yla olan yazışmaları, zamanın Türk hükümetinin gayri muntazam tabir edilen Yahudileri korumaları altında görmediğini ve hatta tutuklanıp toplama kamplarına sevk edildiklerinde dahi kurtarma teşebbüsü içinde olmadığını gösteriyor. Bunun da ötesinde, Vatandaşlık Kanunu'nun bu statüdeki kişilerin vatandaşlıktan çıkarılmasını şart koşmamasına karşın dönemin hükümetinin bu durumdaki Yahudileri vatandaşlıktan çıkarma gayreti içinde olduğunu görüyoruz. Nitekim Yahudi soykırımının hız kazandığı 1943 ve 1944 yılları içerisinde vatandaşlıktan çıkarılan yaklaşık 2.000 kişinin yüzde 90'ı Yahudi asıllıydı ve bunların yüzde 89 gibi yine oldukça yüksek bir oranı da Fransa'da yaşamaktaydı.[4]

Almanya, 1942 Ekim'inin ikinci haftasında Ankara'daki büyükelçisi Franz Von Papen vasıtasıyla Türkiye'den Fransa ve Batı Avrupa'da bulunan Türk Yahudilerinin yıl sonuna kadar geri çekilmesini talep etmişti. Verilen süre içinde Türkiye'ye dönecek Türk Yahudilerine vize ve ulaşım kolaylığı sağlanacak, geride kalanlar ise Almanya Yahudileri ve Alman işgali altındaki ülkelerin vatansız duruma düşmüş Yahudileriyle aynı muameleye tabi olacaktı.

Alman Büyükelçiliği bu bildirim çerçevesinde yaptığı görüşmeler sırasında Fransa'da Türk vatandaşı olarak gördüğü Türk Yahudilerinin önemli bir kısmının Türk hükümeti tarafından gayri muntazam olarak

tanımlandığını ve koruma altında olmadığını fark etti. Büyükelçilik Genel Sekreteri Hans Kroll bu bilgiyi gecikmeksizin Berlin'e bildirerek konuya dikkat çekti.[5] Alman Dışişleri Bakanlığı'nın Yahudi meselesiyle ilgili dairesinin başında bulunan Hans Luther gayri muntazam Türk Yahudilerinin tutuklanmasına yönelik özel operasyon kararı[6] alsa da, daha sonra ihtiyatlı bir yaklaşımla ve bakanlığın Yakındoğu masası şefi Wilhelm Melchers'in Türkiye'yle olan stratejik ilişkilere zarar verebileceği şeklinde görüş bildirmesiyle, uygulamayı daha ileri bir tarihe erteledi.[7] Nitekim 1943 yılında tutuklanıp Drancy'deki toplama kampına sevk edilen Türk Yahudileri, genel baskınlar ve sokak çevirmeleri sırasında gözaltına alınan Yahudiler arasındaydı. Paris'teki Türk Başkonsolosluğu, tutuklanan bu kişiler arasından sadece muntazam vatandaş durumunda olanların salıverilmesi için teşebbüste bulundu. Ne var ki, Türkiye'nin Almanya'dan gelen, kendi vatandaşı olan Yahudilerin ülkeye geri dönmesinin sağlanması yönündeki isteği karşılıksız bırakması nedeniyle bu başvurular çoğu zaman netice vermedi.[8]

Almanya'nın Türkiye hükümetine Fransa'daki Yahudi vatandaşlarını geri çekmesi için verdiği süre 1943 yılı içinde birkaç kere ve her sefer artan bir rahatsızlıkla ertelendi. Nihayet Kasım 1943'te Berlin'de yapılan nihai görüşmede Türk diplomatlar muntazam vatandaş konumunda olan Yahudilerin listesini vererek 1944 yılı Ocak ayı sonuna kadar bu kişilerin Türkiye'ye taşınmasını kabul etti. Bu karar Almanları sayıları 10.000'i bulan gayri muntazam vatandaş durumundaki diğer Türk Yahudilerine istedikleri gibi davranmakta ve onları Auschwitz ölüm kampına göndermekte tamamen serbest bırakıyordu.

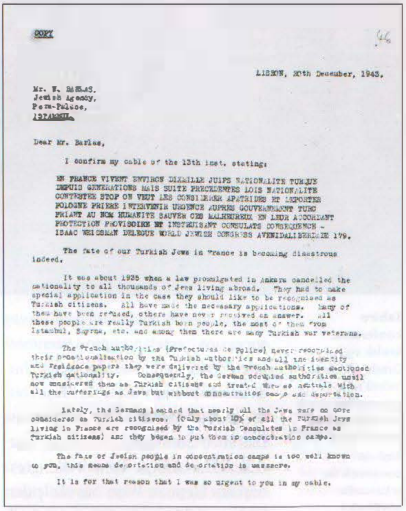
GAYRİ MUNTAZAM YAHUDİLERİN DURUMUNUN DIŞ DÜNYADA DUYULMASI

Fransa'daki Türk Yahudilerinin karşı karşıya bulunduğu tehlikeli durumu dış dünya ilk defa yine tarafsız bir ülke olan Portekiz'e 1943 yılının Aralık ayı başlarında ulaşan bir raporla öğrendi. 17 Aralık 1943 tarihinde Yahudi göç teşkilatının (HICEM) Lizbon'daki bürosundan New York'taki merkezine gönderilen yazı, durumu şöyle aksettiriyordu:

> (...) Tarafsız ülkelerin Yahudileri [Polonya'daki ölüm kamplarına] sevk edilmekten kurtuldular: Portekiz ve İsviçre Yahudileri ülkelerine geri taşındılar.
>
> Buna karşılık Türk milliyetindeki Yahudilerin büyük bir çoğunluğu, bir kısmı uzun bir zamandan beri Türkiye'de olmamaları, bir kısmı da her yıl konsoloslukta vatandaşlıklarını yenilememeleri nedeniyle konsoloslukları tarafından Türk [vatandaşı] kabul edilmiyorlar ve sürekli [ölüm kamplarına] sevk tehdidi içinde yaşıyorlar.
>
> (...) Amerikan yetkilileriyle temasa geçilerek Türk Elçiliği'nden vatandaşlık durumu düzenli olmayan bu Yahudilerin savaş süresince vatandaşlıklarının tanınmasını teklif etmelerini isteyebilir miyiz? Bu, her an sevk olma korkusu içinde yaşayan birçok Türk Yahudisini kurtaracak insanî bir davranış olacaktır.

Dış dünyanın asıl uyarılmasını sağlayan kişi ise Filistin'deki Yahudi yönetiminin Lizbon temsilcisi Isaac Weissman oldu. Weissman, yönetimin Londra ve New York'taki merkezlerine gönderdiği telgraf ve mektuplarla Türk Yahudilerinin içinde bulunduğu tehlikeli durumun bir an önce harekete geçilmesini gerektirdiğini bildirdi.[9] Başvurduğu bir diğer isim de Yahudi yönetiminin İstanbul temsilcisi Hayim Barlas'tı. Weissman mektuplarında muntazam vatandaş olarak kabul edilmeyen ve vatandaşlıktan çıkarılan Türk Yahudilerinin başta İstanbul ve İzmir olmak üzere Türkiye doğumlu olduğunu, hatta aralarında savaşlara katılmış eski askerlerin olduğunu dile getiriyordu. Mektup Fransız ve Alman yetkililerinin bu Yahudileri şimdiye kadar Türk vatandaşı olarak gördüğünü, fakat yakın zamanda Almanların Türklerin tutumunun farkına vardığını söylüyor ve bu durumdaki Türk Yahudilerini toplama kamplarına sevk etmeye başladıkları bilgisini veriyordu.[10]

Lizbon'dan gelen uyarı, Londra ve Washington'da telaşlı bir hareketlenmeyi beraberinde getirdi. Londra'da bulunan Dünya Yahudi Kongresi genel sekreteri, 30 Aralık 1943'te İngiliz Dışişleri Bakanlığı'na başvurdu ve söz konusu Yahudilerin geçici olarak da olsa Türk hükümeti tarafından vatandaşlık koruması altına alınmasını temin etmek üzere Ankara nezdinde gerekli teşebbüslerde bulunulmasını talep etti. İngiliz Dışişleri Bakanlığı konunun acilliyetini göz önüne alarak bir gün sonra Ankara'daki büyükelçisine, konunun Amerikan büyükelçisiyle birlikte veya ayrı olarak Türk hükümetiyle görüşülmesi yönünde direktif verdi.[11]

COPY

LISBON, 30th December, 1943.

Mr. M. BARLAS,
Jewish Agency,
Pera-Palace,
ISTANBUL.

Dear Mr. Barlas,

I confirm my cable of the 13th inst. stating:

"EN FRANCE VIVENT ENVIRON DEUXMILLE JUIFS NATIONALITE TURQUE JEWISH ORGANIZATIONS MAIS SEULS PRIVILEGIES SONT NATIONALITE CONTRIBUE STOP ON VIENT LES CONSIDERER APATRIDES ET EXPOSES POLONIE PRIERE INTERVENIR URGENCE AUPRES GOUVERNEMENT TURC PRIANT AU NOM HUMANITE SAUVER CES MALHEUREUX EN LEUR ACCORDANT PROTECTION PROVISOIRE ET INTERESSANT CONSULATS TOUS PAYS." -
ISAAC WEISSMAN DELEGUE MONDIAL JEWISH CONGRESS AVENUE LAMBERT 179.

The fate of our Turkish Jews in France is becoming disastrous indeed.

It was about 1925 when a law promulgated in Ankara cancelled the nationality to all thousands of Jews living abroad. They had to make special application in the case they should like to be recognized as Turkish citizens. All have made the necessary applications. Many of them have been refused, others have not received an answer. All these people are really Turkish born people, the most of them from Istanbul, Smyrna, etc. and among them there are many Turkish war veterans.

The French authorities (Prefecture de Police) never recognized their nationalization by the Turkish authorities and all the identity and residence papers they were delivered by the Turkish authorities envisaged Turkish nationality. Consequently, the German occupied authorities until now considered them as Turkish citizens and treated them as entitled with all the currencies as Jews but without denaturalized emigration and deportation.

Lately, the Germans learned that nearly all the Jews were no more considered as Turkish citizens, [illegible] about 80% of all the TURKISH Jews living in France are recognized by the Turkish Consulates in France as Turkish citizens; and they began to put them in concentration camps.

The fate of Jewish people in concentration camps is too well known to you, this needs no protection and de[illegible]ation is useless.

It is for that reason that I was so urgent to you in my cable.

Filistin'deki Yahudi yönetimi Lizbon temsilcisi Isaac Weissman'ın İstanbul'daki temsilci Hayim Barlas'a gönderdiği mektup.

Washington'daki gelişmeler de hızlıydı. Bir taraftan Türkiye Büyükelçisi Münir Ertegün'le temasa geçilerek Fransa'daki Türk Yahudilerinin tamamının vatandaş olarak tanınması ricasının Türkiye hükümetine iletilmesi isteniyor, diğer taraftan da Amerikan Dışişleri Bakanlığı'na bilgi verilerek Türkiye'den tehlike altındaki Yahudilerin vatandaşlığıy-

Kahire konferansı, Aralık 1943. Cumhurbaşkanı İnönü'nün arkasında Dışişleri Bakanı Menemencioğlu, Başkan Roosevelt'in arkasında büyükelçi Steinhard.

The National Archives Image Library.

la ilgili "teknik mülahazaların" savaş sonrasına ertelemesinin istenmesi talep ediliyordu. Amerika'daki Yahudi kuruluşlarının diğer bir teşebbüsü de Türkiye'deki ABD Büyükelçisi Laurence Steinhardt'a mektup yazmak oldu. Dünya Yahudi Kongresi başkanı Stephan Wise büyükelçiden Türk yetkilileriyle temasa geçerek Fransa'daki söz konusu Türk Yahudilerinin, geçici olarak da olsa vatandaş olarak kabul edilmesinin sağlanmasını istedi.[12] İlginç olan ise Fransa'daki Türk Yahudilerinin içinde bulunduğu tehlikenin Güney Amerika'da yaşayan ve çoğu Türkiye'den gitmiş olan Yahudiler tarafından öğrenilmesiydi. Buenos Aires, Santiago,[13] Montevideo, Caracas ve Bogota'da[14] yaşayan bu kişiler ülkelerinde bulunan Türkiye büyükelçiliklerine başvurarak Türk hükümetinin Fransa'daki Türk asıllı Yahudileri kurtarmak üzere gerekli müdahaleyi yapması ricasında bulundu.

Fransa'daki gayri muntazam Yahudi vatandaşların akıbetleri konusuna kısa da olsa değinen çalışmalar, yapılan bu teşebbüslerin özellikle Amerikan Büyükelçisi Laurence Steinhardt'ın temasları sayesinde etkili olduğunu ve Türk hükümetinin bu Türk asıllı Yahudileri himaye edip ölüm kamplarına gönderilmekten kurtardığını dile getirir. Buna karşılık o döneme ait belgeler bu söylemin yanlış olduğunu, zamanın hükümetinin tutumunda bu girişimlere rağmen bir değişiklik olmadığını gösteriyor. İlginç olan ise bu gerçekdışı söylemin oluşmasına sebebiyet verenin büyükelçi Steinhardt'ın bizzat kendisi olmasıdır.

LAURENCE A. STEINHARDT KİMDİ?

Mart 1942'de Ankara'da büyükelçilik görevine başlayan Steinhardt, Almanya'dan göç etmiş bir Yahudi ailesinin tek erkek çocuğu olarak 1892'de New York'ta doğdu. Çocukluğundan itibaren mensubu olduğu varlıklı Alman-Yahudi toplumunun değer yargılarından ve azınlık endişelerinden etkilenerek büyümüş olduğunu varsaymak yerinde olur. Örneğin, Amerika'da saygın bir yer edinmeye çalışan bu liberal görüşlü ve iyi eğitimli Alman Yahudi toplumunda 19. yüzyılın sonlarından itibaren Doğu Avrupa'dan artan bir yoğunlukta göç eden eğitimsiz ve koyu dindar Yahudilerin ülkede giderek antisemitizmi artıracağı endişesi vardı. Diğer bir dikenli konu ise "çifte sadakat" ithamlarına neden olabilecek Siyonizm konusuydu. Bu milliyetçi ideoloji, Amerika'daki Yahudi toplumunun yabancı olarak algılanmama, geniş toplumla bir olma çabalarına ters düşmekteydi. Gene de Steinhardt'ın gençliğinde, kısa süreli de olsa, birçokları gibi "ideolojik nedenlerden ziyade zorda olan Yahudilere yardım amacıyla"[15] Siyonist dernеklere devam ettiğini görürüz.

Başarılı bir sanayici olan babasını erken kaybeden Steinhardt genç yaşta hatırı sayılır bir servetin sahibi oldu. Columbia Üniversitesi'nden iddialı bir hukukçu olarak mezun oldu ve kısa zamanda başarılı bir avukat olarak ünlendi. Politikaya yakın ilgi duyan ve 1932'de Franklin D. Roosevelt'in başkan seçilmesinde etkin olan destekçiler arasındaydı. Roosevelt de bu desteği karşılıksız bırakmadı;[16] onu önce iki yıl görev yapacağı İsveç'e, daha sonra ise Peru'ya büyükelçi olarak tayin etti. Steinhardt 1939 yılında tecrübe kazanmış bir diplomat olarak Moskova büyükelçisi oldu. Sovyetler Birliği'nde görev yaptığı dönem, II. Dünya Savaşı'nın en kritik yıllarına denk düşüyordu. Ağustos 1939'da Moskova'ya varır varmaz, ileride savaşı tetikleyecek olan ve Polonya'nın paylaşılmasını içeren Alman-Sovyet antlaşmasının imzalanmasına tanıklık etti. Kasım 1941'de ülkeden ayrıldığında ise ardında Avrupa'daki toprakları Almanya tarafından işgal edilmiş, idare merkezini Moskova'dan ülkenin iç taraflarındaki Kuybişev'e taşımış, zor durumda bir Rusya bıraktı.

Bu iki yılı aşkın süre içerisinde Steinhardt'ı en çok uğraştıran konu Almanya'nın Polonya'yı işgal etmesiyle başlayan Yahudi mültecileri sorunu oldu. "Profesyonel politik kışkırtıcılar" olarak gördüğü Amerika'daki yardım kuruluşları aracılığıyla yapılan yoğun vize taleplerine karşı son derece katı bir tavır aldı. Ona göre, bu hiçbir niteliği olmayan insanların Amerika'ya girişine izin verilmemeliydi. Amerikan Dışişleri Bakanlığı'nda kuvvetle etkin olan görüş de bu yöndeydi. Özellikle bakanlığın ilgili bölümünün başında bulunan Breckinridge Long, Avrupa'dan Yahudi göçmenlere set çekilmesi politikasından taviz verilmemesinde ısrarcıydı. Yakın temas içinde olduğu

başkan Roosevelt'i ikna etmek konusunda yönetimin bu gözde (ve üstelik Yahudi olan) diplomatının düşünceleri ve desteği yardımcı oldu. Nitekim 28 Kasım 1941 tarihinde Long anı defterine şu notu düştü:

> Steinhardt kararlılık ve cesaret sahibi, yetenekli bir insan. Göç ve mülteciler sorununda kesin bir tavır aldı ve bu ülkenin vatandaşı olmaya tamamıyla uygunsuz olarak nitelediği Rusya ve Polonya'dan gelmesi söz konusu olan yüksek sayıdaki Doğu Avrupalıların göç etmesine karşı çıktı. Onların kanun tanımayan, düzenbaz, serkeş ve birçok bakımdan asimile olmaktan uzak olduklarını dile getiriyor. Dediğine göre bu göçmen olmak isteyenlerin görünüşleri, tanıdığı ve hiçbir zaman ılımlı ve saygın bir Amerikan vatandaşı olamayacaklarını duyumsadığı New York polis mahkemelerimizin dava listelerini dolduran sabıkalı Yahudilerin aynısı.[17]

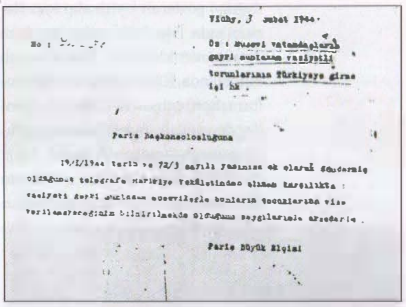
Öyle görünüyor ki, Alman işgali altındaki Doğu Avrupa'da Yahudilere karşı acımasız bir baskı ve katliam hüküm sürerken Steinhardt, konumunun ona verdiği olanaklara rağmen, yardımcı olmak bir yana, yardım kuruluşlarının kefil oldukları vize taleplerinin bile yerine getirilmesine engel olmaktaydı. Geldiği çevrenin göçmenlerin antisemitizmi körükleyeceği ve çifte sadakatle suçlanma kaygılarının onu meslektaşlarından çok daha fazla katı olmaya ve görevinin gereklerini yerine getirmesinde dinsel kimliğinin etken olmadığını gösterme çabasına ittiğini düşünmek pek de yanlış olmaz.

STEINHARDT ANKARA'DA

Roosevelt yönetimi 1943 yılının ilk aylarında Moskova'daki çalışmasıyla takdir gören Steinhardt'ı savaşın yayılmasıyla daha da önem kazanan Ankara'ya tayin etmeye karar verdi, fakat aşılması gereken bir sorun vardı: Atatürk'ün 1933 başında göreve başlayan Roosevelt yönetimine kabul ettirdiği isteğine göre, Yahudi bir Amerikan büyükelçisinin Türkiye'ye atanması mümkün değildi.[18] Dolayısıyla 6 Mart 1943'te Steinhardt, Cumhurbaşkanı İnönü'ye itimatnamesini sunarken yalnızca Türk hükümetinin dinsel kimliğiyle ilgili rezervini kaldırmasıyla Ankara'ya tayin edilebilmiş olduğunun bilincindeydi. Bu olgunun onu kararlarında ve davranışlarında Yahudi kimliğinin hiçbir rolü olmadığını gösterme ihtiyacı ve kaygısına daha da güçlü bir şekilde ittiğini gözlemleyebiliriz.

Steinhardt'ın iki konudaki tutumu Yahudi kimliğini anımsatabilecek davranışlardan uzak durmaya ne denli özen gösterdiğine işaret etmesi bakımından ilgi çekicidir. Bunlardan birincisi Kasım 1942'de yürürlüğe konan ve büyük ölçüde ülkedeki azınlıkları hedef alan Varlık Vergisi uygulaması karşısındaki yaklaşımıdır. Büyükelçi, İstanbul, İzmir ve İskenderun'daki Amerikan konsolosluklarından gelen çok sayıda ayrıntılı rapora ve hükümet nezdinde teşebbüse geçilmesi önerilerine karşı ilgisiz kalmanın ötesinde, cevabi yazılarında azarlayıcı bir tutum içindeydi.[19] ABD'nin İzmir'deki konsolosluğuyla 1943 yılının ilk aylarında yapılan "gizli" damgalı yazışma özellikle anlamlıdır. Geçmiş hükümetlerde ticaret bakanlığı yapmış olan İzmir milletvekili Mahmut Esat Bozkurt'un Steinhardt'ın Başbakan Saracoğlu'yla görüşerek azınlıkların, özellikle de Yahudi vatandaşların vergilerine yönelik kolaylık talep ettiğini sohbetlerinde anlattığı bilgisini içeren konsolosluk raporu büyükelçiyi son derece tedirgin etmiş ve telaşlandırmıştı.[20] Konsolosluğa yazılan cevabi yazıda Bozkurt'un söylediklerinin "tek kelimesinin bile doğru olmadığı" ve "başbakana yakın böyle bir kişinin yaydığı tamamıyla gerçek dışı söylentiden rahatsız olan Steinhardt'ın konuyu Saracoğlu'yla görüşmeyi düşündüğü" bildirildi.[21]

Steinhardt'ın Yahudilikle ilgili konulara mesafeli yaklaştığını gösteren diğer bir örnek ise Doğu Avrupa'dan kaçarak Türkiye üzerinden Filistin'e geçmeye çalışan Yahudi mültecilerle ilgili tutumudur. Savaş yıllarında

Vichy, 3 Subat 1944.

No : Sr. ...

Ün : Musevi vatandaşlarin gayri muntazam vesikali formularinin Türkiyeye girme işi hk.

Paris Başkonsolosluğuna

19/1/1944 tarih ve 72/3 sayili yazinizin ek olarak göndermiş olduğunuz telgrafa mütekip Hariciye Vekilletinden alinan tebliğde : vesikasi gayri muntazam musevilerle bunlarin çocuklarina vize verilmemesi hakkinda bilgi verilmekte olduğunu saygilarimla arzederim.

Paris Büyük Elçisi

Gayri muntazam durumundaki Yahudilere ve çocuklarına vize verilmeyeceği yönündeki talimat.

Akdeniz üzerinden ulaşımın kapanmasıyla, Türkiye gerek coğrafi konumu gerek tarafsız statüsüyle en önemli, hatta bir bakıma tek kaçış yolu haline gelmişti.[22] Eldeki belgeler, Steinhardt'ın bu mültecilerin Türkiye'ye girişlerine ve transit geçişlerine izin verilmesi yönündeki çabalardan uzak durduğunu gösterir. Nitekim mültecilerin geçişlerini düzenlemekle görevli Yahudi Ajansı'nın İstanbul'daki temsilcisi Hayim Barlas, anılarında Türk yetkilileriyle temaslarda yardımcı olması için kendisine yapılan ricayı Steinhardt'ın "Ben Yahudilerin değil Amerikan hükümetinin büyükelçisiyim" sözleriyle geri çevirdiğini belirtir. Sahte evraklarla üçüncü kuşak Katolik Hıristiyan ol-

Amerikan Büyükelçisi Steinhardt, Ankara'da bir görüşme çıkışında.

United States Holocaust Memorial Museum

duğunu göstererek vize alıp 1942 Haziran'ında İstanbul'a gelen ve daha sonra Amerikan Savaş Enformasyon Bürosu'nda (OWI-Office of War Information) çalışan Eili Ofner de, kendisiyle yapılan söyleşide kelime oyunu yaparak Steinhardt'ı *stone heart* (taş kalpli) diye nitelendirir ve onun Nazi Almanya'sının acımasız politikasının getirdiği Yahudi sorunlarına olan ilgisizliğine işaret eder.[23]

Fransa Devlet Başkanı Mareşal Pétain ve Başbakan Pierre Laval, büyükelçi Şevki Berker'in itimatnamesini sunma töreninde, Eylül 1943.

United States Holocaust Memorial Museum.

STEINHARDT SUÇLANIYOR

3 Ekim 1943'te haftalık bir gazete olan *New York Journal PM*'de yayımlanan Isadore Stone imzalı bir köşe yazısı, Steinhardt için ani ve beklenmedik bir darbe oldu. Stone, kendisine sızdırılan ve Steinhardt'ın Moskova'dan göndermiş olduğu, mültecilerin Amerika'ya kabul edilmesine karşı çıkan iletilerine dayanarak Steinhardt'ı Dışişleri Bakanlığı'nın katı anti-hümanist mülteci karşıtı politikasının mimarlarından biri olmakla suçladı ve "kalpsiz ve antisemit" olmakla itham etti. Ortaya dökülen yazışmalar, Steinhardt'ın Yahudi mültecilerin Amerika'ya gelmesi için uğraş veren yardım kuruluşlarına karşı gösterdiği olumsuz tutumda ileri gittiğini açıklıkla yansıtmaktaydı. Köşe yazısı geniş ilgi çekti ve benzer yazıların yayımlanmasına önayak oldu. New York valilik seçimlerine katılarak politikaya atılmayı düşünen ve önemli bir nüfusa sahip dindaşlarının oyuna güvenen Steinhardt ortaya çıkan bu gelişmeden epey rahatsız oldu; bu olumsuz kampanya karşısında gençlik yıllarından tanıdığı, Yahudi toplumunun etkili lideri Stephan Wise'tan yardımını rica etti. Wise sürece müdahale ederek, Amerikan yönetiminin Ankara gibi kritik bir noktada görevini sürdürmekte olan bu gözde büyükelçisine karşı yapılan yayınların kesilmesini sağladı. Steinhardt, Wise'a yazdığı teşekkür mektubunda "kısa sürede bu etkin yardıma mukabele edebilme" ümidini dile getirecekti.[24]

STEINHARDT'IN EKİM 1943 SONRASI YAKLAŞIMI: FRANSA'DAKİ GAYRİ MUNTAZAM TÜRK YAHUDİLERİ

Aleyhindeki köşe yazısı, Steinhardt'ın Nazi Avrupa'sından kaçmayı başarabilen Yahudi mültecilere yaklaşımında dönüm noktası oldu. Belgeler, 1942 ve 1943'te çok seyrek olan Barlas'la temas ve yazışmalarının 1943'ün son aylarından itibaren arttığını ve bunun ona çok yardımcı olduğunu gösteriyor. Ne var ki Steinhardt, Yahudi sorunlarına karşı değişen ilgisinin ve bu konudaki uğraşlarının Amerika'da da bilinmesi ve takdir görmesi ihtiyacı içindeydi. Ocak 1944'te Fransa'daki gayri muntazam Türk Yahudilerinin içinde bulunduğu tehlikeli durumun duyulması ve kendisinden bu konuda harekete geçmesinin istenmesi, Steinhardt için Wise'a verdiği sözü yerine getirmek, bozulan itibarını düzeltmek ve New York valiliği seçimlerine katılma planlarını sürdürebilmek için adeta fırsat yarattı.

Gelişmeler üzerine Steinhardt gecikmeksizin Fransa'daki Türk Yahudileri konusunu görüşmek üzere Dışişleri Bakanı Menemencioğlu'yla bir araya geldi. Görüşmenin ardından Amerikan Dışişleri Bakanlığı'na gönderdiği 10 Ocak tarihli telgraf son derece olumluydu. Telgrafta, "Türk hükümetinin söz konusu bu kişileri korumakla ilgili olanaklarının elverdiği her türlü teşebbüsü yapacağının; vatandaşlığını kanıtlayabilenlerin diğer Türk vatandaşlarıyla aynı işleme tâbi olacağının"[25] söylendiğini bildirdi. Daha da önemlisi, ileri tarihli bir başka raporunda gayri muntazam Türk Yahudilerini kapsayan bir kafilenin İstanbul'a gelmiş olduğu bilgisini verecekti.[26] Steinhardt'ın Yahudi Ajansı temsilcisi Barlas'ta yarattığı izlenim de Menemencioğlu ile yaptığı görüşmeyle konunun halledildiği kanaati veren türdendi. Nitekim Barlas'ın büyükelçiye yazdığı 8 Şubat 1944 tarihli teşekkür mektubu da bu yöndeydi: "Filistin'deki Yahudi Ajansı yönetimi tarafından Fransa'daki gayri muntazam vatandaş durumundaki Türk Yahudileri ile ilgili yapmış olduğunuz müdahaleye ilişkin teşekkürlerini iletmekle görevlendirildim. (...) Sizin müdahaleniz sayesinde bu talihsiz insanların kaçınılmaz ölüm demek olan Polonya'ya sevk edilmekten kurtulmuş olacakları ümidindeyim."[27] Steinhardt'ın bir gün sonra Barlas'a verdiği cevap, tehlikenin büyük ölçüde kalktığı izlenimini yaratıyordu: "Size dün de izah ettiğim gibi, her ne kadar Vichy hükümeti henüz Türk hükümetine taahhütte bulunmadıysa da, bütün emareler Türk yetkililerinin müdahalesiyle bu talihsiz kişilerin Vichy otoriteleri tarafından sonu kesin ölümle bitebilecek bir sevkiyat için Almanlara tesliminin –tamamen vazgeçilmediyse bile– ertelendiğini gösteriyor."[28]

Ne var ki, gerçek durum Steinhardt'ın vermekte olduğu izlenimden çok farklıydı. Fransa'da Vichy hükümetine müracaat edilmemiş olması bir yana, tersine Ocak ayı içinde Türk büyükelçisi Şevki Berker'in Fransız Dışişleri Bakanlığı'na gönderdiği mektup ve ekli liste, durumu muntazam olmayanları tutuklanma tehlikesiyle karşı karşıya bırakmaktaydı.[29] Dışişleri Bakanlığı'nın 3 Şubat 1944 tarihinde Fransa'daki Türk Büyükelçiliği'ne verdiği talimat da "vaziyeti gayri muntazam Musevilerle bunların çocuklarına vize verilemeyeceği"[30] şeklindeydi ve bu da Türk hükümetinin Fransa'da yaşayan gayri muntazam Yahudi vatandaşlar-

la ilgili tutumunda hiçbir değişiklik yapmaya niyeti olmadığını gösteriyordu. Nitekim İngiliz diplomatlarının 21 Şubat'ta Dışişleri Bakanlığı genel sekreter yardımcısı Feridun Cemal Erkin'le yaptıkları görüşmeden aldıkları mesaj da tereddüde yer vermeyecek şekilde bu yöndeydi. İngiliz Büyükelçiliği'nin Londra'ya gönderdiği rapordan anlaşıldığı üzere, Steinhardt da bu görüşmeden ve alınan bilgiden haberdar edilmişti.[31] Buna karşılık, Washington'a gönderdiği hiçbir mesajda Türk Dışişleri Bakanı ile yaptığı temasların netice vermediğine değinmiyordu. Tam tersine Barlas tarafından Lizbon'a gönderilen bir mektup Steinhardt'ın İngiliz diplomatlarının Erkin'den almış oldukları bilgiyi, sürekli temas içinde olduğu Barlas'a bile iletmediğini gösteriyor. Erkin'le yapılan görüşmeden yaklaşık iki ay sonra kaleme alınan mektupta Barlas, gayri muntazam Türk Yahudilerinin kurtarılmış olmasının gönül rahatlığı içindeydi: "Bu konuda telaşlandıracak olumsuz haberler gelmediğine göre en azından şimdilik bu konunun halledildiğini düşünmek yerinde olur."[32]

SONUÇ

Görünen o ki Steinhardt'ın mesajlarıyla yarattığı imaj gerçeği yansıtmıyor ve Türk hükümetiyle yaptığı temasların olumlu netice verdiği, hükümetin de Vichy nezdinde teşebbüse geçeceği şeklinde bir intiba yaratıyordu. Bu durum, özellikle Menemencioğlu ile arasındaki yakın kişisel ilişki sayesinde Fransa'daki gayri muntazam Yahudi vatandaşların korunarak ölüm kamplarına gitmekten kurtarılacakları izlenimi yarattı, hatta bir kısmının İstanbul'a ulaştığı gibi yanlış bir bilginin kaynağı oldu. Bütün bunlar ve ilerleyen yıllardaki sessizliği, Holokost hakkındaki tarihyazımında gayri muntazam durumundaki Türk Yahudilerinin en azından bir kısmının kendi müdahalesi sonucunda kurtarıldığı gibi aslı olmayan bir bilginin oluşmasına yol açtı.[33] Oysa Barlas'ın zannettiğinin aksine gayri muntazam Yahudilerin içinde bulunduğu tehlikenin dış dünya tarafından öğrenildiği 1944 yılı başından Ağustos sonlarında Paris'in müttefikler tarafından kurtarılmasına kadar geçen süre, Türkiye doğumlu Yahudilerin Auschwitz'e gönderilme oranının en fazla olduğu dönem oldu. Savaş boyunca bu ölüm kampına sevk edilen 1500'ü aşkın Türk Yahudisinin yüzde 44'ü, en son trenin 31 Temmuz'da kalktığı bu yedi aylık dönem içinde gönderildi. Bu da tüm gidenler içindeki Türk Yahudilerinin payının 1942 yılına göre yaklaşık üç misli, 1943 yılına göre ise iki mislinden fazla olması demekti.

DİPNOTLAR

1 İl. Dünya Savaşı sırasında Fransa'da yaşayan Türk Yahudileri hakkında daha etraflı bilgi için bkz. İzzet Bahar, "II. Dünya Savaşı'nda Fransa'daki Türk Yahudilerine Ne Oldu?" *Toplumsal Tarih* 257 (Mayıs 2015): 42-48.

2 Dışişleri Bakanı Numan Menemencioğlu'ndan Başbakanlığa, 20 Kasım 1942, TC Başbakanlık Cumhuriyet Arşivi, belge no. 030.10.232.562.20.

3 Savaş yıllarında Türkiye'nin Fransa'da Alman işgaliyle Vichy'ye taşınmış olan büyükelçiliğinin dışında Paris ve Marsilya'da başkonsoloslukları bulunmaktaydı.

4 Corry Guttstadt, "Depriving non-Muslims of citizenship as part of the Turkification policy in the early years of the Turkish Republic: The case of Turkish Jews and its consequences during Holocaust", ed. Hans-Lukas Kieser, *Turkey and Beyond Nationalism: Towards Post-Nationalist Identities* (Londra: I.B. Tauris, 2006). Guttstadt bu yıllarda vatandaşlıkları çıkarılanların bir kısmının Mayıs 1927'de çıkarılan Kurtuluş Savaşı'na katılmayanların vatandaşlıktan çıkarılmasıyla ilgili kanuna dayanarak vatandaşlıktan çıkarıldığını belirtiyor. Söz konusu kanunda da bu durumdaki kişilerin vatandaşlıktan çıkarılması zorunlu olmayıp hükümetin isteğine bağlıydı.

5 Kroll'den Alman Dışişleri Bakanlığı'na, 15 Ekim 1942. Christopher Browning, *The Final Solution and the German Foreign Office* (Teaneck: Holmes&Meier, 2008), s. 107, not 91. Cemil Koçak, "İkinci Dünya Savaşı'nda Alman İşgal Bölgelerinde Yaşayan Türk Yahudilerinin Akıbeti, Ahmad Mahrad'ın Araştırmasından", *Tarih ve Toplum* 108 (Aralık 1992) s. 25.

6 Luther'den Paris ve Haag'daki Alman Büyükelçiliklerine, 27 Ekim ve 4 Kasım 1942. Browning, s. 107, not 91.

7 Browning, *age*, s. 155-156.

8 Bahar, *age*, s. 46.

9 Weissman'dan Yahudi Ajansı başkanı Hayim Weizman'a telgraf, 20 Aralık 1943. Central Zionist Archives (CZA), L15425-29.

10 Weissman'dan Barlas'a 20 Aralık 1943. İngiliz Dışişleri Bakanlığı Arşivleri (Foreign Office Archives, FOA), 371, W662-47.

11 İngiliz Dışişleri Bakanlığı'ndan Ankara'daki İngiliz Büyükelçiliği'ne 2 Ocak 1943. FOA W1407/91/4.

12 Amerikan Yahudi Kongresi Başkanı Stephan Wise'dan Büyükelçi Laurence Steinhardt'a telgraf, 9 Ocak 1944. Amerikan Kongre Kütüphanesi (Library of Congress, LC), Steinhardt Dokümanları, 1944 kutusu.

13 Buenos Aires'teki Türkiye Büyükelçiliği'nden Dışişleri Bakanlığı'na, 22 Ocak 1943. Bilal Şimşir. *Türk Yahudiler II* (İstanbul: Bilgi Yayınevi, 2010), s. 500.

14 Gusttadt, *Die Turkei die Juden und der Holocaust* (Berlin: Assoziation A, 2008), s. 386.

15 Barry Rubin, "Ambassador Laurence Steinhardt: The Perils of Jewish Diplomat, 1940-1945", *American Jewish History* 70/3, s. 331.

16 Ralph Stackman, "Laurence A. Steinhardt: New Deal Diplomat", yayımlanmamış doktora tezi, Michigan State University, 1971, s. 1.

17 Fred L. Israel, *The War Diary of Breckinridge Long. Selections from the Years 1939–1944* (Lincoln: University of Nebraska Press, 1966), s. 225.

18 Dışişleri Bakanı Şükrü Saracoğlu ile Amerikan Büyükelçiliği Maslahatgüzarı Robert F. Kelley arasında 30 Aralık 1941'de yapılan görüşmenin tutanağı. Amerikan Ulusal Arşivler ve Kayıtlar İdaresi, Maryland (NARA) RG 84, Entry # 3288, Records of the Foreign Service Posts of the Department of State, Box 4, File 3/3, Rıfat N. Bali, *Bir Türkleştirme Serüveni 1923–1945!* (İstanbul: İletişim Yayınları, 2010), s. 470. Türk yönetiminin Amerikan büyükelçisinin Yahudi asıllı olmasını istememesinde Osmanlı devletinin son dönemlerinde görev alan Amerikan elçilerinden dördünün adeta bir gelenek oluştururcasına Yahudi olmasının ve özellikle 1913-1916 yılları arasında büyükelçilik yapan Henry Morgenthau'nun 1915 olaylarına yaklaşımının rolü olduğu ileri sürülebilir.

19 Stackman, *age*, s. 387. Rıfat Bali, *The "Varlık Vergisi" Affair* (İstanbul: The Isis Press, 2005), s. 101

20 İzmir Amerikan konsolosu Ellis A. Johnson'dan Büyükelçilik birinci sekreteri J.C. Satterthwaite'e gönderilen zata mahsus ve gizli başlıklı yazı, 26 Ocak 1943. NARA, RG 84, Entry #3288, Box #7.

21 J.C. Satterthwaite'ten Ellis A. Johnson'a zata mahsus ve gizli başlıklı yazı, 1 Şubat 1943. NARA, RG 84, Entry # 3288, Box #7.

22 Bahar, "II. Dünya Savaşı'nda Türkiye'nin Yahudi Mülteci Sorununa Yaklaşımı", *Toplumsal Tarih* 230 (Şubat 2013): 22-30.

23 "Oral History Interview with Eili and Francis Ofner", 1 Mart 1992. United States Holocaust Memorial Museum Collection (USHMM) RG-50.120.115.

24 Steinhardt'tan Stephan Wise'a teşekkür mektubu, 7 Ekim 1943. LC, Steinhardt Dokümanları, 1943 Kutusu.

25 Steinhardt'tan Amerikan Dışişleri Bakanı Cordell Hull'a telgraf, 28 Ocak 1944. *Bir Kurtuluş Öyküsü, Türk Pasaportu* (İstanbul: Interfilm, 2012), s. 125.

26 Steinhardt'tan Amerikan Dışişleri Bakanlığı'na, 20 Şubat 1944. LC, Steinhardt Dokümanları, 1944 Kutusu.

27 Barlas'tan Steinhardt'a, 8 Şubat 1944. LC, Steinhardt Dokümanları, 1944 Kutusu. Söz konusu 52 kişilik kafile 15 Şubat'ta Fransa'da yola çıkmıştı ve tamamen muntazam konumundaki vatandaşlardan müteşekkildi.

28 Steinhardt'tan Barlas'a, 9 Şubat 1944. Stanford Shaw, *Turkey and the Holocaust* (New York: New York University Press, 1993), s. 125.

29 Fransa'daki Türk Büyükelçisi'nden Fransız Dışişleri Bakanlığı'na, 12 Ocak 1944. USHMM, Stanford Shaw Collection (SSC), dosya no. 2. Bu belgenin tarihi Şimşir'de 1943 yılı olarak yanlış yer almaktadır. Bkz. Şimşir, *age*, s. 232.

30 Fransa'daki Türk Büyükelçisi'nden Paris Başkonsolosluğu'na, 3 Şubat 1944. USHMM, SSC, dosya no. 2.

31 Ankara'daki İngiliz büyükelçisi Sir H. Knatchbull-Hugessen'den İngiliz Dışişleri Bakanlığı'na 22 Şubat 1944. FOA W3575.

32 Barlas'tan Weismann'a 20 Nisan 1944. CZA, L15425-18.

33 Bu tipteki tarihyazımına birkaç örnek olarak şu çalışmaları gösterebiliriz: Stanford Shaw, *Turkey and the Holocaust*, s. 125; Christopher Browning, *The Final Solution and the German Foreign Office*, s. 156; Henry L. Feingold, *The Politics of Rescue-The Roosevelt Administration and the Holocaust*, s. 287; Rıfat Bali, *Sara'yın ve Cumhuriyet'in Değirmişi Sami Günzberg*, s. 157. Konu ile ilgili daha geniş bilgi için bkz. Bahar, *Turkey and The Rescue of European Jews* (New York: Routledge, 2015), s. 151-166.

İZLENİMCİ RESSAMLARIN PARİS'İ

Klasik anlayışın hâkim olduğu sanat ortamında İzlenimci ressamların çıkışı, yaşamın pek çok alanında olduğu gibi sanattaki bir dönüşümün de habercisiydi. Bu ressamlar ilk kez bir araya geldikleri sergilerinde küçümseyerek "izlenimci" sıfatıyla tanımlanmış, art arda yaptıkları pek çok sergide de dönemin eleştirmenlerinin olumsuz eleştirilerine maruz kalmışlardı.

Honoré Daumier, *Yıkım Altında Bir Mahalle*, 1854, Brown Üniversitesi Kütüphanesi Koleksiyonu. Hiciv içeren karikatürleriyle tanınan Daumier'in, Haussmann'ın Paris'i yeniden planlama sürecindeki yıkımlar nedeniyle evlerini boşaltmak zorunda olanları çizdiği çalışması.

19. yüzyılda Fransa, 1789 yılında yaşanan devrim sonrasında değişen yönetimler ve halk ayaklanmalarının sonuçlarıyla başa çıkmaya çalışırken, bir taraftan da önce İngiltere'yi, ardından kısa sürede tüm Batı Avrupa'yı etkileyecek olan Sanayi Devrimi'nin sonuçlarını yaşıyordu. 19. yüzyılın ikinci yarısına gelindiğinde cumhuriyet yönetiminde ısrarcı olan halkın Paris sokaklarına barikatlar kurarak başlattığı isyan sonucu III. Napoléon'un (1808-1873) yönetiminde II. Cumhuriyet kuruldu. Bu dönem 1848-1852 yıllarında devam etti ve 1853'te III. Napoléon imparatorluğunu ilan etti. III. Napoléon iktidarı, Paris'in bugünkü mimari yapısı üzerindeki etkisi bakımından da önemliydi. Paris bir yandan politik çalkantılarla sürekli bir iniş çıkış yaşarken diğer yandan Sanayi Devrimi sonrasında işçi nüfusundaki artış hem işsizlik sorununa neden oluyor hem de kentin sınırlarını zorlayarak yeni yaşam alanları ihtiyacını doğuruyordu. Nüfustaki artış ve buna bağlı olarak altyapıdaki eksikliklerden oluşan sağlıksız yaşam koşulları bir yana, siyasi ortamdan kaynaklanan halk ayaklanmaları sonucu çıkan olaylar sırasında isyancıların kontrol altına alınmasının güçlüğü gibi nedenlerle kentin yeniden planlanması gerekliliği gündeme geldi. 18. yüzyılda başlayan yenileme gayretleri, 19. yüzyılda hız kazandı. "Modernitenin Başkenti Paris"[1] yeniden yapılanma ihtiyacındaydı ve III. Napoléon, bu görevi dönemin Seine bölgesi valisi Baron Georges Eugène Haussmann'a verdi. İmparatorun gücünün göstergesi olarak 1853-1870 yılları arasında yapılan yenileme çalışmalarıyla Paris bir anlamda yıkılıp yeniden yapıldı. Haussmann'ın planlaması sonucunda geniş bulvarlar açılmış, ulaşım sistemleri buna göre düzenlenmiş, kentin önemli meydanları ve yapıları bu yollar aracılığıyla birbirine bağlanmış, yeni açılan yollarla birlikte yeni meydanlar da oluşturulmuştu. Bu bölgelerin eski sakinlerinin pek çoğu yerlerinden olurken "seçkinleştirilen" bu bulvar ve caddeler burjuva kesiminin kullanımına girdi. Bu caddelere bakan yapıların sadece dış cepheleri yenilenirken, 19. yüzyıl burjuva yaşam tarzının popüler mekânları olan pasaj ve kafelerin de sayısı hızla arttı. Bir yandan da endüstriyel gelişmelerin sunduğu imkânlarla demiryolu ve büyük gar binaları; farklı gelir gruplarından kişilerin ikamet ettiği, kat sayıları çoğalan apartmanlar; ofis, otel, okul gibi modern bir kentin ihtiyaç duyduğu yapı türlerinin inşasında artış görülüyordu. Kısacası Paris'in çehresi değişiyordu. Kentin değişen yaşam tarzında önemli yeri olan, 1822 yılında ve takip eden on beş yılda sayıları hızla artan Paris pasajları bu değişimin öncülerindendi. Dükkânları ve eşya depolarını da barındıran bu pasajlar büyük mağazaların habercisiydi. 19. yüzyıl Paris'i, kafeleri, caddeleri, bulvarları, lüks ürünler sunan dükkânları, sanat ortamı ve entelektüelleriyle hem tüketimin hem de kültür-sanat dünyasının gözdesi konumundaydı. Renkli görünümünün arkasında sıkıntılı yaşamların da sürdüğü kentin ekonomik ve toplumsal çehresiyle günlük

hayatını Émile Zola (1840-1902), Charles Baudelaire (1821-1867), Honoré de Balzac (1799-1850) gibi yazarlardan okuyabiliriz. Bu dönüşüm sürecine görsel olarak tanıklık etmemize vesile olanlarsa dönemin ressamlarıdır.[2] Özellikle İzlenimci (empresyonist) ressamlar, dönemin Paris'inin görünümündeki, yaşam tarzlarındaki ve ekonomik durumdaki farklılaşmayı tuvalleriyle belgelemişlerdir. Camille Pissarro (1830-1903) ve Claude Monet'nin (1840-1926) yanı sıra Gustave Caillebotte'un (1848-1894) Paris sokaklarını gösterdikleri resimlerde Haussmann'ın açtığı bulvarları, caddeleri, yenilenen cepheleriyle Paris binalarını izler, 19. yüzyıl kent yaşamı hakkında fikir edinebiliriz. Bu sokaklar ve mekânlar İzlenimci sanatçıların kendi yaşamlarını da sürdürdükleri yerler olarak bu dönüşümü bizatihi gözlemledikleri yerlerdi. O yıllarda klasik anlayışın hâkim olduğu sanat ortamında İzlenimci ressamların çıkışı, yaşamın pek çok alanında olduğu gibi sanattaki bir dönüşümün de habercisiydi. Bu ressamlar ilk kez bir araya geldikleri sergilerinde küçümsenerek "izlenimci" sıfatıyla tanımlanmış, art arda yaptıkları pek çok sergide de dönemin eleştirmenlerinin olumsuz eleştirilerine maruz kalmışlardı.[3]

İzlenimci ressamlar ağırlıklı olarak günlük hayattan anları yansıtırlar. Bazı sanatçılarsa, Claude Monet'nin Paris'teki Saint Lazare Garı resimlerinde olduğu gibi bir yandan dönemin mimarisini gösterirken bir yandan da dönemin karakteristik yapı malzemeleri olan dökme demir ve cam kullanımına, demiryolu ve trenlerin modern kent yaşamı içindeki yerine dikkat çeker. Monet, İzlenimcilerin ilk sergisinde, 1874 yılında sergilenen[4] *Capucines Bulvarı* resminde Paris'in hareketli bir caddesini betimlemiştir. Monet'nin bu resmi, fotoğrafçı Nadar'ın stüdyosunda, sokağı görebildiği açıdan yaptığı bilinir.[5] Bir bakıma bir fotoğraf karesini andıran bu anda, hızlıca bakılmış (ve boyanmış) hissi veren bir görüntü, titreşen parçalar, siyah lekeler halinde figürler ve geniş caddeyi ikiye bölen ağaçların[6] arkasında yükselen yapılar görülür.

Ağaçların hemen yanında atlı arabalar yolcularını bekler.

İzlenimciliğin önemli temsilcisi Camille Pissarro da Paris bulvarlarını, caddelerini ve meydanlarını resmetmiştir. Pek çok İzlenimcinin de tercih ettiği bir tutumla bir yeri günün çeşitli saatlerinde veya değişen hava koşullarında resmetmiştir. Paris görünümleri için de böyle seriler yapmış, örneğin Montmartre Bulvarı resimlerini sabah, gece, bulutlu sabah, kış sabahı gibi farklı efektleri yansıtacak şekilde boyamıştır. *Opera Caddesi* adlı çalışmasına konu olan cadde Haussmann'ın Paris'i yeniden yapılandırması sırasında 1864-1879 yılları arasında açılmıştır. Pissarro, Opera Caddesi'ni Hotel du Louvre'un bulunduğu meydan tarafından bakarak resmetmiştir. Tipik ve geniş bir Haussmann caddesini yansıtan sahnede kentin günlük koşuşturması içinde insan figürleri ve çeşitli taşıma araçları dikkat çeker. Resmin ön planında olan araçlardan bir tanesi, çok sayıda kişiyi taşıma kapasitesine sahip, atlar tarafında çekilen bir tür otobüs olan *omnibüs*'tür.[7] Bulvarın sonunda Paris'in simgesel yapılarından olan Opera binası görülür. Caddenin iki yanında sıralanan yapılar, dik çatıları ve çatı katlarındaki daireleriyle tipik, çok katlı Paris apartman mimarisini yansıtır. Dört ya da beş katlı olan bu yapıların zemin katı genellikle ticari amaçla, mağaza ya da kafe olarak kullanılır. Üst katlar konuttur. Dik çatılar ve çatı katlarındaki daireler gibi çatıların üzerinde yükselen uzun bacalar da yine Paris

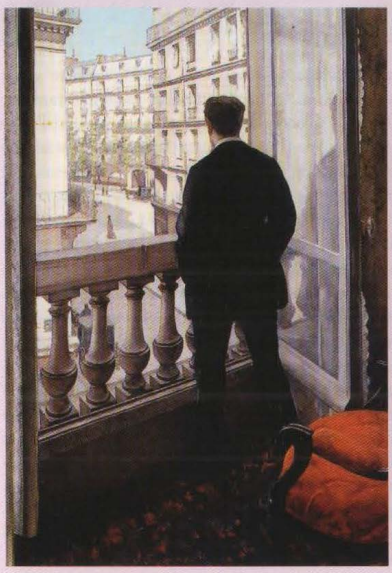
Claude Monet, *Capucines Bulvarı*, 1873, tuval üzerine yağlıboya, 80 x 60 cm, Nelson-Atkins Museum of Art, Kansas City.

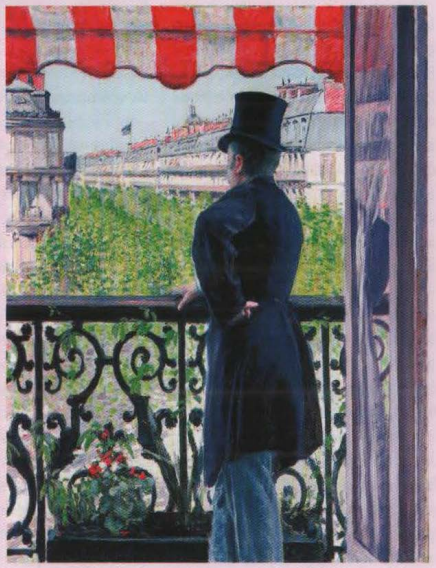
Camille Pissarro, *Opera Caddesi*, 1898, tuval üzerine yağlıboya, 73 x 92 cm, Musée des Beaux-Arts de Reims.

apartmanlarıyla özdeşleştirebileceğimiz detaylardır. Genellikle birinci katlarda ve çatı katlarındaki pencerelerde tüm cephe boyunca uzanan balkon korkulukları vardır.

Gerçekçilik akımına da yakın duran ve İzlenimcilere 1876 yılında dâhil olan Fransız ressam Gustave Caillebotte, İzlenimcilere benzer yaklaşımda Paris manzaraları da yapmış olsa da, en bilinen Paris resimleri daha gerçekçi üsluptadır. Üst sınıf bir aileden gelen Caillebotte, Haussmann Bulvarı'nı kesen sokaklardan biri olan Miromesnil'de tipik bir Parisli yaşam tarzı sürmüştür.[8] Hukuk diploması olmasına rağmen resim yapmayı tercih eden, dönemin önemli buluşlarından fotoğrafla da ilgili olan sanatçı, İzlenimcilerin ikinci sergisine *Pencere Önünde Genç Adam* resmiyle katılmıştır. Resimde sanatçının kardeşi René, Miromesnil'deki kendi

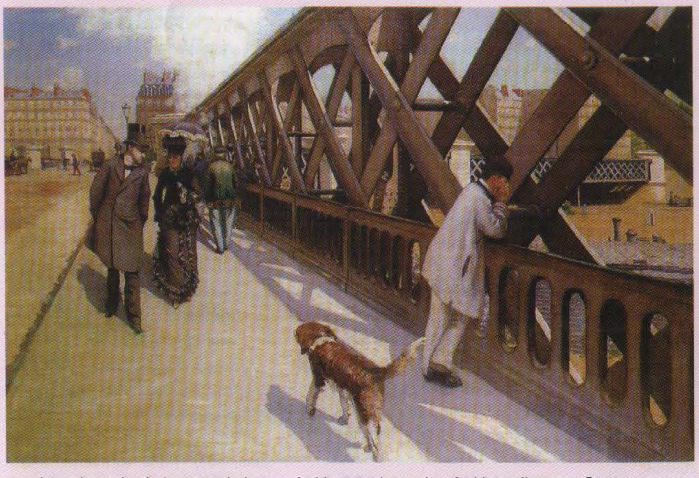

Gustave Caillebotte, *Pencere Önünde Genç Adam*, 1875, 117 x 82 cm, Özel Koleksiyon (solda).

Gustave Caillebotte, *Balkondaki Adam, Haussmann Bulvarı*, 1880, tuval üzerine yağlıboya, 116.5 x 89.5 cm, Özel Koleksiyon (sağda).

evlerinden Malesherbes Bulvarı'na doğru bakmaktadır. Sanatçının bu çalışmasına çok benzer başka bir örnek olan *Balkondaki Adam. Haussmann Bulvarı* resminde de evin içinden Haussman Bulvarı'yla La Fayette Sokağı'nın kesişimine bakan bir figür görülür. Her iki resimde de sokağın ve mimarinin genel özelliklerini yansıtan detaylar seçilmekle birlikte Caillebotte dönemin kılık kıyafeti ve ev içi yaşamına dair izlerin de (mobilyalar gibi) görülebildiği benzer balkon resimleri yapmıştır.

Gustave Caillebotte, *Avrupa Köprüsü*, 1876, tuval üzerine yağlıboya, 125 x 181 cm, Musée du Petit Palais.

Caillebotte, Paris'in sokak ya da bulvarlarından sınırlı bir kesitin görüldüğü bu çalışmalarının yanı sıra dönemin Paris'ini ve bir "Parisliyi" belki de en iyi ifade eden çalışmalarıyla İzlenimcilerin 1877 yılındaki üçüncü sergisine katılır. Sergideki yapıtlarından biri *Avrupa Köprüsü*'dür. Resmin geri planında Paris'teki St. Lazare Garı ve çevresindeki mimari doku görülür. Köprü her birine Avrupa başkentlerinin adı verilmiş altı sokağın bağlandığı Avrupa Meydanı'ndadır ve St. Lazare Garı'na giden demiryollarının üzerinden geçer. Sahne, Viyana Sokağı üzerinden meydana doğru bir bakış açısıyla betimlenmiştir. Köprüde ön planda üç figür ve bu figürlerden bağımsız gibi görünen bir köpek yer alır. Gösterişli bir kıyafeti olan ve süslü bir şemsiye taşıyan kadına eşlik eden erkek figürünün sanatçının kendisi olabileceği düşünülür. Bir erkek figürü köprüden demiryoluna doğru bakmaktadır. Çiftin ters yönünde istasyona doğru yürüyen adamın kılık kıyafetinden işçi sınıfına dahil olduğu anlaşılır. Bu farklı giyim kuşamlar, farklı sınıfların bir arada oluşunun gösterimi tıpkı resimlerde gördüğümüz 19. yüzyılın Paris kentinin mimarisi kadar karakteristiktir. Sokağın günlük dinamiği içerisinde buradaki gibi günün her saatinde her kesimden insanı bir arada görmek mümkündür.[9] Kadınla yürüyen adam muhtemelen, özellikle 19. yüzyılla ve Paris'le anılmasanan bir *flâneur* tiplemesi olmalıdır. Özellikle Baudelaire'in eserlerinde sıkça bah-

Gustave Caillebotte, *Paris Sokağı, Yağmurlu Bir Gün*, 1877, tuval üzerine yağlıboya, 212.2 x 276 cm, Art Institute of Chicago.

si geçen, dönemin "aylak adam"ları diyebileceğimiz *flâneur*'ün bu aylak olma hali bilinçli bir seçimdir. Kendi temposu içinde pek de acelesi olmadan kenti dolaşır ve gözlem yapar. 19. yüzyıl mimarisi içinde ele alınabilecek neredeyse tüm mekânlar, *flâneur*'ü görebileceğimiz yerlerdir. Sokaklar, kafeler, barlar, sergi salonları ve dönemin yeni burjuvalarının tüketim mekânları olan pasajlar ve büyük mağazalar.. Bunların hepsi *flâneur*'ün uğrak yerleridir. Gerçi bulvarları açmak için Paris yeniden yapılırken bazı pasajlar yıkılmış, *flâneur* daha çok sokağa çıkmıştır.[10] *Modern Hayatın Ressamı*'nda Baudelaire *flâneur*'ü şöyle tarif eder:

Nasıl ki kuş havada, balık suda yaşarsa, o da kalabalıklarda yaşar. Aşkı, işi, gücü kalabalıklardır. Kusursuz *flâneur* için, tutkulu gözlemci için, ahalinin orta yerini, hareketin git-gel noktasını, gelip geçici ile sonsuzu arasını mesken tutmak müthiş keyiftir. Evden uzak kalmak ama her yerde evinde hissetmek; dünyanın merkezinde olmak, dünyayı gözlemek, ama dünyadan saklı kalmak --dilin tanımlamakta kifayetsiz kaldığı bu bağımsız, tutkulu, tarafsız zihinlerin en küçük zevklerinden birkaçı böyle sıralanabilir.[11]

Caillebotte'un üçüncü sergide yer alan, 1877 yılına tarihlenen *Paris Sokağı, Yağmurlu Bir Gün*[12] adlı çalışmasında da Avrupa Köprüsü'ndeki gibi fotografik bir gerçekçilik görülür.[13] Serginin ardından yapılan eleştirilerde bu resimler "sözde izlenimci[14] olarak değerlendirilerek gerçekçi eserlere yakın bulunur.[15] Çok sayıda figürün[16] görüldüğü sahnede, sokakta yürüyen ve üst sınıftan olduğu anlaşılan figürler, dönemin giyim modasını yansıtan kıyafetler içindedir. Erkekler dizlerine kadar inen uzun ceketler (*frock*) giymiştir ve muhtemelen Paris'te sayıları çoğalmaya başlayan büyük mağazalardan birinden alınmış olan şemsiyeler[17] taşımaktadırlar. Ön plandaki kadının yüzünü örten tüllü şapkası, kürk detaylı üst giysisi ve inci küpeleri,[18] dönemin giyim modasını gösterir. Resmin detaylarına bakıldığında arka planda işçi sınıfından figürler de seçilebilir.[19] Sıradan bir Paris sokağının sıradan bir gününde bir arada görülebilecek farklı sınıftan insanların yansıtılmış olması Caillebotte'un gerçekçi yaklaşımından kaynaklanan bir tercih olmalıdır. Resimde Rue de Turin ve Rue de Moscou adı verilen sokakların kesişiminin görüldüğü sahnede sokakların diyagonal düzeni Haussmann Paris'inin bir göstergesidir. Yapıların kesme taş cepheleri neoklasik üsluptadır. Kompozisyonu ikiye bölen sokak lambası, ilk olarak pasajlarda kullanılan, giderek Paris sokaklarında da yaygınlaşan dönemin en önemli teknik gelişmelerindendir. Sokağın parke taşları yağmurda ıslanmıştır ve resme bakan izleyicinin doğrudan dikkatini çeker. Bazı araştırmacılar Caillebotte'un, Paris Komünü[20] sonrasında yaşananların kötü izlerini silmek istercesine bu kadar muntazam taşlarla döşeli bir sokak betimlemesi yaptığını düşünür.[21]

Jean Béraud'nun (1849-1935) *Capucines Bulvarı* resmindeyse Paris'in halen karakteristik yapılarından olan bir *kiosk*[22] ön plandadır. Kılık kıyafetlerinden üst-orta sınıf bir yaşam sürüyor oldukları düşünülebilecek bir kadın ve bir erkek figürü, gösterimde olan veya yakın tarihte sahnelenecek tiyatro, opera afişlerini incelerken görülür. "Yedda" balesinin ve "La Fatinitza" operasının afişleri dikkat çeker. Scribe Sokağı'nın Capucines

Jean Béraud, *Paris Kiosku (Capucines Bulvarı)*, 1880-1884, tuval üzerine yağlıboya, 35.5 x 26.5 cm, Walters Art Museum, Baltimore.

Bulvarı'yla kesiştiği noktayı yansıtan resimde sağdaki binanın altında kafe tabelası okunur. Caddedeki güruh gezintiye çıkmış gibi görünmektedir.

Ortaçağdan 18. yüzyıla gelene dek mimariyi konu eden resimlerde tek tek yapılar tanınabilse de 19. yüzyıl kent betimlemelerindeki ölçüde bir gerçekçiliğe çok da rastlanmaz. Zaman zaman hayali unsurlar resimlere dâhil edilmiş ya da bilinen yapılar gerçek bağlamlarından koparılarak gösterilmiştir. Oysa ki 19. yüzyıl ressamlarından izleyebildiğimiz Haussmann'ın Paris'i, bugün görülen Paris'e çok yakındır. Kaynaklarda isimleri yazmasa bile, dikkatli ve kente aşına olan bir göz İzlenimci ressamların çalışmalarında gösterilen o zamanın modern ve yeni Paris'inin bina, sokak, cadde, bulvar ve meydanlarının neresi olduğunu çıkarabilir.

KAYNAKLAR

Baudelaire, Charles, *Modern Hayatın Ressamı*, İstanbul: İletişim Yayınları, 2003

Benjamin, Walter, *Pasajlar*, İstanbul: YKY, 2002

Brettell, Richard R., *Impression: Painting Quickly in France, 1860-1890*, Londra: Yale University Press, 2000.

Hagen, Rose-Marie: Rainer, Hagen. "Under the Umbrella, Loneliness", *What Great Painting Says*, Vol. II, Köln: Taschen, 2003, s. 400-405.

Harvey, David. *Paris Modernitenin Başkenti*, İstanbul: Sel Yayıncılık, 2013.

Moffett, Charles S. (ed.) *The New Painting, Impressionism, 1874-1886*, Cenevre: University of Washington Press, 1986

Rosenblum, Robert; Janson H.W., *Art of The Nineteenth Century: Painting and Sculpture*. Londra: Thames ve Hudson, 1984.

Vollard, Ambroise. *Bir Tablo Satıcısının Anıları*, Isanbul: Doğan Kitap, 2015.

https://publications.artic.edu/caillebotte/reader/paintingsanddrawings/section/473

http://www.artic.edu/aic/resources/resource/412 (Analysis: Caillebotte's Modern Aesthetic)

http://www.artic.edu/aic/resources/resource/3116

https://publications.artic.edu/caillebotte/reader/paintingsanddrawings/section/574

DİPNOTLAR

1 Sosyal bilimler alanının önemli akademisyenlerinden coğrafyacı ve antropolog David Harvey'nin (1935-), ikinci imparatorluk dönemini, Paris Komünü'nü, Haussmann'ın yeni Paris'ini ve bu süreçlerin neden ve sonuçlarını ele aldığı kitabının başlığı *Paris Modernizm Başkenti*'dir. Bkz. David Harvey, *Paris, Modernizm Başkenti* (İstanbul: Sel Yayıncılık, 2. Baskı, 2013).

2 Ressamların yanı sıra Fransa'daki sosyal ve politik yaşama yönelik hiciv içeren karikatürleriyle tanınan Honoré Daumier (1808-1879), 19. yüzyıl Paris'ini betimleyen gravürleriyle ünlü baskı ustası Charles Meryon (1821-1868) gibi sanatçılar da bu döneme ışık tutacak çalışmalar gerçekleştirmişlerdir.

3 Claude Monet'nin 1872 yılında yaptığı *İzlenim. Gün Doğumu* adlı tablosu 1874 yılındaki ilk İzlenimcilik sergisinde izleyiciyle buluştuğunda sanat eleştirmeni Louis Leroy "İzlenim (*impression*)... en ham haldeki duvar kağıdı deseni bile bu deniz manzarasından daha tamamlanmış ve bitmiştir" diyerek sergiye "İzlenimcilerin Sergisi" adını yakıştırmış ve sanatın kusursuz olması gerektiği görüşüne karşı duran bu grubu iğneleyici bir tavır içinde olmuştur. Akademik duruşa karşı olan grubun öncüleri Claude Monet, Camille Pissarro ve Edgar Degas'ydı. (1834-1917) Çağın modern yaşamını tuvallerine taşıyan sanatçılar hızlı fırça darbeleriyle çalıştılar; pürüzsüz yüzeyler yerine belirgin boya katmalarıyla tuvallerini boyadılar. Canlı ve parlak renkleri tercih eden İzlenimci ressamlar atölyeleri dışında da resim yapıyor; sokakları, kafeleri, Paris çevresindeki sayfiyeleri ve kırları, sıradan insanları, günlük hayatı, sanayileşmenin etkisinin hissedildiği modern binalarıyla Paris'i ve ışığın değişen "an"ları gösteriyorlardı.

4 İlk sergi fotoğrafçı Nadar'ın (1820-1910) Capucines Bulvarı, 35 numaradaki stüdyosunda yapılmıştır.

5 Robert Rosenblum, H.W. Janson, *Art of The Nineteenth Century: Painting and Sculpture* (Londra: Thames ve Hudson, 1984), s. 365-366.

6 Ağaçlandırma çalışmaları ve park alanlarının düzenlenmesi de Paris'in yeniden planlanmasında üzerinde durulan konulardan olmuştur.

7 İki katlı da olabilen ve Paris'te toplu taşımacılıkta sık kullanılan omnibüslerin bir yıl boyunca taşıdığı yolcu sayısının 1855 yılında 40 milyon, 1863 yılındaysa 116 milyon olduğu tespit edilmiştir.

8 Anne ve babasını genç yaşta kaybeden sanatçıya kalan yüklü miras Caillebotte'un özgürce, satış kaygısı olmadan resim yapabilmesine olanak verdiği gibi çağdaşlarının eserlerini satın alıp önemli bir koleksiyon oluşturmasının da önünü açmıştır. Vasiyetinde, sahip olduğu koleksiyonu Fransız devletine bırakmıştır

9 Her ne kadar kadınlar kamuya açık alanlarda daha sık görülmeye başlansa da o zamanın sosyal kurallarına göre istasyon civarında bir kadının yürümesinin pek de alışıldık olmadığını düşünen bazı araştırmacılar kadının bir hayat kadını olabileceğini belirtirler.

10 Ali Artun, "Baudelaire'de Sanatın Özerkleşmesi ve Modernizm", *Modern Hayatın Ressamı* (İstanbul: İletişim Yayınları, 2003), s. 35-36.

11 Charles Baudelaire *Modern Hayatın Ressamı* (İstanbul: İletişim Yayınları, 2003), s. 210-211

12 Caillebotte, bu resmi boyamadan önce yüzlerce taslak çizim yapıyor ve bir de aynı sahneninşu anda Musée Marmottan Monet'de bulunan daha küçük boyutlu tuval versiyonu var. İki resim arasında bazı detaylarda farklar olmasına rağmen genel kuruluş hemen hemen aynı görünüyor. (*Paris Sokağı, Yağmurlu Bir Gün* için eskiz, 1877. tuval üzerine yağlıboya, 54 x 65 cm).

13 Caillebotte'un bu kompozisyonu kimi sanatçıları etkileyecektir. Örneğin bu resim sergilendiğinde George Seurat (1859-1891) (sonradan Post Empresyonist gruba dâhil olacaktır) henüz 18 yaşında bir sanat öğrencisiydi. Bundan 7 yıl sonra boyadığı *Grand Jatte'de Bir Pazar Öğleden Sonrası* (tuval üzerine yağlıboya, 207.5 x 308.1 cm. Art Institute of Chicago) resmindeki kurgusunun ve içeriğinin Caillebotte'un bu resmine bazı karşıt referanslar verdiği söylenebilir: Caillebotte'nun yağmurlu bir günü Seurat'da güneşli bir güne, şemsiyeleri güneşliklere (*parasols*), kent caddesi banliyöde bir parka, çatışmacı ve zikzaklı kompozisyonu düzlemsel bir yüzeye dönüşür.

14 Paul Sébillot'nun dönemin yayınlarından *Le Bien Public*'te yazdığı "İzlenimcilerin Sergisi" başlıklı makalede İzlenimcilerin olumsuz olarak eleştirildiği o günlerde gerçekliğe yakın bulunmak bir anlamda övgü niteliği taşır. Charles Bigot'da *Paris Sokağı, Yağmurlu Bir Gün* adlı çalışması için "evet bazı resimleri İzlenimcidir ama bu resmi değil" der. (Paul Sebillot, "Exposition des impressionnistes," *Le Bien Public*, 7 Nisan 1877, s. 2; Charles Bigot, "Causerie Artistique: L'Exposition des 'Impressionnistes'", *La revue politique et litteraire*, 28 Nisan 1877, s. 1045-1048'den aktaran Charles S. Moffett, (ed.) *The New Painting, Impressionism, 1874-1886*, (Cenevre: University of Washington Press, 1986.)

15 Yüzyılın sonlarına doğru bile İzlenimciler Paris sanat piyasasında hâlâ pek de makbul sayılmazlar. Dönemin önemli tablo satıcılarından, aynı zamanda koleksiyoncu olan Ambroise Vollard (1866-1939) anılarında, galerisinde çalıştığı Alphonse Dumas parasını kârlı bir yatırımda değerlendirmek için ona akıl sorduğunda "hiç düşünmeyin Renoir, Cezanne ve Degas'nın yapıtlarını alın... yani tüm büyük empresyonistlerin" dediğinde bunun Dumas'yı adeta dehşete düşürdüğünü yazar. Hatta öyle ki Dumas bir daha ağzından "empresyonizm" lafı çıkmasın diye Vollard'a söz verdirir. Ambroise Vollard, *Bir Tablo Satıcısının Anıları* (İsianbul: Doğan Kitap, 2015), s. 50.

16 Resimde 24 adet figür sayılabilir. Şemsiyeler aracılığıyla figürler arasında zikzak bir ilişki kurulmuştur.

17 Burada görülen şemsiyeler ipekten yapılmış olmalı. 1851 yılında İngiltere'de Samuel Fox tarafından geliştirilen, çelik tel kullanılan bu tip şemsiyeler Fransa'da da yaygın olarak kullanıma girmiştir. Sağdaki iki şemsiye burada bulunan binaların detaylarını hemen hemen tamamen kapatacak şekilde ve büyüklükte boyanmış.

18 Tablo 2014 yılında Chicago Art Institute'da bakıma alınır. Yapılan temizlemeden sonra kadının inci olduğu sanılan küpelerinin aslında elmas olduğu anlaşılır. Yine bu temizlik sonucunda ten renklerinin daha açık, giysilerinse daha koyu olduğu ortaya çıkar. Temizlik öncesinde neredeyse sarı olan gökyüzünde işlem sonrası farklı tonlar ortaya çıkmıştır.

19 Resmin içine dağılmış figürlerin farklı düzeyden sınıflara ait olduklarını gösteren bazı ayrıntılar dikkat çeker. Örneğin, resmin arka planında, caddenin tam ortasında birlikte yürüyen iki kişiden adamın uzun paltosu diğer figürlerin giydiği diz hizasında biten *paletots* (ya da *frock*) denen, o günlerm modası ceketlere benzemiyor. Bu yüzden de daha az gelirli bir sınıfın mensubu olduğu izlenimini yaratıyor. Kadınınsa eskimiş görünümlü bir şalı ve etek ucu düzgün olmaya bir kıyafeti var. Ana figürlerden olan öndeki kadının iki parçalı yünlü kumaştan, kürk manşetli giysisi, ipek eşarbı, aksesuarları ve tüllü şapkasıysa daha zengin sınıfa ait olduğunu gösteriyor. Sağ tarafta önlüklü kadın ve merdiven taşıyan adamsa muhtemelen çalışan sınıfa mensup.

20 1870 yılında III. Napoleon döneminde Fransa ve Prusya arasında yaşanan savaş sonunda Paris'in kuşatma altına girmesinin ardından huzursuzluklar arttı. Dört ay süren kuşatmanın ardından Prusya çekildi, ancak karışıklıklar dinmedi ve halk yönetime karşı bir isyan başlattı. Sonunda 18'i yılının Mart ayında, kısa süre yönetimi elinde tutacak olan Paris Komünü kuruldu Komün, yaklaşık üç ayın sonunda ordunun saldırısıyla karşı karşıya kaldı. Komün'ü destekleyen halk sokaklarda parke taşlarıyla barikatlar kurdu ve zaman zaman bu taşları fırlattı. Parke taşları, Paris Komünü'nün ve halk hareketinin (ve bundan sonraki pek çok halk hareketinin) simgesi haline geldi.

21 Rose-Marie Hagen-Rainer Hahen, "Under the Umbrella, Loneliness", *What Great Painting Says*, Cilt II (Köln: Taschen, 2003), s. 403.

22 Bazıları gazete, dergi satmak için yapılan küçük dükkanlar olan bu yapıların altı gen ya da yuvarlak formlu olanlarında güncel etkinliklerin afişleri asılıdır.

TÜYAP
www.tuyap.com.tr

PAGEV

Plast Eurasia istanbul 2016

26. ULUSLARARASI İSTANBUL PLASTİK ENDÜSTRİSİ FUARI

www.plasteurasia.com

7 - 10 Aralık 2016

Çarşamba - Cumartesi

Plastik Sektörünün Uluslararası
Buluşma Noktası

ufi Küresel Fuar Endüstrisi Birliği Onaylı Fuar

Destekleyen Kuruluş KOSGEB

ICCA Üye Kuruluş Uluslararası Kongreler Birliği

Üye Kuruluş Uluslararası Ticaret Fuarlarına Ulusal Katılımlardan Sorumlu Organizatörler Birliği

TFYD Üye Kuruluş TÜRKİYE FUAR YAPIMCILARI DERNEĞİ

K-Q TSE-ISO-EN 9001 TS EN ISO 9001:2008

TÜYAP TÜM FUARCILIK YAPIM A.Ş. FUAR ALANI VE MERKEZ OFİS

Tüyap Fuar ve Kongre Merkezi Cumhuriyet Mahallesi Eski Hadımköy Yolu Caddesi 9/1, 34500, Büyükçekmece / İstanbul **Tel:** 0212 867 11 00 - 867 12 00 **Faks:** 0212 886 66 98
E-posta : Yurtiçi Satış: yurticisatis@tuyap.com.tr **Yurtdışı Satış:** sales@tuyap.com.tr **Reklam Satış:** reklamsatis@tuyap.com.tr **Yurtdışı Fuarlar:** tuyapoverseas@tuyap.com.tr
Proje Pazarlama: tanitim@tuyap.com.tr **Fuar Alanı:** fairarea@tuyap.com.tr

TÜYAP İSTANBUL

TÜYAP FUAR VE KONGRE MERKEZİ
Büyükçekmece, İstanbul / Türkiye

BU FUAR 5174 SAYILI KANUN GEREĞİNCE TOBB (TÜRKİYE ODALAR VE BORSALAR BİRLİĞİ) DENETİMİNDE DÜZENLENMEKTEDİR.

AJANS PRESS
Medyadaki Gözünüz

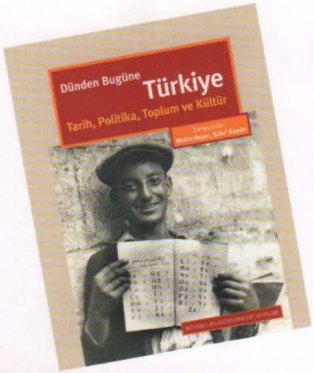
İHTİYACINIZ OLAN TÜM NİTELİKLİ
BİLGİ ELİNİZİN ALTINDA!

Yerel, ulusal ve uluslararası medyada yer alan yüz binlerce haberi tüm dünyada takip eden **Ajans Press,** ihtiyacınız olan nitelikli bilgiyi size sunarak; sektörel gündem ve medya analiz raporlarını istediğiniz dilde hazırlar.

(0212) 370 11 00 www.ajanspress.com.tr info@ajanspress.com.tr

15.YIL

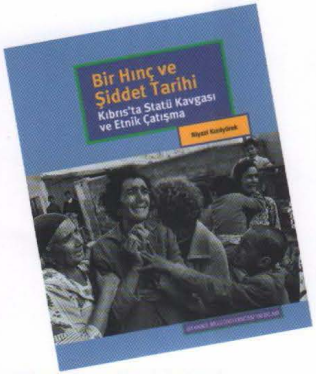
İSTANBUL BİLGİ ÜNİVERSİTESİ YAYINLARI

DÜNDEN BUGÜNE TÜRKİYE
Tarih, Politika, Toplum ve Kültür
Derleyenler Metin Heper, Sabri Sayarı

540 sayfa, 978-605-399-459-6

Bu eser, tarih, kültür, politika, toplum, coğrafya ve ekonomi gibi kısımlarla inceleyerek, Türkiye'nin dünden bugüne olan serüvenini, yapısını, kültürünü her alanda ele almaktadır. Alanında önemli akademisyenlerin makalelerinden oluşan bu çalışma, her kesimden okuyucunun ilgisini çekecektir.

BİR HINÇ VE ŞİDDET TARİHİ
Kıbrıs'ta Statü Kavgası ve Etnik Çatışma
Niyazi Kızılyürek

586 sayfa, 978-605-399-404-6

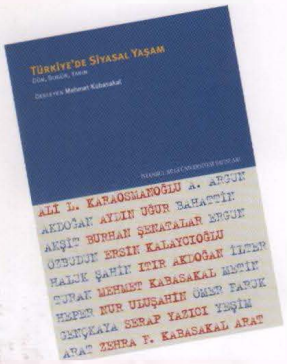
Prof. Dr. Niyazi Kızılyürek, Kıbrıs Türk ve Rum toplumlarında hınç duygusunun ortaya çıkışını ve akıl almaz bir biçimde yayılan toplumsal şiddet olgusunu, her iki kesim milliyetçilerinin uyguladığı politikaların boyutlarını tüm ayrıntılarıyla ele alıyor. Bugün de süregelen ve adeta çözümsüzlüğe terkedilen "Kıbrıs'ın Sırrı" üzerine yazılmış en kapsamlı eser.

BİLİM, TEKNOLOJİ VE YENİLİK
Kavramlar, Kuramlar ve Politika
Derleyenler İbrahim Semih Akçomak, Erkan Erdil, Mehmet Teoman Pamukçu, Murad Tiryakioğlu

762 sayfa, 978-605-399-448-0

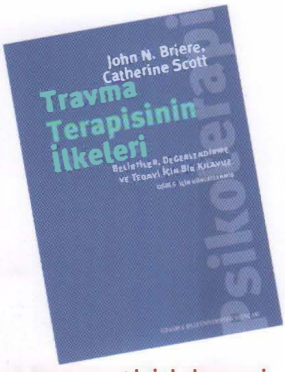
Bilim, teknoloji ve yeniliğin oynadığı rolü, bu konuları kavram, kuram, uygulama ve politika çerçevesinde ele alan, anlaşılır kılan ve kavramlar arası ilişkileri belirgin şekilde ortaya koyan bu eser, alanında öncü akademisyenlerin katkılarının bulunduğu ilk başvuru kaynağı olma amacıyla derlenmiştir.

TÜRKİYE'DE SİYASAL YAŞAM
Dün, Bugün, Yarın
Derleyen Mehmet Kabasakal

490 sayfa, 978-605-399-461-9

Demokrasinin pekişme sürecinden, anayasa tartışmalarına, kuvvetler ayrılığından yargının bağımsızlığına, sivil toplum anlayışından siyasal katılmaya, etnik yapı ve siyasetten Kürt sorununa, kadın sorunlarından, medya ve siyaset, din ve siyaset ilişkilerine, eğitim sorunlarına kadar uzanan geniş bir çerçevede değerlendirmelerinin sunulduğu bu çalışma, bir başvuru kitabı olma niteliğini taşıyor.

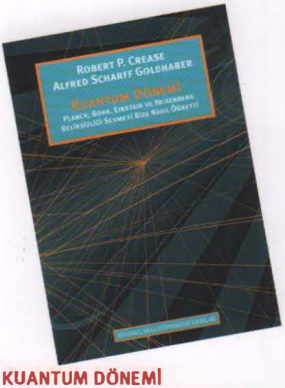

TRAVMA TERAPİSİNİN İLKELERİ
Belirtiler, Değerlendirme ve Tedavi İçin Bir Kılavuz
DSM-5 İçin Güncellenmiş

John N. Briere, Catherine Scott

447 sayfa, 978-605-399-460-2

Bu çalışma, travmanın psikolojik etkileri, değerlendirilmesi ve tedavisi konularında en yeni bilgileri içeren bir rehber görevi üstlenmenin yanı sıra, travma mağdurlarıyla çalışan ruh sağlığı profesyonelleri için vazgeçilmez bir kitap olarak yerini alacaktır.

KUANTUM DÖNEMİ
Planck, Bohr, Einstein ve Heisenberg Belirsizliği Sevmeyi Bize Nasıl Öğretti

Alfred S. Goldhaber, Robert P. Crease

272 sayfa, 978-605-399-458-9

Bu çalışmada kuantum teorisinin bilgi, metafor, entelektüel alış-veriş ve çağdaş dünya üzerindeki sonuçları açığa çıkmaktadır.Biri fizikçi ve diğeri felsefeci olan yazarlar sahip oldukları birikimden ve altı yılı aşkın zamandır birlikte verdikleri derslerden istifade ederek kuantumun, bilimsel bir teoriden toplumsal bir anlayışa giden engebeli yolunu ortaya koymaktadır.

www.bilgiyay.com
Telefon: 0212 311 52 59 Faks: 0212 253 47 00
e-mail: yayin@bilgiyay.com - dagitim@bilgiyay.com

Genel Dağıtım: PUNT

www.puntokitap.com
Telefon: 0212 496 10 50 Faks: 0212 551 30 13
e-mail: punto@puntokitap.com